

Jusuf BUXHOVI

TRILOGJIA GJERMANE

3

Kodi i dashurisë

(Fitues i çmimit kombëtar “Azem Shkreli” për veprën më të mirë në vitin 2006)

Redaktor:
Ramadan Musliu

I

Fjalët e fundit që Kujtim Kosova ia kishte dërguar redaksisë gjermane ditën që qe mbyllur ajo fushata ajrore, të cilën ai e kishte quajtur të paqartë për nga qëllimet dhe me pavendosmëri të veprimit ushtarak, kishin qenë pikërisht ato fjalë që lidheshin me kodin e luftës, i cili kishte mbetur i hapur.

Në paraqitjen e tetëdhjetekatërtë me radhë, me gjashtëmbëdhjetë qershor, ndonëse nga ana e redaktorit, i cili gjatë atyre shtatëdhjetë e tetë ditëve të ndërhyrjes ndërkombëtare nga ajri mbante lidhje të rregullta me të, i ishte bërë me dije se ajo që prej tij quhej e paqartë për nga qëllimet dhe mungesë vendosmërie e veprimit ushtarak dhe ndokund shihej edhe si luftë qytetërimesh, madje edhe më shumë se kaq, kishte përfunduar para gjashtë ditësh dhe se mund të ishte ndonjë pengesë e shfaqur që nuk e linte ta vërente - ai megjithatë i kishte thënë se edhe më tutje vazhdonte koha e kryqëzatave që, për fat të keq, vështirë mund të ndalen pa shpalljen e kohës së dashurisë së përhershme dhe të përgjithshme, të ngjashme me atë ndijimin hyjnor, që perëndesha dashuri ua kishte dhuruar krijesave me rastin e shfaqjes së mbretërisë së tokës...

Ato që kishte thënë rreth kohës së kryqëzatave të përgjakshme, që do të vazhdonin dhe do të vazhdonin gjithnjë derisa të shpallej ajo koha që ai e kishte quajtur të dashurisë së përhershme dhe të përgjithshme, sikur ishin theksuar gjithnjë më shumë, sa më tepër që i afrohej fundi asaj, të cilën ai e quante ndërhyrje të paqartë për nga qëllimet dhe mungesë të vendosmërisë së veprimit ushtarak. Të tilla kishin tingëlluar edhe atë ditën e gjashtëmbëdhjetë të qershorit, kur i kishte nxjerrë ato fjalët për kodin e hapur të luftës, të cilat kishin mbetur të xhiruara për të dëshmuar atë farë mëdyshjeje dhe shqetësim të thellë që, siç do të shihet më vonë, do t'i shërbenin për të nxjerrë përfundimin se me ndërprerjen e luftërave mund të merrnin fund vrasjet dhe armiqësitë, por assesitë shqetësimet dhe të papritura të tjera, me të cilat ushqehen të ashtuquajturat kohë të paqarta të paqes, të cilave gjendjet kalimtare u

përcaktohen si shërim, në ç'mënyrë mbarsen dhe rimbarsen situata të ndryshme me rrezeqe, të cilat u duhen luftërave të tjera...

Gazetari Vili Bauer, që për vite të tëra kishte qenë korrespondent në Zagreb dhe nga andej pothuajse dy - tri herë në vit kishte udhëtuar për në Prishtinë dhe ndonjëherë edhe për në Shkup, ishte ndër të paktët që kishte pasur rastin të përcjellë bisedat ditore të redaksisë me Kujtim Kosovën, gjatë atyre tetëdhjetë e katër ditëve dhe kjo madje iu kishte caktuar si detyrë parësore. Përfundimtarisht këtu kishin bërë vetëm dita e shtatë dhe e tetë e qershorit, kur kishte qenë në Bon për të marrë pjesë në mbledhjen përfundimtare të Grupit të Kontaktit, (me ç'rast, një ditë më vonë, në Këln, presidenti amerikan dhe ai rus kishin shpallur marrëveshjen për ndërprerjen e asaj që ishte quajtur ndërhyrje ajrore humanitare). Andaj, fjalët për mbetjen e hapur të kodit të luftës, të nxjerra prej tij atë mëngjesin e gjashtëmbëdhjetë qershorit dhe të tjerat si këto, i kishin tingëlluar si pjesë e atyre thyerjeve shpirtërore, që u shkonin gjendjeve tepër të rënda nëpër të cilat kishin kaluar që të gjithë që prej vitesh dhe se ishte për t'u pritur që përhitja e asaj lufte, ku më shumë e ku më pak, në njëfarë mënyre edhe më tutje do të vazhdonte si një ankth i madh.

Madje, edhe shqetësimin e arsyeshëm të redaktorit - që i ishte mbërthyer pas atyre që kishte dëgjuar për herë të fundit nga njoftimet që i kishin ardhur nga ajo lidhje e panjohur, me të cilën ishte mishëruar fund e krye gjatë atyre tetëdhjetë e katër ditëve sa kishte zgjatur ndërhyrja ajrore - e kishte marrë si pjesë të tronditjeve të natyrshme, të pashmangshme kur krijohet ndonjë ndërlidhje e heshtur, qoftë edhe nga largësia, por ishte ndërhyrja e tjetrit për mundësinë që dramat e mëdha dhe fatkeqësitë përherë shpalosen pasi të përfundojnë stuhitë (e thënë mundimshëm), që ia kishin hapur dyshimin se me fjalët e Kujtim Kosovës sikur mbyllej ankthi i një tragjedie të përbashkët, ndërkohë që mund të ndodhnin të tjera, të veçanta, që zhvillohen pandalshëm dhe pa mundësi mbikëqyrjeje, në gjithë hapësirën jetësore dhe mund të shtriheshin si rrjetë merimange, madje edhe andej nga nuk merren dot me mend...

"Druaj nga luftërat e brendshme dhe të papërmbajtshmet, të cilat edhe më tutje i ushqen dhe i udhëheq urrejtja dhe ngarkesat e saj të mëdha që kanë prodhuar aq shumë kobe" - kishte folur redaktori i ditës me atë rast, sikur të kishte parandjenjën e shpërthimit të ndonjë të lige tjetër që shkarkohet nga brenda, pikërisht pse ishte e pamundur të shëroheshin plagët aq të mëdha të asaj së keqeje nga e cila ishin përfshirë të gjithë, pa përjashtim. Ngjashëm i kishte thënë edhe pas një muaji, kur ia kishte bërë me dije vendimin e redaksisë që të udhëtonte për në Kosovë me detyrën e ndriçimit sa më parë dhe gjithanshëm të rastit të Kujtim Kosovës, për të cilin sa s'i kishte thënë se e merrte për të zhdukur, si shumë e shumë të tjerë, të cilët ajo luftë i kishte marrë me vete...

"Për ne tashmë ai paraqet një rast të veçantë, që kërkon trajtim adekuat dhe me përkushtim të madh gazetari..."

Kur ia kishte thënë këto, derisa i vërehej një shqetësim i theksuar, ia kishte dorëzuar edhe një dosje, ku ishin thuajse të gjitha shënimet e bisedave të zhvilluara me Kujtim Kosovën gjatë shtatëdhjetë e tetë ditëve të ndërhyrjes nga ajri, bashkë me ato gjashtë të tjerat që ai i kishte quajtur pjesë të veçanta të asaj lufte, midis të cilave ishin edhe shënimet që herë pas here ishin cilësuar si njëfarë ditari i të ashtuquajturit Sava i zi, i hartuar gjatë ditëve të fushatës ajrore, ku ishin përshkruar vrojtimit, por edhe përjetimet e atij që kishte ardhur të mbikëqyrte po edhe të bekonte nga afër zbatimin e dënimit me vdekje që i ishte shqiptuar prej kohësh qytetit të Erenikut dhe gjithë vendit, rreth të cilit nuk kishte dashur të jepte hollësi se nga e kishte dhe a ishte pjellë e fantazisë apo e ndonjë dokumenti tjetër, përveç që kishte kërkuar të ruhej ajo që e kishte quajtur "ndodhi e së djeshmes në të nesërmen e sotme", që një ditë, sipas nevojës, të merrej parasysh si dëshmi e drejtpërdrejtë për t'u parë dhe mbase për t'u shpjeguar më mirë gjithë ajo që kishte ndodhur, e që e kishte quajtur kohë kryqëzatash të pandalshme që, si do të merret vesh më vonë, ato i ishin dërguar Gjyqit të Hagës dhe, meqë shumëçka e atyre shënimeve lidhej me përpikëri me ngjarjet dhe gjithë ato krimet e

tmerrshme që kishin ndodhur, (me ç'rast deri në hollësinë më të madhe ishin përshkruar përmasat e atij krimi makabër, bashkë me të dhënat e tjera tejet të përpikta të atyre që në saje të urdhrave të marrë e kishin ushtruar atë), thuhej se ishin konsideruar si dëshmitë më autentike të përgatitjes, po edhe të kryerjes së një krimi të rëndë kundër njerëzimit, që nuk ishte as i rastësishëm as pjellë e ndonjë çmendje kokëkrisuri në pushtet, siç mund të dëgjohej të arsyetohej aty-këtu nga ata që dëshironin ta zhvishnin nga qëllimi, por për fat të keq, ishte pjesë e një ujdje të të menduarit mesjetar dhe të frymës së saj, të nxjerra nga ajo që me një rast ai e kishte quajtur “hakmarrje e çuditshme historike”, e ushqyer nga urrejtja shekullore.

Pasi e kishte njoftuar se për ta hulumtuar gjithë rastin kishte tridhjetë ditë kohë, por që në rast nevojë me marrëveshje mund të shtyhej, redaktori i ditës po ashtu ia kishte bërë me dije se shënimet i shoqëronin edhe disa si theksime të tjera, me të dhëna nga burime të ndryshme që, ndonëse të shkapërderdhura, mbase mund t'i hynin në punë për ta njohur më mirë të kaluarën e qytetit të Erenikut dhe të gjithë vendit, e që kur ia kishte dorëzuar, thuajse pa dashur, kishte pandehur se aty ku priset terezia e botës, edhe dridhmat më të pavërejtura mund të çojnë peshë.

Se atje më në fund “do të priset terezia e botës”, gazetari Vili Bauer e kishte pasur të qartë që më parë, bile edhe atëherë kur prej shumëkujt kjo as që mund të merrej me mend, por që rënia e Murit të Berlinit dhe zhvillimet e tjera, që do të pasojnë, sikur ia kishin vërtetuar atë paralajmërim dhe ia kishin bërë me dije se do të merrte një kah të përsheptuar, me shumë të panjohura dhe të papritura, që çështjet do t'i kthente për shqyrtime dhe rishqyrtime të gjera, me të cilat prekeshin edhe ato që deri më dje ishin shikuar të pandryshueshme dhe të ngrira fare, me çka ai arsyetonte qëndrimin themelor që kishte: se ajo pjesë e botës sikur ishte krijuar t'i baraspeshonte, por edhe t'i çrregullonte të kundërtat sa herë që ato dukeshin se merrnin kah të përhershëm dhe se kjo prirje kishte filluar që nga antika dhe kishte vazhduar me shfaqjen e krishterimit dhe të rrymimeve të tjera për t'u kthyer në një kufi botëror të atyre që puqeshin, por edhe që kundërshtoheshin, që lidheshin heshtazi dhe luftoheshin haptazi, e pa të cilat sikur nuk mund të jetohej...

Madje, në njërin nga vlerësimet e atëhershme kishte shkruar se në dritën e këtyre zhvendosjeve të mëdha, pashmangshëm duhet pritur edhe fundin e marrëveshjeve të Versajës, të vërtetuara më vonë në Jaltë, duhet pritur madje edhe fundin e të gjitha atyre krijesave shtetërore të dala prej saj, të cilat nuk kishin qenë në gjendje t'i bënë ballë kohës, po që, për fat të keq, kjo shturje, nëse do të mbetej jashtë një mbikëqyrjeje, nuk mund të bëhej ndryshe veçse me gjakderdhje të madhe që do të sillte shumë e shumë fatkeqësi, plagët e të cilave edhe më tute do të vazhdonin të kullonin nga shkak i urrejtjes shumëshekullore me të cilat ishin ushqyer të gjitha ngrehinat e mendjes, mbi të cilat ishin mbështetur edhe ndarja dhe përçarjet e tjera, të cilat ngado kishin lënë gjurmë të thella.

Shkrimin e kishte mbyllur me shfaqjen e hamendjes se lëvizja e kufirit shumëshekullor nga një pjesë në tjetrën, mund të ndryshonte shumë gjëra, por jo edhe mendjet, që mbeteshin peng i së djeshmes dhe i atij tiktaku që përherë e ngatërronte kohën mes parafytyrimit të Lindjes dhe të Perëndimit, i cili ishte një realitet i pakalueshëm.

Edhe pse redaksia ia kishte tërhequr vërejtjen që të mos nxitonte gjithaq me parashikime, të cilat dukeshin të parakohshme dhe ndonjëherë pjellë e vrojttimeve të njëanshme, ai megjithatë kishte vazhduar t'i mbetej besnik vijës së nisur se, përkundër ndjelljes së shpresës dhe gjithë asaj që dëshirohej nga qarqe të ndryshme, të cilat u frikësoheshin, e ashtuquajtura “terezi e botës” tashmë kishte filluar kahun e lëvizjes dhe nuk kishte të ndalur, se asaj, pikërisht në atë nyjën e pashmangshme, do t'i paraprinte lufta e përgjakshme, që nuk do të vonojë e do të fillojë dhe të tjera si këto, që dashur a padashur, prekte atë “vijën e ndarjes shekullore”, e cila prej shumëkujt merrej si e tejkaluar, ose e parëndësishme fare, por që tërmeti ballkanik sërish do ta kthente te pika e vlimit dhe e shpërthimit, që pastaj, për ta ndërprerë i duhej doemos ajo ndërhyrja ndërkombëtare, merret vesh, e më të fortit, së cilës pastaj i duhej një marrëveshje e re, e cila nuk mund të ishte

ndryshe veçse një ndarje tjetër, që me siguri se do të kishte vulën e atij që hiqte vallen e përcaktimeve të asaj që quhej rend i ri botëror, me hapësira të pakufishme dhe ndryshe e ndryshe, që me një rast e kishte cilësuar si “rikthim të modelit të Perandorisë së Romës së vjetër”. E, po këto i kishte përsëritur edhe atëherë kur kishte filluar ajo lufta e tmerrshme dhe në sajë të pushtimeve të shpejta në Kroaci dhe në Bosnjë, të asaj që paraqiste mbetje të armatës jugosllave të drejtuar prej serbëve, dukej se jetësimi i asaj që tashmë prej Beogradit ishte shpallur si Serbi e madhe, po kthehej në një realitet (krijesë kjo që mbase në disa qendra europiane edhe nuk do t’i pengonte kujt po qe se me të do të merrte fund njëanshëm njëherë e përgjithmonë ajo që prej propagandës serbo-ruse prej kohësh ishte quajtur “gogol islamik” dhe çështje e “misionarizmit të krishterë”, që u takonte që nga lufta e humbur e Kosovës e vitit 1389, kur gjysmëhëna do të fusë rrënjë në kontinentin e vjetër, e të tjera si këto). Dhe njësoj do t’i përsërisë edhe pesë vjet pas asaj kasaphane, kur bota me sehirin e treguar sikur do të bëhej pjesëmarrëse e atij krimi të paparë, që megjithatë, kur do të mbushej kupa dhe do të shfaqej frika se hapësira e Ballkanit sërish mund të kthehej në një log të kryqëzatave të ngjashme me ato të mesjetës dhe mund të ndodhte që Perëndimit në njëfarë mënyre t’i përsëritej disfata e Kosovës, por tash në një kah të kundërt, do të paraqitet ndërhyrja amerikane (do të detyrohen kështu edhe ato marrëveshjet e Dejtonit dhe ngreh e mos këput të tjera, që ndonjëherë linin përshtypjen se kërkohej disfata politike e Beogradit, po jo edhe disfata ushtarake me të cilën shpallej fajtor për krimet e luftës, që do ta ulte në bankën e zezë dhe nënkuptonte edhe çmimin që duhej të paguante, i cili nuk mund të ishte tjetër përveç lirim nga dhuratat e Versajës me kusur, madje). Njësoj do t’i përsërisë edhe katër vjet më vonë, kur në ditën e njëzetekatërtë të atij marsi me shi, aeroplanët e NATO-s do t’i hidhnin bombat e para mbi Beograd dhe mbi forcat serbe në Kosovë, me të cilat, detyrimisht ishin pajtuar edhe ata që për vite të tëra, në mënyra të ndryshme, kishin trimëruar Serbinë të ndiqte rrugën e filluar, gjithnjë me premtimet se do t’i kishin pranë, se nuk do të lejonin kurrfarë të papriture e që, siç do të shihet, e tëra kishte qenë pjesë e asaj loje të fshehur dhe e përpjekjeve që rënia e Murit të Berlinit të mos pasohej me prishjen e Versajës dhe ç’nuk kishin menduar, e që për fund kishin pëlqimin dëshpërues të humbjes pa kapitullim, e kjo gjithë çështjes ia jepte përmasat e paparashikueshmërisë së parashikueshme, me ç’rast në skenën e re të mund të shfaqeshin lojtarët e vjetër me role të reja dhe dredhi të tjera, të cilat mbase kishin bërë që edhe Kujtim Kosova të flasë gjithë mëdyshje për atë kodin e luftës që kishte mbetur i hapur, me çka sikur kishte pranuar se mbase i kishte dështuar ai kodi i dashurisë e që, si do të merret vesh më vonë, mrekullisht e kishte përdorur që asaj lufte t’i merrej forca, por që prej tij nuk duhej të hiqej dorë kurrën e kurrës ngaqë është i vetmi që mund të veprojë në këtë drejtim.

Gazetari gjerman sikur kishte forcuar edhe më tepër mëdyshjet e tilla ditën e shtatëdhjetetë të paraqitjes me radhë të Kujtim Kosovës, kur në mbrëmjen e dhjetë të qershorit, pak para se të mbyllej gazeta - pasi kishte marrë njoftime nga Marrëveshja e Kumanovës, në vend se të fliste ndryshe, së paku jo me atë zërin e qetë me të cilin ishin mësuar përditë, sikur të shprehte një bindje të patundshme që tashmë e kishte nga dika - kishte shtuar se loja jo vetëm që nuk kishte marrë fund, por ajo bënte të ditur për kryqëzatën tjetër, e cila patjetër se do të vinte, por çështje ishte se çfarë do të përfshinte kodi i saj dhe kë do ta qëllonte më tepër...

Në fund kishte thënë se Gjin Bardhi fatkeq, nga derë princore e Dukagjinëve, ndoshta prapë duhet të mbyllet në Kështjellën e Rekës së Keqe.

Edhe pse redaktori nuk kishte denjuar t’i përgjigjej, megjithatë, ai dy-tri herë kishte përsëritur ato fjalë sikur të kërkonte që ato që thoshte, e që ai kishte bindjen se përcilleshin me vëmendje, me çdo kusht të mbeteshin të regjistruara aty dhe gjetiu, më shumë si vërejtje, sesa pakënaqësi.

II

Me përshtypjen e lojës “që nuk kishte marrë fund” dhe me atë mbylljen e sërishme të Gjini Bardhit fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, që mund të dyshohej se ndiqte “kahun e njëfarë rifillimi të paqartë” dhe mund të zhvendosej në ndonjë teatër përmasash të madha dhe me shumë e shumë hamendje të tjera që i kishte nga ato që lidheshin me atë luftë, e cila thuhej se tashmë kishte marrë fund, po që vazhdonte me atë që quhej “betejë për paqen aty ku ajo kishte munguar përherë”, e të tjera përshtypje si këto, me të cilat ishin të mbushura gazetatat dhe mediumet e tjera informative, gazetari Vili Bauer ishte nisur nga mesi i gushtit për në Kosovë me përshtypjen se ai udhëtim, më në fund, do t’i ndihmonte ta rikthente atë baraspeshën e brendshme shpirtërore, të cilën e kishte humbur para pesë a më shumë vjetësh, çastin që Erika, me të cilën për vite të tëra kishin jetuar bashkarisht, gjithë dëshpërim dhe e shkalluar fare, i kishte thënë se do të largohej përgjithmonë për të kërkuar strehim aty ku dashuria nuk është vrasje dhe vrasja nuk është dashuri... Dhe, kur kishte folur kështu, kishte parasysh atë gjakderdhjen e tmerrshme që në Ballkan kryhej në sy të botës, ndërkohë që të tjerët bënë sehir dhe luteshin që ajo të mos përhapej jashtë asaj kasaphane...

Por, parafytyrimi i atij rrethi vstar, bashkë me ato që Erika ia kishte lënë pas si qortim, sikur ia bënte me dije se nuk mund t’i ikej përsëritjes së të njëjtës dhe mund të ngjante që edhe më tutje të përcillte pritjen e kotë të Godosë dhe të tjera si këto, do t’i qepej për mendje dhe do ta shoqërojë gjatë gjithë kohës së fluturimit me aeroplanin e Bundesverit, së pari nga Frankfurti për në Tiranë dhe pastaj me një helikopter ushtarak prej andej për në bazën e tyre në afërsi të Prizrenit, nga kishte dëgjuar gjatë atyre tetëdhjetë e katër paraqitjeve të përditshme të Kujtim Kosovës me anën e asaj lidhjeje të panjohur, ku ai kalonte nga njëra kryqëzatë në tjetrën dhe fliste herë si të ishte Gjini Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, herë si Nikë Bardhi nga bujaria e Tokës së Lashtë, e herë si Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdrinit, herë si peshkopi Gjon Nikollë Kazazi, që ishte vënë në krye të luftës kundër murtajës, por që fliste edhe si Sava i zi, pra ai që kishte ardhur të zbatonte dënimin me vdekje, që i ishte bërë qytetit të Erenikut dhe gjithë vendit dhe sikur betohej se nuk do të largohej së andejmi pa u kryer deri në fund ajo që ishte nisur qysh nga mesjeta, gjë që e gjitha sikur ia krijonte përshtypjen se ashtu po fluturonte drejt një lufte të papërfunduar, e cila do të vazhdonte e pandërprerë po në mënyra të tjera dhe me të tjera mjete, ngaqë diku dhe disi megjithatë i kishte mbetur ai kodi i hapur i urrejtjes, që do ta niste dhe do ta riniste edhe atëherë kur dukej se përfundimisht është zbratur...

Megjithatë, në këtë pahintikë me përshtypjen se kodi i urrejtjes nuk kishte të ndalur, sikur i ndërhynte Kujtim Kosova dhe me gojën e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit, i fliste diçka rreth gjykimit që i vinte si ndëshkim nga ato që kishte përhapur dikur për Perandorinë e më të mirës dhe vendosjen e saj të pashmangshme, gjykim ky që vazhdonte diku në një shkallare të madhe të një teatri antik dhe do të vazhdonte edhe më tutje, pa marrë parasysh ato që thuheshin për dashurinë dhe rikthimin e saj, me të cilën i mbylleshin udhët së ligës dhe kobëve...

”Ka dy mijë e sa vjet që vazhdon kjo lojë e përgjakshme dhe mashtrimi i saj...” - dëgjohej të ketë pohuar dikush. Dhe, jehona e saj, sa më shumë që i ishte afruar hapësirës shqiptare, sikur ishte bartur nëpër një skenë të madhe, thuajse të pafund, të ngjashme me ato antike, ku në amfiteatrot e mëdha të Durrhut, Ulpianës, të Naisusit dhe të tjerave, ishin luajtur tragjeditë e njohura dhe hyjnitë kishin parakaluar gjithnjë duke paraqitur përmasat e pushtetit që kishin dhe ai duhej të pasqyrohej me vendosje dhe zhvendosje të mëdha, që shtriheshin dhe përhapeshin në përputhje me ushtrimin e fuqisë dhe të shtrirjes së saj aty, por që më vonë, pas kryengritjes së gjigantëve kundër perëndive, kishin marrë edhe përmasat e ndeshjes së mbretërisë së qiellit me atë të tokës, ku ishte synuar ai lloj fronti i gjithëfuqishëm hyjnor-njerëzor rreth vendosjes së pushtetit të më të mirës, e që më vonë ishte kthyer në një ide gjithëpërfshirëse nga të menduarit për hapësirat e pakufishme, si dhe ngritjen drejt majave, të cilën e kishte filluar Aleksandri i Madh dhe kishte mbetur thuajse e hapur...

Ngjashmërinë me këtë vendosje-zhvendosje të lojës antike, sa t'i dukje se tashmë përnjëmend ishte përfshirë në atë teatër, ia ktheu shfaqja e Urës së Shenjtë, ku autoblanda gjermane ndaloi para një autoblinde të ngjashme italiane dhe nga ana e kolonelit gjerman iu bë me dije se aty merrte fund shoqërimi i tyre, meqë mbaronte e ashtuquajtura zonë gjermane e mbikëqyrjes dhe fillonte ajo italiane, e cila niste nga pjesa e majtë e urës dhe vazhdonte gjithandej hapësirës më të madhe të Dukagjinit, e cila nga perëndimi dukej si e rrasur midis Shkëlzenit dhe Bjeshkëve të Nemuna dhe përgjatë rrjedhës së Drinit deri te burimi i tij përpiquej të shtrihej disi në anën e kundërt, por që e gjitha merrte fund me shfaqjen e befasishme të një zone tjetër, asaj britanike, e cila niste aty diku ku mund të parafytyrohej se ndodhej ajo pika që lidhte rrafshin me pjesën e Drenicës për të shkuar tutje drejt veriut, deri aty ku fillonte zona franceze, e cila te lumi Ibër dhe bjeshkët e Albanikut mbikëqyrte atë puqje, por njëherësh edhe ndarje të përgjakshme shekullore midis dy popujve që dikush e kishte quajtur si kufi të qytetërimeve, dikush si kufi, së pari të kryqit me kryq dhe pastaj të kryqit me gjysmëhënën dhe që e gjitha shfaqej si një përzierje kohore e mjegulluar, por tepër tragjike dhe mbase kjo kishte bërë që më vonë të quhet edhe si vend i pashmangshëm i ndeshjes dhe i ngatërimeve botërore, ku thuhej se kishin filluar pothuajse të gjitha ato përçarjet e mëdha dhe të vogla që dihehin dhe nuk dihehin, e që mendohej se pikërisht nga kjo pleksje besimesh dhe librash të shenjtë, që përjashtonin, po edhe luftonin njëri - tjetrin gjithnjë me betimin se flisnin në emër të zotit të njëmendtë dhe me predikime të ngjashme, përçonte mallkimin e përhershëm të kryqëzatave dhe të luftërave të tjera që do të vinin dhe mund të ndodhnin me të njëjtat arsyeime, qoftë të vjetra qoftë të reja, por që kjo nuk ndryshonte fare përmbajtjen e asaj që shfaqej si skenë dhe lojë tragjike...

„Ka të ngjarë që perandorët Konstantini i Madh dhe Juliani sërisht të shfaqen tek Ura e Shenjtë për ta bërë marrëveshjen e pajtimit të madh botëror, siç kishte ndodhur para një mijë e dyqind e nëntëdhjetë e nëntë vjetësh, por që ky kishte qenë një mashttrim i përgjakshëm që ishte fuqizuar tetëdhjetë e një vjet më vonë me veprimet e perandorit Teodosie, i cili, për t'ua ruajtur pushtetin të bijve, kishte bërë një ndarje administrative të perandorisë, e cila njëherësh drejtohej nga Roma dhe nga Kostandinopoja, veprim ky që nuk do të vonojë dhe do të kthehej në një ndarje të kishës, me një luftë të pandalshme për mbizotërim të brendshëm edhe të fronit perandorak, që pas tetëqind e shtatëdhjetë e pesë vjet gjakosjesh të ndërsjella, më në fund kishte përligjur atë që kishte pasqyruar ndarje të njëmendtë të kryqit me kryq, e cila me shfaqjen e ritit katolik në Perëndim dhe të atij ortodoks në Lindje, kishte tërhequr edhe atë vijën tragjike të ndarjes së botës, e cila sikur qëllimisht kishte ndjekur rrjedhën e Drinit për të dëshmuar se medoemos duhej të rrënohej ajo që paraqiste zanafillë të mirëfilltë të qytetërimit antik...”

Iu kujtua se këto ia kishte thënë Kujtim Kosova me gojën e Gjin Bardhit fatkeq nga dera princore e Dukagjinëve, me rastin e asaj paraqitjeje të parë, ndër gjashtë sosh, të zhvilluara me redaktorin gjatë atyre të tetëdhjetë e katrave, sa kishte zgjatur fushata nga qielli, që ai e kishte quajtur të paqartë për nga qëllimet dhe pavendosmëri të veprimit ushtarak dhe këtë e kishte përsëritur thujse qëllimisht secilën herë, sikur të synohej që edhe ai fiksim të gjente vend në morinë e cilësimeve të shumta, që i bëheshin asaj ndërhyrjeje ngado dhe, në përputhje me ato kundrime, shihej ndryshe-ndryshe. Kur redaktori i ditës i kishte thënë se andejpari kaherë kishte kaluar koha e ndeshjeve të perandorive të perënduara, ai megjithatë, përveçqë kishte thënë se nuk dyshonte që koha e perandorive merrte fund ndonjëherë, (sado që do ta dëshironte shfaqjen e asaj që merret si Perandori e më të mirës) kishte theksuar se andejpari, si mallkim i pandalshëm, kishte mbetur shtresimi i urrejtjes që ushqen atë të ligën e përhershme, e që më vonë, kur të kuptonte të vërtetën rreth fundit të tij tragjik dhe, për ta ndriçuar, do t'ia ndjekë të gjitha gjurmët e dukshme dhe të padukshme, ato fjalë të thëna me një zë jashtëzakonisht të prajshëm, gazetarit Vili Bauer i kishin shërbyer si pikënisje e atij hulumtimi, i cili, sa më shumë që do t'i afrohej, gjithnjë më shumë i hapej dhe në një shtrirje e sipër të këtillë, jo që nuk i ikte, por i dukej i pakapshëm fare ngaqë me kalimin nga luftëra në

luftë, në kohë i ngatërrohej, në mënyrë që dikur çdo gjë t'i kthehej tek ai kodi i luftës që kishte mbetur i hapur, të cilit, siç do të merrej vesh, Kujtim Kosova mrekullisht i ishte kundërvënë me atë kodin e dashurisë dhe kundër urrejtjes, të cilin sikur ta kishte pasur dhunti hyjnore dhe ishte munduar ta kthente në një kod të përgjithshëm dhe të përhershëm, me të cilin do të pamundësoheshin të vepronin ato kodet e hapura, të cilat ai i kishte quajtur kode të vrasjeve, që i ushqen urrejtja shekullore, por edhe e liga tjetër njerëzore, e cila sikur nuk ka fund dhe ndikon në atë rënien e tmerrshme, për të cilën Erika i kishte thënë se po e ndjente se ajo ishte e pashembullt dhe paraqiste njërin ndër dështimet më të mëdha të njerëzimit dhe që nuk ka shpagim...

Megjithatë, përmendja e Konstantinit të Madh dhe e Julianit tek Ura e Shenjtë, si dhe ato që kishte thënë me atë rast me gojën e Gjini Bardhit fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, e që nuk kishte denjuar t'i qartësonte më tutje, përkundër ndërhyrjes së redaktorit, çastin që do t'u afrohet ushtarëve italianë dhe ata do t'ia bëjnë me dije se duhej ta kalonin Urën e Shenjtë për ta marrë makinën ushtarake, e cila rrinte në anën tjetër e stolisur me një flamur të madh italian dhe do t'i çonte te qyteti i Erenikut, në atë ecje të ngadalshme gazetarit gjerman, që i kishte ngjarë në një përcjellje të çuditshme nëpër një kohë ciklike, do t'ia lidhnin përfytyrimin e Konstantinit të Madh dhe të Julianit, njëri në anën lindore të lumit, ndërsa tjetri në anën perëndimore, ku njëri, pas mendimit që kishte dhënë rreth paqes perandorake dhe atë botërore, që duhej të mbetej e tillë, kishte rreshtuar legjionet e pafund që bëheshin gati për ta kaluar ujin, ndërkohë që edhe tjetri, pra Juliani, po ashtu kishte rreshtuar legjionet e veta, të cilat gjithashtu përgatiteshin për ta kaluar lumin, sapo të merrnin urdhrin. Ky përfytyrim pastaj i kishte krijuar një pamje të mjegulluar të një beteje tepër të madhe, tepër të përgjakshme, që ishte përsëritur vazhdimisht tek ajo urë, ku herë kryqi perëndimor, e herë kryqi lindor ishin "stolisur" me gjakun e derdhur të atyre që deri dje i kishin besuar të njëjtit libër të shenjtë dhe të njëjti kryq, ndërkohë që fitimtarët kishin ngritur dolli gjaku dhe ishin betuar për beteja të reja, që thuajse nuk kishin pasur të ndalur dhe në atë kalim dhe parakalim të ushtrive të ndryshme, të cilat luftonin njëra-tjetrën dhe këtë e bënin në emër të librit të shenjtë, të të vetmit, i cili duhej të pranohej përulësisht, kishte përfytyruar ato ushtritë e mëdha të normanëve, të anzhuve, të venedikasve, të Raguzës, të cilat më vonë ishin përcjellë edhe me ato të princave të vendeve të Arbnit, të rreshtuar në anë të ndryshme të kryqit që, sipas tij, pamëshirshëm kishin derdhur gjakun e njëri-tjetrit dhe në atë rrëmujë kishte parë edhe ushtarët e Barbarosës, ata të galëve, të sllavëve dhe kishte parë pastaj hordhi të panumërta të ushtrive lindore me flamuj të gjelbër se si nëpër urë, nën shenjë e gjysmëhënës së përflakur, kalonin në pjesën perëndimore dhe pastaj kishte vërejtur ushtritë e monarkisë austriake, kishte parë ato gjermane, pastaj sërish kishte parë njësitë e jeniçerëve si çirreshin me kokat e kryqtarëve në shtiza, për të vazhduar kështu ankthi si një zinxhir gjaku i pashkëputshëm, gjithnjë duke ndërruar njëra-tjetrën, deri në një kohë që i ishte dukur e vonshme, kur kishte parë edhe depërtimet e ushtrisë serbe në anën lindore dhe të asaj malaziasë në anën perëndimore të lumit, se si, pasi kishin copëtuar vendin sipas fuqisë, ishin vendosur bashkë me kryqet e përgjakura dhe ishin betuar se ajo urë dhe ajo hapësirë do të mbetej përgjithmonë e tyre, porse, pas pak, pas një stuhie që kishte përfshirë botën, sërish ishte shfaqur ushtria austriake dhe ajo gjermane, të cilat, nuk kishte vonuar dhe ishin ndjekur nga ushtria franceze dhe nga njëfarë hibridi sllavo-tatar, që u shkonte pas, të cilave u ishte dorëzuar ura dhe ato pastaj sërish kishin ngulitur atë kryqin e tyre të përgjakur dhe ishin betuar se aty përgjithnjë do të mbeteshin shenjtërit ortodoksë, e të tjera, e të tjera si këto, që pastaj në atë zallahi të pandalshme se si sërish ishin shfaqur njësitë italiane, pastaj ato gjermane dhe së fundi ishin shfaqur revolucionarët e kuq rusë, serbë, bullgarë dhe shumë e shumë të tjerë, që po ashtu ishin betuar në atë botën internacionale e të ngjashme me të, në mënyrë që e gjithë kjo uturimë të përcillej me një si lëmsh të zjarrtë tejet të madh dhe tejet rrëmbyes, që i ishte bërë se do ta merrte me vete dhe mbase do t'i dukej se do t'i jepej turrit të tij po të mos ishte togeri italian, i cili e kishte kapur për krahun dhe ia kishte tërhequr vërejtjen

se lartësia e urës merr mendtë dhe pastaj merr fund çdo gjë, e kjo atë e kishte kthjelluar aq shumë sa në atë vapë të padurueshme të ndjente freskun e ajrit që vinte nga gryka e lumit dhe kësioj përfundimisht e kishte nxjerrë nga përfytyrimi i ushtrive të panumërta në atë pjesë dhe nga luftërat e tyre, me çka i ishte kthyer njëmendësisë që, ndonëse i ishte dukur e qetë, megjithatë me kalimin nga njëra zonë ushtarake te tjetra, pra nga ajo gjermane në drejtim të Prizrenit dhe ajo italiane kah qyteti i Erenikut dhe Dukagjini, edhe më tutje ishte me përshtypjen se ndodhej i mbërthyer në copëzat e hijeve të armatave më të fuqishme të botës, që andejpari kishin kaluar dhe parakaluar pandërprerë, duke lënë gjurmët e gjakut bashkë me flamujt dhe shenjat e besimeve të ndryshme dhe se përvijimi i mbeturinave të tilla disi e përcillte si hije, edhe pse tashmë ndodhej në autobлиндën italiane pranë togerit italian, i cili i fliste diçka për Veronën dhe mallin që kishte filluar ta rrëmbente për kapuçinot e kafiterive të atjeshme, ku pastaj ia kishte zënë ngoje edhe emrin e së dashurës, që i kishte tingëlluar sikur të quhej Vera (siç e kishte edhe ajo aktorja, që më vonë do ta hasë në ato shkrimet e Kujtim Kosovës nga koha e tyrbes së Erenikut, që mund të quheshin edhe “Dashuria në kohën e urrejtjes”), me të cilën, si i kishte thënë togeri italian, bisedon me telefon çdo ditë dhe luste zotin që sa më parë të mbaronte afatin e kontratës prej dy vjetësh, që e kishte lidhur me ushtarakët e armatës në saje të një konkursi të shpallur para tre vjetësh, që para se ta fillonte i ishte dashur të kalonte nëpër ushtrime të ndryshme të veçanta disamujore në përputhje me detyrën që duhej ta kryente në Kosovë, për të cilën i ishte thënë se ishte më shumë se një provë e rëndësishme ushtarake...

III

Po kush ishte, në të vërtetë, Kujtim Kosova dhe nga vinte?

Këtë pyetje gazetari Vili Bauer ia kishte shtruar vetes që nga çasti i paraqitjes së parë të tij, pikërisht ditën e njëzetekatërtë të marsit, kur atë mbrëmje edhe kishte filluar fushata ajrore e perëndimorëve dhe kur bombat e para ishin hedhur mbi Beogradin dhe mbi caqe të tjera të zgjedhura të armatës jugosllave në Kosovë, për të vazhduar gjatë atyre shtatëdhjetë e tetë ditëve të ardhshme përderisa të arrihej Marrëveshja e Kumanovës po që këtë pyetje e kishte sjellë dhe pështjellë njësoj nëpër kokë edhe gjatë atyre tridhjetë e sa ditëve të tjera sa kishte zgjatur ai rikthimi i jashtëzakonshëm i popullatës së shpërngulur me dhunë gjatë fushatës, me shpresën se mbase një ditë ai sërish mund të paraqitej sapo të merrte fund ai që ishte quajtur edhe “kthim biblik” dhe, pse jo, edhe të vinte në redaksi për t’i qartësuar ato që kishte thënë rreth atyre reminishencave të ndryshme historike po edhe për çështje të tjera, të cilat kishin zgjuar kureshtje të madhe brendapërbrenda redaksisë, ndonëse stafi drejtues ato kishte vendosur të mos i botonte derisa të merrej vesh autori i tyre dhe të dihej njëherë së afërmi se si do të merrte fund ajo që tashmë ishte ngritur në një çështje të rëndësishme ndërkombëtare, gjë që, si dukej, edhe ai kishte qenë i bindur se ashtu do të trajtoheshin dhe mbase kishte qenë i kënaqur që edhe jashtë syrit të opinionit ato vëreheshin dhe madje mund të shkonin edhe aty ku ai synonte, e që, si do të shihet më vonë, gjithë ato kishin qenë pjesë e asaj që ai e kishte quajtur kod të hapur të dashurisë kundër kodit të luftës a të vrasjes, me të cilin bëhej përpjekje që asaj lufte t’i ndryshohej kahu, që të mos ketë më vazhdim dhe, mbi të gjitha, të mos mbetet, siç do të thoshte, pjesë e kryqëzatave të përsëritshme që pjellin kobe të pandalshme, por të kthehej në një lloj fushate të pandalshme të dashurisë, e cila do të kërkohej edhe kur të mungonte dhe, të tjera si këto.

I kujtohet se si atë ditë, e cila pritej me shqetësim, aty nga mesdita e kishte thirrur redaktori i ditës dhe ia kishte bërë me dije se pak më parë, fare papritmas, nga një telefon i panjohur, me lidhje ajrore, (si lidhje satelitore dhe assesi ndryshe), kishte marrë një thirrje, që thuhej se bëhej nga Kosova dhe vinte diku nga rrethimi i qytetit të Erenikut, ku ai që i kishte thënë se quhej Kujtim Kosova, kishte shfaqur dëshirën të meditante paksa rreth asaj që ai e

kishte quajtur “kohë kryqëzatash të pandalshme” dhe që thoshte se lidheshin me atë “kryqëzatën bashkëkohore” dhe kishte theksuar se do t’i vinte mirë po qe se ato do t’u shërbenin atyre që i duheshin fundit të asaj që e kishte quajtur “kryqëzatë të Versajës”, për të shtuar se ndonëse do të paraqiste “një tronditje tjetër botërore”, megjithatë ishte e pritshme dhe e domosdoshme “meqë kryqëzatave pashmangshëm u duheshin antikryqëzatat”, madje-madje “ato ishin dhe mbeteshin pjesë e atij qarku botëror të vrasjeve dhe të vetëvrasjeve të pashembullta gjithë derisa kodin e hapur të urrejtjes ta zëvendësonte kodi i përhershëm i dashurisë, ndonëse për këtë dyshonte nga shkaku i vetëm se kjo nënkuptonte përsëritjen e antikës, që ishte e pamundur pas gjithë atyre çrregullimeve shekullore, por që nga ky iluzion nuk do të hiqte dorë, edhe po qe se do ta shpallnin për të marrë...

Pa dhënë sqarime për meditimet që i shfaqte si qëndrime, po edhe pa thënë se ç’ishte ai kod i hapur i dashurisë që do ta zëvendësonte atë të luftës dhe si mund të arrihej kjo, e të tjera si këto, (redaktorit të ditës i ishin dukur sikur t’i vinin nga një kuti e mbyllur dhe dashas e harruar nga ëndërrimtarët që shpresonin e shpresonin, që edhe po të gjendej ndonjëherë dhe të hapej, botën ta mbushte me ëndrra të bukura), ai megjithatë, në vazhdim i kishte thënë diçka rreth një tiktaku të orës, që po atë mbrëmje do të fillonte njehësimin e një kohe të përsëritshme, po që nuk e kishte arsyetuar pse shfaqej e tillë, por kishte theksuar se çdo ditë, derisa të zgjaste ai shpalim, do t’ua hapte ca nga fletët e atyre që i kishte quajtur “ndodhi në të djeshmen e sotme”, që mund të merren edhe “si ndodhi të së sotmes në të djeshmen e nesërme” dhe ndryshe-ndryshe, por që gjithsesi paraqesin diçka nga të menduarit për përsëritjen e së njëjtës dhe atë sjelljen në rreth, ku fillimi shfaqet si fund dhe fundi si fillim dhe ku asgjë nuk është e rastësishme, por pjesë e një tërësie, në të cilën janë pjesëmarrës të gjithë, pa marrë parasysh se janë apo nuk janë të ndërgjegjshëm për këtë...

„Mund të jetë ky ndonjë provokim?“, kishte folur redaktori i ditës, i ngarkuar me hamendje të shumta që u shkonin atyre rrethanave tejte të ndërlikuara dhe me shumë shqetësime, në të cilat ndodheshin, kur çdo çast pritej fillimi i asaj që tashmë ishte vendosur se do të paraqiste një fushatë ajrore, e arsyetuar si ndërhyrje e domosdoshme humanitare, që bëhej për të shpëtuar një popullatë nga shfarosja e ushtruar mbi të shumë kohë më parë, por që ajo ndërhyrje nuk mund të privohej edhe nga të tjerat, që Kujtim Kosova i kishte zënë ngojë sikur të ishin meditime, ndër të cilat edhe theksimi i “kryqëzatës bashkëkohore” që i duhej fundit të asaj që ai e kishte quajtur “kryqëzatë të Versajës”, me të drejtë hapte edhe atë hamendjen se mos e gjithë kjo tronditje e jashtëzakonshme, me rënien e kufirit ideologjik dhe të pushimit të luftës së ftohtë, kërkonte ndonjë zhdëmtim të domosdoshëm, që nuk do të ishte tjetër veçse rishfaqje e ndeshjes së qytetërimeve, së cilës më së miri do t’i shkonte ndonjë kryqëzatë e veshur me petkun e besimeve, rreth së cilës ai do të shprehet haptas me rastin e paraqitjes së fundit, kur do të thotë se asaj lufte i kishte mbetur kodi i hapur?...

Kjo sikur i kishte futur të dridhura redaktorit të ditës, por edhe gazetarit gjerman, që kishte ditur se fundi i Versajës ishte i pashmangshëm, veçmas pse marrëveshjet e saj me vete mbanin fitilin e dy luftërave botërore, për çka kundërshtarët e saj të shumtë, jo pa të drejtë, ia ndajmathnin edhe përsheptimin e atij që do të shfaqet si revolucion bolshevik dhe pak më vonë edhe realitet socialist, të asaj dhune totalitare të shoqëruar me përpjekje të pashembullta për shartimin e njeriut të ri dhe për modelime të tjera, por nuk ia thoshte mendja se me atë fund duhej lidhur doemos ndonjë fatkeqësi tjetër të ardhshme, që do të paraqiste shkas për ndonjë kryqëzatë, edhe pse për njëfarë si rinisje të saj, me ato që thoshte se atje vritet, por edhe luftohet në emër të besimeve dhe, duhet të jesh i verbër të mos e shohësh këtë dhe të tjera si këto, që moti Erika ia kishte tërhequr vërejtjen, madje edhe kur bisedohej për çështje fare të rëndomta...

Madje, edhe redaktori i ditës, kur i kishte thënë se duhet pritur të nesërmen për të parë se çfarë pjell, sikur kishte pranuar se kishte vend për shqetësime.

Dhe, vërtet, të nesërmen në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta, siç kishte premtuar, kishte rënë zilja e telefonit, të cilin redaktori i ditës e kishte ngritur frikshëm. Nga

ana tjetër ishte dëgjuar një përshëndetje e qetë, që thoshte se vinte nga Kujtim Kosova, i cili paraqitej, siç kishte theksuar, nga Kështjella e Rekës së Keqe, diku në afërsi të qytetit të Erenikut, i mbyllur me dëshirë, por që kishte thënë se kur fliste nga aty, shfaqte qëndrimet e Gjin Bardhit fatkeq, njërit nga pararendësit e derës princore të Dukagjinëve, që e kishte lëshuar me dëshirë fronin prej vasalit, nga shkaku se me përfaqësuesit e Normanëve nuk ishte pajtuar që kryqëzata e parë e perëndimorëve, e cila bëhej nga deti dhe kalonte nëpër vendet e Arbnit, të quhej betejë vendimtare për rikthimin e Tokës së Shenjtë, por që e gjitha të bëhej me betimin e heqjes së kufirit nga Ura e Shenjtë dhe të shtyrjes sa më thellë në Lindje, siç ishte vendosur para treqind e tetëdhjetë e shtatë vjetësh, me ç'rast kryqi lindor dhe kryqi perëndimor do të bashkoheshin, siç ishte në kohën kur e kishte pranuar Konstantini i Madh dhe e kishte vënë në emblemën perandorake, me të cilën ia kishte dalë të rifyrte fronin e lëkundur nga fërkimet e brendshme shoqërore që i kishte liru fundi i skllavopronarisë, me ç'rast turma, e cila kërkonte tagrin e lirisë, ishte ushqyer me iluzionin e jetës së përshpirtshme dhe premtimin e saj të përhershëm.

”Perëndimi duhet të shkojë drejt Lindjes që Lindjen ta kthejë në Perëndim dhe jo të luftojë me vetveten...Kjo nuk u kishte pëlqyer Normanëve, të cilët i kishin thënë se nuk i takonte të merrej me punët e botës, por të bënte çmos që fushata e nisur të kurorëzohej me suksese, gjë që prej tij ishte kërkuar t'i bashkohej pa kurrfarë kushtëzimesh, siç i takonte vasalit të rëndomtë...”

Gjatë asaj paraqitje, Kujtim Kosova si të ishte Gjin Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, i mbyllur me dashje në Kështjellën e Rekës së Keqe, diku në rrethimin e qytetit të Erenikut, kishte thënë se nga aty ia shihte flakën qytetit dhe gjithë vendit, e cila shkonte deri në qiell, flakë kjo e ngjashme me atë që dikur e kishin ndezur pararojat e normanëve sapo kishin arritur tek Ura e Shenjtë, për të paralajmëruar më shumë kundërshtarët e kryqëzatës dhe heretikët e tjerë sesa ardhjen e ushtrisë më të madhe të botës, që tashmë ishte e gatshme për ta nisur kryqëzatën e parë të krishterë për rikthimin e Tokës së Shenjtë, por që këtë herë ajo flakë nuk ishte për të shfaqur fillimin e fushatës kah lindja, por të vrasjes së një qyteti, siç ishte ai i Erenikut dhe të gjithë vendit e që ishte përgatitur prej kohësh nga shkaku se aty ishin shfaqur ato mendime që e kishin penguar kryqëzatën, ose, të paktën, kishin dashur t'i jepnin një kah tjetër nga ç'e kishte...

Në fund të asaj paraqitjeje, që kishte zgjatur gjithsej trembëdhjetë minuta, Kujtim Kosova kishte thënë se të nesërmen do të paraqitej, por në një kryqëzatë tjetër, në atë të dytën dhe kështu me radhë.

”Dëshëm apo nuk deshëm ne, ngjarjet na bartin zvarrë dhe na kthejnë te fillimi i tyre...”

Me t'i thënë këto fjalë, linja e telefonit ishte ndërprerë dhe prapa saj kishte mbetur ajo heshtja e çuditshme e tyre, që po të mos ishte incizimi i tërë i saj, që ata e kishin kthyer e rikthyer disa herë, me siguri se nuk do t'u besonin veshëve dhe gjithçka do ta merrnin për ndonjë ngatërrim të çuditshëm që u shkon ngjarjeve të tilla me tronditje të mëdha, siç ishte ajo që në skenën botërore ishte shkaktuar nga bombat e para të perëndimorëve, të hedhura nga luftanijet në Adriatik, por edhe nga aeroplani fantom i qiellit F-11 me shenjën e pakapshme që, sikur t'i ishte nevojitur ajo luftë dhe vetëm ajo për dëshmim të jashtëzakonshëm, të ngjashëm me atë përrallor, për herë të parë kishte kaluar Atlantikun dhe prapë ishte kthyer në kontinentin tjetër për të shpallur hapjen e asaj që Kujtim Kosova një ditë përpara e kishte quajtur edhe “një kohë tjetër e kryqëzatave bashkëkohore...”

Redaktori i ditës, sikur të ishte zënë ngushtë sa s'ka më, kishte murmuritur emrin e Kujtim Kosovës, por edhe atë të Gjin Bardhit fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, që e kishte shënuar në bllok disa herë dhe madje e kishte trashur nga frika se mos do t'i dilte prej mendjes, ose do t'i treste diku dhe, pas një hamendjeje, kishte thënë se e gjithë kjo mund të ishte një ngatërrim, që meritonte të përcillej me vëmendje, veçmas për shkak të mënyrës se si ishte shfaqur ajo paraqitje (me celular, që nuk mund ta kishte secili, e që dihej se edhe kur

lejoheshin, mbikëqyreshin nga shërbime të veçanta informative), por edhe për atë gjuhën tejet të rrjedhshme gjermane, që e fliste ai që thoshte se quhej Kujtim Kosova, e që edhe po të anashkaloheshin ato që kishte thënë rreth asaj mbylljes në Kështjellën e Rekës së Keqe dhe të ngatërrimit me atë farë Gjin Bardhin fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, mënyra se si ishin shtruar ato, megjithatë, (gjuha ditore e ndërhyrjes së rrudhur në dy-tri fjalë të njëjta për “shpëtimin humanitar”, të cilat përsëriteshin pareshtur), hapnin mundësitë e krahasimit midis kryqëzatës së parë të Normanëve, të zhvilluar aty nga fundi i shekullit të njëmbëdhjetë, e cila përnjëmend kishte kaluar nëpër vendet e Arbnit dhe, si ishte marrë vesh më vonë, kishte dështuar pikërisht nga loja dyshe e Normanëve me Vatikanin për mbisundim të kryqit perëndimor, që do të bëhej në emër të njësimi të tij dhe ndërhyrjes së tanishme, e cila po ashtu shfaqej si perëndimore, por me arsyetimin e shpëtimit të një populli nga shfarosja e plotë që, nga ata, të cilët e kishin nisur dhe gjithsesi se dëshironin ta çonin deri në fund, tashmë ishte shpallur kryqëzatë e kryqit perëndimor kundër kryqit lindor, së cilës ia kishin veshur edhe njëfarë lidhjeje me gjysmëhënën, të ngjashme me atë që dikur ishte shfaqur në mesjetë në Ilirik në prag të depërtimit të osmanëve. Por, duhet thënë se ishin pikërisht princat ortodoksë ata që e kishin shfrytëzuar kundër katolicizmit, pa ngurrar - siç kishte ndodhur me të birin e princit tribal, Lazarit, despotin Stefan, menjëherë pas humbjes së Luftës së Kosovës, të zhvilluar pikërisht në qershorin e vitit 1389, pasi që kishte pranuar vasalitetin e sulltanit, me ata ushtarë që kishte u ishte bashkuar njërive osmane në luftërat e mëtejshme drejt perëndimit - me ç'rast në mbamendjen e hungarezëve ka mbetur lufta e përbashkët e rasianëve me osmanët kundër Huniadit, si dhe një tradhti tjetër e madhe ndaj të krishterëve në dobi të osmanëve, e bërë nga Brankoviqi gjatë të ashtuquajturës luftë e dytë e Kosovës, me çka përfundimisht kishte filluar ajo që për pesë shekuj ishte quajtur natë e shekujve...

“Në vend të ndonjë çirrjeje hysterike për ndërhyrjen dhe shpëtimin, sesi na doli një mëdyshje e çuditshme, por tepër interesante?...”

Kur ia kishte thënë këto redaktori i ditës, sikur kishte kërkuar prej tij që sërish t'i kthehej hulumtimit, sepse ai kishte njohuri të bollshme rreth rrethanave ballkanike dhe në veçanti për lidhjet dhe shpëputjet shqiptare-sllave, që së paku gjatë paraqitjes së ardhshme (shpresonte se do të bëhej) dhe formave të tjera, të cilat ai i kishte paralajmëruar, të ishin në gjendje të shtronin ndonjë pyetje, dhe njëherësh bisedës disi t'ia caktonin kahun, që të mos mbetej e njëanshme, edhe pse si e tillë ajo ishte e vlefshme dhe me siguri se mendohej që në mos aty për aty, atëherë sigurisht se dikur do të paraqiste më shumë se një ngjarje gazetash e dorës së parë, të cilën redaksia do të mund ta shfrytëzonte për t'ua kundërvënë analizave, të bëra nëpër zyrat e politikanëve dhe të diplomatëve, po edhe të ushtarakëve...

Dhe, në rrethana të tilla do të ishte e natyreshme, veçmas kur kishte filluar një fushatë ajrore, e cila - pa marrë parasysh si quhej dhe me çfarë arsyesimesh bëhej e që edhe më tutje do të mbulohej - vërtet ishte një tronditje botërore dhe paraqiste, pse jo, edhe atë farë “kryqëzatën bashkëkohore”, me të cilën duhej t'u jepeshin fund, siç thuhej, atyre marrëveshjeve të Versajës dhe të kryqëzatës së saj, pikërisht siç ishte cilësuar prej Kujtim Kosovës gjatë paraqitjes së parë, të mendohej edhe për farë veprimi të kurdisur të ndonjë shërbimi informativ (pa marrë parasysh nga do të vinte), ose për ndonjë kurth tjetër propagandues të veçantë, që i shkonin asaj gjendjeje, dyshim ky që e bënte edhe më të besueshme telefoni celular, manipulimi me të, por edhe gjuha e shkëlqyeshme gjermane, e ku nuk mund të përjashtohej as “lufta speciale”, e pashmangshme për ato rrethana...

Megjithatë, në gjithë atë mori hamendjesh, për gazetarin gjerman paraqitja e parë e Kujtim Kosovës, a cilido qoftë ai, shfaqej si diçka e jashtëzakonshme, që dilte nga të gjitha klishetë, në të cilat do të mund të vendosej. Kjo, madje për arsyen e vetme se çfarëdo mashtrimi i qëllimshëm a marifet i ndonjë shërbimi zbulues dhe të tjera si këto, që ishin të mundshme dhe që gjithsesi duhej të mbaheshin parasysh, me siguri se do të fillonte nga falënderimet që ishin për t'u pritur, ose nga e kundërta, pra nga gjuha e prapaskenave, që nuk mund të përjashtohej, e jo nga derdhja e meditimeve që mëtonin shprehjen e atyre gjendjeve

shpirtërore që lidheshin me kujtesën historike dhe veprimet e saj, qofshin ato edhe si të shkëputura dhe të pambikëqyrura.

Kujtim Kosova a kushdo qoftë ai, kur përmendte atë “kryqëzatën bashkëkohore”, pa marrë parasysh se e lidhte me atë që i thoshte “kryqëzatë e Versajës”, (me këtë rast pashmangshëm hapeshin çështje që i takonin gjeostrategjisë dhe gjeopolitikës, të cilat ishin preokupim kryesor i secilës politikë, veçmas pas rrënimit të Murit të Berlinit e tutje), ai njëherësh fliste me metaforën e përsëritjes së të njëjtës, që ishte shumë afër gjuhës filozofike dhe gjithnjë shfrytëzonte ngjarjet, të cilat nuk ishin prodhim i mendjes, por që vinin nga historia, pikërisht nga ajo që - në njërën anë, për qëllime propaganduese dhe të tjera qëllime i duheshin asaj lufte - ishte shtrembëruar dhe, në anën tjetër, ngaqë nuk njihej sa duhej, mund të dukej lojë fjalësh dhe sorollatje, madje.

I kujtohet se gjatë asaj pasdite dhe thuajse gjithë natën, me nxitim të madh kishte shfletuar librat që kishte dhe shënime të tjera nga mesjeta e hershme dhe se ato që thuheshin për fushatën e parë të kryqëzatës perëndimore, të udhëhequr nga Normanët, me përpikëri puqeshin me ato që Kujtim Kosova ua kishte veshur ndodhive të Gjin Bardhit fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve dhe se, çuditërisht, e gjithë ajo që më vonë do të merrej si mësim historie rreth faktit se si lëvizjet mesjetare të kamufluara në emër të luftës për kthimin e dinjitetit të kryqit, nuk kishte qenë tjetër veçse përpjekje për shtrirjen e ndikimit të perëndimorëve në lindje, siç e kishte vërejtur një princ i vogël i një vendi të vogël.

Diku nga mëngjesi, madje, i kishte bërë një telefonatë një mikut të tij, albanolog në Institutin për Studimet Juglindore në Munih, që tashmë kishte bërë emër në qarqet shkencore, me ç’rast e kishte pyetur, a ishte më shumë toponim ajo që quhej Kështjella e Rekës së Keqe, diku afër qytetit të Erenikut, apo ndonjë metaforë që vinte nga fusha e folklorit, e që mund të lidhej me mentalitetin dhe me një psikologji të veçantë të krijuar në rrethana jetësore të asaj popullate?...

Dukej se edhe albanologu, me ato që i ishin thënë në atë kohë gjumi, ishte zënë ngushtë pasi kishte kërkuar paksa kohë për disa, si kishte thënë, konsultime me librat, por që praninë e Rekës së Keqe si toponim aty për aty e kishte pohuar me sqarimin se fjala ishte për një fushë që shtrihej përgjatë Erenikut, nga rrjedha e tij te bjeshkët e Junikut deri te derdhja në Drin, që përfshinte një rrip toke nga ajo që quhej Dushkajë, e shkonte deri te Shkëlzeni, ku me siguri që prurjet e këtij lumi, me vërshime të papritura dhe dëme të mëdha, dikur mund të kishte luajtur rol që ajo të njëjtësohej me huqet e tij, por që realitetet jetësore, veçmas ato ku ajo hapësirë megjithatë ishte ndër më pjelloret, ndër më të pasurat, këtë sikur e kundërshtonin, madje me të drejtë, sepse aty kishte zënë fill ajo që në mesjetën e hershme është quajtur Dukati i Gjinëve dhe që me kalimin e kohës ishte quajtur Dukagjin dhe ishte kthyer në qendër të njëres ndër principatat e njohura të Arbnit në Veri, gjurmët e së cilës ishin shumë të pranishme dhe kudo ndesheshin, veçmas me atë kanunin e maleve, i cili për qindra vjet kishte rregulluar jetën e brendshme në përputhje me normat ligjore tejet të përkryera, që flasin për rregulla të sjelljes qytetëruese dhe të ngjashme me to dhe që kur ia kishte thënë me hollësi, kishte pasur për qëllim të tregonte se fakti që quhej Reka e Keqe nuk kishte domethënien e anatemës, por më shumë si diçka që paraqet përpjekjet e përhershme për një mbindërtim të dobishëm, pikërisht mbi themelet e asaj që për nga natyra paraqet prirjen për të kundërtën, qoftë edhe si rrënim i mbinatyrshëm, që vjen pa pyetur...

Në fund, albanologu i kishte thënë se duhej pasur parasysh që e ashtuquajtura Reka e Keqe, si hapësirë, përnjëmend paraqiste njërën ndër pikënisjet e asaj që mund të merret për identitetin e atjeshëm shoqëror, bile dhe shpirtëror dhe moral qysh nga mesjeta e hershme, po që nga jashtë është parë si herezi, ku krahas mbylljes ishin shfaqur edhe veçanti të ndryshme mbijetimi, ndër të cilat dallohej prirja për t’u ruajtur nga ato që vinin nga jashtë (ngaqë nuk kuptoheshin drejt), të cilat duhej luftuar, ndërsa nga brenda është kthyer në një emblemë identifikimi, të cilën ia kishte ilustruar me çështjet e besimeve, të cilat ishin përqafuar pa ndonjë vështirësi, në përputhje me atë që kishte vënë pushtet, por që nga brenda nuk ia kishin

dalë t'i përçanin, siç kishte ndodhur me të tjerët në atë hapësirë, kur besimi ishte kthyer në identitet kryesor.

Që mund të ishte kështu, flet edhe ajo që sikur ia kishte tumirur e nesërmja, kur me rastin e paraqitjes së dytë, që kishte filluar pikërisht në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta dhe kishte zgjatur gjithsej trembëdhjetë minuta, duke iu përmbajtur premtimit se “do të shihemi në një kryqëzatë tjetër”, nuk kishte folur më sikur të ishte princ Gjini Bardhi fatkeq nga derë e Dukagjinëve, i mbyllur në Kështjellën e Rekës së Keqe në pritje të atij ndëshkimi që në fund të asaj vere të nxehtë gjithsesi se do t'i vinte më shumë zapullim pse Normanëve u kishte kërkuar që kryqëzatën e nisur ta bënin me betimin e shtrirjes së kryqit të përbashkët tutje lindjes për ta rikthyer atë që dikur ishte quajtur Perandori e Romës së vjetër dhe për ta vendosur gjithandej nga mund të shkohej sesa pse nuk u ishte bashkuar, por kishte thënë se atë ditë shfaqej si Gjon Nikollë Kazazi, i mbyllur në qytet me një popullatë prej më shumë se pesëmbëdhjetë mijë frymësh, që thoshte se ishte në pritje të vdekjes që i vinte nga murtaja, e cila kishte shpërthyer fare papritmas dhe me dyshime të hapura se ajo ishte sjellë qëllimisht nga dikush dhe nga diku, por që ai bashkë me krerët e bashkisë, jo vetëm që nuk e kishin ndër mend t'i dorëzoheshin sëmundjes vdekjeprurëse, porse kishin vendosur t'i bënin ballë dhe ta luftonin deri në frymën e fundit, pa marrë parasysh se për këtë nga qeveritarët dhe ushtarakët, që kishin dalë jashtë rrethimit dhe pritnin epilogun vdekjeprurës, jo vetëm që nuk ndihmoheshin, po pengoheshin, madje edhe ishin akuzuar se me ato që kishin filluar të ndërmerrenin, si masa mbrojtëse (që ishte një gërvishtje e lehtë në lëkurë, e ngjashme me atë që ishte përdorur kundër murtajës së fundit në ato anë, ku dregëzat që merreshin nga hunda e të sëmurëve pastaj futeshin në trup), do ta përshpejtonin dhe do të ndikonin që edhe ata pak veta që mund t'i shpëtonin, të përfshiheshin në atë vdekje të madhe dhe të pandalshme.

”Në konakun e kishës erdhi kushëri im i parë Lam Mula, me të cilin baballarët i kishim vëllezër. Bashkë me të erdhi edhe Sheh Shefqeti, erdhi dhe Hoxhë Alia, pastaj edhe Rremë Curri, të gjithë të fafesisit dhe të shehrit dhe që kishin dyshimin se murtaja ishte futur nga dikush, por që nuk duhej t'i nënshtroheshim...”

U fola dhe u thashë se, sipas disa relacioneve që kisha parë në Vatikan gjatë qëndrimit disamuajsh, para dymbëdhjetë vjetësh, kisha hasur një shënim, në të cilin bëhej fjalë për murtajën e shfaqur para nëntëdhjetë e tre vjetësh, në një pjesë të malësisë, që çuditërisht kishte dhënë fare, fare pak viktimë dhe se atë mrekulli disa famullitarë e kishin shpjeguar me njëfarë gërvishtjeje që fshehtas ishte bërë nga disa plaka, të cilat kishin endur nga një vend në tjetrin, me ç'rast dregëzat e nxjerra nga të sëmurët ishin përzier me gjakun që ishte nxjerrë në krah...

”Pikërisht kësaj gërvishtjeje do t'i kthehem, pa marrë parasysh se çfarë do të ndodhë...”

Prapë, pa dhënë kurrfarë sqarimesh se kush ishte Gjon Nikollë Kazazi, që fliste në emrin e tij, paraqitjen e kishte mbyllur me premtimin se do të shiheshin në kryqëzatën tjetër...

Dhe, kapërcimi nga njëra kryqëzatë në tjetrën, si i quante ai, nuk kishte pasur të ndalur.

Të nesërmen kishte lexuar, siç kishte theksuar, shënimin e parë të ditarit të Savës së zi, të një ushtaraku të ngarkuar me autorizime të jashtëzakonshme ushtarake, që shpesh dukej se ishte edhe misionar ortodoks, që duhej të bekonte veprimet e armatës dhe që, krahas asaj vrasjeje, të cilën e kishte quajtur “misionarizëm në mbrojtje të krishterimit”, kishte bërë çmos që ndërtesa e kishës ortodokse, e filluar dhunshëm në qendër të qytetit para tre vjetësh dhe e bekuar nga kryepeshkopi i Beogradit si një kthesë e madhe shpirtërore, edhe në ato rrethana të ndërhyrjes së perëndimorëve nga ajri, të kryhej sa më parë, në mënyrë që përrurimi i saj të bëhej ditën që do të përfundonte fushata dhe ajo përfundimisht do të shpallej tokë e shenjtë serbe, ashtu siç kishte kërkuar edhe kryepeshkopi, kur bashkë me peshkopët, ushtarakët, po

edhe me shkrimtarët dhe qeveritarët, kishin ngritur dolli, e cila nga pjesa e Drinit dhe ajo e Rekës së Keqe ishte përcjellë me predha të pandalshme armësh, ku kishte pasur edhe predha topash të rëndë.

Në atë ditar përshkruhej se si Sava i zi kishte kaluar Urën e Krenës dhe i ishte vërsulur qendrës së qytetit. Pikësëpari ai kishte urdhëruar t'i vihej zjarri teqesë pranë kullës së Drenit dhe pastaj kishte urdhëruar që flaka t'i futej edhe çarshisë së qytetit për të shkuar drejt Xhamisë së Hadumit.

Pasi kishte soditur me kënaqësi të madhe tek digjeshin ato që i rrinin pranë Teqesë së Madhe dhe pasi ata që i shkonin pas kishin ngulur në hunj ata që i kishin kapur te Fusha e Sahatit, Sava i zi, i bërë xurxull, kishte kërkuar t'ai sillnin vajzat e Rrugës së Çabratit.

- I dua ato perri - i kishte thënë kryerojës, që i thoshin Momçillo....- Vetëm përdëllesa e tyre mund ta shpëtojë për pak sonte këtë qytet...

- Do t'i kesh, zotëri, do t'i kesh që të gjitha - i kishte thënë kryeroja, që i thoshin Momçillo, i cili nxitoi andej, nga flaka tashmë kishte skuqur qiellin dhe ishte i lumtur që kishte ardhur koha që qytetit t'ia rrëronte trupin dhe shpirtin...

Në pritje të vajzave të Çabratit, Sava i zi, ishte kotur paksa... "Shlivovica" dhe koka e derrit të pjekur që i rrinin pranë, paralajmëronin një natë të gjatë së kremteje... kur ishte përmjerrë, Sava i zi kishte pyetur për vajzat e Çabratit.

- Pse nuk vallëzojnë sorkadhet? - kishte murmuritur i përgjumur me jargë në buzë - ku janë,ore?

Thuhej se prifti dhe të tjerët ishin zënë ngushtë, meqë kryeroja, që i thoshin Momçillo, nuk ishte kthyer akoma me vajzat e Çabratit?...Mos i kishte ndodhur gjë?...Këtë frikë kishte shprehur shikimi finok i priftit, i cili gjithnjë më shumë ua thoshte uratën të vrarëve në rrethana të pasqaruara...

Sava i zi dukej se po e humbte durimin...Sërish kishte pyetur se pse nuk i shihte lakuriq vajzat e Çabratit... Prifti, i cili duhej të fliste diçka, ishte gati të gjente ndonjë arsye që ai të mos e humbte toruan, por aty për aty ishte shfaqur kryeroja, që i thoshin Momçillo me fjalët se Rrugë e Çabratit ishte pa njeri...Diçka e çuditshme kishte ndodhur, thoshte ai...

- Sikur i ka lëshuar toka?...

- Këto që thua, nuk më dëgjohen - kishte këmbëngulur Sava i zi - ato ishin aty dhe duhet gjetur patjetër....

Thuhej se ato që i kishte thënë Sava i zi kishin mjaftuar që të kuptoheshin si urdhër i prerë që vajzat e Çabratit duheshin gjetur...Ndryshe, kryerojës, që i thoshin Momçillo, i shkonte koka...

Më tutje, në atë shënim ishte thënë se diku nga mesnata, Sava i zi dukej i dremitur. Derisa prifti nuk po i gëzohej dot fillimit të djegies së qytetit, që e kishte ëndërruar që kur ishte bërë për të ditur, kryeroja, që i thoshin Momçillo, ishte shfaqur me disa të rinj të lidhur...

- Çfarë më duhen këta? - ishte çirur Sava i zi - kërkoja vajzat dhe jo ata që duhen therur...

Kryeroja, që i thoshin Momçillo, sikur ishte zënë ngushtë, ngaqë kishte pritur që masakrimi i të rinjve t'ia hiqte komandantit davanë e vajzave...Ashtu i ngrirë, koka po ia bluante dredhinë që do ta bënte për t'i paraqitur vajzat që kishin me vete për dëfrim sikur të ishin nga ato që komandanti kërkonte...Tekefundit, kishte menduar ai, femra lakuriq - a nuk është njësoj!?...

I trimëruar nga mundësia e mashtimit, kryeroja që i thoshin Momçillo, kishte thënë se vajzat do t'i kishte, por a nuk ishte më mirë që hareja e festës së madhe të fillonte me spërkatjen e kryqit me gjakun e djelmoshave që kish sjellë...

- Kryqin tashmë e kemi bekuar me gjakun e fëmijëve, sapo kaluam urën, kishte thënë Sava i zi... Megjithatë, kjo nuk do të thotë se therja ka përfunduar...Kryqi ynë kërkon të njomet vazhdimisht...

Kryeroja, që i thoshin Momçillo, i kënaqur nga ato që kishte dëgjuar, thuhej se kishte dhënë shenjë që djelmoshat të thereshin.

-Jo këtu - kishte thënë Sava i zi - të vriten atje ku i morët, para familjeve të tyre, ngadalë dhe me mjeshtëri...

- Për këtë nuk duhet të dyshoni, zotëri, i kishte thënë kryeroja, që i thoshin Momçillo, dhe bëri të largohej me djelmoshat e lidhur dhe me ata të tjerët, por ishte ndalur nga Sava i zi, i cili, pasi ishte menduar paksa, kishte thënë se e kremtja duhet të fillonte me djegien e Xhamisë së Hadumit...

- Ta digjni deri në themel - kishte thënë.

- Për këtë nuk duhet të dyshoni, ia kishte kthyer kryeroja, që i thoshin Momçillo- do ta bëjmë shkumb e hi.

- Ah, të ishte gjallë im atë e të shihte këtë mrekulli - kishte shfryrë Sava i zi, që kishte puthur kryqin çastin që i ishte bërë me dije se Xhamisë së Hadumit i ishte vënë flaka në të katër anët...

Më vonë, kur ishte dëgjuar se si një predhë kishte qëlluar minaren dhe e kishte ndarë përgjysmë, Sava i zi kishte kërkuar nga prifti që t'ia afronte derrin e pjekur dhe t'i bashkohej gazmendit...

- Këtë ditë kam pritur dhe kjo ditë mos u sostë kurrë, kishte thënë kur kishte vënë “shlivovicën” në gojë...

Shënimi kishte marrë fund me njoftimin mbllaçitës që Sava i zi kishte lënë nga mëngjesi, që në mbrëmje duhet të vazhdonte djegia...

“Duket se ka filluar t’i kthehet realitetit” - kishte thënë me njëfarë kërsërie trishtuese redaktori i ditës, sapo kishte dëgjuar ato që Kujtim Kosova i kishte thënë sikur të ishin pjesë të ditarit që e kishte quajtur të Savës së zi. - ”Mbase tash e tutje do të kemi atë që na duhet?...”

Por, sikur t’i mbetej besnik asaj që pareshtur e thoshte „mirupafshim në një kryqëzatë tjetër”, edhe me rastin e paraqitjes së tretë, por edhe të së katërtës, kishte ngatërruar radhën e kryqëzatave dhe nga ditari që ai i thoshte se është i Savës së zi (siç do të shihet më vonë ai do t’i paraqitet Gjyqit të Hagës si njëra ndër dëshmitë më autentike të asaj që kishte ndodhur gjatë atyre shtatëdhjetë e tetë ditëve të fushatës ajrore, kur forcat e armatosura serbe në qytetin e Erenikut dhe në rrethinë kishin vrarë dhe prerë mbi dy mijë veta dhe po aq kishin marrë me vete si pengje, ndërsa shumë e shumë të tjerë konsideroheshin si të zhdukur), Kujtim Kosova prapë ishte paraqitur si Gjin Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, i cili i ishte nënshtruar një gjykimi të çuditshëm, pikërisht pse kishte kërkuar që kryqëzata e tretë të kishte për qëllim marrjen e Kostandinopojës nga Normanët dhe nga kryqëzatësit e Perëndimit (kjo, në të vërtetë, edhe kishte ndodhur në sajë të një marrëveshjeje të fshehtë të papës Inocenti me Barbarosën gjerman dhe normanët) dhe këtë ta bënte që njëherë e mirë të shkatërrohej Bizanti dhe çatia e tij e kalbur që, siç kishte thënë, jo vetëm nuk mund t’i bënte ballë vërshimit osman nga Lindja, që gjithnjë më shumë i hynte në zemër Perëndimit, por kishte gjasa që, në luftën djallëzore kundër kryqit perëndimor, ortodoksia të lidhte marrëveshje të fshehta me osmanët kundër perëndimorëve.

”Shpallja e Romës së vjetër nuk mund të bëhet pa rrënimin e Bizantit...”

Edhe me rastin e paraqitjes së katërt, Kujtim Kosova kishte vazhduar të rropatej me arsyet pse duhej larë hesapet me ortodoksinë para se të bëhej vonë, me çka redaktorit të ditës ia kishte kthyer zymtësinë, ndërkohë që gazetarit Vili Bauer, jo vetëm që i kishin pëlqyer, por kishin zënë t’ia kthenin të menduarit se gjuha e ngjashmërisë së ngjarjeve, e cila përdorej, nuk ishte vetëm pjesë e përsëritjes së të njëjtës, por edhe e ngjashmërive politike, të cilat tërhiqnin vëmendje të veçantë edhe atëherë kur dukej se ato tashmë ishin të liruara prej tyre si prej një lëvozhge që pengonte...

Por, kishte ardhur edhe paraqitja e pestë, kur Kujtim Kosova, sikur të kishte ndjekur brengosjen e redaktorit të ditës, kishte thënë se do të lexonte një pjesë tjetër nga ditari i Savës së zi, dhe kjo shkëputej nga shënimi i dytë, i shkruar ditën e pestë të pranverës së vitit të fundit të mijëvjeçarit të dytë, që po ashtu ishte përputhur me rrjedhën aktuale të ndërhyrjes dhe me zhvillimet e saj:

“Pak para se të perëndonte dielli, Sava i zi, bashkë me ata që i rrinin pranë, kërkoi që t’i binte trup e tërthor Çarshisë së Madhe...Te kulla e Drenit urdhëroi që me qymyr të bëhej një kryq i madh në murin ballor.

- Kryqet duhet ta mbulojnë këtë vend, tha dhe shtoi se i vinte keq që i ati i kishte shkuar me merakun që këtë nuk e kishte përjetuar...

- Shpirti i tij e di këtë - tha prifti.

Sava i zi pastaj kaloi nga Xhamia e Hadumit dhe një copë herë shikoi minaren e thyer dhe muret e nxira nga zjarri, që ngjanin si të ngrëna nga ndonjë përbindësh...

- Edhe sonte t’ia fusni flakën, i tha priftit. - Dua që flaka e saj të përhapet në të gjitha anët, madje kjo duhet të ndodhë edhe atëherë kur nuk ka se çfarë të digjet në të...

Prifti pohoi me kokë dhe shkoi të bekonte kryqin e madh që ishte vënë pranë shatërvanit, i cili vazhdonte të ngriste lart me shpërfillje currilat e ujit të ftohtë...

Pastaj, Sava i zi, i kënaqur që shihte Xhaminë e Hadumit të djegur dhe me minare të përgjysmuar, kaloi afër Namazxhasë dhe pa se si ishin djegur gjithë ato që ishin aty. Mori frymë thellë dhe tha se atë mbrëmje duhej të digjeshin të gjitha teqetë dhe tyrbet e qytetit.

Pasi la porosi që tyrbja e Sheh Banit të digjej me ç’ kishte në të, me të gjallë dhe me të vdekur, Sava i zi kërkoi të ngjitej te kulla e Hanës, në Mahallë të Hadumit, nga do të sodiste tymin që do t’u shkonte teqeve dhe tyrbeve... Aty, dikur, i bërë tapë dhe gjithnjë me fjalët ngoje për të atin që i kishte shkuar me merakun që nuk ia kishte parë flakën qytetit, nxori disa nga letrat që kishte me vete dhe pasi i shtrëngoi me grusht, zuri të kërcënohej sikur të kishte përpara ata që tashmë po i digjte dhe po i vriste pa mëshirë...Dikur, veçoi disa prej atyre letrave dhe pasi shfryu mbi to, kërkoi që familjeve që ishin aty, t’u digjeshin për së gjalli gratë dhe fëmijët...

- Këtë dëshirë kishte im atë sa herë shihte se si ata mbushnin rrugët - tha dhe u kot.

I kënaqur që më në fund po fillonte qërimi i hesapeve me njerëz të zgjedhur, si dhe me fushatën për zbrazjen e paraparë të qytetit, prifti nxitoi që kryerojës, që i thoshin Momçillo, t’ia lexonte emrat që ndodheshin në krye të listës së Savës së zi, ndërkohë që Momçilloja thirri rojën kryesore që t’ia jepte udhëzimet e fundit që fillimi i fushatës të ishte sa më i mbarë. Nga porositë që mori, roja kryesore me të shpejtë urdhëroi njësitin e “Dorës së Zezë” që atë natë të kishte punë me familjen Hima në Mahallë të Hadumit, me familjen Hoxha në “Qerim”, pastaj me familjen Efendia, në Rrugën e Çabratit, me Dulatahët në Lagjen e Re, ndërsa ngjashëm duhej të veprohej edhe me Binishët, krye çarshisë, me Bicurrët në Mullë të Isufit, si dhe me Golat në Mahallë të Gecës...

Roja kryesore përmendi edhe emrat e familjeve që duhej t’u vriteshin vetëm gratë dhe fëmijët dhe tha se duhej pasur kujdes që e gjithë kjo të bëhej para syve të burrave të tyre...

„Gjëra tepër autentike, tepër të tmerrshme dhe tepër të dhembshme“, kishte thënë redaktori i ditës gjithë drithërima, ndërkohë që nga ekrani televiziv thuajse shkarazi kishte ndjekur konferencën për shtyp në Bruksel, kur njëri nga zëdhënësit e aleancës përëndimore bashkë me një ushtarak të lartë, gjithë entuziazëm kishin shpjeguar caqet e qëlluara nga bombat e hedhura nga aeroplanët, me ç’rast thuhej se brenda njëzet e katër orëve të kaluara ishin shkatërruar sa e sa objektiva të rëndësishëm ushtarakë, në ç’mënyrë pamundësohej kryerja e veprimeve të mëtejshme ndëshkuese e të tjera të pabëra që, si rëndom, mbylleshin me atë refrenin “ne do të fitojmë”.

Por, në ato shënime që paraqiste Kujtim Kosova, ku herë fliste sikur të ishte Gjini Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, e herë shfaqej si Gjoni Nikollë Kazazi, herë

sikur të lexonte pjesë nga ditarit i Savës së zi, që dukeshin tepër tronditëse dhe që redaktori kujdestar sa herë i dëgjonte psherëtinte: “Ja se çfarë po ndodh atje në të vërtetë” dhe sikur i vinte shumë keq që ato nuk mund të botoheshin si “dëshmi të tmerreve të ndodhura”, (sigurisht se do t’i qitnin në hije edhe përmasat e jashtëzakonshme të asaj që paraqiste spastrim të paparë etnik që rridhte pandalshëm, e që mediumet televizive botërore thuajse nuk e hiqnin nga ekranet televizive dhe të tjerat si këto), i gjithë ky shpërhytyrim makabër i njeriut, gazetarit Vili Bauer kishte filluar t’i ngjante në diçka që ai tashmë kishte lexuar diku në ndonjë libër letrar a nga historia dhe që, me në fund, me këtë përfytyrim të trishtë e kishte lidhur paraqitja e tij e dytë a e tretë, kur rreth murtajës dhe përpjekjeve të bëra për ta mundur me anën e gërvishtjes, ai kishte filluar të fliste sikur të rrëfente diçka nga një roman që kishte lexuar ...

IV

Ballafaqimi me realitetin e hidhur në qytetin e Erenikut, kur i kishin dalë përpara rrënoja të shumta, bashkë me mbetjet trishtuese nga djegiet e Çarshisë së Madhe, që shiheshin kudo si plagë të hapura, gazetarit Vili Bauer, prapë ia kishte kthyer ato që prej Kujtim Kosovës kishte dëgjuar nga paraqitjet e përditshme me atë lidhjen e panjohur, kur ai zinte ngoje kryqëzata të ndryshme, pastaj rrethimin në kohën e murtajës dhe herë pas here sillte edhe pjesë nga “*Ditari i Savës së zi*”, që i quante edhe “ndodhi të së djeshmes në të sotmen e nesërme”, por edhe ndodhi “të së djeshmes nesërme” dhe ndryshe e ndryshe, që shpesh i vinin të ngatërruara fare. Në këtë përvijim trishtimi, përballë asaj që nuk mund të merrej ndryshe veçse “dhunë kryqëzatash”, sigurisht se ikja prej andej, sado e përkohshme, mund ta mbronte nga shthurja e kokës, por edhe nga shembja e trupit, të cilën edhe më të padurueshme ia bënte të menduarit rreth atyre që dikur ia kishte thënë Erika me rastin e largimit për atë dështimin e tmerrshëm njerëzor, që duhej pranuar, por edhe të tjerat, që për shumë kohë kishin përmbushur thuajse gjithë hapësirën e asaj ftohjeje dhe më vonë të asaj ndarjeje, e cila pas kishte lënë hamendje të hapura, të cilat, kur përgjithësohen, sikur do t’i japin asaj të drejtën.

Megjithatë, nga druajtja se këtij ligështimi edhe më tutje do t’i nënshtrohej, sa më shumë që do t’u jepej atyre që e rrethonin dhe e përcillnin ngado dhe kudo si pasoja të asaj që Erika i kishte quajtur “në pritje të Godosë”, iu kthye të menduarit se pikënisje e hulumtimit duhet të jetë pikërisht Kujtim Kosova, kush është ai dhe ku mund të gjendej, me çka u hapej rruga edhe çështjeve të tjera që lidheshin me ndriçimin e rastit të tij gjithnjë me shpresën se më në fund edhe do ta takonte dhe ashtu të përmbushej ai parakushti i shtruar prej redaktorit të ditës rreth arritjes së një marrëveshjeje lidhur me botimin e atyre që kishte dërguar gjatë tetëdhjetë e sa ditëve të asaj që ai e kishte quajtur “*kryqëzatë bashkëkohore*” dhe theksonte se duhej të paraqiste një *kundërkryqëzatë*, me të cilën do të duhej t’u jepte fund marrëveshjeve të Versajës, të cilat, atyre që kishin ndodhur dhe diheshin, gjithsesi që ua shtonte atë përmasën e veçantë të jetësorës në kohë vrasjesh, nga mund të shiheshin, por edhe të shpaloseshin të gjitha dramat e mëdha dhe të vogla, që e kishin përcjellë dhe që përbënin tërësinë e saj, në ç’mënyrë mund të shpresohej se mbyllej ai qarku i së keqes që i kishte mbajtur dhe ushqyer të gjitha ato tragjedi, të cilat i kishin takuar urrejtjes.

Por, që nga çasti i parë e kishte pasur të qartë se Kujtim Kosova, ashtu si paraqitej me atë lidhjen e panjohur ajrore, nuk njihej dhe aty as që kishte ndonjë me atë emër dhe mbiemër. Andaj, e gjitha e asaj paraqitjeje mund të kishte qenë vetëm një fshehje, që sigurisht se në vete ngërthente diçka që atë e nxirrte nga e rëndomta për ta bartur drejt të panjohurave të tjera, të cilat duhej ndjekur sa më parë, edhe pse në kërkim të tyre, këdo që pyeste, rrudhnin krahët dhe ziheshin ngoje mbiemra të tjerë, fare të ndryshëm, që kishin përpara emrin Kujtim, por assesi mbiemrin Kosova, me ç’rast i bëhej me dije se në kohë të tilla lufte fshehja pas emrave të panjohur a të huaj nganjëherë ndihmonte mbijetesën.

Një krijues i ri, i quajtur Besim Mati, që e kishte njohur të nesërmen, gjatë kohës kur si i thyer po shikonte rrënojat e Xhamisë së Hadumit dhe të Çarshisë përreth dhe atë pamje mundahej ta lidhte me ato që gjatë paraqitjeve të para me atë lidhjen e panjohur ajrore e kishte përshkruar Kujtim Kosova, gjithnjë duke paraqitur pjesë nga “*Ditari i Savës së zi*”, nga respekti i madh për gazetën gjermane, që i kishte thënë se e kishte nga analizat e saj të guximshme, që para luftës dhe gjatë saj kishte pasur rastin t’i dëgjonte të bartura nëpër emisionet e disa radiove të huaja, të cilave edhe më tutje nuk u ndahej - pa përtesë kishte pranuar ta shoqëronte dhe madje i kishte premtuar se do ta ndihmonte sa më shumë që të ishte e mundur në atë drejtim, njohje kjo që si do të shihet do t’i kthehej në një lidhje të përhershme, me të cilën ai do të mundahej disi të ruante ato baraspeshime të brendshme që kishte hetuar se ai rast dhe hulumtimi i tij ia kishte shkaktuar me sfidën e atyre me të cilat e kishte ballafaquar, por edhe me të tjerat, që do të ndikojnë për aq sa të ndryshojë rrënjësisht shumë nga përcaktimet jetësore, të cilat, më vonë i kishte arsyetuar gjerë e gjatë në atë shkrimin “*Erika kishte të drejtë*”, që e kishte dhënë në faqet e internetit, me ç’rast jo vetëm që asaj i kërkohej falje publike për atë, që largimin prej tij dhe bredhjen pas vendit, ku thoshte se vrasja nuk paraqiste dashuri e as dashuria nuk ishte vrasje, të cilin e kishte arsyetuar me dështimin e përbashkët njerëzor dhe kapitullim moral, por edhe kishte pasqyruar shumë nga ato që më vonë do të gjejnë vend në librin “*Nata e yjeve të Kosovës*”, me të cilin edhe pse do t’i rrënohet karriera prej publicisti në njërën ndër gazetatat më të autoritetshme gjermane, do t’i hapen mundësitë e hulumtimeve të pavarura dhe të tjera, që do t’i quajë të rëndësishme drejt gjetjes dhe kuptimit të brendshëm të të vërtetave të mëdha, të cilat ishin aq të nevojshme në atë kohë, kur thoshte se vlerat nuk paraqitnin tjetër, përveç një pengesë për shumë çështje...

Sidoqoftë, që në fillim, krijuesi i ri, Besim Mati, ia kishte bërë me dije se ishte e kotë të shtrohej ajo pyetje ashtu kuturu, veçmas në ato rrethana, kur qytetit i mungonin mijëra e mijëra të zhdukur, pastaj të vrarë të shumtë, që diheshin se janë vrarë, por që kufomat u ishin marrë dhe thuajse aty gjithçka ishte mbushur me frymën e vdekjes dhe me dramën e saj të tmerrshme.

”E mira e së mirës është që kërkimi të niste nga të vdekurit”, i kishte thënë ai, gjë që gazetarin gjerman *pikënisja e vdekjes* sërish e kishte tronditur njësoj si ato shqetësimet e përhershme të Erikës rreth krimeve të tmerrshme të luftës, që kryheshin në qendër të Ballkanit, siç ishin kryer kohë më parë në Ruandë dhe gjetiu dhe nuk ndërmerrej hiçgjë që të ndërpriteshin, andaj më vonë ishin kthyer në rënkime dhe çirrje, madje thuajse bënin të pamundur shtrimin e çfarëdo bisede midis tyre, qoftë ajo që lidhej edhe me çështjet më të rëndomta.

Me një tundim të tillë të rëndë të asaj tronditjeje kishte kaluar gjithë Çarshinë e Madhe, pastaj urën e lumit të vogël të Namazxhaja e Vjetër për të dalë te zyra më e mbushur dhe më e frekuentuar ato ditë, e edhe më vonë, në qytet dhe në rrethinë, ku bëhej paraqitja e të vdekurve dhe kërkoheshin kufomat e atyre që tashmë diheshin si të vdekur nga vrasjet dhe masakrimet, por kishin mbetur të pavarrosur. Kishte, ç’është e vërteta, edhe të tillë që ishin varrosur gjatë ditëve të luftës po që ishin zhvarrosur nga njësi të veçanta që u shkonin pas atyre për vrasje dhe kufomat e tyre kushedi se ku kishin përfunduar...

Në atë përballim të trishtë me pamje të shkallmuara, të cilat nuk u ndaheshin atyre që kishin marrë përsipër atë detyrë të rëndë, edhe pse përherë merrnin të njëjtat përgjigje, prapë ishte tronditur dhe madje këtë e kishte hetuar nga një ligështi e ndjeshme e brendshme e përshkuar me të dridhura që edhe më rrëmuese i ishin shfaqur gjatë gjithë kohës sa ishin marrë me regjistrat e të vdekurve të paraqitur dhe të të zhdukurve dhe, pasi kishin kaluar me vëmendje nëpër më shumë se dy mijë e treqind e tridhjetë e katër sish, të rinj dhe të vjetër, gra dhe burra, askund nuk shfaqej emri Kujtim Kosova, por që në atë kapërcim makabër çuditërisht i ishte dukur se ai shoqëronte secilin dhe i bëhej se ai shkrihej midis tyre, si kipc a dyzim, që ndërhynte qëllimisht për t’ua nxjerrë nënçmimet nëpër të cilat kishin kaluar dhe kishte rrezik që edhe më tutje të mbeteshin pre e tyre...

Me të njëjtat shqetësime, që sa vinin e i shtoheshin më shumë për t'iu kthyer në një shtrëngim, që e mbërthente për gjoksi dhe fyti, kishte kaluar emrat e të vdekurve, edhe të nesërmen dhe të pasnesërmen, të cilëve, ndërkohë, u ishin shtuar edhe gjashtëdhjetë e tetë të tjerë, por askund nuk shfaqej ndonjë Kujtim.

”Sikur po i bashkohemi botës së kufomave në kërkim të varreve, që nuk ua japin”. Këto që ia kishte thënë krijuesit të ri Besim Mati ia kishin përkujtuar ato që çdo ditë në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta Kujtim Kosova përhapte në etër dhe këtë e bënte që edhe të tjerët t’i përfshinte në atë që ai e quante “kohë kryqëzatash dhe kundër kryqëzatash, të cilat përsëriten dhe përsëriten...”

Por, nga përshtypja e atij që tashmë lëvizte me ata që pareshtur kërkonin varret, rrugës për te Çarshia e Vogël, krijuesi i ri Besim Mati për pak ishte ndalur dhe, sikur të kishte prekur diçka nëpër terr, i kishte thënë se më në fund, pas vërtitjes nëpër kokë, emrin Kujtim Kosova sikur e kishte nga një personazh i një proze, që në prag të luftës e kishte ndeshur diku, si fragment a diçka të tillë në ndonjë gazetë, por që nuk i kujtohet as autori e as ndonjë veçori tjetër, ngaqë faqes së gazetës, nga lart dhe nga poshtë, mund t’i kishte munguar pjesa e hyrjes, por edhe ajo e fundit. Madje, kur gazetari gjerman i kishte thënë se do të ishte mirë që atij përftimi të mos i ndahej, disi ta rikthente, ai i kishte thënë se nuk ishte më i sigurt se a e kishte hasur përnjëmend atë emër në atë fragment proze të lexuar shpejt e shpejt, ku bëhej fjalë për një rrëfim nga Lufta e Dytë Botërore, apo e gjitha i ishte qepur ashtu nga ballafaqimi i përditshëm me përkujtimet e shumta nëpër gazeta, ku midis emrit dhe mbiemrit të të vrarit shpesh shfaqej edhe mbiemri Kosova, si diçka me të cilën mbase duhej të bëhej me dije se me çdo vrasje asaj i merrej nga një pjesë, që nuk kthehej, por jo edhe shpirti i përgjithshëm?...

”Në prag të luftës së hapur, ka pasur përpjekje të shumta dhe jo gjithaq të rëndomta që, duke publikuar emra të të vrarëve nëpër faqe të ndryshme të internetit, të bëhet e ditur për atë që në të vërtetë ndodhte. Por, nga ana tjetër, pra nga ajo që kryente vrasjet, ka pasur edhe përpjekje për të kundërtën, siç qenë ato që ishin përhapur qëllimisht, kur të gjallët ishin shpallur të vdekur dhe të vdekurit të gjallë, me çka, krahas hutisë së shkaktuar, njëherësh ndikohej që të zhvlerësoheshin edhe ato që ishin të vërteta dhe në këtë ngarendje informatash shumë gjëra ishin ngatërruar sa të shkactohej një rrëmujë e vërtetë emrash...”

Më tutje, ai kishte thënë se në mendjet e njerëzve ngarkesat e luftës ishin aq të mëdha dhe aq të rënda saqë nganjëherë mbulojnë me mjegull edhe ato që nuk do të duhej të ngatërroheshin, nga shkaku i vetëm se në pah qiten tmerret dhe ato që si zbrazje të domosdoshme assesi nuk mund të pengohen...

Me synimin që disi ta rikthente te rikujtimi i atij fragmenti, i cili mund t’i ndihmonte hulumtimit të nisur, gazetari gjerman ia tumiri ato që thoshte, se ishte e natyrshme në rrethanat kur secili mund të marrte pjesë në atë që quhet luftë informative dhe shfaqej si shumë e rëndësishme për përhapjen e së vërtetës, por edhe për ndjeshmërinë e opinionit botëror, siç ishte rasti me luftën e fundit - të paraqiteshin gjithfarë ngatërresash nga shkaku i vetëm se atyre u mungonte mbikëqyrja e duhur dhe drejtimi i përbashkët nga një qendër.

“Lufta sikur nuk bën pa to...”

Megjithatë, kur dukej që po e humbte shpresën se do të ballafaqohej me çfarëdo që do të lidhej me Kujtim Kosovën dhe thujse gjithë dëshpërim po bëhej gati që redaksisë t’ia bënte me dije se ato paraqitje nga ajo lidhja e panjohur ajrore, si shumë të tjera, mbeteshin pjesë e ngatërresës së asaj lufte, e po bëhej gati që edhe një herë t’u qepej regjistrave të të vrarëve dhe të të zhdukurve, që në njëfarë mënyre ashtu t’i nderonte dhe madje edhe t’u kërkonte falje pse nuk kishte qenë në gjendje të ndërmerre asgjë në mbrojtje të tyre (këtë më vonë do ta shprehë gjerësisht në librin “*Nata e yjeve të Kosovës*”, por edhe në atë shkrimin e përhapur në internet “*Erika kishte të drejtë*”), ishte shfaqur krijuesi i ri Besim Mati, që pa ndonjë shqetësim, që do t’i shkonte gjetjes së çfarëdo gjurme të atyre që kërkonin, i kishte thënë se në listën e të vdekurve, të pasluftës, në të cilën tashmë ishin shënuar emrat e

tetëdhjetë e një vetave, ku shumë prej tyre kishin vdekur natyrshëm dhe si të tillë ishin regjistruar edhe në zyrën e KFOR-it, atë ditë ishin shfaqur të vetmuar emrat Kujtim dhe Vera, njëri i lindur më 11 mars të vitit 1981 dhe tjetra e lindur po ashtu në mars, por pas një viti, që ishin varrosur ditën e gjashtëmbëdhjetë të qershorit, në një vend të vetmuar afër tyrbes së Erenikut, dhe që nuk dihej se kush i kishte paraqitur dhe përse për këtë paraqitje ishte dashur më shumë se një muaj.

Përmendja e Kujtimit dhe varrosja thuajse e veçantë të tyrbja e Erenikut, jashtë varrezave të qytetit, gazetarin gjerman seç e kishin trazuar me një tundim të pa përshkruar, saqë e kishte marrë ngrykë krijuesin e ri Besim Mati (më vonë këtë veprim do ta gjykonte si të pamatur dhe jo në përputhje me gjendjen) dhe me të shpejtë kishte kërkuar t'i shihte listat dhe këtë e kishte bërë me nxitim të atillë sa tjetri që e shoqëronte mezi kishte qenë në gjendje ta përcillte.

Në atë ngarendje, megjithatë, vapën e gushtit të përzier edhe me një kundërmim të rëndë që kishte ardhur nga gërmadhat e dyqaneve të djegura nëpër Çarshinë e Madhe dhe nga anë të tjera të qytetit, e kishte përjetuar si pjesë të asaj atmosfere që i shfaqej në ato përfytyrimet mortore që Kujtim Kosova i përshkruante pareshtur gjatë paraqitjeve me atë lidhjen e panjohur ajrore, të cilat u shërbenin atyre tragjedive si dekor i pashmangshëm. Madje-madje, bindjen se ai përfytyrim tashmë paraqiste njëfarë njëmëndësie të veçantë dhe tejet të turbullt, që doemos do ta shoqëronte, e kishte bartur me vete edhe mbasi kishte shikuar listën me emrat më të rinj të të vdekurve pas hyrjeve të trupave të NATO-s, ku afër njërit-tjetrit kishte parë emrat Kujtim dhe Vera dhe, njësoj, e kishte përjetuar edhe rrugës plot me gropa të mëdha që e kishin bërë me një taksi fare të shkatërruar në drejtim të burimit të Erenikut, anës së perëndimit. E tërë kjo kishte zgjatur derisa kishin arritur në një vend të rrethuar me disa drunj të lartë e të harlisur, hija e të cilëve, tashmë e zgjatur, shtrihej deri në rrugë dhe sikur merrte përsipër mbrojtjen e gjithë luginës nga ajo vapë e madhe.

Krijuesi i ri Besim Mati, duke bërë me dorë nga ana e prapme e zabelit, ku merrej me mend se ishte tyrbja e Erenikut, kishte bërë me dije se pjesën tjetër të rrugës, që nuk ishte e gjatë, duhet ta bënin në këmbë.

Ai nuk kishte thënë tjetër përveçqë kishte dhënë shenjë të niseshin sa më parë i tëri nën mbërthimin e një përhitjeje të jashtëzakonshme përballë pamjes së butë të Erikës me një vel të bardhë të mbuluar, në kërkim të vendit ku vrasja nuk paraqiste dashuri e as dashuria nuk shfaqej si vrasje.

Në atë ecje të ngutshme, nga prirja që asgjë të mos mbetej e pathënë, krijuesi i ri Besim Mati, kishte nisur t'i fliste si në atë pjesë, gjatë asaj që ai e quajti fushatë të madhe ushtarake të verës së kaluar, ishte shkatërruar thuajse çdo gjë në gjithë hapësirën që niste nga ura e Erenikut, në dalje të qytetit, dhe shkonte deri rrëzë Shkëlzenit, që e quajti Rekë e Keqe, fjalë kjo që me të shpejtë atë e kishte lidhur me atë që Kujtim Kosova qysh nga fillimi i paraqitjes e kishte nxënë ngoje me atë që kishte thënë se ndodhej i mbyllur në një kështjellë të saj dhe kishte folur herë si princi fatqeq Gjini Bardhi nga derë e Dukagjinëve, i cili e dinte se për të ajo ishte vera e fundit, por që largimit nga fronti i vasalit dëshironte t'i jepte një kuptim të veçantë, që lidhej me kujtesën, e herë kishte folur si Mendim Drini, që thoshte se vinte nga derë e Bardhëve të Përdrinit, nga bënte të ditur për njëfarë masakre të tmerrshme që kishte ndodhur në vitet e para të mijëvjeçarit të dytë, kur në vendet e Përdrinit ishte shfaqur një libër i çuditshëm, në të cilin bëhej fjalë për përpjekje të mëdha për të vendosur Mbretërinë Tokësore, si dhe atë librin e shenjave që do ta përcillte vendosjen e Perandorisë së më të mirës, edhe pse e gjithë kjo do të paraqiste një kob të përhershëm që u vinte atyre, të cilët nuk zbatojnë porositë e librave të shenjtë...

Në rrethana të tjera sigurisht se të parën gjë që do ta bënte me shumë kureshtje, do të ishte interesimi për Kështjellën e Rekës së Keqe dhe historinë e saj. Madje, do të kërkonte të dinte për rrënojat e saj dhe për të tjera ndodhi që lidheshin më të, por denjoi se me to kapërcehej, madje edhe anashkalohej ajo që hëpërhë dukej si më e ngutshmja dhe mbase

ruante çelësin e të gjitha të tjerave, andaj edhe më tutje, nën mbërthimin e lehtë të përfytyrimit të atij veli të bardhë, me të cilin edhe më tutje i përHITEJ Erika në kërkim të atij vendi ku vrasja nuk paraqiste dashuri e as dashuria nuk shfaqej si vrasje, vazhdoi të ndiqte rrjedhën e atyre që krijuesi i ri Besim Mati thoshte rreth ofensivës ushtarake të vitit të kaluar, që u kishte paraprirë të tjerave deri te bombat e NATO-s.

”Këtu përfundimisht duhet të kthehet qetësia e mesjetës sonë, e prishur nga barbarët”- kishte thënë njëri që u printe peshkopëve dhe të tjerëve, të cilët kishin ardhur për ta përshëndetur fitoren ushtarake dhe veprime të tjera me të cilat i ishte dhënë fund pastrimit të parë etnik të bërë me dhunë, gjë që, me anën e një liturgjie të madhe dhe të paparë deri atëherë andejpari, jo vetëm që ishte kremtuar ajo që ishte shpallur fitore historike, por njëherësh ishte paralajmëruar edhe ndërtimi i një kishe ortodokse serbe mu në mes, e cila do të ishte shumë, shumë më e madhe nga ajo që po ashtu dhunshëm, para një viti, kishte filluar të ndërtohej në qendër të qytet të Erenikut dhe prej kryepeshkopit plak të kishës ortodokse serbe të Beogradit, që kishte ardhur ta bekonte dhe që kishte thënë se kjo kishte qenë ëndrra e tij e jetës, ishte cilësuar si “rishfaqje e shpirtit burimor ortodoks serb nga mesjeta”.

Krijuesi i ri Besim Mati kishte thënë se kisha ortodokse e Rekës së Keqe në atë pjesë të paparë për atë që thuhej “rikthim i djepit serb”, kishte pritur therorizimin e gjakut, që nuk mund të ishte tjetër veçse flijim i pesëqind vetave që simbolizonte atë që thuhej rreth atyre që merreshin si “pesëqind vjetët e humbur të historisë serbe në atë pjesë”. Ç’është e vërteta, ai therorizim edhe kishte ndodhur me pesë maj, pra nëntë ditë pasi kishte filluar ndërhyrja e perëndimorëve nga ajri, kur në të dalë të Mejës, në Orize, të mbështetur për muret e shkollës së vogël, ishin pushkatuar mizorisht qindra veta, kryesisht të rinj, që ishin mbledhur në pjesën e Dushkajës dhe prej andej ishin sjellë me premtimin se do të dërgoheshin në Shqipëri...

Gazetarit gjerman iu kujtua që gjatë paraqitjes së katërt a të pestë me atë lidhjen e panjohur ajrore, Kujtim Kosova, gjithnjë duke hapur fletë nga ditari që e kishte quajtur shkrim i Savës së zi, kishte ndeshur ahengun e kryeushtarakut dhe të pasuesve të tij që e kishin rrethuar, i cili atë natë ishte nisur për në kullën e Selim Hanës në Mahallën e Hadumit, mu përballë xhamisë që tashmë ishte djegur dhe ai herë pas here, që dollitë e “shlivovicës” t’i dukeshin më të shijshme dhe më të paharrueshme, kishte kërkuar t’i përcillte me zbrazje të granatave nga topat e ngrehur prej kohësh në kodrën e Çabratit dhe së andejmi pareshtur gjenin caqet e zgjedhura në qytet, ndërkohë që derrin e pjekur në hell kishte kërkuar ta mëlmenin me gjakun e njomë që atë ditë ishte derdhur në Orize...

”Shpirti im prehet vetëm kur shoh atë gjak që rrjedh e rrjedh derisa të shterojë fare”, kishte thënë Sava i zi, i azdisur nga rakia e fortë dhe mishi i dërrit të pjekur në hell...

”A nuk është kjo një gosti e jashtëzakonshme, që gjithsesi ia vlen të shijohet, pa marrë parasysh se si?...”

Me këto fjalë të Savës së Zi kishte përfunduar raportin Kujtim Kosova, ndërkohë që redaktori i ditës fundin e paraqitjes e kishte pritur me një shkallmim të jashtëzakonshëm, sa të thoshte se “fantazia vrastare në rrethanat e tmerrit sikur nuk ka fund...”

Por, fjalët e krijuesit të ri, Besim Mati, rreth masakrës në Orize dhe listat e gjata me viktimat e atyre pesëqind e sa vetave të pushkatuar ditën e pesë majit, të cilët gjendeshin në zyrën e të zhdukurve midis dy mijë e sa të tjerëve dhe që çdo ditë hapeshin dhe përhapeshin me dhembje dhe me pikëllim të madh, nuk ishin më pjesë e fantazisë që prodhojnë rrethanat e tmerrit, por realitet i hidhur, me të cilin ai tashmë, jo vetëm që ballafaqohej, por futej nëpër të thellë e më thellë prej nga sikur nuk kishte largim, ngaqë ishte një si mallkim i pashkruar që lidhej me atë fundin që u takonte atyre “kryqëzatave bashkëkohore”, rreth të cilave për tetëdhjetë e katër ditë me radhë kishte paralajmëruar Kujtim Kosova, ku i bëhej se ai mund të kishte mbetur dhe mbase këtë e kishte kërkuar dhe këtë e kishte dëshiruar, që të tërhiqte vërejtjen që të mos harroheshin a të mos anashkaloheshin, siç kishte ndodhur dhe mund të

ndodhte, kur atyre u vishen emra të tjerë dhe arsye të tjera, me të cilat herë zbuten, herë harrohen fare, sikur të ishin lodra fëmijësh...

Rrapëllima e këtyre mendimeve, megjithatë i kishte mbetur përgjysmë dhe, për këtë nuk i kishte ardhur keq fare, madje edhe e kishte dëshiruar, kur krijuesi i ri, Besim Mati, ia kishte bërë me dije se tashmë ishin pranë tyrbes së Erenikut, ku ai, pas një mani të madh me degë të lëshuara lirshëm përposh, kishte parë një kulm të strukur të një ndërtese të vogël, që ngjante e zbërdhulët nga ndikimi i kohës.

"E quajnë edhe tyrbja e Dervish Uvillit", kishte folur krijuesi i ri, Besim Mati, i cili kishte nxituar sa më parë t'ia shpjegonte se *uvill* andejpari i thonë *yllit*. Po ashtu, në vazhden e këtij shpjegimi, ia kishte bërë me dije se tyrbja ishte e braktisur. I drejtoheshin vetëm shurdhmemecët me lutjet që t'u kthehet gjuha dhe të dëgjuarit, por edhe të mësojnë diçka nga e folmja me gishta.

Më tutje, kur po i afroheshin vendit, ai i kishte thënë se, nga ato që thuheshin andejpari si thashetheme ndërmjet ndodhive dhe legjendave, mund të pohohej se ishte varrosur njëfarë fakiri, që nuk dihej se nga kishte ardhur, por që si shurdhmemec gjithë jetën u kishte bërë hajmali atyre që u mungonte të folurit dhe dëgjimi, e që po ashtu thuhet se ai, jo rrallë ia kishte dalë që të tillëve, pasi kishin kaluar ditë dhe javë të tëra aty, t'ua mësonte gjuhën e asaj që merrej si e folme e gishtave, me çka u ishin hapur rrugët e marrëveshjes me të tjerët, ndërkohë që disa prej tyre madje ishin kthyer në jetë dhe ia kishin dalë të krijojnë familje dhe të merreshin edhe me punë të rëndomta...

Gazetari Vili Bauer kishte dashur të pyeste në mos edhe dervishi ishte shurdhmemec dhe kjo do ta brengoste pa masë, por ishte ndërhyrja si e pritur e krijuesit të ri, Besim Mati, që kishte thënë se nuk ia thoshte mendja se dervish ishte shurdhmemec, edhe pse prej shumëkujt që kishte pasur punë me të, merrej si i të tillë, por që ai, nga ato që dinte, kishte bindjen se ai qëllimisht kishte lënë gjuhën e njerëzve, ngaqë i ishte kthyer gjuhës së shenjave dhe kjo, mbase, e gjitha kishte të bënte me atë se ai i ishte përkushtuar asaj që dikur me anën e gishtave kishte bërë fakiri i varrosur aty dhe ka të ngjarë që ai të ketë shkuar më tutje sa t'i kthehet asaj që quhet gjuhë e shenjave, pas së cilës ishte dhënë aq shumë sa thuhej se në tyrbe kishte disa letra me vija dhe figura të ndryshme, për të cilat dikush kishte thënë se paraqisnin një mënyrë të çuditshme dhe të veçantë të marrëveshjes me ato që nuk shiheshin, por që i takonin frymës dhe shpirtit, që ai e kishte vendosur nga të menduarit e thellë dhe të gjatë, veçmas gjatë netëve të kthjellëta, kur lidhej me yjet dhe nga andej merrte porosi që mendja e rëndomtë e njeriut të thjeshtë nuk ishte në gjendje t'i hetonte dhe mrekulli të tjera si këto, që sigurisht se kishin bërë që dervishi të shkëputej fare nga pjesa tjetër që e rrethonte dhe madje të mos kishte lidhje as me qendrën e madhe të bektashinjve të qytetit, as me rufainjtë, as me helvetitë, as me mavitë, e as me sufite dhe as me tarikate të tjera të dervishëve që shtriheshin edhe në pjesët e tjera të Rekës së Keqe dhe ishin të përhapura që prej pesëqind e sa vjetësh, me çka çështjet e besimit në një zot, nga përpjekjet që ishin lidhur me atë që ushtronte pushtet dhe vendosjen e tij përherë e bënte në emër të tij dhe me bekimin e tij, ktheheshin te meditimi mistik i ndërlidhjes së drejtpërdrejtë me krijuesin, që e quanin çlirim, ushtrim i shpirtit e më shumë se kaq dhe për të ishin në gjendje të shkëputeshin fare nga rrethi me bindjen se si të vetmuar kjo u shkonte ndoresh më mirë dhe më lehtë... Madje, njërit sish, që thuhej se i kishte hyrë brenda dhe kishte kërkuar t'i nënshtrohej plotësisht dhe të mbetej aty përgjithmonë, gjithnjë me gjuhën e shenjave, ia kishte bërë me dije se nuk kërkonte përkrahës, as që i shkonte ndër mend të merrej me të tillët, porse dëshironte që secili, i pavarur, të vërë lidhjen me të padukshmen me anën e të menduarit dhe hetimit të shenjave që përherë janë në qiell dhe vazhdojnë të dërgojnë porosi, të cilat duhet të pranohen e të lexohen dhe pastaj të zbërthehen pavarësisht...

Përmendja e gjuhës së shenjave dhe ato që zuri ngoje rreth porosive të yjeve, që duheshin pranuar, por edhe lexuar drejt dhe pavarësisht, megjithatë e ndërlidhën me ato që Kujtim Kosova, në njërën nga ato paraqitjet e fillimit, kur fliste si Gjin Bardhi fatkeq nga derë

princorë e Dukagjinëve, kishte folur për *shenjën e luanit* dhe atë të *shqiponjës*, që e kishte shtruar me përfaqësuesit e normanëve, kur ata e kishin marrë në pyetje dhe në fund e kishin paditur se ashtu i bashkohej herezisë, ndërkohë që ai u kishte thënë se gjuha e shenjave nuk paraqiste kurrfarë herezie, përveç lidhjes shpirtërore me të madhërishtmen, me atë që ishte dhe mbetet liri shpirti, mbetet çështje e të menduarit të thellë brenda burimit dhe anasjelltas, e të tjera si këto, që në të vërtetë i kishin paraprirë asaj që më vonë ishte marrë si gjuhë e shkrimit, që mbase kishte qenë e drejtë dhe e përhapur nga Kadmi i Lashtësisë, që Gjini Bardhi fatkeq nga derë princorë e Dukagjinëve e lidhte me shfaqjen e botës pellazge dhe me trashëgiminë antike, së cilës duhet kthyer, por që njëherësh ishte keqpërdorur çastin që shkronjat dhe fjalët ishin lidhur me librat e mbyllur, me ata të vetmit, me ata që i kishte quajtur të shenjtë, nga kishin dalë pastaj urdhrat e njohur, ishin shfaqur kufizimet, që ishin ngritur në ndalesa për t'u kthyer më vonë edhe në rregulla, që ishin kufizuar me herezinë dhe me ç'rast nuk do të vonojë për t'u shfaqur edhe ajo ikja e vullnetshme prej asaj që deri atëherë kishte paraqitur liri krijuese, nga pastaj urdhri e kishte zëvendësuar hulumtimin, zoti i veçantë - krijuesin dhe kështu me radhë, derisa ishin paraqitur ato luftërat për gjoja zotin e njëmendtë kundër zotit të rremë, për njërin zot kundër zotit tjetër, që kishin vazhduar e vazhduar gjithë derisa ishin kthyer në kryqëzata të përgjakshme, të cilat nuk kishin të ndalur dhe që kahu i përgjithshëm i tyre caktohej prej të fuqishmit...

“Sikur po i afrohem një labirinti të çuditshëm, ku mund të bredhim përgjithmonë në kërkim të së humburës”, kishte menduar kur kishin ndaluar para tyrbes së Erenikut dhe rrinin si të ngrirë përballë një gardhi të vogël, që atë e ndante nga ajo që merrej si pjesë e jashtme e saj dhe kjo ia kishte kujtuar njërin ndër bisedat e shpeshta që kishte pasur me Erikën pak ditë para shfaqjes së premierës së dramës “Duke prituri Godonë”, me ç'rast të nesërmen e saj ajo do t'ia bëjë me dije vendimin e largimit përgjithmonë. Çuditërisht, thajse e thyer, në verandën e kafiterisë “Europa”, që shikonte nga Rajna dhe pjesa e Petersbergut, ajo i kishte folur si kishte filluar të gjente ngushëllim te gjuha e shenjave dhe porositë e tyre, që i pranonte pavarësisht. Kur e kishte pyetur se nga e kishte atë kthesë dhe si kishte ndodhur që t'i jepej asaj, ajo i kishte thënë se mund ta ketë pasur ngaqë kishte flakur gjuhën e urrejtjes dhe mashtrimin e saj që kishte përfshirë dhe ia zinte frymën çdo gjëje...” Me shenjat jam e pavarur, ngaqë i shpjegoj sipas hetimit tim”, i kishte thënë ajo dhe ia kishte bërë me dije se gjuha ditore, më shumë se kurrë më parë, ishte ndotur me hipokrizi dhe me gjithfarë marrëzish të tjera, saqë edhe vrasja quhet dashuri dhe dashuria vrasje...” Ajo bën çdo gjë dhe është në gjendje të mirën ta shesë për të keqe dhe të keqen për të mirë...” Kur i kishte thënë se nuk duhej nisur nga keqpërdorimet dhe keqinterpretimet dhe kur ishte munduar që gjithë indinjatën e drejtë t'ia arsyetojë, jo me atë që quhet fuqi dhe madhështi e gjuhës, por me sjelljen dhe qëndrimet kundër saj, ajo prapëseprapë i kishte kthyer se vetëm gjuha e shenjave mbetej e denjë për thellim shpirtëror dhe për kthimin e lirisë së humbur.

Me përshtypjen e lirisë së humbur dhe të asaj që duhej rikthyer me anën e gjuhës së shenjave, të atij ndijimi të veçantë dhe të përhershëm, që pikërisht aty i riprodhohej sikur e gjithë kjo mundësohej në atë hapësirën e labirintit të pashmangshëm, të cilit tashmë i ishin afruar dhe nuk kishin kthim prapa, qëndruan ashtu një copë herë nën trysinë e një pritjeje të ethshme, derisa dikur, sikur të kishte ndodhur një tronditje e jashtëzakonshme, panë të hapej dera e vogël e tyrbes dhe prej saj, si një hije, doli një njeri i veshur me një xhybe të zezë, që i shkonte deri të këmbët dhe ai, pa i shikuar fare, sikur t'i priste e të dinte kush ishin dhe çfarë i mundonte dhe madje t'ua kishte përcjellë mendimet, bile edhe ato me të cilat i kishin ngarkuar kokat deri aty, kishte bërë me shenjë t'i shkonin pas dhe pa ua vënë veshin kishte çarë nëpër një shkurnajë nga dëgjohej një gurgullimë e lehtë e ujit të lumit.

Në atë përcjellje davaritëse pas dervishit, sikur të kalonin nëpër një hapësirë që mund të merrej si *ndokund* në *askund*, çuditërisht dhe për herë të parë kishte filluar të ndjehej si një send i zbrazur, që me lehtësi bartej nga një fuqi e padukshme, e cila e merrte me vete dhe që në kapërcim e sipër i bëhej se kalonte nga njëra gjendje shpirtërore në tjetrën, nga ajo e

dukshmja tek e padukshmja, që mbase nuk do të kishin të sosur dhe hynte në të t' i nënshtrohej asaj zhvendosjeje mistike, ku pavarësisht lidhet nyja e atyre kuptimeve të qenësisë, që shfaqet pas kërkimit të pavarur me shpirt.

Megjithatë, ajo ngarendje, që i ishte dukur si të ishte e përhershme, po njëherësh tepër e veçantë, sikur për pak ishte ndërprerë, në një si zbritje të rreptë, që kishte shkuar deri te lumi, ku pastaj u kishte dalë përpara një varr i vetmuar. Aty kishte lule të freskëta, që jepte për të kuptuar se dikush e vizitonte dhe ai nuk mund të ishte tjetër përveç dikush që e dinte atë vend. Pra, ai mund të ishte vetëm dervishi, ose dikush tjetër që sillej andejpari dhe kjo i lejohej prej tij, që po ashtu shpinte te gjykimi se dervishi e kishte njohur, se ai dhe vetëm ai duhej t' i kishte varrosur dhe po ashtu ai duhej t' i dinte edhe shkaqet e vdekjes dhe, mbi të gjitha, t' i dinte arsyet që kishin bërë që të varroseshin bashkë, veprim ky që bënte përjashtim, ngaqë asnjë besim nga ato që njiheshin në ato anë (qoftë ai islam, katolik a ortodoks dhe, ku më shumë e ku më pak, ushtroheshin) nuk e pranonin varrimin e përbashkët, ngaqë ashtu u hapeshin udhë zakoneve pagane. Përjashtime, por të kushtëzuara, bëheshin vetëm kur këtë e kërkonin rrethanat e jashtëzakonshme, siç ishin fatkeqësitë e natyrës, luftërat dhe mynxyra të tjera, por që pas kalimit të tyre, me të shpejtë duhej të merreshin masat që secili ta fitonte varrin e vet.

Gazetari gjerman kishte mbetur si i shtangur para varrit të përbashkët dhe më kot ishte munduar të jepte ndonjë shenjë që të denjonte të shtronte diçka nga ato të shumtat që i kishte bluar në kokë dhe i kishte bartur me vete që t' i nxirrte sa më parë për të vërtetuar se mos ai varr lidhej me Kujtim Kosovën. Sikur t' i kishte shërbyer t' i jepte fund asaj që kishin kërkuar, dervishi kishte marrë rrugën e kthimit fare shpërfillshëm dhe ata thuajse sikur të ishin të lidhur për të i kishin shkuar prapa lakadredhas nëpër shkurre të shpeshta, nga kishin kaluar pak më parë derisa kishin dalë në atë pjesën e qetë, që tyrben e shfaqte të vetmuar në hijen e manit të madh, degët e të cilit sikur shtriheshin deri poshtë për ta ndarë qëllimisht nga pjesa tjetër.

Kur i ishin afruar tyrbes, dervishi kishte ndaluar dhe, pasi i kishte shikuar, sikur t' ua bënte me dije se duhej të mbeteshin aty dhe të prisnin, kishte hyrë brenda.

Gazetari gjerman prapë ishte mbërthyer me atë ngrirjen që pak më parë i ishte shfaqur para tyrbes, kur kishin pritur shfaqjen e dervishit dhe i ishte dukur se ndodheshin para një labirinti të madh, në të cilin gjithsesi se duhej të futeshin, por që tash i bëhej se ai ishte hapur dhe varej nga urdhri i dervishit se nga do t' ia nisnin asaj ngarendjeje të pandalshme përhumbëse.

Kur kishte bindjen se kjo përhumbje tashmë po e përfshinte, se mbase ndodhej përballë asaj lëvizjeje që do ta bartte nëpër atë *ndokundjen e askundjes*, sërish kishte hetuar derën e vogël të tyrbes të ishte hapur, duke krijuar një vërtitje të çuditshme heshtjeje, në të cilën ishte ngujuar çdo gjë dhe prapë kishte parë dervishin tek dilte, po që tash nuk kishte marrë drejtimin e shkurnajës që çonte te lumi, por me një strajcë në dorë i ishte afruar dhe ia kishte lëshuar përpara. Dhe, sikur t' i thoshte se me këtë përfundonte çdo gjë, ishte kthyer në tyrbe.

V

Kishte mjaftuar një hapje e shpejtë dhe gjithë dridhërima, që gazetari gjerman kishte bërë me trastën, me ato që ia kishte hedhur përpara dervishi, për ta vërtetuar atë që tashmë e mundonte si dyshim: se Kujtim Kosova, që gjatë atyre tetëdhjetë e katër ditëve në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta ishte paraqitur në redaksinë gjermane me anën e asaj lidhjeje të panjohur dhe kishte folur herë si princ Gjini Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, i mbyllur diku në kështjellën e Rekës së Keqe, dhe herë si Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdrinit, po ashtu i mbyllur në atë kështjellë në pritje të asaj vrasjeje të

paralajmëruar që do ta gjente pas pesëmbëdhjetë vjetësh tre muajsh dhe tri ditësh nga kryqtarë të panjohur, me ç'rast njëherë kishte folur edhe si bujar Nikë Bardhi nga Toka e Lashtë, që duhej të merrte pjesë në atë luftën vëllavrasëse të Stavrës, që princ Topia i Durrësit dhe princ Balsha i Shkodrës e kishin nisur, njëri në mbrojtje të kryqit katolik, e tjetri në mbrojtje të atij ortodoks, e që kishte folur edhe si peshkopi Gjon Nikollë Kazazi, i ballafaquar me murtajen në atë qytetin e dënuar me vdekje, por të shumtën kishte folur edhe si Sava i zi, i cili kishte ardhur të bekonte njërën ndër shfarosjet më të mëdha të kohës së re, e cila bëhej me betimin e rikthimit të asaj që quhej Serbi e Madhe, por edhe qendër e ortodoksisë, pra ai që secilën herë thoshte se paraqitej nga njëra kryqëzatë në tjetrën, ishte Kujtim Kazazi, ndërsa vajza, me të cilën ishin varrosur bashkë dhe, siç do të shihet, këtë mund ta kishin kërkuar që as vdekja të mos i ndante, ishte Vera Lama, aktorja e njohur e teatrit të qytetit të Erenikut, dashuria e të cilëve ishte ndër më të veçantat, ndër më të përfolurat dhe njëherësh ndër më tragjiket, që kishin fuqinë ta qitnin në pah vetëm ato urrejtje të thella që u paraprijnë luftërave dhe fatkeqësive të tjera, pa të cilat sikur nuk mund të jenë aq rrënuese dhe të shfaqen me përmasa të tilla plagësh të pashërueshme.

Në të vërtetë, me ato që kishte lënë si dëshmi të asaj që ai e kishte marrë si një “bredhje në kërkim të së madhërishtes” dhe thoshte se “kohët e liga dhe tepër të vështira e bëjnë edhe më të domosdoshme”, mund të thuhet se Kujtim Kosova një si ditar me shkëputje që mund të quhej edhe “*Dashuria në kohën e urrejtjes*”, çuditërisht i shkruar me një gjuhë të rrjedhshme gjermane, me një stil tepër të lartë që do t’ia kishin lakmi edhe njohësit e saj më të mirë, të njëjtë me atë që e kishte përdorur edhe gjatë tetëdhjetë e katër paraqitjeve sa kishte zgjatur fushata ajrore dhe po ashtu me disa shkrime të tjera, si pjesëza meditimesh bashkë me disa citate në gjuhën gjermane nga “*Fausti*” dhe nga “*Princi Valenshtajn*”, të futura në pjesën e tretë të trilogjisë “*Prapë vdekja*”, që po ashtu i mungonin shumë faqe, veçmas ato nga fundi, kishte bërë përpjekje të jashtëzakonshme që, duke u ushqyer vazhdimisht me ndjenja sa më të larta, të mbajë gjallë atë dashuri, që si e ndaluar dhe e mallkuar nga ajo që shfaqej si urrejtje, do të marrë fund me atë vdekjen e përbashkët ditën e gjashtëmbëdhjetë të qershorit, pra kur kishin hyrë trupat italiane në qytetin e Erenikut. Dhe, kjo mund të kishte ndodhur, sikur të ishte pritur prej tij, që pastaj e gjitha të ngrihet në një monument jetësor për dashurinë e përhershme dhe kundër urrejtjes, që aty mungonte, por njëherësh të hapte edhe çështjen e rivlerësimit të atyre kuptimeve morale dhe intelektuale, siç ishte ai i atdhedashurisë së mirëfilltë dhe të tjera të këtilla, që e ashtuquajtura shoqëri e indiferentizmit qytetar, i kishte përjashtuar fare.

Por, ky kundrim çasti, për gazetarin gjerman paraqiste vetëm një pjesë të asaj që ai kërkonte, e që nuk do t’i ndahej kurrë, ngaqë krahas atyre tetëdhjetë e katër paraqitjeve me anën e asaj lidhjeje të panjohur ajrore, që kishin përfunduar me atë mëdyshjen për mbetjen hapur të kodit të luftës, me ato që kishte lënë të shkruara në atë që mund të quhej edhe “*Dashuria në kohën e urrejtjes*”, pa marrë parasysh se nuk kishin gjetur vend në ato që ai thoshte se u takonin “kohëve të kryqëzatave dhe të kundër-kryqëzatave”, që duhet të diheshin dhe thujse përsëritja e së njëjtës përherë i kishte kthyer në një mallkim të pandalshëm, pra edhe si të shkëputura, të heshtura dhe të mbetura në atë trastë, përgjithësoheshin aq sa të shfaqeshin si emërues i përbashkët i asaj që kishte ushqyer njësoj atë fatkeqësi të pandalshme nga brenda dhe nga jashtë, sa të mos dihej se cila barrë kishte qenë më e rëndë dhe më rrënues: ajo që vinte e mbushur dhe e kurdisur jashtë dhe zbrazej brenda, apo e brendshmja, që për t’u zbrazur, përherë i duheshin mbushjet e jashtme?...

Atë mbrëmje, kur i kishte marrë nëpër duar ato, por edhe të tjera, që kishin vazhduar gjatë gjithë kohës sa kishte zgjatur hulumtimi, por tash me ngulmimin e hapur se pse u desh të vritej ajo dashuri dhe cila ishte e përbashkëta e asaj vrasjeje me atë vrasjen e përgjithshme, që kishte ndodhur dhe që ende fryma e saj mbante peng qytetin e Erenikut dhe gjithë vendin, ato shkrime i ishin ndërlidhur plotësisht me tetëdhjetë e katër xhirimet e deshifruara nga paraqitjet e bëra nga ajo lidhja e panjohur, që të përbashkët mund ta kishin vetëm emërtimin “*Qyteti i*

dënuar me vdekje)” (ndonjëherë atë e kishte parë edhe si “*Qyteti i dënuar me urrejtje*”) dhe si të tilla i kishte marrë dhe i kishte shikuar pa denjuar që me asgjë t’i ndante ngaqë ato plotësonin njëra-tjetrën, siç përjashtonin edhe ato që mund të bashkonin. Madje, edhe me rastin e paraqitjes së parë që e kishte bërë për redaktorin e ditës me anën e telefonit celular - po atë mbrëmje sapo ishte kthyer në bujtinën e vogël dhe të qetë, kur kishte thënë se Kujtimi ishte vrarë dhe se ajo vrasje ishte pjesë e asaj lufte, edhe pse kishte pasur ndër mend ta përmendte fjalën vdekje dhe këtë ta linte me ato mëdyshjet që u shkojnë hetimeve, ndonëse me nxitim - kishte menduar se kishte thënë një të vërtetë të pashmangshme dhe se i gjithë kundrimi duhej të ndiqte atë kah dhe assesi ndryshe, pa marrë parasysh si do ta gjykonte rastin redaksia dhe çfarë do të kërkonte të nxirrej prej tij, nëse ndonjëherë fare do të nxirrej.

Megjithatë, sikur t’ia kishte ndjekur hamendjen dhe kaherë të ishte pajtuar me të, edhe redaktori i ditës ia kishte tumir atë që kishte thënë rreth vrasjes, që ishte pjesë e asaj lufte dhe të tillë duhej trajtuar, por që për pikënisje duhej të kishte sqarimin se kush ishte në të vërtetë ai, i cili - gjatë asaj paraqitjeje me anën e asaj lidhjeje të panjohur ajrore, e cila mund të merrej me mend se do të duhej të kalonte nëpër satelitët e NATO-s, madje edhe kishte kaluar nëpër to, sa të ndërhynte edhe në disa nga kodet e rëndësishme të komandimit - ishte shtirur si Kujtim Kosova dhe cili ishte ai i vërteti, që pasi të hidhej dritë se pse e kishte bërë atë “fshehje” dhe të tjera si këto, të kalohej tek ajo që ai e quante “dashuri në kohën e urrejtjes”, e që kishte thënë se do t’i shkonte atij fejtuni dhe kujtdo qoftë tjetër që do të duhej të botohej në të përditshmen e tyre për t’u parë edhe ajo që përherë ishte çmuar si “forcë e dashurisë”, të cilën nuk mund ta ndalin as armiqësitë dhe as luftërat më të mëdha.

”Mos është fjala për një rast ballkanas të Romeos dhe Zhulietës, për një mrekulli të dhembshme”, i kishte thënë redaktori gjithë trazim dhe sigurisht se kur kishte folur ashtu mendja i kishte vajtur se mbase në atë fatkeqësi mund të gjendej edhe ndonjë urë, që do të mund të lidhte ato që armiqësitë dhe urrejtja e gjatë midis dy popujve, i kishin rrënuar aq keqas?

Ç’është e vërteta, ndonëse shikuar nga këndvështrimi i gazetës dhe nga jashtë, fillimisht shumëçka edhe do të mund të çonte në këtë përfundim dhe, mbase, si e shkëputur, fundi tragjik i kësaj dashurie edhe do të mund të shihej kësaj dhe të merrej për të tillë, që në atë pellg gjaku ajo edhe të dukej dhe të kthehej në një si porosi pajtimi, që pastaj e gjitha të shfrytëzohej për qëllime të tejdukshme ditore dhe të tjera si këto, ai kishte pasur përshtypjen se ajo ishte më shumë se kaq, se ajo nuk ishte për të pasqyruar a treguar plagët e dashurisë dhe shfrimet e saj, por për të dëshmuar të kundërtën – madhështinë dhe fuqinë e saj të gjithmonshme si pushtet mbi çdo gjë, madje edhe mbi luftërat, si diçka që duhet t’ua përcaktojë fatin atyre dhe jo ato t’ia përcaktojnë asaj dhe që e gjitha puqej me atë vlerësimin që sikur i kishte paraprirë asaj lidhjes dashurore me Erikën, kur ajo kishte kërkuar të takohet me të pasi kishte lexuar atë recensionin që ai kishte shkruar rreth shfaqjes së “Romeos dhe Zhulietës”, të luajtur në teatrin e Bonit, të cilët, pasi ishin parë në Godesberg, i kishte thënë se nuk i kishte pëlqyer fare, se madje-madje edhe mesazhin e asaj dashurie tragjike, që gjoja duhej t’i shërbente një qëllimi të mirë, siç ishte pajtimi i armiqësive, e të tjera, e kishte shpjeguar në përputhje me keqpërdorimin që vazhdonte që nga ajo shfaqje dhe gjithmonë, ngaqë dashurisë i shihej shërbimi e jo madhështia që rrjedh nga ndijimi hyjnor, që ai e kishte quajtur vërtetë me vend dhe i kishte kërkuar falje për atë kurthin e hapur, që moti i ishte ngrehur shpjegimit të saj, qysh se ajo lexohej dhe luhej, gjë që gjatë hulumtimeve të mëtutjeshme, këtë kah edhe do t’ia shohë kësaj dashurie dhe do të bëjë çmos që atë ta shpallë si qëllim të vetëm të asaj dashurie, me ç’rast edhe të menduarit, thuajse si halucinacion, rreth përdorimit të kodit të hapur të dashurisë kundër kodit të luftës, sikur çuditërisht i nënshtrohet dhe vë në veprim atë sa ta nxjerrë plotësisht nga e rëndomta për ta vendosur te e jashtëzakonshmja dhe ndër kuptime të mëdha me të cilat ajo edhe duhet të lidhet në përputhje me fuqinë që ka dhe duhet ta ketë gjithmonë.

Për gazetarin gjerman, para se të prekej ajo dhe përmasat e saj të njëmendta, të cilave ai nuk do t'iu ndahet dhe, si do të shihet më vonë, do t'i ngrejë në shkallën e një preokupimi të gjerë që kalon nga kundrimi ditor tek ai meditativ saqë shfaqjen e saj ta shohë edhe si njërën ndër sprovat më të çuditshme dhe më të guximshme që do të ngrihet deri te shkalla e ndërhyrjes dhe e futjes së njëanshme në të fshehtat më të mëdha të asaj që pa hamendje mund të thuhet se paraqet fillimin e luftës së yjeve dhe të tjera si këto - ngutas shtrohej e vërteta e ndriçimit, se kush ishte Kujtimi, që nga aty ishte paraqitur me mbiemrin Kosova dhe këtë e kishte bërë ngaqë mund të thuhej se ishte identifikuar me njërin nga ata, që i takonte njëres nga ato që ai i kishte quajtur “kryqëzata të pandalshme”, por që, pa marrë parasysh këtë bredhje dhe qëllimet që fshehte ajo, çfarëdo pikënisje nuk mund të anashkalonte atë se fjala ishte për një shfaqje të jo të rëndomtë të asaj lufte që, si do të shihet dhe do të merret vesh se çfarë aftësish zotëronte ai, (thuhej madje se ishte në gjendje të futej në çdo program, pa marrë parasysh se sa i ndërlikuar dhe i mbrojtur ishte ai dhe, gjithashtu thuhej se mund të ndërhynte edhe në sistemet më të ndërlikuara të satelitëve dhe të përgjimeve të radiolidhjeve), misteri Kujtim Kosova fshihte edhe më shumë se kaq, gjë që më vonë kjo edhe do të dëshmohej me ato që do të merreshin vesh rreth futjes së njëanshme në rrjetin ajror të NATO-s, por edhe me thyerjen e bllokadës informative, që armata jugosllave ia kishte vënë gjithë vendit me ndihmën e pajisjeve më të sofistikuara ruse dhe të atyre kineze dhe shumëçka tjetër që në atë luftë edhe më tutje ruante garën e armatimeve midis superfuqive, me ç'rast nuk duhet harruar depërtimet në të gjitha lidhjet e rëndësishme të internetit dhe të programeve të tyre, në të cilat, në shumë e shumë adresa të caktuara ai pareshtur kishte derdhur informata të shumta dhe të ndryshme rreth krimeve dhe gjithë atyre që ndodhnin gjatë asaj që ai e kishte quajtur kohë kryqëzatatash, të cilat, ashtu si jepeshin, mund të merreshin edhe si ndodhi të së djeshmes në të nesërmen e sotme, me çka asaj ndeshjeje i hiqej rastësia dhe i kthehej qëllimi i përhershëm.

Krijuesi i ri, Besim Mati, kishte qenë ndër të parët që ishte përfshirë në atë shpleksje të ngatërruar. Shumë nga ato që gazetari gjerman ia kishte thënë nga shënimet e lëna, bënë të ditur se fjala ishte për Kujtim Kazazin, një gjeni me aftësi të jashtëzakonshme të matematikës, por edhe të fizikës dhe të astronomisë, me nofkën “digitron” dhe “kompjuter”. Si fëmijë ishte në gjendje që rrufeshëm të bënte edhe aso llogarish të përpikta që mund t'i bënin vetëm kompjuterët e përsosur, që secilin kishin lënë pa mend. Por, ajo që e kishte bërë të njohur, lidhej me atë se në ditët e para si gjimnazist, ia kishte dalë që nga njëra pjesë e qytetit në tjetrën të vërë disa lidhje telefonike pa tela, për të cilën edhe ishte dënuar me burg, por në sajë të një ndërhyrjeje “nga jashtë”, me arsyetimin se ato prirje prej gjeniu duhet përcjellë me vëmendje, ngaqë ndoshta dikur edhe mund të shfrytëzohen për të mirë, ishte falur... Tregohej po ashtu se marifetet e tij me llogaritjet dhe lidhjet telefonike thuajse nuk kishin pasur të ndalur, kishin shkuar aq larg, sa ai, dikur, ia kishte dalë të përgjonte dhe të ngatërronte çdo lidhje në qytet dhe gjetiu. Këtë, madje e kishte bërë sikur të tallej, pa çarë kokën se ashtu, herë pas here kishte nxjerrë në shesh edhe intriga të ndryshme, dashuri të fshehta dhe gjithë ato që i barte “teli”, por që edhe më i përfolur ishte bërë në sajë të dashurisë me Vera Lamën, një aktore amatore, tepër e talentuar, që kishte zë të mrekullueshëm dhe vallëzonte sikur të ishte shtojzovalle, e recitonte si askush tjetër.

“Ishte një dashuri e veçantë ajo, e jashtëzakonshme, që me siguri se e kishte të vështirë të mbetej e paprekur, ngase që më parë ishte e dënuar me dështim...”. Kështu e kishte përshkruar atë krijuesi i ri, Besim Mati, për të shtuar se “ajo dashuri kishte pikur si prej qielli dhe rreth saj ishte folur e përfolur shumëçka, shumë frymëzuese për krijuesit me ambicie, por që kishte mbetur disi si pezull, pikërisht pse ishte lufta dhe shfaqja e saj si murtajë që e kishte bërë edhe më të prekshme dhe të rrezikshme madje që, tekefundit, e kishte dënuar rëndë e më rëndë...”

Kur ishte pyetur se “pse ajo dashuri e kishte të vështirë të mbetej e paprekur” dhe “pse kishte mbetur disi si pezull”, krijuesi i ri, Besim Mati, kishte thënë se ajo dashuri, si më e përfolura në qytet, (krahas faktit që qiste në pah atë që ngrihej mbi mentalitetin e periferisë

dhe të prirjeve për përgojime, të mbylljes dhe të tjera si këto, që gjenin ushqim në kohët e këqija, kur lufta po i tregonte shenjat e para dhe dukej si e pashmangshme), bëhej edhe më e pamundshme dhe më e padurueshme nga shkaku se ajo krahasohej me venë e qyqes, që mbështetej mbi pranimin e mashtrimit si pikënisje e dallimeve të papajtueshme midis llojeve të ndryshme.

Arsyetimi i dështimit të asaj dashurie me krahasimin me “venë e qyqes”, gazetarin gjerman sikur e kishte ngatërruar fare, ngaqë fillimisht nuk e kishte kuptuar atë dhe metaforën e saj, por që pas sqarimit që kishte marrë se çfarë do të thoshte “veja e qyqes” dhe si rritej zogu i saj në çerdhen e huaj, ishte bërë sy e veshë dhe gjithë kureshtje kishte kërkuar shumë e më shumë, mundësisht të gjitha. Kjo bile kishte ndikuar që krijuesi i ri, Besim Mati, t’i jepej atij frymëzimi krijues, që e kishte dashur, që e kishte ushqyer, por mbase i ishte frikësuar së tepërmi se, po t’i jepej i tëri, mund ta bartte në ndonjë rrugë të parrugë, gjë që kishte nisur të fliste sikur atë ta zhvendoste nga mendja në letër, në një letër me shumë fletë. Edhe kur ai kishte thënë se përse ajo dashuri ishte e jashtëzakonshme, e papranueshme madje, dhe përse, kur e kishte krahasuar me atë venë e qyqes, kishte theksuar se ajo bëhej midis një djaloshi të një dere fisi, ndër më të vjetrat dhe më të njohurat e qytetit, siç ishte ajo e Kazazëve, dhe e një vajze, e cila merrej si “e huaj” dhe duhej të mbetej e tillë, pikërisht ngaqë nuk ishte në gjendje, por as që mund e as që duhej t’i përballonte dallimet, të cilat në atë mjedis të mbyllur merreshin si të papajtueshme, ngase ato një kohë të gjatë kishin ushqyer atë të keqe, të cilën shfaqja e luftës përfundimisht e vuloste.

Krahasimi metaforik me venë e qyqes, kishte mjaftuar që asaj dashurie t’ia paralajmëronte fatkeqësinë dhe kjo madje sikur ia kishte hapur dyert asaj shfaqjeje të pritur. Në të vërtetë, ajo edhe kishte marrë atë kah kur krijuesi i ri, Besim Mati, kishte filluar të sqaronte se Vera Lama, ndonëse ishte rritur në një familje të ndershme të qytetit, siç ishte ajo e arkitektit Agim Lama dhe e arsimtares Shpresa Lama, ishte fëmijë i adoptuar nga prind të panjohur nga dika, (çifti i lumtur nuk kishte pasur fëmijë) dhe se ajo “nga dika”, pikërisht përmbante gjithë tharmin e asaj “së keqeje” që ishte thadruar dhe kishte shpërthyer ashtu si kishte shpërthyer, sepse ajo ishte marrë në një spital të një qyteti tjetër (që herë zihej ngoje Beogradi, herë Nishi, e herë ndonjë tjetër qytet si Shkupi), ku thuhej se fëmijës nuk i ishte shikuar fare prejardhja. Kjo madje, ishte bërë qëllimisht, që të mos bartte ngarkesat e mundshme të përkatësisë, e cila mund të kthehej në pengesë dhe të tjera si këto në rrethanat e edukimit të shoqërisë së kombeve dhe të kombësive të barabarta, siç thuhej atëherë. Pastaj ishte thënë se mund të kishte qenë rome, serbe, madje edhe vllahe dhe një zot e di se çfarë prejardhjeje shejtani mund të kishte pasur ajo, që si e tillë ishte parë në përputhje me rritën e saj të shëndetshme dhe talentin e jashtëzakonshëm që kishte treguar si fëmijë, qoftë me recitim, qoftë me këndim a me vallëzim dhe prirje të tjera, të cilave sikur u ishte vënë maja kur ajo kishte kaluar të pesëmbëdhjetat dhe shfaqej si vajza më e bukur e qytetit. Kjo rritë e saj shpjegohej, madje, me parandjenjën për luftën që afronte.

Krijuesi i ri, Besim Mati, kishte vazhduar të fliste se e gjithë fatkeqësia, nëpër të cilën do të kalojë më vonë Vera Lama, me siguri se nuk do të ishte e tillë, ose të paktën do të shmangej fare, po të mos shfaqej ajo më e keqja, pra fatkeqësia e prindërve të saj adoptues, Agimit dhe Shpresës, që kishte ndodhur një mbrëmje vere në rrugën magjistrale, diku te Drini, derisa ktheheshin me makinë nga Prishtina dhe, pasi për rrethana të panjohura dhe të pashpjeguara kishin dalë nga rruga, ishin përplasur nëpër një rrëpirë dhe aty kishin mbetur të vdekur që të dy, ndërkohë që Vera kishte pësuar plagë të rënda dhe ishte dërguar në spitalin e qytetit në një gjendje kome, në të cilën kishte mbetur për shumë kohë dhe mendohej se prej saj nuk do të lirohej dot, gjë që për shumëkënd ai fund edhe do të ishte i dëshirueshëm, madje, jo vetëm nga xhelozia, por për më tepër edhe për përkatësinë e saj të dyshimtë, e cila ishte e papranueshme për mjedisin (siç do të shihet më vonë urrejtja medoemos i duhej të mbahej nga shkaku që mendohej se me të dhe vetëm me të mund t’i bëhet ballë asaj që shfaqej si urrejtje e

jashtme dhe përherë kishte qenë shkak i fatkeqësisë dhe i kobit të madh, që u kishte paraprirë edhe luftës së fundit dhe të gjitha të ligave të tjera...)

Por, siç ishte shfaqur atëherë me atë mrekullinë e lidhjeve telefonike pa tel midis njëres pjesë të qytetit në tjetrën dhe ishte dënuar, por pa e vuajtur atë, prapë ishte paraqitur ai Kujtimi i mrekullive, i cili thuhet se fshehtas ishte futur në spitalin e qytetit dhe pasi kishte përdorur një lidhje rryme, të cilën ia kishte përkshuar nëpër trup, që e kishte shoqëruar me disa veprime të tjera fare të çuditshme të matjeve dhe çmatjeve, Vera kishte hapur sytë dhe madje kishte filluar të fliste menjëherë!

Këtë mrekullinë e dytë, duket se Kujtimi e kishte shfrytëzuar për të mirën e dashurisë dhe kundër urrejtjes që ishte në shpërthim e sipër, sepse thuhej se Vera Lama, tashmë pa prind, i kishte shkuar pas dhe kjo duhej të kishte ndodhur pas një betimi që ata e kishin dhënë në skenën e teatrit të qytetit gjatë një shfaqjeje, kur madje ishte gjetur mënyra që betimi i dashurisë të shpallej haptas, por njëherësh të mbetej edhe pjesë e asaj shfaqjeje, që ishte kuptuar edhe si pjesë e një loje, e cila nuk duhej të ndërpritej.

Më tutje, ata nuk ishin ndarë dhe ai bashkim sikur e kishte bërë të veten, ngaqë me të shpejtë kishte ushqyer thashetheme ndër më të ndryshmet dhe, sa më shumë që kishte afruar koha e luftës, ishte kthyer në diçka që lidhej me atë të keqen, që edhe ashtu ishte në lëvizje e sipër dhe që tashmë kishte prekur shumë gjëra dhe e bënte të pashmangshme, si një kob të madh dhe mallkimin ndaj dashurive të tilla “të ndaluara”, pa marrë parasysh zjarrin që bartnin...

Kësisoj, në rrethana të tilla, ishte fare e mundshme që kësaj dashurie t’i vishen edhe dyshimet më të rënda, të cilat do të bëhen madje gjithnjë më të mëdha dhe gjithnjë më të pabesueshme sa më shumë që lufta t’i tregojë shenjat e saj, por edhe pasojat që shfaqeshin gjithnjë më të rënda. Andaj, nuk ishte për t’u habitur pse kundërpërgjigjja të niste prej saj dhe ta qëllonte sikur ajo të ishte pjesë e fshehur e asaj së keqeje a tradhtie madje, ndaj së cilës duheshin marrë masa, të cilat fare mirë dihej se çfarë mund të ishin.

”Ajo që deri më dje ishte thënë se duhej ruajtur nga zogu i qyqes, ishte kthyer në thirrje të hapur që zogut të qyqes duhet t’i priten krahët...”

Krijuesi i ri, Besim Mati, kishte vazhduar të tregonte gjithnjë me atë përkushtim, sikur të lirohej nga barra e një mundimi krijues, i cili një kohë të gjatë e kishte rënduar, edhe rreth Kujtimit dhe atyre që në ato kohë, kur lufta ishte e pashmangshme, i ishin veshur dhe përfolur, por që kishte thënë se nuk ishte i sigurt në i kishte vënë në lëvizje ajo dashuri e mallkuar dështake apo ndonjë shtjellë tjetër, që po ashtu ishte pjesë e asaj lufte, me të cilën duhej prekur ato që deri atëherë kishin qenë të paprekshme dhe mbase kishin paraqitur njëfarë emëruesi të përbashkët të mbijetesës për të gjithë, pa ngurruar që atyre t’u shihen po edhe t’u vishen mëkate?

Shkas për këtë rishikim, por edhe rishqyrtim, kishte qenë pikërisht dukuria e laramanisë në të kaluarën, e cila pasqyrohej me sjelljen e përqafimit të të dy besimeve njëkohësisht brenda familjeve dhe në bashkësi më të gjera, atij atij të krishterë dhe islam, me ç’rast gjatë kohës së Perandorisë Osmane, siç thuhej, kryqi ishte mbajtur në shtëpi, ndërsa gjysmëhëna jashtë dhe, si njëri ashtu edhe besimi tjetër, ishin përdorur për t’u ruajtur baraspesha e domosdoshme nga brenda dhe nga jashtë dhe, në vend se kjo sjellje që megjithatë i kishte ndihmuar mbijetesës në ato rrethana, t’i lihet gjykimit të historisë, që në njëfarë mënyre edhe ia kishte dhënë vendin e vet, ajo rikthehej, por tash bile me prirjen e hapur të ndëshkimit dhe të fajësisë, me ç’rast ishin ngritur edhe dyshime e edhe padi ndaj asaj, siç ishte thënë “laramani bashkëkohore”, duke u vënë në shënjestër gjithë ato familje që i kishin takuar kësaj lëvizjeje, veçmas ajo e Kazazëve, ku nuk ishte kursyer as peshkopi i njohur Gjon Nikollë Kazazi, i cili, ndonëse dihet se ishte ndër të parët që në Vatikan kishte zbuluar “Mesharin” e Buzukut, atij çuditërisht i ishte veshur hilja, kur ishte thënë se nëpërmjet ruajtjes së laramanisë, në të vërtetë ishte ruajtur fara e asaj sjelljeje që ishte cilësuar si prokatolike, pastaj antimyslimane dhe kundërshtqiptare, madje, për të pohuar se gjithçka të

saj e kishte kthyer në kufi të ndeshjeve, të cilat kishin paraqitur shkas për fatkeqësi që ishin derdhur herë nga Lindja e herë nga Perëndimi dhe që secila anë e kishte shfrytëzuar për qëllimet e veta dhe se e njëjta gjë mund të përsëritej edhe gjatë luftës që ishte në prag, për të shtuar se Perëndimi atë do ta shfrytëzonte të shkatërronte sa më shumë që të jetë e mundur qenien islamike, që kishte nisur të quhej edhe pjesë e identitetit kombëtar, e herë si identitet i vetëm madje, që mendohej se popullatën shqiptare, si të islamizuar, e kishte shpëtuar nga sllavizimi dhe me këtë rast zihej ngoje rasti i ortodoksëve të asimiluar dhe të kthyer në malazez, në serbë dhe maqedonas, por edhe i katolikëve, që thuhej se asnjëherë, as gjatë masakrave më të mëdha që ishin bërë ndaj popullatës vendëse nga serbët dhe malazeztë (ato që u bënë qysh nga Lufta e Toplicës e vitit 1877, pastaj nga pushtimet e vitit 1912 dhe të tjerat më vonë), nga pushtuesit sikur ishin kursyer dhe madje ishin quajtur “përkrahës të natyrshëm të kryqit”, që ishte i përbashkët, qëllim i të cilit ishte mbrojtja nga flamuri i gjelbër, e të tjera e të tjera si këto, edhe pse e shumta e këtij pohimi nuk qëndronte fare, që nga ato, të cilat identitetin fetar njëanshëm e identifikonin me pjesë të identitetit etnik, në vend të atij qytetërues, siç ishte andejpari, që nga koha antike e tutje dhe i tillë duhej të mbetej, e deri te theksimi i favoreve dhe disfavoreve të caktuara fetare gjatë kohëve të vështira, e të ngjashme. Ndonëse dihej se edhe shqiptarët e besimit katolik nuk u kishin shpëtuar masakrave serbe dhe malaziasë në dimrin e vitit 1912 dhe pranverën e vitit 1913, nëpër kishat katolike kishte urdhëruar heqjen e të gjitha librave fetarë në gjuhën shqipe për t’i zëvendësuar me ata cirilikë bashkë me mbajtjen e meshave ortodokse me orgjitë e tamjanit, ndërkaq kundër atyre që kishin treguar çfarëdo shenjash kundërshtimi, kishte përdorur plumbin...

”Shqiptarët, gjatë historisë së tyre nuk i kanë pasur kob ndasitë fetare, por pikërisht mospërçarjen fetare”, kishte thënë krijuesi i ri, Besim Mati.

Si do të shihet, gazetari Vili Bauer, jo vetëm që do ta tumir këtë pohim, por aty do të shohë edhe shkaqet e shumë fatkeqësive, që do të shtrihen edhe deri te lufta e fundit, sa të arrijë në përfundimin “se as ajo që quhet ndeshje e qytetërimeve nuk do të kthehej në kufij të ndarjes së botës, e as në shkak të garës së ashpër për mbisundim të njëanshëm të botës, po që se nuk do të ndodhte përçarja e besimeve dhe sherret e tyre”. Këtë mendim, më vonë, e kishte përkrahur në studimi “*Nata e yjeve të Kosovës*”, paçka se e gjitha do t’i kthehet në një hendikep, ngaqë jo vetëm se do ta humbë trajtimin e analistit në gazetë, me të cilin vite të tëra kishte bërë emër të njohur në opinion dhe mund të thuhet se me shumëçka madje e kishte ndikuar, por njëanshëm, do t’i pamundësohet thujtja e çfarëdo paraqitjeje publike rreth çështjeve të tilla “të ndjeshme”, me arsyetim kuturu se “kishte sharruar në misticizëm fundamental...”, se “kishte humbur busullën fare...”, që “nuk dallonte të djeshmen nga e sotmja...” dhe të ngjashme...

Sigurisht se me këtë pohim të bërë, mendjen e kishte pasur tek ato lëvizje të gjata shekullore, siç ishte edhe dukuria e laramanisë dhe të tjera të ngjashme, ku besimi nuk ishte shfrytëzuar kundër besimit, por për ruajtjen e asaj që shfaqej si besim i përgjithshëm, si emblemë mbrojtjeje e jo urrejtjeje dhe përçarjeje, e të tjera si këto, që nga jashtë ishin parë si të rrezikshme, si herezi madje, të cilat pikërisht u kishin shërbyer si qëllim edhe atyre kryqëzatave të pandërprera, të cilat kishin ardhur herë nga njëra anë e botës e herë nga tjetra, që ishin vërsulur pamëshirshëm dhe përherë u ishte paguar një haraç i madh gjaku, të cilat kishin pasur shkas edhe luftërat e tjera të mëdha dhe të vogla, e pse jo, edhe këtë të fundit.

Por, me ato që ai kishte thënë se “për fat të keq ajo edhe më tutje vazhdonte”, kishte parasysh sjelljen e papërgjegjshme që në rrethana të reja (njësoj shfaqeshin me gjendjet kalimtare dhe paqartësinë e tyre), i bëhej rivlerësimit të asaj pjese të së kaluarës që, siç kishte theksuar, lidhej me shumësinë fetare dhe bashkëjetesën e qetë të tyre, e cila në vend se të shfrytëzohej për të mirë, pra për t’u parë mbizotërimi i njerëzores dhe i qytetërueses në to, ajo shikohet njëanshëm, në përputhje me ndarjet, shikohet në përputhje me përçarjet dhe në përputhje me gjuhën e kundërvënies, duke u betuar herë për atë libër të shpallur njëanshëm i shenjtë e herë për tjetrin libër, po ashtu të shpallur të shenjtë dhe shpëtimtar, madje, pa çarë

kokën se ashtu rikthehet ai kufiri i ndeshjes së qytetërimeve, gjithnjë duke fshehur të dhënë se ai kufi, që thuajse kudo kishte sjellë fatkeqësi, në këtë hapësirë nuk kishte bërë jetën e kundërshtimive, por të afrimeve dhe se për këtë ishin përpjekur që të gjithë ata, sjellja e të cilëve kishte qenë në përputhje me vetëdijen jetësore të mbijetesës së përbashkët, ku shpirtërorja dhe besimi te krijuesi kishte mbetur si përcaktim i lirë i brendshëm, që lidhej me të kuptuarit e gjithëmbarshtëm të krijimit, si pjesë e qenësisë, ku secili, që nga zanafilla, ka vendin e vet në përbërje të asaj tërësie të përhershme dhe të përgjithshme dhe luan një rol të rëndësishëm në të, e jo e atyre mësimëve, të cilat çdo gjë e lidhin me prejardhjen e mëkatshme, së cilës pastaj i duhet falja, i duhet nënshtrimi dhe i duhet përulja dhe përkulja e përhershme, ku vlen premtimi i jetës së amshueshme, por me kusht që ajo të merret si dhuratë pasi të ketë ndodhur pendimi dhe mëshira, me çka bota e parë si vullnet për fuqi, e shprehur me anën e lëvizjes së përhershme, duhet t'i nënshtrohet të përkohshmes dhe kalimtares, pra përshtypjes për të cilën përherë ia vlen të mendohet dhe të veprohet.

VI

Tetëdhjetë e katër kryqëzata dhe antikryqëzata të ndryshme, tetëdhjetë e katër masakrime, qindra e mijëra vrasje dhe vdekje të panumërta dhe shumë e shumë varrosje dhe zhvarrosje, me të cilat duhej t'u fshiheshin gjurmët krimeve, por edhe të nënçmoheshin e të përdhoseshin tmerrësisht viktimat dhe shumë të pabëra të tjera kishte parë Vili Bauer në shënimet që Kujtim Kosova ia kishte dërguar redaksisë gjermane çdo ditë në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta me anën e asaj lidhjeje të panjohur ajrore, që më vonë ishte marrë vesh se kishte qenë pjellë e aftësisë së tij të jashtëzakonshme sa të shpërthente edhe të ashtuquajturën ombrellë informative të armatës jugosllave që me anën e pajisjeve më moderne ruse dhe atyre kineze ia kishte vënë gjithë hapësirës së vendit që të mbetej e shkëputur derisa të vazhdonte operacioni “Patkoi”, i cili nuk paraqiste tjetër veçse betejën e fundit për spastrimin etnik me dhunë, që Erika sikur ia kishte parë paralajmërimin shumë e shumë vjet përpara, çastin që një kanal televiziv gjerman kishte dhënë, në kuadër të programit “Kurioziteteve historike”, një reportazh rreth bartjes së eshtrave të një prijësi serb, të vrarë në Luftën e Kosovës para pesëqind vjetësh, tek sillej nëpër vendbanimet serbe në Kroaci dhe në Bosnjë dhe që e gjitha përcillej me një liturgji luftënxitëse mesjetare...

”Kjo nuk është kujtesë historike, as vetëm problem historik, por thirrje e hapur për luftë fetare, për një kryqëzatë të re, që do të derdhë lumenj gjaku... Si nuk shihet kjo...?” - kishte thënë ajo e mbushur me shqetësim...

Duke marrë në dorë ato shënime, që i kishte sjellë me vete bashkë me të tjerat nga trasta që dervishi ia kishte hedhur para kur ishin kthyer nga varri buzë Erenikut, ku ishin edhe tetëdhjetë e katër shënime që mund të quheshin edhe “*Dashuria në kohën e urrejtjes*”, gazetari Vili Bauer kishte parë se ato, jo vetëm që nuk ishin të shkëputura, porse shfaqeshin si krijime të një fryme e të një gjuhe, që ndërlidheshin dhe mrekullisht plotësoheshin dhe që e përbashkëta e tyre ishte që të bëhet e ditur se ajo që ndodhte nuk ishte vetëm pjesë e një lëvizjeje që ndiqte kahun e paraparë të forcës dhe si e tillë vepronte, po edhe për të treguar qartë se ato luftëra të pasosme, të cilat ai do t'i quajë kryqëzata dhe antikryqëzata të pandalshme nëpër kohë, shfaqeshin kundër një mendësie qytetëruese botërore, që aty lidhej me antikën dhe vazhdonte garën e pandalshme, herë me detyrim e herë me mjete të tjera, që bëhej për mbizotërim të plotë dhe të përhershëm, me ç'rast krijuesi dhe krijimi, bashkë me besimin e shpallur si fjalë zoti, shfrytëzoheshin për këtë qëllim.

Aty, pra, edhe dashuria shfaqej e nxjerrë nga shfrytëzimi i mbërthimit të saj, si ndjenjë që afron, që lidh dhe ripërtërin, për t'u bartur te fuqia që lufton pamundësimin e saj si fuqi të pashtershme jetësore, së cilës i duhet ngritja drejt së madhërishmes dhe të përkryerës dhe

gjithë ato që bien ndesh me hapësirën, ku urrejtja me të ligën ka pushtet të përhershëm dhe bën çmos t'ia zgjerojë hapësirën...

"Kush do të thoshte se shtrohet një vizion i jashtëzakonshëm qytetërues nga ata që pareshtur luftojnë për t'i ikur shkeljes së tmerrshme të patkoit dhe të patkonjve, që u vihen përsipër për t'i zhbërë përgjithmonë?..."

Këtë bindje, e cila i kufizohej me adhurimin, gazetari gjerman ia kishte shtruar vetes, jo vetëm atëherë kur kishte vendosur lidhjen e parë me ato shkrime, që i kishte lexuar me vëmendje të madhe dhe i kishte radhitur sipas kohës së dërgimit dhe sipas datave nëpër të cilat ato vendoseshin dhe lidheshin me ngjarje të caktuara dhe duhej të plotësonin atë që prej tij ishte quajtur "kohë kryqëzatash të vazhdueshme", por ngjashëm e kishte parë edhe më vonë dhe deri atëherë kur do të arrijë në atë përfundimin se ajo mund të shpjegohej vetëm me ato impulset e brendshme që liroheshin nga ato shtresimet shpirtërore që lidheshin me trashëgiminë hyjnore dhe ndijimin e shtytjes së veçantë të ngritjes drejt lartësive, që ndjehen vetëm nga ata që kanë përkushtimin e të madhërishtes dhe që i nënshtrohen asaj...

Kjo prapë, ia kishte përkujtuar njëherë ndër ato bisedat me Erikën, të bërë në Muzeun e Nibelungëve në hapësirën e Këningsvinterit, në prag të shpërthimit të luftës në Kroaci, kur kishte bërë me dije se ajo që ndodhte atje nuk paraqiste tjetër përveç fillimit të fundit të marrëveshjeve të Versajës, të cilën e kishte mundësuar rënia e Murit të Berlinit dhe shpërbërja e perandorisë së kuqe sovjetike, por që atje çfarëdo ndryshimi, pashmangshëm kalon nëpër pellgje gjaku... Erika, si rëndom, nuk ishte pajtuar me gjuhën e analizave politike, që përdorte ai, me ç'rast çdo gjë lidhte me lëvizjet e sferave të interesit, të cilave drejtimin ua jepte më i forti dhe që do të mbesin të tilla në përputhje me të. I kishte thënë se njerëzimin e drejton forca qytetëruese, arsyeja, e jo instinktët e forcës luftarake, ndonëse ajo duket se është në gjendje të mbajë dhe të drejtojë pushtetin, që nuk paraqet tjetër veçse ushtrim të dhunës që, si shihet, nuk mund të jetë i përhershëm, përkundër forcës që ka dhe nuk ngurron ta përdorë deri në fund... Më tutje, pasi që ia kishte kthyer se gjuha e pragmatizmit momental, që e përdorte, ishte pjesë e atij mashtrimit, të cilit duhet t'i nënshtrohet opinioni dhe të ushqeheshin ata që kishin nevojë për përralla të tilla, kishte theksuar se aty duhet parë edhe çelësin e luftërave dhe të të ligave të tjera që nuk kanë të ndalur, por që më në fund, kishte thënë se vetëdija qytetëruese dhe fryma e dashurisë janë të vetmet, që edhe si të mundura, por vetëm përkohësisht, edhe si të luftuara me armët më të pamëshirshme, janë në gjendje t'u bëjnë ballë të gjithave dhe ta shpëtojnë botën nga më e keqja... Andaj, nuk duhet për t'u habitur kur përballë dhunës më të rëndë dhe shtypjes më të tmerrshme shfaqen idetë shpëtimtare, që lëvizin e qarkullojnë pandalshëm në kah të kundërt, ngaqë ato i liron ajo thellësia e pashtershme e shpirtit...

"Politika ndërhyr kudo dhe, ndonëse ka ndikim të madh, megjithatë ka edhe diçka që nuk ia lejon përgjithmonë pushtetin të ligës, pa marrë parasysh prirjet e saj..."

Kur ia kishte thënë këto Erika, sikur të dëshironte t'ia bënte me dije se diku është kodi i së mirës, si ndjenjë e pashtershme dashurie, që megjithatë vepron për ta rikthyer pushtetin, që i takon - kjo i ishte ndërlidhur me atë që, në njëherë nga ato tetëdhjetë e katër paraqitjet e Kujtim Kosovës gjatë fushatës ajrore, kur fliste me gojën e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Pëdrinit, ishte përkufizuar si "shfaqje e kohës historike", asaj kohe të ndërgjegjësimi për përgjegjësinë me të cilën ngarkoheshin krijesat, që kishte sjellë ndarjen midis mbretërisë së qiellit dhe asaj të tokës, që lidhej me Pellazgët dhe me atë që quhej Europë, fillimisht e shfaqur në vendet Ilire, në përpjekjet që njerëzimi t'i kthehej rregullit të përhershëm, por që si e tillë, jo vetëm që nuk duhej të pranohej, po, përkundrazi, të luftohej pandërprerë dhe pamëshirshëm, pikërisht pse ajo synim kishte pasur vendosjen e Perandorisë së më të mirës...

"Europa ishte motra e Kadmit të lashtësisë dhe duhej të shtrihej në vendet që do t'i takojnë Ilirit, të birit të Kadmit, i cili do të betohej se aty do të fillonte ajo që do paraqiste themelet e mbretërisë tokësore, me krijesa të pavarura dhe hapësira e saj me të drejtë mund të

merret si djep i qytetërimit njerëzor...” - thoshte Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdrinit, në vazhden e atyre që ai do ta quajë “trashëgimi e pasur njerëzore që duhet të kthehet, pa marrë parasysh pengesat dhe kundërshtitë që i bëhen dhe i vijnë nga të gjitha anët, sepse me të kthehet edhe liria e humbur me dëshirë dhe ato që do të shfaqen si libra të mbyllur në vend të atij të hapurit...”

Në ato tetëdhjetë e katër shënimet e dërguara gjatë tetëdhjetë e katër ditëve të asaj që ai e kishte parë ndërhyrje pa qëllime të qarta dhe pa vendosmëri të veprimit ushtarak, ku thoshte se shumë gjëra mbeteshin të megjulluara, ky vlerësim ruante radhën e shkaqeve, por edhe të pasojave, që ishin shfaqur me përpjekjet e krijimit, por edhe me kryqëzata dhe kundërkryqëzata ndaj këtij të menduari të pashkëputshëm antik, që si emërues të përbashkët kishte idenë e vendosjes së Perandorisë së më të mirës, si mbretëri e përgjithshme botërore, e cila, kur shikohej mirë e mirë, ishte në përputhje të plotë me atë botëkuptimin e mirëfilltë nga lashtësia, të përqaftuar pastaj nga mendimtarë dhe filozofë të rëndësishëm të dy shekujve të fundit, kur bota shihej si vullnet për fuqi dhe assesi si diçka që përcaktohet nga dika që duhet të mbahet si fshehtësi me arsyetimin se përjetimi i saj i plotë pasonte në botën e amshueshme, për të cilën ia vlen të luftohet deri në fund dhe me të gjitha mjetet...

Andaj, nuk ishte e rastit që tetëdhjetë e katër shënimet, ndonëse të shkapërderdhura, ndiqnin përfundimin se bota duhej t’i kthehej asaj që gjatë paraqitjes së katërt, më tre prill, kur fliste si Gjin Bardhi fatkeq nga derë pricore e Dukagjinëve, shfaqej si rikthim i Romës së vjetër, që thuhej se kjo duhej të bëhej me rrënimin e pashmangshëm të ortodoksisë, të të menduarit hipokrit të saj dhe të veprimit tinëzar, që kishte dalë prej saj, me çka i jepej fund luftës së brendshme të kryqit dhe mashtrimit, për të vazhduar pastaj me ato që thuheshin me gojën e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit rreth asaj që do ta niste Aleksandri i Madh me përpjekjet e tij për vendosjen e perandorisë botërore, të atij rendi të përbashkët dhe për të gjithë, me çka pastaj do të krijoheshin rrethanat edhe për rikthimin e librit të hapur, pra të atij të të menduarit antik, që shprehte lirinë e plotë, që e gjitha pastaj çonte në përfundimin se edhe liria e besimit ishte pjesë e lirisë së përgjithshme, njësoj me ato dekretet e perandorit Julian, që i kishte shpallur pas atyre të Konstantinit të Madh për pranimin e krishtëritimit si besim zyrtar i perandorisë dhe që e tillë duhej të mbetej, që të përjashtonte herezinë dhe mashtrimet e atyre që ishin shpallur si libra të shenjtë dhe, me fuqinë e madhe që kishin përvetësuar, kryqëzatave u kishin shërbyer si ushqim i përhershëm...

Duke ndjekur rrjedhën e këtij vlerësimi, që ishte ndërtuar me anën e tetëdhjetë e katër shënimeve të paraqitura gjatë atyre thirrjeve të përditshme me anën e asaj lidhjeje të panjohur në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta, sa kishte zgjatur fushata ajrore, për të cilat më vonë gazetari gjerman do të thotë se paraqisnin njërin nga demonstrimet më të fuqishme intelektuale që kishte pasur rastin të dëgjonte gjatë njëzet e sa vjetëve të angazhimit të tij si gazetar në hapësirën tektonike ballkanike, por edhe më gjerë, pra që me fillimin e marrjes me to, të cilave nuk do t’u ndahet dot derisa dikur do t’i kthehen në një kurth, që thoshte se ia kishte kurdisur vetes me vetëdëshirë, në mënyrë që çështjet që prekeshin aty t’i kthente në një pasqyrë ndërgjegjësimi që i duhej njerëzimit edhe atëherë kur kjo më së paku kërkohej, gjë që fillimisht ishte munduar t’i bashkërendiste në përputhje me atë që tekefundit shfaqej si sistem i një të menduari gjithëkohor dhe gjithënjëzësor, që kishte pikënisje të caktuar, kishte themelet e vendosjes dhe përçonte porosi të qarta rreth ardhmërisë, e cila mbështetej në garën e përhershme për më të mirën dhe lirinë si fryt i saj, por së cilës i ishte kundërvënë prirja për mbikëqyrje dhe nënshtrim me anën e dhunës dhe që kjo ishte bërë në emër të librave të shenjtë, që për pasojë kishte pasur garën e përhershme për pushtet të jashtëzakonshëm dhe të pakufishëm, gjithnjë të arsyetuar me mbrojtjen dhe përhapjen e asaj që ishte quajtur “fjalë e vetme dhe fjalë e fundit”, të cilave pastaj u ishin dashur luftëra e luftëra të pandalshme të kthyera në kryqëzata dhe antikryqëzata, të cilat që prej një mijë e sa vjetësh kishin lënë pas kufijtë e besimeve, të ndarjeve dhe të përndarjeve të përgjakshme dhe që e gjithë kjo ishte bërë në saje të, siç ishte thënë, “heqjes së hutisë nga ngarkesat e shumësisë së idhujve dhe

mashttrimet e tyre”, e të tjera si këto, me të cilat ishte ndërprerë ajo që nga antika kishte shprehur gjithë madhështinë e shpirtit të lirë dhe kishte filluar të përvijohet si vijë e fuqishme gjithëqytetëuese.

Kështu, ajo që nga një vrojtues i kërcënuar me zhdukje, me një gjykim jashtëzakonisht të prajshëm, shihej si shfaqje e një fatkeqësie botërore, ishte e natyrshme që në ato rrethana, në vend të ndonjë çirrijeje për ndihmë, që do të shpërndahej shpejt e shpejt në të katër anët dhe do të ishte edhe e arsyeshme, ai do t’i kthehet të kundërtës, pra gjuhës së shpëtimit me anën e shpirtit, që do ta shpërndajë si thirrje të përgjithshme për rikthimin e vlerave të përbotshme, të cilat i takojnë trashëgimisë së përgjithshme dhe të përbashkëta që nga zanafilla. Pra, ai që do të paraqitet si Kujtim Kosova dhe që fliste herë me gojën e bujar Nikë Bardhit nga Tokë e Lashtë, herë të Gjini Bardhit fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, herë të Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit, herë të peshkopit Gjon Nikollë Kazazi, që në qytetin e rrethuar luftonte me murtajën dhe që fliste edhe në emër të shumë të tjerëve që ishin të dënuar përherë, por që fliste edhe me gjuhën e atyre që gjykonin dhe vrisnin, siç ishte Sava i zi dhe të tjerët si ai, pasqyronte atë që shfaqej si pasojë e asaj që paraqiste ikja nga liria dhe kthim në robërinë, që nuk pasqyronte vetëm përpjekjen për t’iu kundërvënë herezisë dhe rrënimëve që vinin nga besimet dhe dhuna e tyre, por edhe atë përpjekje që vihej në lëvizje nga ndijimi i brendshëm, i shtresëzimit të hyjnore si trashëgimi, që thoshte se duhej ndjekur dhe pasqyruar edhe atëherë kur dukej e pamundshme dhe, si do të shihet më vonë, mbi këtë bindje ishte ndërtuar dhe kishte vepruar edhe i ashtuquajti kod i hapur i dashurisë dhe kundër urrejtjes, i cili mrekullisht i ishte kundërvënë kodit të hapur të luftës, kur pikërisht në sajë të ndërhyrjes së jashtëzakonshme në trurin e sistemeve të komandimit, kishte ndodhur që edhe urdhri: “*me vra*”, shpeshherë thuajse vetvetiu dhe njëanshëm ishte kthyer në urdhër: “*me dashumue...*”

Gazetari gjerman kishte hetuar se kur flitej me gojën e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit, pra, të atij që befas ishte shfaqur me atë farë gjuhën e shenjave, të cilën e kishte nga lidhjet me hyjin (kjo kishte ndodhur gjashtë herë gjatë atyre tetëdhjetë e katër paraqitjeve me atë lidhjen e panjohur), fare qartë përshkruhej ajo shqitja që kishte çuar në humbjen e lirisë, ku gjuha e shkronjave, e shpallur prej Kadmit të lashtësisë, që vinte prej vendeve pellazge, në vend që të çonte në thellimin dhe zgjerimin e të menduarit, në vend se të vazhdonte prirjen e nisur të hulumtimit të lirë dhe të shumanshëm, që shpinte kah ngritja dhe lartësimi, ishte kthyer në gjuhë të urdhrave, në gjuhë të lutjeve dhe të mëshirës, së cilës pastaj i ishte dashur shpëtimi dhe shpëtimtari, me kusht që të kërkohej pendimi nga mëkati i zanafillës dhe të tjerat që i takojnë përkuljes së përhershme...

”A thua, kjo kishte ndodhur pse nuk kishte qenë e mundur që përmasat e lirisë të ndiqeshin me thellim të përhershëm dhe ashtu të zgjeroheshin në përputhje me vullnetin e brendshëm për fuqi, të cilin përherë duhej sfiduar për t’u liru, apo të shfaqej e kundërta si pasojë e saj, me çka ikja nga liria doemos se kishte kërkuar zhdëmtimin si mbrojtje dhe çka do qoftë tjetër, që mund të vinte vetëm prej shpëtimtarit dhe assesit ndryshe?...”

Këtë hamendje kreshpëruese e njihte edhe nga Erika, e cila ishte gjithnjë më e shqetësuar fliste rreth asaj që e kishte quajtur “*vetëshpronësim nga përgjegjësia*”, që bëhet gjoja me arsyetimin për t’iu nënshtruar normave të caktuara, të cilave u duhen rregullat, por që më vonë, me bartjen në hapësirën vetjake, jashtë vullnetit krijues dhe thirrjes së saj, kthehet në një rënie të pandalshme...

”Kërkohet më e lehta... Kërkohet më e përshtatshmja... Kërkohet ajo që nuk detyron për asgjë... Kërkohet ikja dhe vetë-ikja, si shpëtim, prapa së cilës vjen nënshtrimi i plotë dhe i vullnetshëm...”

Kur kishte folur kështu kishte tërhequr vërejtjen se, më në fund, aty ku humbet dallimi midis asaj që vlen dhe nuk vlen, midis të mirës dhe të keqes, nuk është për t’u çuditur pse shfaqen edhe çrregullimet e mendjes, çekuilibrimet dhe gjendjet që pashmangshëm prodhojnë shturje të mëdha, të cilat pastaj, në pamundësi të çfarëdo daljeje prej këtij rrethi fatal, u hapët

rruga të ashtuquajturve shpëtimtarë të gjithëfuqishëm, të cilët, pa marrë parasysh se me çfarë emblemash ngarendin nëpër skenën e hapur dhe pa çarë kokën për flamujt që bartin, shihen si barinj që i duhen kopësë.

Sikur të ishte bashkëmendimtar i Erikës dhe të kishin kaluar nëpër të njëjtat dilema, edhe Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdrinit, kishte parë zanafillën e shfaqjes së prijësit dhe të bariut, si pasojë e humbjes së vullnetshme të lirisë, që nënkuptonte heqjen dorë nga vetëpërpjekja për të qenë zot i vetvetes, që pastaj çonte në nënshtrim të plotë përpara prijësit të gjithëfuqishëm dhe urdhrave të tij, pa të cilët as kryqëzatat nuk do të ishin ato që ishin, e as librat e shenjtë nuk do të keqpërdoreshin dhe as e liga nuk do të ishte ajo që ishte. Andaj, as mallkimi që i ishte bërë Perandorisë së më të mirës dhe vendosjes së saj, nuk do të ishte aq i suksesshëm pa këtë zhvillim, i cili i kishte shkuar për shtati gjithë asaj që ishte thënë rreth filleve të krijimit dhe mëkatit që bartej nga zanafilla, por që mund të hiqej me tagrin e shpronësimit të plotë shpirtëror... Dhe, sipas Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit, çmimi i këtij mashtrimi kishte qenë urdhri për të menduar, por edhe për të vepruar pareshtur pas parajsës dhe jetës së përshpirtshme, pas asaj që ishte thënë se u takon të gjithëve në përputhje me sjelljet përdëllestare dhe pendimin, që pason pas mëshirës dhe faljes, me çka njëherë e përgjithmonë i mbyllen dyert edhe asaj që paraqet gënjeshtren rreth zanafillës së jetës tokësore dhe shfaqjes së krijesave njerëzore në të, që ishte përhapur si e parë në garën me perënditë dhe më në fund edhe e pranuar prej tyre në vend se kjo të shihet si çështje e krijuesit të përgjithshëm dhe të gjithëfuqishëm dhe e vullnetit të tij, siç është dhe mbetet, që nënkupton sjellje të dëgjueshmë të përkulshëm dhe të përherëshëm, të atij që është mëkatar, po që mund të lirohet prej mëkateve me anën e pendimit, e jo prirjen për kryeneçësi.

Në paraqitjen e dytë, gjithnjë duke rrëfyer me gojën e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit, do të tregojë se si “ai që deri pak më parë kishte folur për të drejtën e pushtimit të mbretërisë së qiellit dhe me këtë të përvetësimit të fronit të perëndive dhe që e kishte shpallur çështje të një lufte të përherëshme të njeriut që të mbizotëronte tokën dhe qiellin dhe turma e nxehur pasi ia kishte dhënë pushtetin që kishte kërkuar dhe gjithë ato që i duheshin ushtrimit të tij të pakufishëm, kishte kërkuar sa më shpejt të niseshin në atë luftën për pushtimin e fronit të synuar, por po ky, me pushtet të jashtëzakonshëm në dorë, pas masakrës së kryer, pas plojës së gjakut që kishte bërë, si thoshte, për ta hequr mashtrimin e dashurisë që asaj i vinte nga urrejtja dhe të tjera si këto, pra pasi kishte vënë në lëvizje të përherëshme pastrimin nga të dyshimtit dhe të mëkatshmit dhe që këtë e kishte shpallur madje si detyrë mbi detyrat dhe bile e kishte quajtur virtyt mbi virtytet, të cilin përherë duhet pasur parasysh, së fundi, si qëllim të përherëshëm të asaj lufte të shenjtë, në vend të pushtimit të fronit qiellor dhe ngritjes në të nëpërmjet dëgjueshmërisë dhe përluljes së përherëshme, me anën e pendimit dhe të kërkimit të mëshirës, kishte shpallur kërkimin e parajsës, si shpërblim që nis në atë jetën e devotshme, që është e vetmja e njëmendtë, ndërkohë që ajo nëpër të cilën kalohej, ishte e përkohshme dhe sprovë kalimtare, së cilës duhej nënshtruar me bindje të plotë dhe pa vlarë ndonjëherë mendjen se mund të ishte ndryshe...

-Parajsa është e juaja, u kishte thënë. Dhe, pasi kishte derdhur shumë e shumë fjalë rreth parajsës, që duhej të mbetej qëllim i luftës së shenjtë, pasi kishte zënë ngoje durimin dhe besimin e patundur se ajo është e pashmangshme dhe e vetmja, e të tjera si këto, kishte urdhëruar parakalimin e kryqit dhe të kryqëzimit në të, që ishte bartur nga disa të përgjakur, të cilët gjatë vetëmundimit kishin nxjerrë rituale me vështirësi nga shkallmimi i brendshëm, ku i këndohej vuajtjes dhe gjithë asaj që i detyrohej pendimit, mëshirës, faljes dhe përdëllimeve të tjerave, që pastaj përcilleshin prej të tjerëve me lutje, gërvishtje, me përgjakje dhe me lloj-lloj çirrijesh të pandalshme, të cilat shprehnin zbrazjen e pandalshme nga ngarkesat e mbërthimeve brenda...

-A shihni, pra, se vetëm me anën e përluljes, përkuljes dhe vuajtjeve të përherëshme, e jo me ëndrrën e ngritjes përpjetë dhe me mashtrimin e asaj, që quhet vendosje e Perandorisë

së më të mirës, bëhet pastrimi i shpirtit nga mbetjet e liga dhe shtresime të tjera, në ç'mënyrë i hapen dyert parajsës...

Gazetari gjerman kishte vërejtur në ato shënime se e ashtuquajtura rrugë e pastrimit shpirtëror nuk kishte mbetur çështje e brendshme, porse ishte kthyer në kufij të ashpër të asaj që lejohet dhe nuk lejohet, pra që ishte kthyer në herezi, e cila, në njërën anë kishte përligjur nënshtrimin dhe tiraninë, ndërkohë që në tjetrën anë kishte shpallur edhe të drejtën e kryqëzatës në mbrojtje të dogmës që rridhte nga ai që quhej libër i shenjtë dhe mësimet e tij, që merreshin si fjalë të dërguara perëndie, të cilave duhet për t'iu nënshtruar vazhdimisht me përpulje, ndonëse ishte më se e qartë se ata libra, edhe pse të shpallur si të shenjtë, luftonin njëri-tjetrin, se asisoj përçaheshin edhe perënditë, që përvetësoheshin, porse, në emër të tyre edhe vritej e pritej dhe çfarë nuk bëhej...

Natyrisht se gjatë atyre gjashtëmbëdhjetë paraqitjeve që bëheshin sikur të fliste Gjini Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, pra të atij që ishte mbyllur në Kështjellën e Rekës së Keqe dhe e dinte që ajo do të ishte vera e fundit për të, pasi që në fillim të vjeshtës pasonte kryqëzata tjetër, që njësoj si e para, udhëhiqej nga Normanët dhe do të linte pas shkatërrime të njëjta, bashkë me atë kohën e paqartë kalimtare që mund të zgjaste shumë e shumë vjet, në të cilën rëndom fitonin pushtet të jashtëzakonshëm vetëm rrënuesit dhe vasalët e përhershëm dhe të pandreqshëm, pra në ato shkrime kërkohej rikthimi i Romës së vjetër, si kthesë që do të mund të çonte në rivendosjen e Perandorisë së më të mirës, duke u arsyetuar me fundin e ortodoksisë, me të cilën Perëndimit i krijoheshin rrethanat që të hiqte kufirin e botës, atë ndarje që prej një mijë e sa vjetësh i ishte kthyer në peng mendjeje dhe në pellg gjaku, me ç'rast thoshte se në tërë këtë më së keqi ishte katandisur edhe bota dardane dhe hapësira e saj, ku i zihej fryma, ndonëse asnjëherë nuk e kishte përkrahur...

"Vendet e shumëvuajtura të Arbnit dardano-ilir kërkojnë që të hiqet kufiri i kryqit dhe kërkojnë hapësirat, me të cilat do të marrë fund ai mallkimi që nuk ka fund", do t'u thotë Gjini Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve përfaqësuesve të Normanëve, kur ata e kishin pyetur pse ajo që tashmë kishte filluar si kryqëzatë e krishterë dhe duhej të kurorëzohej me rikthimin e varrit të shenjtë, duhej të kishte për betim kthimin e Romës së vjetër me kryeqendër Kostandinopojën, kur dihej se krishterimi ishte një, përkundër dallimeve që mbretëronin brenda riteve të saj dhe duhej të mbetej i tillë.

"Përçarja e kryqit dhe luftërat e pandalshme për mbizotërim të njërit ndaj tjetrit kanë sjellë fatkeqësi të mëdha, që kanë perënduar me vendosjen e kufirit të botës, të cilin vetëm Perandoria e më të mirës është në gjendje ta heqë njëherë e përgjithmonë, bashkë me kobët që ka sjellë", do të shtojë ai në paraqitjen e dytë. Atë qëndrim të patundur Gjini Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve do ta përsërisë thujtëse pareshtur, gjithnjë duke theksuar se bota duhej të udhëhiqej nga një perandori e fuqishme gjithëtokësore, që do të shfaqej si mbiperandori, e cila me hapësirat e pafundme ua hap mundësitë të gjithëve që fuqinë e tyre ta shfrytëzojnë për t'u ngritur në lartësi dhe jo kundër njëri - tjetrit, siç veprohet, por që kjo thirrje e tij, siç do të shihet nga paraqitja e vetme e bujar Nikë Bardhit nga Toka e Lashtë, pra ajo që do të gjejë vend në paraqitjen e tridhjeteshtatë me radhë, sikur vendeve të Arbnit do t'u kthehet në një mallkim të përhershëm, që të shumtën do t'u vijë prej ortodoksëve, që gjatë atyre gjashtëqind e sa vjetëve të fundit do t'i përplasen me kobe të njëpasnjëshme dhe me fatkeqësi të shumta, për të vazhduar gjithë deri në ditët e fundit, gjë që ajo si e tillë do të shihet e pasqyruar në ato njëzet e një paraqitjet e Savës së zi, kur ai do të vijë për të bekuar fundin e fushatës vrastare, e cila do të duhej të bëhej me meshën e madhe të paraparë në kishën ortodokse të qytetit të Erenikut, që kishte filluar të ndërtohej dhunshëm dy vjet më parë me përrurimin e themeleve të saj prej kryepeshkopit të kishës ortodokse serbe, i cili me atë rast, para orgjisë së ortodoksëve të dehur nga liturgjitë e gjata për gjoja të drejtën e tyre që t'i rikthenin ato që thoshin se u ishin marrë me dhunë a me tradhti, kishte thënë se ka ardhur koha të kthehej djepi i Serbisë mesjetare, bile kjo të bëhej goftë edhe pa kursyer mjetet.

”Po e hamë vetveten në emër të kryqit të shpërfilluar nga të dy anët”, kishte thënë bujar Nikë Bardhi nga Toka e Lashtë pasi kishte marrë lajmin trishtues për fundin e përgjakshëm të asaj beteje të Stavrës, që ishte zhvilluar katër vjet përpara asaj të Dardanës, kur princ Topia i Durrësit ia kishte marrë kokën princ Balshës së Shkodrës dhe këtë e kishte shpallur si fitore të madhe të ortodoksëve të mirëfilltë kundër katolikëve dhe të ngjashmëve me ta që lidhnin aleanca me Venedikun, Raguzën dhe vende të tjera të Adriatikut që, si do të shihet më vonë, nuk do të mjaftohet me të për ta ruajtur atë që kishte menduar se e kishte peshqesh nga princat e Rashës, të Zetës dhe grekë, ngaqë ishin osmanët ata, të cilët vinin nga Jugu, që me pëlqimin e heshtur të princërve ortodoksë dhe të bashkëmendimtarëve të tyre, të parën punë që kishin bërë, kishin sakrifikuar princin e Durrësit me shpresën se me atë dredhi mund t’u hapeshin rrugët marrëveshjeve të tjera të fshehta me osmanët që, siç do të shihet më vonë, nuk do të mungonin dhe do të ktheheshin në një bashkëpunim të hapur me ta, që pastaj kisha ortodokse ta arsyetonte qëndrimin se “kundër armikut”, siç e quante katolicizmin, ”duhet shfrytëzuar çdo mundësi dhe çdo mjet...”

Tek thoshte “se po e hamë veten, por në emër të ortodoksisë së kuqe”, gazetari gjerman çuditërisht e kishte parë të fliste edhe oficerin e ri nga Kosova me akademi të kryer ushtarake në Itali, që gjatë paraqitjes së vetme, ndër ato të tetëdhjetë e katrat, në atë të gjashtëdhjeteshtatën me radhë, kur nga gjyqi i nacionalçlirimtarës, i bërë me të shpejtë, ishte dënua si nationalist dhe agjent perëndimor dhe, para se të pushkatohej, i ishte dhënë pak kohë dhe një letër të kërkonte pendim pse kishte marrë pjesë në atë kryengritjen e madhe të Kosovës të pranverës së ftohtë të vitit dyzet e pesë, që kishte shpërthyer në të gjitha anët dhe së fundi në Drenicë ishte shuar me gjak në saje të atij që quhej bashkim vëllazëror dhe internacionalist midis partizanëve jugosllavë dhe atyre shqiptarë, por që atij i kishte shërbyer të shprehte atë që merrej si “kryqëzatë e kuqe”, e cila thoshte se “një ditë patjetër duhet t’i paraprinte asaj antikryqëzate me të cilën prishej Versaja dhe gjithë ajo që kishte sjellë atë”, që, në të vërtetë, mënyra se si pasqyrohej, shtronte haptas kërkesën që ajo ndërhyrja ajrore, e cila shihej pa qëllime të qarta dhe pa vendosmëri të veprimeve ushtarake, njëherësh të paraqiste rikthimin e Romës së vjetër, të asaj që shfaqej si parakusht i vendosjes së Perandorisë së më të mirës, me hapësirat e pakufishme, ku gjente pasqyrim shpirti i lirë dhe vullneti për fuqi, e ku, në atë paraqitjen e gjashtë nga ato që shfaqeshin me të menduarit e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit, kërkohej edhe ai “njeriu i veçantë”, i gjithëfuqishmi, i lartësueshmi, pse jo edhe mbinjeriu, me prirje perëndish, që thuhej se e kishte trashëgim nga lidhja e gjakut me ta, që shpjegohej me ato të familjes së Kadmit të Lashtësisë, por edhe të Aleksandrit të Madh, që e ëma, Olimbia, me prejardhje epirote, i kishte thënë se ai ishte pjellë e Zeusit, ngase i ishte futur në shtrat si gjarpër, me të cilin kishte fjetur dhe që atë prirje, e cila u shfaqej vetëm njerëzve të veçantë, atyre që u binte barra të krijonin perandorinë botërore, përherë duhej ndjekur, madje me pretendime të patundura se atë e kishin për detyrë, nga e cila nuk duhet të hiqet dorë kurrën e kurrës, qoftë edhe atëherë kur ajo duket e pamundshme...

Duket se “pre e kësaj shtyse të madhërishe”, që u dhurohet vetëm atyre që posedojnë prirje të veçanta dhe fuqishëm ngrihen mbi të tjerët, do të bjerë edhe sadriazem Niman Pashë Qypriliu, njëri ndër shtatë kryeministrit e Perandorisë Osmane nga familja e Qyprilinjve, që për njëqind vjet me radhë kishin mbajtur postin e kryeministrit dhe këtë e kishin ushtruar me sukses të madh. Në paraqitjen e dyzeteshtatë dhe të vetmen, ai që fliste si Niman Qypriliu, bënte të ditur se pse nuk e pranonte dekretin e sulltanit për ta zëvendësuar të atin, Mustafën, që po ashtu ishte njëri ndër qeveritarët e njohur të perandorisë.

”Ndjeja thirrjen e një zëri të brendshëm që më çonte në lartësinë e krijimtarisë dhe drejt majave, të cilat nuk m’i lejonte froni i ngurtësuar i qeveritarit”, do të thotë Niman Pashë Qypriliu, ai filozof dhe vjershëtar i ri, që do të mahnitë me vargjet meditative, por edhe me

mendimet rreth supozimit që do të quhet “pushtet i më të mirës”, që thoshte se një ditë do të jetësohej gjithsesi...

”Ndjeja paralajmërimin e një thirrjeje të tillë për të më ballafaquar një ditë gjithsesi me kufizimet e fronit dhe kjo do të më hidhte në një greminë të tmerrshme, ngaqë duhej të luaja lojën që atij doemos i duhej... Andaj, lartmadhërisë i thashë se mbetësia rob i frymëzimit tim të thellë dhe hyjnor, që nuk mund ta tradhetoja dot edhe po të doja, ngase ai ishte më i fortë se çdo gjë tjetër...”

Poeti dhe filozofi i ri do të bjerë “viktimë” e asaj që thoshte “prirje e pandalshme e ndijimit të madhështisë dhe e frymës së saj”. Por, do t’i vijë mirë, që “e gjithë mernte fund me mendimin për ngritje në lartësi, e jo për t’iu nënshtruar prirjes së gllabërimit, ku njeriu për njeriun është bishë, që kërkon gjak dhe vetëm gjak për t’u ngopur me të...”

Prirjen e përhershme të ngopjes me gjak, pra atë që Nimon Pashë Qypriliu do ta quajë si një rrëzë ndër fatkeqësitë më të mëdha, gazetari gjerman, gjatë leximit të shënimeve do ta shohë tek ato njëzet e një paraqitjet që shfaqen si *Ditar i Savës së zi*, ku ai do të ngrejë doli sa herë që do të shohë të kryheshin urdhrat e marrë prej tij, të cilët duhej t’i shërbenin zhdukjes dhe kjo, madje, të kremtohej si “e arritur qytetëruese”, si “shërbim që i bëhej krishterimit të gjithëmbarshtëm për t’u mbrojtur nga rrënuesit e papërmirësueshëm”, por që në kulmin e një vrasjeje të tillë njëherësh do të ndjejë frikë të brendshme se mos vallë, ato viktima do t’i kthehen. Këtë e kishte nga përfitimet se ato megjithatë e ndiqnin ngaqë ata mund të ishin pjesë e atij shpirti të lartësuar, që nuk vritej, që nuk mundej, nuk pushonte të kërkonte rrugën e lartësimit dhe të ndjekjes së qëllimeve madhore dhe të tjera si këto, gjë që kjo më së miri do të pasqyrohet në një rrëzë nga ato njëzet e një paraqitjet e ditarit të tij, siç ishte ajo e teta me radhë, ku Sava i Zi, pasi kishte kaluar gjithë ditën në majën e Çabratit, nga sodiste qytetin në flakë dhe kënaqej me vargun e atyre që kalonin nga Ura e Tabakut dhe, të ndjekur nga ushtarët e tij, tretnin pa kthim drejt Qafës së Prushit, kishte thënë se ata që tashmë nuk do ta shqetësojnë më djepin serb (fjalën e kishte pasur për të dëbuarit me dhunë që detyroheshin të shkonin përtej Qafës së Prushit), në mos nëpër varre, e kishin vendin tutje bjeshkëve, atje ku i kujtohej që i ati i kishte quajtur egërsira dhe që thoshte se kishin ardhur nga ajo grykë, andaj një ditë duhet të dëbohen atje për të mos u parë më kurrë...

Sava i Zi dikur kishte thirrur kryerorin, që i thoshin Momçillo, dhe kishte kërkuar prej tij që nga vargu i atyre, të cilët me dhunë të largoheshin, duhet nxjerrë çdo të tretin dhe e kishte udhëzuar që ata të grumbullohen dhe të mbahen të lidhur derisa të jepet ndonjë urdhrë tjetër. Këtu ai kishte pasur mendjen të nënçmimi dhe përdhosja që duhej t’u bëhej, tek ai nënçmim i tmerrshëm, me të cilin do të shkatërroheshin shpirtërisht dhe përgjithmonë... Dhe, më tutje kishte lexuar se kryerorja, që i thoshin Momçillo, kishte dashur t’i thoshte se mos kështu do të ndalej dëbimi, që ata e kishin paraparë dhe e dëshironin aq shumë, me të cilin botës do t’i hidhej pluhur syve - se gjatë asaj fushatës ajrore nuk ndodhte asgjë tjetër përveç një ikje me dëshirën e atyre që kishin ndërgjegjen të papastër, por Savai Zi i kishte dhënë shenjë se nuk i takonte atij të pyeste a të shtronte farë hamendjesh, por vetëm të zbatonte urdhra... Ndaj mbrëmjes, kur dielli pranveror i ishte afruar majës së Shkëlzenit dhe kjo i kishte pëlqyer pa masë Savës së zi, ngase kështu ai ia lëshonte vendin flakës që do t’i rifutej qytetit, sesi befasisht ishte qëlluar nga një mendim i lig, që ia kishte rrëmbyer kënaqësinë e deriatëhershme... Siç do të merrej vesh nga një përçapje e tij e mëvonshme, që do t’i lidhej për gjuhë dhe nuk do t’i hiqej deri para mëngjesit, çastin që kishte urdhëruar që nga kolona që shpinte kah Qafa e Prushit, të nxirrej çdo i treti, Savës së zi, sikur i ishin fanitur disa nga ata që tashmë i dinte për të vrarët gjatë masakrës së verës së kaluar, ku kishte marrë pjesë dhe kishte ndjerë kënaqësi që madje njërit prej tyre ia kishte nxjerrë sytë me thikë... Dhe, pas një çirrme që kishte mbushur me frikë truporin dhe rojat e shumta përreth, e cila më të shpejtë ishte përhapur si trishtim edhe ndër njësitet e tjera të ngarkuara për të vrarë e për të djegur, Sava i Zi kishte pyetur për Eltonin e Zherkës, kishte pyetur për Yllin e Morinës, pastaj kishte mbllaçitur diçka për Shabanin e Golës dhe kishte nunosur për Permetin e Vulës dhe ngjashëm

kishte folur edhe për Ilirin e Sobës dhe për të tjerët që ishin me ta... Dhe, kur kryeroja, që i thoshin Momçillo, bashkë me priftin i kishin thënë se ata që ai i zinte ngoje tashmë kalbeshin diku pranë Junikut dhe se ai me dorën e vet disa prej tyre i kishte masakruar, Sava i zi, gjithë frikë kishte thënë se dyshonte të ishin që të gjithë të vdekur... Atëherë, prifti kishte bërë kryq dhe i ishte afruar që t'ia këndonte uratën...

- I pashë se si silleshin këndeje, kishte folur Sava i zi, ndërkohë që prifti përpiquej ta qetësonte me lutje, që i thoshte zëshëm, nga frika që ato që mbllaçiste të mos gjenin veshin e atyre që i rrinin pranë...

„O zot, se ç'tmerre është në gjendje të kryejë njeriu kundër njeriut!“, kishte thënë gazetari gjerman, sapo kishte lexuar shënimin e mëparshëm. Dhe kjo ia kishte përkujtuar klithjet që kishte nxjerrë Erika atë mbrëmje, kur në ekranin televiziv kishin parë pak nga ato që kishin ndodhur në Srebrenicë...

Një ankth i rëndë, që e kishte mbërthyer nga kraharori, e kishte ndarë nga shkrimet dhe sikur e kishte paralajmëruar se ishte për të mirën e tij për pak t'u mbetej manash, ose t'i linte për më vonë, që po të sillej ngjashëm si Erika me aparatin televiziv, që e kishte mbyllur dhe ishte betuar se nuk do t'ia lëshonte më sytë, sigurisht se nënkuptonte hedhjen po edhe anashkalimin e tyre, nga ndjenja e dëshpërimit ndaj asaj që ndodhte dhe me asgjë nuk mund të ndikohej mbi të.

Nuk ishte vetëm kureshtja që nuk e ndante prej tyre, por edhe ajo që e quante si pjesë parësore të detyrës së leximit të plotë të tyre para se të ndiqte më tutje atë hulumtimin, ku duhej të ndriçohej vdekja e Kujtimit dhe e Verës në atë ditën e gjashtëmbëdhjetë qershorit, pikërisht kur në qytetin e Erenikut me një vonesë prej katër ditësh kishin hyrë trupat italiane nga krijoheshin pastaj ato hamendje të shumta dhe të pashmangshme që ngrehnin çështjen kryesore të saj: mos vallë, kishte qenë ajo vrasje me paramendim dhe e përgatitur që pikërisht të bëhet atë ditë dhe, po të kishte qenë e tillë (më vonë, me rastin e largimit në atë bisedën e prekshme me krijuesin e ri, Besim Mati, ai përnjëmend do ta quajë vrasje me paramendim, të paralajmëruar kaherë, madje, në të cilën kishin pjesë të gjithë), atëherë njëlloj shtrohej pyetja se si ishte bërë ajo kur, siç do të shihet nga ato që mund të merreshin vesh nga dëshmitari i vetëm i saj, dervishi i tyrbes së Erenikut, që prej tij ishin gjetur të vdekur nën koburen e tyrbes, përjashtojë çfarëdo mundësie e pjesëmarrjes së farë dore të fshehur, ngaqë në tyrbe, sa kishte zgatur fushata ajrore, po edhe më vonë, nuk kishte hyrë njeri i panjohur, se andejpari nuk kishte ndodhur kurrfarë shpërthimi dhe nuk ishin parë kurrfarë lëvizjesh të kujtdo qoftë dhe se ajo derë e mbyllur me dry të ndryshkur, ku po ashtu ditë e natë ai rrinte para saj dhe prej tij dhe vetëm prej tij (sikur të ishte i huaj), për pak hapej një herë në tri ditë, kur u futeshin ushqimet dhe uji për t'u mbyllur sërish dhe për të mbetur e tillë gjatë gjithë kohës?

Si do të shihet, nga hamendje të tilla ai nuk do të ndahet kurrë, madje edhe kur do të shohë se ato vërtitje do ta mbajnë të ngujuar përgjithmonë në hapësirën e atij labirinti të ngatërruar, përderisa shumë vjet më vonë do të arrijë në përfundimin që me anën e internetit do t'ia shfaqë krijuesit të ri, Besim Mati, ku thuhej se “ mbase atë vrasje që ishte bërë në atë tyrbe ditën e gjashtëmbëdhjetë të qershorit duhet parë vetëm si kundërpërgjigje të ashpër të kodit të luftës kundrejt kodit të hapur të dashurisë, që kishte vepruar aq mrekullisht sa t'ua rrënojë mbrojtjen edhe sistemeve më të zhvilluara” dhe të tjera si këto, që në një pjesë të librit të pabotuar “*Nata e yjeve të Kosovës*”, këtë mendim ishte munduar ta zbërthente me arsyetimin “se mbetja e shkreptimës së perëndisë së luftës përherë kishte ndjekur dhe qëlluar madhështinë e frymës që kishte përhapur perëndesha dashuri”, që mund të thuhet se nuk paraqiste tjetër veçse një përfolje të atyre që Mendim Drini, nga derë e Bardhëve të Përdrintit, i kishte shfaqur në paraqitjen e pestë...

Por, atë natë, megjithatë, gazetari Vili Bauer, duhej t'u binte në fund atyre shkrimeve me ato shënime plot e përplot kryqëzata, me plot e përplot vrasje dhe tmerre të tjera makabre, ku gjithnjë më shumë shfaqeshin varrosje dhe zhvarrosje përmasash të mëdha, bashkë me atë paraqitjen e shpirtave të ndryshëm që nuk pranonin zhvarrosjet, siç shihej nga shënimi i pesëdhjetetë, ku do të bëhet fjalë për atë farë hutinë që njërit prej kadiasqerëve i ishte shfaqur me rastin e hapjes së varrit të ipeshkvit Pjetër Bogdani në Prishtinë, të vdekur nga murtaja pasi që gjenerali i Vjenës Leopoldi, në anën e të cilit ai kishte luftuar me mbi tetë mijë bashkëvendës, kishte humbur atë betejën vendimtare të Shkupit dhe ishte mundur nga Mustafë Pashë Qypriliu, që vinte nga vendet e Arbnit. Ai kadiasqer kishte pasur për detyrë t'ia gjente varrin, ta zhvarroste dhe t'ia thyente eshtrat, për të mos mbetur gjallë kurrfarë kujtimi për të, por që për çudi, pas shumë e shumë bredhjesh në kërkim të tij, kur mendohej se e kishin gjetur, kishte ndodhur që në varr kishin gjetur trupin e kushëririt të Pjetrit, një famullitar tjetër vendës, i vdekur dhe i varrosur para njëqind vjetësh në afërsi të Pejës dhe bashkë me trupin e tij, i cili sikur nuk ishte prishur fare, ishte gjetur edhe një libër me vitin e botimit 1555 dhe proklamata „*Privilegia iure, reigione et libertam, Salvar, sempre et integranit*“ e vitit 1689, që gjenerali i Vjenës ua kishte dërguar shqiptarëve me rastin e bashkimit me të. Nga ai shënim ishte marrë vesh më tutje se kadiasqeri, i cili kishte për detyrë t'ia gjente varrin peshkopit të njohur shqiptar, ishte nisur për te varri i Bogdanit plak dhe pasi që edhe ai varr ishte hapur në të nuk ishte gjetur kurrgjë tjetër përveç librit „*Cuneus Prophetarum*“ – 1685, i përkthyer në gjuhën shqipe dhe një vjershë me vargjet:

“Të lus o Shën Mri

Qi rri në Kishë Priserend

Ban të dalë perseri

Kryq e flamburë me rend.

Zot Shelbyuesi bari

Arzullim në ta pushtojnë

Gjithë kush do një Seli

Mbë Qieł'ani ta gëzojnë...”

Nga ai mashtrim varresh, të cilat i ndanin tetë orë udhë dhe njëqind vjet, ai me fjalët ngoje se “aty po luftonte me shpirta të padukshëm që i ndërronin edhe varret”, do të shastiset fare...

Natyrisht që gjendjes së kësaj shastisjeje ishte vështirë t'i bëhej ballë edhe kur kalohej nëpër to, por, siç do të ndodhë me shënimin tetëdhjetë e dy, të shkruar më dymbëdhjetë qershor, e që paraqitej si shënim i peshkopit Gjon Nikollë Kazazi, gazetari gjerman do të hasë edhe diçka, që mbase për pak do ta nxjerrë nga veprimet makabre të kryqëzatave për t'ia bërë me dije se aty kishte edhe fitimtarë ndër beteja, e që, ndonëse mund të merren si luftëra të humbura, megjithatë qesin në pah atë që Kujtim Kosova gjatë atyre tetëdhjetë e katër paraqitjeve me anën e asaj lidhjeje të panjohur, sa kishte zgjatur fushata ajrore, që e kishte quajtur të paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmërinë e duhur të veprimit ushtarak, kishte dashur ta theksonte se kobit të kryqëzatave sikur kishte qenë e mundur për pak t'i bëhej ballë vetëm atëherë kur nuk ishte luftuar as për njërin as për tjetrin kryq, për atë ose këtë besim, por që kishin shënuar ato përpjekjet e përbashkëta të mbijetesës mbi bazat e bashkëjetesës dhe të mirëkuptimit qytetëruar, të ngjashëm me atë antik, me ç'rast, edhe pse ishte ditur se ato do të përsëriteshin, se sërish do të shfaqeshin, se mortajat nuk kishin të ndalur, e të tjera si këto, ato kishin mbetur në mbamendje, se kundërvenia së keqes ishte e domosdoshme dhe detyrë e secilit, veçmas e atyre që, në saje të ngritjes mendore a të ndonjë ngritjeje tjetër, ishin të ndërgjegjshëm dhe të përgjegjshëm se duhej ta nisinin dhe madje ta drejtonin secilën lëvizje, siç i kishte ndodhur edhe Gjon Nikollë Kazazit, i cili në atë shënim sikur qëllimisht ndalet tek ato shtytjet që ia kishin krijuar besimin të hiqte hamendjet dhe të tjera hezitime me të cilat ngarkohej njeriu i meshës në ato rrethana për t'u kthyer në drejtues të saj, me çka ai përfundimisht zhvishet nga ato që mund të quheshin ngarkesa të jashtme, me të cilat njëqind e

sa vjet më parë ishte ballafaquar edhe peshkopi i Prishtinës, Pjetër Bogdani, kur me ata mijëra kryengritës (shumica kelmendas) që i shkonin pas, i ishte bashkuar luftës së gjeneralit të Vjenës.

”Shfrimi nuk më ndihmoi të merrja veten, përveçqë më krijoi bindjen se po futesha nëpër një hapësirë të ngrirë, ku çuditërisht ndiqja përfundimin e plakut Mic Shpendi, që për të fundmen herë më kishte shoqëruar nga Tropoja për në Gjakovë, kur më kishte folur për yllin që ndiqte shpirtin në hapësirat e pafundme dhe për dritën e lëbyrtë që matej me vite të pambarim...

Më bëhej se Mic Shpendi më thoshte se do të bridhnim ashtu amshueshëm në kërkim të vetvetes së shkapërderdhur nëpër pjesëzat e gjithësisë, ku secila i nënshtrohet një ndërldhjeje të re për të mos humbur më...

Ai më fliste edhe për dritën, më fliste edhe për hijen si pjesë të së njëjtës, që zbulonin përfundimin e shpirtit dhe fshehtësitë e tij...

Në atë gjendje, në të cilën më dukej se kisha mbetur një çast, ose edhe një mijë vjet, më bëhej se në të ndërhynte edhe Lami, i cili sikur vinte dhe shkonte gjithnjë duke lënë disa fjalë të shkëputura rreth fillimi të kundërvënies, rreth kryeneçësisë së paparë që kishte filluar, pastaj ai fliste diçka se si së voni ishte përdorur edhe uria për nënshtrim, që kishte shtuar edhe më tutje dëshirën për kundërvënie, e cila dikur ishte kthyer në një përleshje të përgjakshme përmasash të mëdha...

Në të vërtetë, gjatë asaj kllapie a bredhjeje nëpër hapësirat e ngrira bashkë me Mic Shpendin, që thoshte se ashtu ndodheshim në kërkim të amshueshëm të vetvetes, pjesa tjetër imja, ajo që megjithatë kishte ruajtur pushtetin e trupit, çuditërisht kishte vepruar pa peshën e ngarkesave që ia shkaktinin mbërthimet e hamendjeve dhe se ajo tashmë kishte zhveshur petkat e njeriut të uratës për t’u kthyer në një tjetër, në atë të njëmendtën, që ishte përfshirë në kundërvënie dhe në një çast madje kishte marrë përsipër udhëheqjen e saj, siç i takonte...

Kështu kishte ndodhur që ai *tjetri-unë*, të kishte biseduar pareshtur me Lahun, të kishte dhënë udhëzime si të veprohej, si të bëhej kundërvënia, e madje, ai *tjetri-unë*, kishte dhënë gjithfarë këshillash të hollësishme rreth mbrojtjes, kishte dhënë udhëzime rreth veprimeve dhe sjelljeve në rrethanat e përleshjeve të ashpra që kishin ndodhur, së pari midis malësorëve që vinin nga Tropoja e pastaj midis myhibëve të Sheh Alisë, që nga pjesa e Rekës kishin rrethuar qytetin dhe ishin ndeshur me njësitë e zabitëve që kishin mbajtur qytetin të rrethuar, në mënyrë që gjithë ajo që ndodhte të mos mbetej e palidhur, pjesë e mllëve, por e përbashkët dhe e të njëjtit qëllim...

Në atë gjendje, madje, kishte ndodhur që disa herë isha larguar nga kisha dhe kisha shkuar te plevicat e Lam Mulës në Orize, ku bashkë me Lahun, të birin e Lamit, Drenin, dhe shumë e shumë të tjerë kishim udhëhequr kundërvënien që bënte njësi i të rinjve të qytetit në përpjekjet për ta thyer sa më parë rrethimin e qytetit dhe për t’i marrë nën mbikëqyrje pikat kryesore të udhëheqjes, në ç’mënyrë ai përfundimisht binte në duart tona...

Çuditërisht Selamiu kishte shkruar vjersha nga gjaku që derdhej nëpër beteja dhe fliste se kështu po e farkonim lirinë...

Të gjitha këto pra kishin ndodhur, përkundër faktit se mua më bëhej se çastin që ishte bërë shpërthimi i shtetrrethimit dhe nga të gjitha anët ishte kremtuar fitorja e jashtëzakonshme që ishte arritur me aq shumë sakrifica dhe viktima, kisha vazhduar të rrija i mbyllur në çardak dhe ashtu i shkëputur shikoja kalimin e malësorëve nëpër Urën e Eerenikut, të cilët vinin nga Tropoja e Reka e Keqe dhe futeshin në qytet për t’iu bashkuar festës së madhe...”

Edhe pse shënimi i peshkopit shqiptar do ta nxirrte për pak nga shkallmimet e përgjakshme të kryqëzatave, megjithatë ishte fundi i atyre fjalëve kur ai thoshte „si nuk i gëzohej asaj pamjes së haresë, që vazhdonte të pasqyrohej nga të gjitha anët si një festë e përgjithshme”, ngaqë gjithçka i dukej mashtrim nga shkaku se në kokë sikur çuditërisht i

kishte zënë vend një ngatërrim që lidhej me përsëritjen e së djeshmes në të nesërmen dhe të sotmes në të djeshmen që, si të tilla, prapë e kthenin te fjalët e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit, të thëna me rastin e paraqitjes së tij të fundit, pra të asaj të gjashtës, kur do të flasë për atë „të ardhmen e dytë” dhe thoshte se „nëse sot jemi këtu dhe për këtë nuk duhet dyshuar, atëherë këtu do të jemi edhe nesër, siç kemi qenë edhe dje, që do të thotë se e tanishmja shfaqet si një e djeshme e nesërme, e cila edhe në të ardhmen mbetet realitet i njëjtë...”

Kjo bindje e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit, jo vetëm që nuk i ndahej, por sikur i sillej vërdallë, që për herë të parë, sa ballafaqohej me ato shënime, mbase edhe njëanshëm, t’ia mbindërtonte atë farë rileximi fatalist se: „nëse sot jemi këtu dhe kështu, pra të përgjakur tmerrësisht dhe për këtë nuk duhet dyshuar, atëherë këtu, të përgjakur tmerrësisht, do të jemi edhe nesër njësoj, të përgjakur tmerrësisht, siç kemi qenë edhe dje të përgjakur tmerrësisht, pra që do të thotë se përgjakja do të vazhdojë e do të vazhdojë deri në asgjësim, i cili mbetet si një realitet i pashmangshëm...”

Këtë e kishte thënë frikshëm dhe nuk kishte qenë i sigurt në ishte pjesë e ndonjë ripërsëritjeje nga ato që tashmë kishte lexuar dhe i ishin qepur për mendje sikur t’i kishte të vetat, apo shfaqeshin si të shkëputura nga dika, por që kjo nuk kishte rëndësi, meqë deshi ta flakte sa më parë, nga shkaku i vetëm që të mbetej vrojtues dhe hulumtues i tyre dhe assesi ndryshe, me ç’rast jo vetëm që nuk do t’ia dalë, po në disa çaste të thella dëshpërimi, do t’i përsërisë sikur të ishin të vetat. Ç’është e vërteta, këto shfrime, pasqyrimin më të mirë do ta gjejnë në pjesën e dytë të librit *“Nata e yjeve të Kosovës”*, pjesë të të cilave ai herë pas here do të hedhë në faqet e internetit, ku edhe disa vjet pas mbarimit të luftës do të përcillen me vëmendje, sikur të nxirrnin në pah diçka të paqartë, që vazhdonte pa iu ditur kahu, ndërkohë që nga ”hakerë” të ndryshëm do t’i sulmohen dhe me të njëjtin përkushtim edhe do t’i dëmtohen dhe keqinterpretohen sa nganjëherë të duken shthurje përçarjeje që vijnë nga ndonjë çekuilibrim, ose llomotitje të të marrëve...

Natyrisht se kjo përsëritje, që sikur i ishte qepur nga ai rileximi fatalist i tyre, pak nga pak e kishte bartur drejt një përgjithësimi, që për pasojë kishte pasur zgjerimin e vrojtimit, me ç’rast përmasat e asaj fatkeqësie që i shprehte Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdrinit, para tetëqind e sa vjetësh dhe tërhiqte vërejtjen se ato nuk mund të mbeteshin të kufizuara brendapërbrenda një hapësire, jo vetëm që kishin dalë nga mbikëqyrja, por ato tashmë kishin përfshirë çdo gjë dhe kërcënonin tmerrësisht, kështu që, pa u kthyer mirë në redaksi, redaktorit të ditës do t’ia dërgojë paralajmërimit e asaj që më vonë do t’i kalojë në bindje të plotë se “ bota nuk bënte pa kryqëzata, të cilat i kishte si mallkim pse i ishte nënshtruar së ligës dhe se vetëm kthimi i Perandorisë së më të mirës dhe vendosja e pushtetit të saj mund ta shpëtonte...”

Kësisoj, frymës së porosive që kishte përhapur Kujtim Kosova në shënimet e atyre tetëdhjetë e katër paraqitjeve, sa kishte zgjatur ajo fushata ajrore, që ai e kishte quajtur të paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmëri ushtarake, ua kishte shtuar edhe aspektin e asaj që e kishte quajtur “rënie e përgjithshme shoqërore”, të parë si zhvlerësim dhe shthurje të pandalshme, e cila vinte nga dhuna e inferioritetit, që kishte përfshirë thuajse çdo pore të jetës, ku mund të thuhet se ashtu kishte ndjekur atë shqetësimin e thellë të Erikës, të cilën ajo e shihnte shkaktare të shfaqjes së atij ngatërrimi tragjik të të menduarit, por edhe të të vepruarit, ku vrasja merret për dashuri, ndërsa dashuria për vrasje...

VII

Ajo që gazetarit gjerman fillimisht do t’i futet në kokë si kohë kryqëzatash të përsëritshme dhe që sa më shumë do të merrej me to sikur çdo gjë të atyshme do t’ia veshë me petkun e vdekjes makabre, megjithatë do t’i shoqërohej edhe nga e kundërta, pra nga fryma që

rridhte nga ato tetëdhjetë e katër shënime të tjera, të cilat ishin në atë trastën që ia kishte hedhur përpara dervishi i tyrbes së Erenikut, kur po largoheshin prej andej dhe mund të thuhej se u shkonte motoja e përbashkët „*Dashuria në kohën e urrejtjes*“, (jo vetëm pse shoqëroheshin me atë sqarimin se ato ishin „*udhëzime për ta mbrojtur dashurinë*“ dhe për të tilla duhej të merreshin, por, për më tepër, pse ato tregonin shkakun kryesor të asaj rënieje dhe zhvlerësimi, që lidhej me heqjen dorë nga fuqia hyjnore dhe ndijimi i saj si burim i të madhërishmes, me të cilën arrihet ai fisnikërimi që njeriun e shfaq të përgjegjshëm dhe të ndërgjegjshëm, si krijesë qiellore, e jo si shërbëtor të përhershëm, të përkulshëm dhe të përlulshëm, të penduar dhe mëktar...)

Kur kishte filluar t'i lexonte ato që ishin të shkruara nga Kujtimi gjatë atyre tetëdhjetë e katër ditëve të asaj ndërhyrjeje ajrore dhe që po ashtu kishte parasysht edhe ato që krijuesi i ri, Besim Mati, ia kishte thënë rreth dashurisë me Verën, që prej tij shihej si e dënuar të dështonte nga ajo prejardhja e vajzës (fëmijë i marrë nga një spital i një qyteti të huaj dhe i adoptuar, e që thuhej se mund të ishte rome, shkinë, vllahe a kushedi çfarë), pra, kundruall këtyre ai kishte pritur se aty do të ndeshesh me dhembjen e saj, me vuajtjet dhe gjithë ato që ata do t'i kishin shtyrë të largoheshin së andejmi me bindjen se kështu e shpëtonin dashurinë e ndaluar dhe ia kthenin shpinën një vendi të mallkuar me urrejtje të thellë dhe thuajse të pandreqshme...

Por, ja se ato shënime të shkruara me një gjermanishte të përkryer, siç ishin edhe paraqitjet e përditshme në redaksi, të ardhura nga lidhja e panjohur ajrore në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë dhe kishin zgjatur nga trembëdhjetë minuta (me të drejtë kishin zgjuar dyshimin se mos ato ishin pjesë e kurdisjeve të parapërgatitura, që i shkonin asaj lufte, e cila nuk kishte si të mos shfaqej ndryshe jashtë garës së jashtëzakonshme të shërbimeve më të fuqishme informative të botës për mbizotërim), pra në vend se të paraqitnin atë që në ato rrethana mund të merrej si pengesë e dashurisë, rrënim e madje dhe vrasje të saj, që do të nënkuptonte edhe thirrjen për shpëtimin e saj dhe ngjashëm me këtë, ato, në të vërtetë, shpalosnin një si himn të jashtëzakonshëm për atë që do të quhet *jeta-dashuri* dhe *dinjiteti-dashuri* si burim i vetëm hyjnor, me të cilin edhe ajo fryma mortore që rridhte nga vrasjet e pandalshme dhe kobët që sillnin ato të cilat i kishte ushqyer dhe ngritur ajo urrejtja e gjatë dhe e pandalshme - sikur kthehej në një ngadhënjim të fuqishëm jete, ku edhe krimet më të rënda njerëzore, të kryera pareshtur dhe gjithë ato që do ta përcjellin atë që prej tij do të quhej „kohë kryqëzatash të pandalshme“, në këtë mënyrë do të nxirren nga zhvlerësimet që i kishin shoqëruar dhe qëllimet e tyre, për të mbetur përgjithmonë të tilla, me çka, tek ata dëshirohej të ushqehesh kujtesa e viktimës së nënçmuar tmerrësisht. Bartja e tyre tek ideali më i lartë dhe lidhja e tyre me ndijimin e mbidashurisë si pjesë e trashëgimisë së mirëfilltë hyjnore, që buron nga perëndësia dashuri, këtyre vdekjeve ua kthente kuptimin e njëmendtë dhe i ngrehte në pedestal, ku edhe e kishin vendin...

“Është një identifikim i mrekullueshëm me madhështinë antike, që përkujton, por edhe mëson se fryma e dashurisë është e pasosme pikërisht pse ajo është ndijim i veçantë hyjnor, që si energji e pashtershme përjashton, por edhe lufton urrejtjen dhe përmasat e saj edhe atëherë kur ajo duket se është e gjithëfuqishme, se ka shtrirë plotësisht pushtetin kudo, e kjo paraqet njërën ndër dhuntitë më të çmueshme, së cilës përherë duhet t'i mbahet e hapur udha...”

Ky theksim, që do të gjejë vend në shkrimin “*Erika kishte të drejtë*”, që herë pas here e kishte përhapur në internet dhe sikur me të kishte dëshiruar që asaj t'i jepte të drejtë për shqetësimin, por edhe dëshpërimin që e kishte shtyrë përgjithmonë të largohej në kërkim të një vendi, (që ndoshta nuk do ta gjente kund), ku thoshte se vrasja nuk është dashuri dhe dashuria nuk është vrasje, në njëfarë mënyre i kishte shërbyer t'ia ushqente shpresën se mbase ashtu do ta mbronte atë përcaktimin jetësor për dashurinë e njëmendtë dhe për pushtetin e saj të plotë, qoftë edhe si pëftim, ku do të kishte vend vetëm për Erikën, pa marrë parasysht se a do t'i kthehej ndonjëherë...

Edhe pse me rastin e bisedës së parë telefonike, të cilën e kishte pasur me redaktorin e ditës, kur thuajse ishte përfshirë nga dëshpërimi pas njoftimit për vdekjen e pasqaruar dhe me shumë e shumë dyshime të Kujtimit, ditën që kishin hyrë trupat italiane, dhe këtë do ta quajë vrasje, së cilës do t'i mbesë besnik deri në fund, pra kur ai e kishte përkujtuar se mos kjo do të paraqiste njëfarë romance ballkanike, të ngjashme me atë të Romeos dhe Zhulietës, që do të ishte me interes të jashtëzakonshëm për gazetën, e kishte pasur të qartë (për këtë i kishte ardhur mirë) se asaj dashurie nuk do t'ia ndjente psherëtimat e as klithjet, por vetëm qëllimet e larta dhe dinjitetin. Dhe, fërkimi i parë me to ia kishte bërë me dije se shënimet kishin frymën e të madhërishtes, se fund e krye ishin një meditim rreth asaj që mund të quhet shfaqje e perëndeshës dashuri, si pjesë e ndijimit të lartë hyjnor, të ngjashëm me atë prirjen e veçantë të ndijimit, e cila gjente ato që nga Gjini Bardhi fatkeq i derës princore të Dukagjinëve, por edhe prej Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit, thuheshin për prirjen e lartësimit të Aleksandërit të Madh dhe të tjerëve, që u përfytyrohej Perandoria e më të mirës dhe vendosja e saj. Këtë e kishin ngaqë kishin edhe prejardhje hyjnish, për ç'gjë fund e krye ishin të ndërgjegjshëm si për një dhunti të jashtëzakonshme, ndijimin e së cilës duhej ndjekur përherë...

Ashtu sikundër që Mendim Drini, nga derë e Bardhëve të Përdrinit, kishte zgjedhur gjuhën e shenjave, si gjuhë të përsiatjes, me të cilën rikthehet ai ndijimi i jashtëzakonshëm shpirtëror që vjen nga madhështia por edhe shumësia e asaj që paraqitet si shpirt botëror, me të cilin flaken kthetrat e librit të mbyllur dhe të atyre që kishte sjellë dhuna e urdhrave dhe e rregullave të krijuara nga sundimtarë, edhe Kujtimi në ato tetëdhjetë e katër shënimet e shkruara gjatë fushatës ajrore, të cilave do t'u shkonte motoja „*Dashuria në kohën e urrejtjes*“, të vendosura në skenën e një teatri antik, diku te Bjeshkët e Nemuna (këtë e kishte bërë qëllimisht, që çdo gjë ta lidhte me shfaqjen e zanafillës si kohë e mirëfilltë historike, e cila shpinte nëpër skenën e pambarim të asaj sprove, ku secili luante rolin e caktuar që më parë në atë lojën që nuk kishte fund dhe të tjera si këto), shpjegonte se aty vazhdimisht kishte qenë vendi i dramave më të mëdha, ku kishte zënë fill ajo që më vonë do të kthehej në „mbretëri të përhershme të dashurisë“, që thoshte se „ishte e vetmja që ia kishte dalë ta ruante gjuhën e përhershme të ndjenjave më të zjarrita, e cila nuk i ishte nënshtruar as kohës e as ndryshimeve, por që gjithmonë kishte mbetur e njëjtë për ta derdhur atë që shpirtin e kishte ushqyer me fuqi të jashtëzakonshme dhe ato kuptimet, që e drejtojnë në ardhmëri dhe besim ndaj saj, pa marrë parasysh ato që mundohen ta pengojnë në këtë përpjekje...“

Kështu, që në shënimin e parë, pra në atë që do të shkruhet natën e njëzet e katër marsit, kur edhe do të fillojë ajo ndërhyrja nga ajri, të cilën do ta quajë të paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmëri të veprimit ushtarak, për të treguar se edhe përballë gjendjeve më të jashtëzakonshme, të cilat mund t'u paraprijnë kthesave të mëdha dhe kthesave të tjerave, pra, pa shfaqur përkulje ndaj asaj ndjenje që mund ta ketë ai, i cili gjendet përballë vdekjes së pandalshme dhe të pashmangshme, pa më të voglën shpresë se në çastet e fundit mund të ndodhë edhe ajo mrekullia e shpëtimit, siç kishte ndodhur, ai do t'i kthehet teatrit të dashurisë, të vendosur diku në një shkallorë të Bjeshkëve të Nemuna, si skenë e përhershme qysh nga antika. Në atë teatër dhe në atë skenë ai do të shohë perëndeshën dashuri tek thotë ato fjalët rreth dashurisë së përhershme dhe të pashpënzueshme, që njëherësh mbetej shtysë e të gjitha veprimeve, së cilës, urrejtja do të mundohet t'i shkojë ndesh, t'ia kthejë rrugën dhe do të bëjë edhe të pabëra të tjera, por pa sukses të përhershëm, që të gjithën e shihte pjesë të asaj prirjes së rrënimit, që vinte nga pushteti i perëndive të shkatërrimeve dhe të dhunës, ku zihej ngoje Nemezisi, Eoli, Posejdoni, Hefesi, Marsi dhe të tjerë, që farkonin luftëra, me të cilat perandoria e qiellit duhej të mbetej e paprekshme dhe përcaktuese e vetme e asaj që merrej si fuqi e krijimit, nga duhej të përjashtoheshin pastaj krijesat tokësore, pikërisht ato që me anën e ndjenjave mund ta fisnikëronin jetën dhe t'i jepnin kuptim të qëndrueshëm, po edhe përkundër kësaj, ajo fitonte.

Andaj, jo pa arsye, ai do të sillet rreth porosisë bosht të perëndeshës së dashurisë „dashurinë e qëllon rëndë vetëm urrejtja, por ajo sërish e merr veten në saje të ndijimit të jashtëzakonshëm hyjnor“, që pastaj do t’i shërbejë të menduarit rreth atyre që quhen „udhëzime për ta mbrojtur dashurinë“, të asaj që kthehet në kuptim të gjithmonshëm jetësor dhe në ideal, madje, së cilës nuk mund t’i bëjnë gjë as urrejtja më e madhe, as luftërat më të pamëshirshme, as vrasjet më të rënda makabre, siç ishin ato të fundit që bëheshin nën kodin “Patkoi” dhe kishin për qëllim shfarosjen e pamëshirshme; madje nuk mund t’i prekë as harresa, e cila është në gjendje që çdo gjë ta mbulojë me ndryshkun e padukshëm të kohës.

Në këtë drejtim ai do të mrekullohet se si fryma e tetëdhjetë e katër shënimeve të përfshira në atë që mund të quhej “*Dashuria në kohën e urrejtjes*”, në altarin e saj do t’i vendosë të gjitha ato që në atë kohë kryqëzatash të njëpasnjëshme, vrasjesh dhe fatkeqësish të tjera i kishin kthyer në pikëllim të madh, në përvajtje të thekshme e të përhershme dhe në vlerësime fataliste, madje, ku mund të krijohet bindja se tragjeditë dhe vetëm tragjeditë janë ato që kanë pushtet të pakufishëm mbi ata njerëz, pa qenë në gjendje t’u bëjnë ballë, por vetëm t’u nënshtrohen me vaje dhe dëshpërim të përhershëm rënkues dhe ashtu të stërkeqen e të katandisen, ngjashëm me atë shqetësimin që do të shprehë krijuesi i ri, Besim Mati - sa të mos dinë se nga vijnë dhe ku duhet të shkojnë.

Siç do të tregojë gjatë shënimeve që me anën e paraqitjeve ajrore ia kishte bartur çdo ditë në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta redaksisë gjermane dhe këtë e kishte bërë në saje të asaj mrekullie teknike, e cila as që mund të merrej me mend, sa ta shpërthente njërën ndër bllokadat më të forta informative të botës, që i ishte vënë gjithë vendit nga ata që kishin filluar atë luftë dhe duhej ta përfundonin me atë masakrën e plotë, më të madhen në ato anë, pra për të bërë të ditur se ajo vrasje e madhe nuk ishte diçka e shkëputur, që nuk mund të mbetej e kufizuar edhe po që se vrasësit madje do të kurseheshin nga paditë dhe kundërpërgjigjja (pikërisht kështu e kishte paraparë Erika, nga shkaku që shoqërisë së mirëqenies të mos i priset rehatia, siç kishte ndodhur me masakrën e Ruandës dhe me masakra të tjera që ishin kudo në veprim e sipër), ajo, megjithatë ishte pjesë e një vrasjeje, e cila kishte synime dhe qëllime të qarta, që lidheshin me atë vrasjen e pandalshme, e cila kishte filluar qysh atëherë kur së andejmi ishte dëbuar shpirti antik dhe të menduarit për Perandorinë e më të mirës, që kishte filluar me depërtimet e Aleksandërit të Madh dhe nuk do të merrte fund dot. Sepse, edhe ato që do të sjellë ndarja e kryqit dhe e besimeve, të cilat në ato anë do të vendosin kufirin e botës, mbarseshin me po ato qëllime, pra për ta vrarë shpirtin e lirë dhe ndërgjegjen antike qytetëruese, e të tjera si këto, në mënyrë që krahas përhapjes së kësaj të vërtete, për t’u marrë si një vërejtje ndërgjegjësimi, në të njëjtën kohë, me shënimet e përditshme për dashurinë, ai do t’ia dalë që vrasjet dhe viktimat e shumta, që ndodhnin dhe do të ndodhnin derisa të mbizotëronte fuqia e urrejtjes dhe çmendia e saj, t’i merrte në mbrojtje të dinjitetshme dhe t’i vlerësonte e t’i gjykonte ashtu si e meritonin, sa t’i ngrinte në pedestal dhe këtë ta bëjë përherë me anën e vendosjes së tyre në skenën e teatrit të dashurisë së përhershme dhe të madhërishtme diku te Bjeshkët e Nemuna, ku madje shihej se ata që Sava i zi i vriste dhe i masakronte, pastaj kërkonte sërish t’i vriste dhe t’i përdhoste me anën e zhvarrosjeve dhe rivarrosjeve që t’i nënçmonte e t’i zhvleftësonte, madje edhe t’ua humbte gjurmët përgjithmonë në ndonjë krematorium, ose t’i hidhte në ujërat e Danubit a të ndonjë moçali të qelbur, pra, të tillët do të parakalonin nëpër atë teatrin antik të dashurisë si fitimtarë të përhershëm dhe aty do të shpalosnin ato përkushtimet e tyre madhështore për dashurinë-dashuri dhe do të shfaqnin gjithë ato veçori, që nuk kishin pasur mundësi as rast t’i shprehnin, me të cilat mbeteshin të pavdekshëm, monumente shpirti, që aq shumë i duheshin atij vendi të nëpërkëmbur, për ta kthyer kështu dinjitetin e humbur, por edhe atë qartësinë për ta kthjelluar çështjen se nga vinin dhe ku duhej të shkonin.

Kështu, në fillim të atyre shënimeve, në atë të tretin dhe të katërtin, pra të datës njëzet e gjashtë dhe njëzet e shtatë mars, në të njëjtën kohë kur Sava i zi do t’i afrohet qytetit të Erenikut, do ta rrethojë dhe do t’i gëzohet flakës që do t’ia vërë nga të gjitha anët, nëpër

teatrin antik të dashurisë, diku në Bjeshkët e Nemuna, pikërisht aty ku dikur perënditë do t'i shpalojnë dramat e mëdha qiellore, do të parakalojnë ata që verën e shkuar kishin marrë pjesë në betejat e para dhe kishin luftuar edhe pa qenë të përgatitur si duhet për to, por që kjo nuk u kishte penguar t'i bashkoheshin asaj lufte që doemos duhej të bëhej dhe ta bënë me një përkushtim e vetëmohim, saqë në to edhe kishin rënë, ku pastaj, siç do të tregojë Sava i zi, me zhvarrosje u ishte marrë edhe e drejta e qetësisë së varrit, por që pas atij zhvlerësimi të bërë, megjithatë qaje se i ishin qepur si shpirtra, që nuk e linin të qetë të kënaqej me atë që ndodhte gjatë kohës sa kishte hyrë në fazën vendimtare zbatimi i dënimit me vdekje, që i ishte bërë qytetit të Erenikut dhe gjithë vendit dhe duhej të përfundonte me atë pretendimin e tij, pra me "rikthim të djepit mesjetar serb dhe me fitore të ortodoksisë..."

Në atë shënimin e tretë do të shihen djelmoshat e rënë nëpër ato betejat e verës së kaluar: Eltoni i Zherkës, Permeti i Vulës, Ylli i Morinës, por do të shihet edhe Shabani i Golës, edhe Iliri i Sobës, edhe Besa i Bishtazhinit dhe do të shihet edhe Bashkimi i Idrizit edhe Xhemajli i Avdullahut dhe do të shihen edhe shumë e shumë të tjerë, që do të përfshihen në atë luftën që ishte e domosdoshme dhe do të bien nëpër ato betejat e saj të pabarabarta, që do të përsëriten edhe pas një viti, se si ata bashkërisht, në një si kor antik, këndojnë, por edhe flasin për dashurinë dhe vetëm për dashuritë, e cila përhapej prej tyre si një betim i pandalshëm dashurie, që me kuptime do ta ushqente shpirtin e dashurisë...

Ata pastaj vallëzojnë e vallëzojnë dhe prapë i kthehen këndimit të përbashkët, prapë u kthehen fjalëve për dashurinë.

-Na ngriti dashuria e madhe dhe thirrja e saj...

-Na ushqeui dashuria e madhe dhe thirrja e saj...

-Na barti dashuria e madhe dhe thirrja e saj...

-Lavdi dashurisë së madhe!...

-Lavdi!...

-Pa dashuri të madhe nuk ka dashuri të njëmendtë e as jetë të dinjitetshme...

-Vetëm dashuria e madhe mbron dashurinë e përhershme...

-Lavdi dashurisë së madhe!

-Lavdi!

-Lavdi dashurisë - liri!

-Lavdi!

-Lavdi lirisë - dashuri!

-Lavdi!

Në atë këndim, lojë dhe recitim të përbashkët, më në fund ndërhynte edhe perëndesha dashuri, e cila u bashkohej dhe u thoshte se ata e kishin shpëtuar dashurinë, se me flijimin për dashurinë dhe në emër të dashurisë ishin kthyer në një monument të përmotshëm dashurie, me të cilin dëshmohej se dashuria ishte më e fuqishme se urrejtja, se ashtu do të mbetej përherë, pa marrë parasysh se nuk do të jepej dot me përpjekjet që të keqes t'i kthehet hapësira, por edhe fuqia rrënuese, që nuk paraqiste tjetër veçse mbetjet e atij shpirti të dështuar, i cili nuk kishte qenë në gjendje të ndiqte rrugën e lartësisimit, të ngritjes, po që kishte mbetur diku në gjysmë të rrugës dhe, pasi kishte rënë, me vete kishte marrë edhe ligësitë, të cilat i duhen për t'u ushqyer me to...

-Ata që kanë dashurinë e zjarrtë mbesin të rinj, mbesin të amshueshëm, do t'u thotë perëndesha dashuri dhe do t'i përgëzojë një nga një për guximin, por edhe për vendosmërinë e jashtëzakonshme që me çdo kusht të mbronin dashurinë, atë që vjen nga ndijimi i madhërishtëm hyjnor...

-Iu dhamë dashurisë së madhe dhe ndijimit të saj, ia kishin kthyer djelmoshat që kishin rënë në ato betejat e verës së kaluar...

Edhe në shënimin e katërt, do të vazhdojë ai betimi i dashurisë, por tash në skenën e teatrit antik. Diku te Bjeshkët e Nemuna do të paraqiten shumë e shumë vajza, të veshura me të bardha dhe me kurora dafine në kokë, nga ato që bashkërisht kishin përfunduar në një

greminë që të mos u binin në dorë atyre që *Sava i zi* i kishte dërguar t'i merrnin dhe të vallëzonin para tij atë natë që i ishte futur zjarri qytetit dhe kishin filluar vrasjet e para mizore sipas asaj liste që kishte sjellë me vete, me çka fillonte ajo që i takonte dënimit me vdekje që i ishte bërë qytetit të Erenikut dhe gjithë vendit, që domosdo duhej të përcillej me nënçmime dhe përdhosje të tilla të tmerrshme, që për shumëkënd ishin më të rënda sesa ato vrasjet që u nënshtroheshin dhe i shihnin me sy pareshtur dhe nuk kishin sesi t'u iknin...

Edhe vajzat e veshura me të bardha këndonin dhe thoshin se kishin dashur ta mbronin dashurinë nga përdhosja dhe nënçmimi, pikërisht atë dashurinë e madhe që ua kishin premtuar djelmohave që kishin rënë nëpër betejat e verës së kaluar dhe atyre që do të mbesin nëpër të tjerat, ku mbrohej *dashuria-dashuri* dhe dinjiteti i saj...

Kishin vallëzuar e vallëzuar, derisa dikur kishin hequr kurorat me lule dafine në kokë dhe ia kishin lënë përpara perëndeshës dashuri, e cila i kishte bekuar dhe u kishte thënë se vallëzimi i tyre përgjithmonë do të jetë në atë teatër në mënyrë që betimit të dashurisë t'ia japë atë frymën e pandalshme, atë që bartet dhe shpirtin e mbush me ndjenja që i kushtohen jetës...

-Ju e keni fituar dashurinë-dashuri, do t'u thotë ajo.

Në një shënim tjetër, në të pestin, nëpër skenën e teatrit antik, diku në Bjeshkët e Nemuna, kishin kaluar edhe fëmijët, shumë e shumë sish, të veshur me rroba ngjyrë pjeshke, tek po parakalonin gjithnjë duke bërë me dorë sikur të ishin në një udhëtim qëllimor që nuk do të kishte fund kurrë.

Ishin pikërisht ata fëmijë që me urdhrin e *Savëz së zi* ishin vlarë dhe pastaj ishin djegur bashkërisht pasi që diku, në afërsi të Erenikut, disa nga ushtarët e tij ishin vlarë derisa përpiqeshin t'i dhunonin vajzat e lagjes së Çabratit dhe këtë e kishte bërë nga mllefi i hakmarrjes, por, siç do të thotë, edhe nga ajo frika që i ishte qepur, se mund të ishin pikërisht ata djelmohat e vlarë gjatë verës së kaluar, që ishin ringjallur dhe sërish e luftonin dhe do ta luftonin, siç ia kishin bërë me dije, sa herë të paraqitej andejpari, pa marrë parasysh pasojat që do t'i hiqnin...

Edhe fëmijët këndonin një këngë për dashurinë dhe thoshin se “ajo nuk kishte të ndalur”, se “përherë do të mbeteshin pjesë e rritës së saj...”

- Ishim pjellë e dashurisë dhe mbesim pjesë e pandarë e saj, thoshin fëmijët.

Krahas këtyre shfaqjeve në teatrin e dashurisë diku në Bjeshkët e Nemuna, gjatë ballafaqimit me ato tetëdhjetë e katër shënime të shkruara gjatë tetëdhjetë e katër ditëve të ndërhyrjes ajrore, që prej Kujtimit ishte quajtur e paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmërinë e duhur të veprimit ushtarak, gazetarit gjerman i kishin bërë përshtypje të madhe edhe ato që quheshin “*udhëzime për ta mbrojtur dashurinë*”, të cilat qëndronin edhe si të shkëputura, por që ishin aty t'i shërbenin rrumbullakimit të asaj që për moto kishte pasqyrimin e dashurisë në kohën e urrejtjes, që ishin pjesë e pandashme e atyre tetëdhjetë e katër paraqitjeve që i ishin dërguar redaksisë gjermane çdo ditë në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta me anën e asaj lidhjeje të panjohur gjatë kohës sa kishte zgjatur fushata ajrore. Kështu, atij i kishin mbetur në kokë përsiatjet, kur thuhej se “aty ku mungon ndijimi i dashurisë doemos shfaqet urrejtja”, ose “aty ku nuk ka dashuri, ka urrejtje”, se “ku ka urrejtje, ka vrasje”, se “urrejtja e qëllon dashurinë, por nuk mund ta mundë përgjithmonë”, se “dashuria është jetë, ndërsa urrejtja-vrasje”, siç kishin qenë edhe ato “udhëzimet” për atë përfundimin logjik se “vetëm dashuria bën të mundur vendosjen e pushtetit të më të mirës”, po edhe bindja “se vetëm pushteti i dashurisë është i gjithëpushtetshëm, me ç'rast ndodh ai shpronësimi i domosdoshëm nga urrejtja”, e të tjera si këto, që sikur drejtpërdrejt lidheshin me ato që me anën e gojës së Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Përdrinit do të thuheshin rreth vendosjes së Perandorisë së më të mirës dhe domosdosë që me anën e saj të hiqej ai kufiri i botës dhe fatkeqësitë e tjera që u kishin rënë vendeve të Arbnit dhe nuk i linin të merrnin frymë.

Natyrisht se në gjithë këtë gjykim të thellë e të jashtëzakonshëm për dashurinë, edhe pse pa u zënë fare ngoje ato që më së shumti e kishin rrënuar atë dhe ia kishin dhënë përmasat e fatkeqësisë së tmerrshme, megjithatë, kur ajo të shihej e përvijuar nëpër kohë urrejtjeje, pasqyron mundimet e saj, gjë që dashur a pa dashur, ajo që ishte dashuri dhe mbetej dashuri, dukej sikur për pak të ishte mundur a të ndodhte me të diçka ngjashëm, kështu që me “udhëzimet” që jepeshin prej tij me aq kushtim, ajo jo vetëm që duhej të mbrohej, por edhe të kthehej në hapësirën e vet, që do të thotë se e gjitha paraqiste edhe një thirrje të hapur për ngritjen e saj në shkallën e atij ndijimi të thellë e të mirëfilltë, i cili buronte nga lidhja me hyjin dhe me perëndeshën dashuri, që me siguri se me të do të pajtohej edhe Erika, sepse, madje, këto edhe mund t’i ishin sjellë si preokupime nëpër kokë gjatë kohës derisa ajo gjithnjë më shumë dëshpërohej, por kishte qenë zhvlerësimi tejet i madh ai që i ishte shkaktuar me shfrytëzimin, po edhe me keqpërdorimin për qëllime ditore, si dhe mashtrime të tjera që ishin bërë në emër të saj - ta shtynte pra të pranonte atë dështimin, që kishte thënë se ishte i përbashkët, që me siguri se kishte menduar që ishte një shembje e përgjithshme e civilizimit, e të tjera si këto, që për pasojë kishte ikjen në një vend ku thoshte se dashuria nuk shfaqej si vrasje dhe as vrasja si dashuri, që nuk nënkuptonte skenën ku pafundësisht pritej Godoja, por atë paraqitjen e përhershme të ndërlidhjes me të madhërishmen, si pjesë e krijimit gjithëpërfshirës, që asaj i kishte munguar dhe kjo sikur ia kishte shtuar dyshimin se njerëzit, kur silleshin ashtu, sikur ishin privuar nga dashuria dhe se kjo përbënte të keqen më të madhe, e cila shpinte në atë theqafje të pashmangshme, drejt greminës së pafund nga nuk kishte shpëtim...

Por, sikur të dëshironte të tregonte se dashuria në vete përmbante atë fuqinë e jashtëzakonshme të lartësimit, e cila nuk shteronte kurrë, por që nevojitej për t’iu kushtuar me prirje të veçantë për ta nxjerrë prej saj, i parë si qëllim madhor, për këtë përkujdesej shënimi i njëzetekatërtë me radhë, kur në skenën e teatrit antik, diku në Bjeshkët e Nemuna, do të paraqiten perandori i famshëm Justinian, që vinte nga Dardania me Teodorën, po ashtu një aktore e njohur nga Mesdheu, që bashkërisht kërkonin të madhërishmen: perandori fronin më të lartë, që do të lidhet me rregullin e qëndrueshëm, ndërsa aktorja mbretërinë e Talias. Në këtë rrugë, nipi i perandorit Justin kërkonte shkrirjen e të djeshmes me të sotmen në të nesërmen, që do të krijonte një fuqi të pandalshme shpirti, një ardhmëri të paprekshme, ndërsa Teodora e bukur kërkonte vetëm të sotmen, sepse mendonte se ajo paraqiste ardhmëri dhe po ashtu përputhej me përfytyrimet e krijuesve për frymën e pandalshme, që si preokupime u duhej bekimi i dashurisë së veçantë, pra të asaj që vinte nga ndijimi i perëndeshës dashuri, po që Justiniani i kishte thënë se mund ta gjenin vetëm në skenën e teatrove të mirëfillta antike, siç ishte edhe ai i Bjeshkëve të Nemuna, porse për të mbërritur në atë teatër rruga i çonte pashmangshëm nëpër një urë që quhej e shenjtë dhe drejt një lumi që ishte i bardhë, ku thuhej se perëndesha dashuri ishte shfaqur dhe pasi që me ujin e saj kishte shuar etjen, pikërisht aty kishte shpallur atë betimin e parë të dashurisë që ndjehej vetëm me shpirt...

Perandori i kishte thënë Teodorës se atë ujë duhej pirë doemos në mënyrë që betimi i dashurisë së madhërishme, që i paraprinte çdo kërkesë, çdo synimi dhe çdo qëllimi, të mbetej i amshueshëm...

Kësisoj, perandori i fuqishëm Justinian dhe Teodora e bukur kishin marrë rrugën e largët për te Bjeshkët e Nemuna, që do të kalonte nëpër Urën e Shenjtë dhe do ta pinin ujin e bardhë të lumit që rridhte për fundi saj që paraqiste burimin e përhershëm të atij frymëzimi jetësor...

Kur ishin afruar pranë urës dhe pastaj pranë ujit të bardhë që kalonte nën të, perandori dhe aktorja e famshme, para se ta pinin, që ashtu ta jepnin atë betimin e dashurisë së madhërishme dhe të frymës së saj të pashtershme, nga pjesa e shkëmbit sikur kishin dëgjuar fjalët se së pari duhej të flaknin çfarëdo urrejtjeje, qoftë edhe të padukshme fare, që mund ta

bartnin, bile këtë duhej ta bënin me atë betimin “lavdi dashurisë së amshueshme dhe pushtetit të saj të përhershëm”, që do ta thoshin tri herë radhazi...

Kur kishin shqiptuar atë lavdi dashurie të amshueshme dhe të pushtetit të saj të përhershëm dhe kishin shijuar atë ujin e bardhë, Justiniani dhe Teodora kishin hetuar një si shtytje të brendshme të jashtëzakonshme, me ç’rast, pasi kishin arritur edhe skenën e teatrit antik, diku te Bjeshkët e Nemuna dhe aty nga perëndesha dashuri kishin marrë bekimin e dashurisë, i ishin nënshtruar një lëvizjeje tejet të fuqishme, që buronte nga ai ndijimi i brendshëm që lidhej me hyjnoren, të cilën e kishin hetuar dhe nuk u ishte ndarë gjatë gjithë kohës sa kishin ndjekur ato qëllime të larta, njëri si perandor i fuqishëm dhe tjetra si aktore e madhe, të cilët gjithnjë kishin theksuar se kjo kishte ardhur si rezultat që ata i kushtoheshin dashurisë së madhe, fare pa urrejtje, e cila ua kishte bërë të mundshme atë ngritje dhe i kishte bërë të pavdekshëm...

Shënimi ishte mbyllur me fjalët e Teodorës, të cilat i kishte deklamuar në skenën e teatrit antik diku në Bjeshkët e Nemuna, se “ata që nuk kanë dashuri, të parën gjë që ngrenë në virtyt është urrejtja, nga pastaj i japin shfrim hakmarrjes së tmerrshme, pa ngurruar të kthehen edhe në vrasës të dashurisë dhe pa çarë kokën se me veprime të tilla përhapet murtaja e çmendisë, së cilës i duhen një mijë vjet dashuri që sadopak t’i hiqet helmi...”

VIII

Gjykimi për dashurinë, së cilës i duhen një mijë vjet që sadopak t’i hiqet helmi i çmendisë së urrejtjes, gazetari gjerman i ishte ngulitur në kokë dhe asses i t’i largohej, gjithë derisa t’i kthehej në një pellg të madh, ku thuajse gjithçka i sharronte, por që kishte bindjen se kjo ishte e pashmangshme, pikërisht ngaqë kësaj fillonte ai ndijimi i veçantë që, ndonëse zgjat shumë, madje ndonjëherë mund t’i duhet edhe një jetë e tërë, sjell atë kthesën e madhe të lirit nga të gjitha ato që i pengojnë dashurisë të kthehet në dashuri të përhershme dhe të mbetet e tillë...

”Duhet të lirohem nga pengu i urrejtjes, që t’ia hapim rrugën dashurisë së pasosme dhe ndijimit të saj”, sikur i kishte thënë vetes dhe që jehona e kësaj thirrjeje të brendshme e kishte përcjellë edhe atë natë derisa ishte marrë me ato tetëdhjetë e katër shënimet e shkruara gjatë tetëdhjetë e katër ditëve, sa kishte zgjatur fushata ajrore, të cilën ai e kishte quajtur të paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmëri ushtarake. Kjo thirrje i kishte zgjatur edhe gjatë gjithë kohës sa kishte bërë atë rrugën nga qyteti deri te tyrbja e Erenikut, që kalonte nëpër një pjesë të qetë, e cila sa vinte e ngushtohej për t’u lidhur me bokat që i rrinin përballë, sikur të ishin aty për të bërë të ditur se këtu përfundonte çdo gjë. Thirrja e lirit nga pengu i urrejtjes i ishte qepur edhe më vonë dhe gjithnjë i ishte vërtitur nëpër mendje si një dridhje, por edhe vërejtje e hapur, ngaqë prapa saj pastaj shfaqet ajo hapësira e errët, nëpër të cilën lundrojnë hamendje të ndryshme dhe dilema të tjera që nuk janë në gjendje t’u bëjnë ballë atyre që mbase edhe padashur kalojnë në prirje rrënuese dhe shumëkush u nënshtrohet, qoftë edhe pavetëdijshëm dhe ngjashëm me këtë. E gjithë kjo e kishte shtyrë të mendonte, mos vallë, dështimet që kishte pasur në jetë, siç ishte lidhja tejet e sinqertë dhe e gjatë me Erikën (ajo kishte ikur dika me ato fjalët se kishin dështuar ngaqë u kishte munguar fryma e dashurisë) dhe dy martesat të njëpasnjëshme dhe shterpe (ato nuk kishin zgjatur më shumë se tre vjet dhe sikur e kishin dëshpëruar edhe më shumë), një ditë mund ta shpinin aty?...

Por, lirim prej kësaj frike, qoftë edhe si ngushëllim, e kishte gjetur në ato shkrime dhe në frymën e tyre, meqë aty kishte parë se dashuria dhe ndjenja e saj nuk shfaqen as si të shpenzueshme, as si të përdorura, siç shihen shpesh, dhe me të ndërtohen ato që merren si lidhje bashkëkohore, që domosdo, kur vendosen si të tilla, që më parë janë të prira për dështim, por paraqiten si frymë e së madhërisë, me të cilën kërkohet hyjnorja, e cila shpie

kah lartësitë dhe lartësimi, me çka në atë rrugën e ngritjes bëhet zbrazja nga urrejtja dhe të ligat e saj, të cilat i pengojnë dashurisë së njëmendtë për t'u bërë e gjithëpushtetshme.

Në përputhje me këtë përvijim, jo rrallë ishte munduar ta krahasonte (edhe ta vendoste dhe ta zhvendoste) dashurinë e Kujtimit dhe të Verës me atë që e kishte quajtur lidhje e singertë jetësore me Erikën, së cilës edhe më tutje i besonte dhe shpresonte se mbase ajo një ditë, në saje të asaj që kishte ndodhur dyanshëm, do të kthehej në një lidhje të përhershme dashurie, qoftë edhe nëse nuk do të bashkohen a nuk do të shihen kurrë më, ngaqë ishte meditim për të dhe fryma e saj, që do të mjaftonin t'i ushqenin dhe t'i rindreqnin ato që ajo i kishte quajtur prishje dhe dështime të përbashkëta dhe të përgjithshme, madje. Pikërisht këtu kishte provuar të gjente ndonjë puqje, me ç'gjë do të dëshmohej ajo që thuhet se dashuria e njëmendtë përherë është e njëjtë, përkundër rrethanave dhe rregullave që mund t'i vihen, ngaqë është pjesë e së hyjnueshmes, të cilën e bart gjithsekush, por që shumëkush nuk është i ndërgjegjshëm për të, nga shkak i atyre mësimëve, por edhe i bindjeve se ajo duhet të kërkohet, para së gjithash, si diçka që dhurohet dhe si e tillë mund të jetë e kushtueshme, e ndryshueshme, që zhvendoset dhe përshtatet në përputhje me rrethanat.

Natyrish se mundësia që dashuria e Kujtimit me Verën mund të ishte e njëjtë me atë lidhjen e singertë jetësore me Erikën (nëse ata do të ndodheshin në vend të tyre dhe ajo lidhja e singertë jetësore me Erikën do të përfundonte ngjashëm, siç kishte përfunduar ajo e Kujtimit me Verën, pra me vrasje të paralajmëruar, nëse ata do të gjendeshin në atë vend dhe në ato rrethana dhe mëdyshje të tjera), sikur ndonjëherë sadopak edhe e kishte ngushëlluar, megjithatë, me të shpejtë kishte parë se çfarëdo zhvendosjeje e njëanshme e dashurisë, që ajo pastaj të arsyetohej, jo vetëm që ishte e paqëndrueshme, por edhe e pamundshme fare, sepse dashurisë nuk i shkojnë rrethanat dhe ajo, jo vetëm që nuk i pranon, po, përkundrazi, i kundërshton, derisa t'i ndryshojë. Këtu, madje, duhet kërkuar edhe fuqinë e saj, që pashmangshëm çon tek ai preokupimi i përhershëm madhor që ajo duhet t'ua përcaktojë fatin të gjithave, madje edhe luftërave dhe jo luftërat të përcaktojnë fatin e saj.

Në atë ajgëtim të perceptimit të dashurisë nëpër rrethana të ndryshme, në të vërtetë, ai kishte hetuar se ishte pikërisht kërkimi i ndjenjës së dashurisë, që atë lidhjen jetësore me Erikën kishte tentuar ta kthente në një lidhje të përhershme dashurie, por që kësaj i kishte munguar ndijimi i ndjenjës së madhështisë së saj, e cila ishte anashkaluar po edhe nëpërkëmbur nga shtirja dhe nga sehiri, sikur të mos ndodhte gjë, ndaj fuqisë së urrejtjes dhe përmasave të saj, që ishin gjithnjë më rrënuese dhe gjithnjë më tragjike.

”Ne shikojmë televizorin dhe gjakun që mbush ekranin çdo mbrëmje dhe mbllaçitemi që ta largojmë bezdinë dhe, në fund, i hidhemi njëri - tjetrit, në mënyrë që duke u shtirur, sikur dëshirojmë të dëshmojmë se diçka jona, megjithatë, qoftë edhe me mund të madh, vepron...”, i kishte thënë ajo sa e sa herë, ndërkohë që ai ishte munduar t'ia shpjegonte çështjet me gjuhën e politikës ditore, por ajo sakaq e ndërpriste, duke i thënë që ta linte atë avaz, për ta kursyer, të paktën, nga pështirosja... Andaj, edhe ikja dhe largimi i saj kishte qenë pasojë e asaj trysnie, siç kishte hetuar, sepse edhe hulumtimi i rastit të dashurisë së Kujtimit me Verën, me kohë, përgjithmonë ia kishte ndryshuar shumë nga pikëpamjet jetësore, të cilat do të përfundojnë me bindje të përhershme se kërkimi i dashurisë paraqiste vlerën më të kushtueshme, më të devotshme me të cilën jetës i kthehej kuptimi i njëmendtë.

Herën e kaluar, pa ngarkesën e atyre hamendjeve të dashurisë dhe të fuqisë së saj të jashtëzakonshme, në të cilat do të mbetet përgjithmonë, bashkë me krijuesin e ri, Besim Mati, atë rrugë e kishte bërë ngutas në një taksì, që me shumë vështirësi u kishte bërë ballë gropave dhe prishjeve të tjera që i kishin përcjellë derisa i ishin afruar tyrbes, kur përpara u kishte dalë dervishi, i kapluar nga një shqetësim i dukshëm, i cili ua kishte bërë me shenjë t'i shkonin pas çufrave që do t'i shpinin deri te varri i vetmuar me lule të freskëta sipër që, si do të merret vesh, ishte hapur pasditen e gjashtëmbëdhjetë qershori të nxehtë dhe pas territ të parë ishte mbuluar sikur të dëshirohej të mbetej i pa hetuar fare. Në atë vetmi tejet të thellë të asaj

qetësie të paprishur, atij i ishte dukur se edhe pas gjashtëdhjetë e një dite ai varr ruante freskinë e kundërmimit të dheut të lagësht që i ishte hedhur shpejt e shpejt përmbi, ngjashëm siç ishte vepruar edhe me varrimet e tjera të shumta, sa kishte zgjatur fushata ajrore, që të shumtën ishin kryer gjatë natës shpejt e shpejt dhe në heshtje të plotë, pa kurrfarë uratash e lutjesh dhe me atë rast ishin bërë përpjekje të mëdha që ato varre të mos dalloheshin fare, nga frika se sapo të hetoheshin shfaqeshin ata që zhvarrosnin dhe ashtu i merrnin të vdekurit me vete dhe ua humbnin gjurmët.

Duket se vonesa e varrimit, që ai të bëhej pasi të bjerë nata, (edhe pse nga dervishi ishin gjetur të vdekur me shfaqjen e ferkut të gjashtëmbëdhjetë qershorit, të shtrirë në kuburen e tyrbes së Erenikut dhe të lidhur përdore sikur të rrinin ashtu në pritje të diçkaje, që do të mund t'i ndante përgjithmonë), kishte pasur të bëjë me bindjen e tij se ajo vdekje doemos paraqiste një pjesë të veçantë të asaj lufte, e cila, ndonëse atë ditë, me hyrjen e trupave italiane në qytet thuhej se kishte marrë fund, megjithatë me vdekjet e papritura, me vrasjet enigmatike që ishin gjithnjë më të shpeshta dhe gjithnjë më të pamëshirshme, hapte dyshimin se ajo sikur vazhdonte, por tash si e fshehur dhe me qëllime të padukshme, që dervishin do ta kishte shtyrë t'ua nënshtronte varrosjen rrethanave të luftës dhe ta merrte për të tillë madje, që më vonë, e gjithë kjo do t'i kthehej në një dyshim të hapur se ajo që kishte ndodhur në tyrben e Erenikut - çastin që trupat italiane i ishin afruar qytetit të Erenikut nga ana e Drinit dhe pasi kishin kaluar Urën e Shenjtë dhe aty kishin vendosur flamurin e tyre dhe me rrezet e para të diellit kishin kaluar edhe urën e Erenikut dhe kishin hedhur disa granata në ajër, me të cilat paralajmëronin ardhjen, për të përsëritur pastaj po këtë gjë, por me zbrazjen e disa breshërive të armëve të lehta skaj para lagjeve, e duke bërë edhe të tjera veprime si këto që e kishin shoqëruar atë ditë të gjatë vere të shumëpritur - në njëfarë mënyre kishte qenë pjesë që i ishin dashur asaj vrasjeje të paraparë prej dika, që të kryhej mjeshtërisht dhe me kohë dhe kjo të bëhej sikur çdo gjë e saj të dukej e natyrshme që, sipas nevojës, të hapte edhe dyshimin e ndonjë vetëvrasjeje, që edhe do t'i shkonte fundit të dashurive të dënuara me dështim, e të tjera, e të tjera si këto. Mund të merret me mend se e gjithë kjo dervishin do ta përcjellë si hije atë verë dhe më vonë, gjithnjë derisa pas tre vjetësh edhe ai të gjendet njësoj i vdekur, i mbështetur për turbanit e kurburës së tyrbes, pa plagë dhe pa gjurmë dhune të ushtruar nga jashtë, por me një trishtim të papërshkrueshëm që i ishte ngjitur për fytyrë, sikur të dëshironte të bënte të ditur se edhe ajo vdekje kishte qenë e njëjtë me atë të Kujtimit dhe të Verës, por që paralajmërimi i asaj që do ta gjente më vonë, do të shprehej qartas edhe prej tij me atë gjuhën e shenjave, të shpërndarë në ato fletët e shumta të lëna me gjithfarë vijash dhe vizatimesh, me të cilat ai kishte përcjellë tetëdhjetë e katër netët e ndërhyrjes ajrore, të cilën, nga mungesa e veshëve dhe e gojës, e kishte parë dhe përjetuar ndryshe nga të tjerët. Njësoj si Kujtimi, pra, që kishte medituar për dashurinë në kohën e urrejtjes dhe ato që i duheshin mbrojtjes së saj, ndërkohë që në mesditë në etër, me anën e lidhjeve të veçanta ajrore dhe të atyre të internetit, i kishte përhapur ato rrëfime të shumta dhe të ndryshme për kryqëzatat që nuk kishin fund dhe tragjedi të tjera që nuk kishin të ndalur më shumë se një mijë e sa vjet, të cilat në njëfarë mënyre bënë të ditur se çdo gjë e tyre ishte kundër dashurisë dhe pushtetit të saj të pakufishëm - edhe dervishi, me shenjat e shumta dhe herë-herë fare të pakuptueshme, ishte munduar ta pasqyronte ashtu siç e kishte përfytyruar gjithë atë zhvillim që vinte nga qielli dhe këtë e kishte bërë në një mënyrë tejet të veçantë, saqë shenjat e panumërta, vijat që i lidhnin dhe të tjerat që përshkonin atë shumësi, ku bëheshin matje dhe çmatje të ndryshme të lëvizjeve të objekteve në qiell, me siguri se atyre që kuptonin gjuhën e saj ajo luftë mund t'u shpjegohej edhe ndryshe dhe madje t'i vëreheshin edhe ato veprimet e padukshme dhe të tjerat, me të cilat ajo ishte plot e përplot, e t'i zbërtheheshin edhe qëllimet e njëmendta që ua kamuflonte gjuha e ditës dhe e atyre që shkruheshin në gazetatat vendore, të cilat ato ditë kishin dalë si kërpuhat pas shiut dhe shpërndanin e përhapnin gjithfarë thashethemesh sa të luash mendsh dhe shumëçka tjetër si këto, që gazetarit gjerman do t'i shërbejnë të krijojë bindjen se ajo luftë (nga redaksia fillimisht i ishte dukur diçka më shumë se një ndërhyrje humanitare,

që, si thuhej, bëhej për të shpëtuar një popullatë nga më e keqja dhe madje në njëfarë mënyre këtë premtim dhe këtë qëllim edhe e kishte përmbushur) megjithatë paraqiste më shumë se kaq, që mund të merrej si thyerje thyerjesh po edhe ndryshe-ndryshe dhe mund të shkonte deri atje, sa të merrej edhe si pjesë e atij iluzionit, të cilin Mendim Drini, nga derë e Bardhëve të Përdrinit, qysh para tetëqind e shtatëdhjetë e nëntë vjetësh e shihte si “rikthim të Perandorisë së më të mirës”, ku atij ajo “më e mira”, kur kishte filluar të bredhte nëpër fletët me shenja të dervishit të tyrbes së Erenikut, i bëhej se i shfaqej edhe si “rikthim i dhunës së më të fortit”, si “rikthim i fitimtarëve të pamëshirshëm”, që më së paku qajnë hallin për viktimat, por që fatkeqësinë e tyre e shfrytëzojnë (pa ngurruar për të bërë edhe kurdisje të ndryshme që të duket e tillë), për t’i çuar në vend ato që u duhen shtrirjes dhe ngritjes së pushtetit, por edhe përfitimeve. Pra, herë kështu e herë ashtu, në mënyrë që pastaj të krijojnë përshtypjen e përsëritjes së të njëjtës dhe të mallkimit të saj, i cili i gjen ata të cilët i nënshtrohen shpëtimtarit dhe pritjes së tij...

Ky dyshim i hapur, ndonëse kishte qenë i shumanshëm dhe i pakapshëm madje, megjithatë, në saje të atyre që Kujtimi kishte lënë të shkruara, po edhe të tjerave që lidheshin me ato që kishin ndodhur në atë pjesë të botës para dhe gjatë luftës, sikur e sforconte bindjen se fjala ishte për një vrasje të paralajmëruar dhe të bërë me paramendim, penjtë e së cilës mund të silleshin nëpër një lëmsh tejet të madh që, për t’ia gjetur sadopak fillin, duheshin shumë e shumë hulumtime, por edhe vendosmëri, guxim dhe veprime të tjera. Porse, e gjithë kjo çonte në përfundimin se aty ishte vrarë dashuria, një dashuri e veçantë, për të cilën i kishte folur troç redaktorit të ditës pasi kishte marrë njoftimin për gjetjen e varrit të përbashkët në afërsi të tyrbes së Erenikut dhe, pa ngurrim, kishte shtuar se në atë që e kishte quajtur vrasje, kishin marrë pjesë që të gjithë, porse ajo vrasje tejkalonte përmasat e një fatkeqësie, me të cilat ajo kohë ishte plot e përplot, për t’u kthyer në një si pleksje, ndër më të pabesueshmet dhe ndër më të paparashikueshmet, sa të ushqente hamendjen se mos aty kishte zënë fill ajo, e cila në njërin ndër shënimet nga meditimet e Gjin Bardhit fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, merrej për atë që quhej “fund i historisë”, me të cilin duhej të fillonte njehsimi i kohës së ashtuquajtur “me kujtesë të re”, që nuk paraqet tjetër përveç shfaqjen e saj “pa kujtesë” dhe “kundërkujtesë”, pa dashuri të njëmendtë, e cila mund të zëvendësohej me atë që mund të quhet “përkujdesje” dhe pse jo, edhe “marrëveshje”, e kështu poshtë e përpjetë, së cilës pastaj do t’i duhej një libër i ri, një tjetër, që sërish të hapte çështjet e pranimit dhe të mospranimit, të hapjes dhe të përhapjes, që pashmangshëm të çonte edhe në kundërvënien, që do të çonte edhe në luftëra dhe pse jo, edhe në caktimin e një kufiri të ri, që, për t’u shtyrë andej a këndej, i duhen kryqëzatat dhe kryqtarët po gjithsesi edhe viktimat e përhershme dhe ç’nuk i duhen se?...

Kjo farë bredhjeje, që domosdo shpinte në hapësirën e një rrethi tjetër fatalist edhe më të madh dhe më të paparashikuar, prej të cilit sikur nuk kishte shpëtim, së cilës i duhen një mijë vjet që sadopak t’i hiqet helmi çmendisë së urrejtjes, atij i ishte ngjitur për mendje dhe nuk do t’i ndahej çastin që me të menduarit në kokë rreth dashurisë, ashtu këmbas, kishte marrë rrugën e tyrbes së Erenikut me shpresën se nga dervishi, që gjatë takimit të parë kishte shprehur shqetësim të dukshëm, do të merrte vesh diçka më shumë se kush ishin vrasësit dhe nga duhej shkuar që atyre sadopak t’u shiheshin gjurmët, edhe pse ai tashmë kishte krijuar bindjen se ajo vrasje e paralajmëruar dhe e kryer me paramendim ngarkonte që të gjithë, pa përjashtim, me atë përgjegjësinë jo gjithaq të dorasit, ngaqë ai ishte fare i parëndësishëm në atë rreth ku ajo të shumtën bëhej me lehtësi dhe pa çarë kokën për pasojat, por me atë morale dhe shoqërore, ngaqë ajo andejpari ishte ushqyer nga urrejtja prej kohësh, pikërisht pse dashurisë dhunshëm i ishte marrë hapësira dhe mundësitë e mirëfillta të shprehjes, kishte kaluar në një epidemi, që shenjat e para të luftës dhe më vonë paraqitja e saj, e kishin bërë thuajse të pashmangshme, gjë që edhe ishte për t’u pritur që Kujtimi, i qëlluar së pari dhe më së shumti prej saj, të linte udhëzime për t’u mbrojtur dashuria, që do të thotë se ai jo vetëm që

e kishte hetuar rrezikun që i kërcënohej, por edhe kishte pranuar se ajo sëmundje tashmë me të madhe kishte përfshirë që të gjithë pa përjashtim, sa të ktheheshin në viktimë të saj.

Gjykimi që viktimë të urrejtjes mund të ishin të gjithë, sesi e kishte trandur më shumë se ç'duhej, ngaqë kjo ia kishte kujtuar fjalët e fundit të Erikës, të cilat ia kishte thënë para pesë vjetësh, në atë kafenenë e vogël buzë Rajnës, kur ia kishte bërë me dije se do të largohej së andejmi përgjithmonë e dëshpëruar, por edhe e turpëruar, për t'u fshehur në një vend që nuk është përfshirë prej virusit të hipokrizisë dhe të sjelljes sikur nuk ndodh asgjë në rrethanat, kur vrasja merret për dashuri dhe dashuria për vrasje... Para se ajo t'ia thoshte këto, sikur të kishte parandjenjën se midis tyre tashmë kishte filluar një shkëputje e brendshme, fare e pandalshme, me drojën se kjo mund të ishte paraqitja e saj e fundit në skenë - gjithë dridhja shqetësuese e kishte përgëzuar për lojën shumë të mirë në shfaqjen "*Në pritje të Godosë*", premiera e së cilës ishte luajtur atë mbrëmje në Teatrin e Shtëpisë së Bethovenit, ku ajo ishte duartrokitur aq shumë sa që disa herë ishte detyruar të kthehej në skenë, por secilën herë ishte dukur më e pikëlluar, sa herën e fundit ishte shfaqur me lot në sy, që i shkonin çurg dhe atë vaj nuk e kishte ngaqë ndjehej e lumtur, siç u ndodh aktorëve që përkryejnë ndonjë rol, por pse ndjehej e pikëlluar së tepërmi nga humbja e shpresës...

"Është kohë vaji, madje edhe më shumë se kaq", i kishte thënë me të njëjtin dëshpërim dhe e thyer fare, siç dukej kur ia kishte kthyer përshëndetjen publikut.

"Kot presim shpëtimin, sepse Godoja nuk vjen..."

Dhe, kur kishte pohuar kështu ishte më se e qartë se kishte parasysh ato që një vit më parë kishin ndodhur në Ruandë dhe ato që thuajse ngjashëm përsëriteshin në Bosnjë dhe druante se nesër a pasnesër mund të ndodhnin edhe në Kosovë dhe gjetiu, gjithandej ku përhapej ajo dhuna e luftës, që nuk kishte të ndaluar nga dyfytërsia dhe soditja sikur të mos ndodhte hiçgjë, derisa një ditë vrasësit t'u futeshin në shtrat dhe t'i dhunonin, t'i thernin si qengjat dhe pastaj gjithë tallje t'i mbulonin me flamurin e kaltër të OKB-së.

"Nuk meritojnë fat më të mirë ata që ruajnë vetëm bythën e vet dhe thonë: bënë zot ëndërr..."

Shpërthimin e zemërimit, në të cilin ajo ishte përfshirë, e kishte parë edhe një si ndjenje e fajësisë, prej së cilës assesi të lirohej, gjë që atij i kishte tingëlluar edhe më ashpër nga shkaku se ajo ishte fëmijë i një martese të përzier (babai afro-amerikan, zyrtar i lartë në OKB, dhe nëna holandeze, po ashtu udhëheqëse e një misioni mirëbërës ndërkombëtar në Afrikë).

Në pamundësi për ta qetësuar disa, ishte munduar t'i thoshte se mbase një ditë gjithë kjo çmendi do të merrte fund, ndonëse kjo i ishte dukur një hipokrizi, që me përsëritjen e saj të vazhdueshme, ishte bërë publike, gjë që ajo nuk i kishte thënë tjetër përveçqë ia kishte bërë me dije se ajo ndarje për të dytë, por edhe për të gjithë të tjerët njësoj, paraqet një dështim të madh, për të cilin duhet të mendohet mirë e mirë, edhe pse dyshonte se diçka e kësaj sjelljeje mund të përmirësohet...

Në atë ndërkohë, ajo sa s'i kishte thënë se atyre që shohin vrasje dhe nuk ndërmarrin gjë që t'i ndalin, jo vetëm që u mungon fryma e domosdoshme e dashurisë, por mund të merren edhe për vrasës nga dashuria për urrejtjen, që ndonjëherë nuk ka nevojë të shpallej fare.

Në atë përhumbje, që kishte bërë të shalakatej rrugës së shkretë, që i ishte dukur se e çonte nëpër atë hapësirën e labirintit të pashmangshëm, ku mund të mbetej përgjithmonë, sikur me çdo kusht të dëshironte të mbrohej nga ajo që mund të quhej dështim, që vinte nga mungesa e frymës së dashurisë, dhe me moskokëçarjen ndaj së keqes, që mund ta shpinte në një zhvlerësim të papërmbajtshëm moral dhe njerëzor në përgjithësi, ai, për pak u ishte dhënë atyre që lidheshin me çastet e fillimit të asaj dashurie të jashtëzakonshme midis Kujtimit dhe Verës: që nga ato të cilat ia kishte thënë krijuesi i ri, Besim Mati, dhe që kishin nisur në spitalin e qytetit, kur vajza, me rastin e fatkeqësisë së rëndë të komunikacionit, luginës së Drinit, pas daljes së pashpjegueshme të makinës nga rruga, të pandikuar nga asgjë dhe

përplasjes në një rrëpirë të thellë, kishte humbur prindët dhe vetë ishte futur në një gjendje të pashpresë kome, por që kthimi i saj në jetë kishte ndodhur, kur më së paku pritej dhe besohej, jo nga mjekët (që çdo çast pritnin fundin), e as nga ilaçet, që nuk i bënin punë, por nga ajo ndërhyrja e çuditshme e djaloshit me frymën e jashtëzakonshme të dashurisë, pikërisht të tillë siç e kishte përfytyruar dhe dëshiruar edhe Erika, që thuhej se ai ishte në gjendje ta bënte ngaqë tashmë sekush kishte dëgjuar për mrekullitë e tij që, sipas dëshirës, të përgjonte biseda të ndryshme telefonike, veçmas ato që mbërtheheshin nga krizat e dashurisë, që pastaj, sipas nevojës, pasi t'ua hiqte si me magji ato që u ishin kthyer në shkaqe të grindjeve sa t'i përçanin dhe t'i shkatërronin, i kthente në binarë normalë, me ç'rast pastaj sa ora ndiqnin rrugën e pajtimit dhe të afrimit që shumë herë dukeshin sikur ishin të papërballueshme dhe të papajtueshme; flitej edhe për marifete të tjera, me të cilat nganjëherë ngatërronte edhe programet televizive që të mos shiheshin fare, sidomos kanalet shtetërore, të cilat prej kohësh ishin plot e përplot shfrime të pandalshme urrejtjeje (ato edhe do t'i paraprijnë asaj lufte që ishte në prag dhe nuk do të vonojë dhe do të shpërthejë); në kohën më të shikuar, këto kanale shtetërore, me qëllime të caktuara të kontekstit të kohës, befasisht përfshiheshin nga filma të vizatuar, por edhe nga pornografi ndër më banalet, me gjithfarëlloj seksi deri në perversion, përveç të natyrshmit. Prandaj, kjo ndërhyrje në spital thuhej se kishte përfunduar me sukses pasi ai shpejt e shpejt kishte prekur nëpër telat e aparaturës, me të cilën kurohej vajza dhe pasi që disa herë kishte sjellë duart nëpër ajër, sikur të kërkonte të nxirrte diçka të humbur në atë hapësirë, për habi të mjekut kujdestar, ajo ishte zgjuar shend e verë, kishte buzëqeshur dhe pasi kishte folur diçka se si kishte dalë nga një kohë tjetër dy mijë e sa vjet përpara, kishte marrë për dore djaloshin dhe ishte larguar me fjalët ngoje se nuk e kishin vendin aty ku koha mbetej peng i vonesave me urrejtje të mëdha...

Edhe pse fjalët për kohën prej dy mijë e sa vjetësh përpara, që ishin thënë prej vajzës, çastin që kishte dalë nga ajo gjendje kome, fillimisht nuk kishte dashur t'i merrte për tjetër përveç si pjesë të shpërthimit të shfrimeve të krijuesit të ri, Besim Mati, me të cilat sikur për pak ishte liruar gjatë kohës kur po i fliste rreth asaj që e kishte quajtur “dashuri të ndaluar” të dënuar me dështim po disi edhe ndryshe, megjithatë gjatë asaj ecjeje nëpër rrugën e shkretë drejt tyrbes së Erenikut, ato edhe si bredhje përfytyruese, e cytnin që asaj dashurie përnjëmend t'ia shihte atë frymën e jashtëzakonshme, atë ndijimin hyjnor, madje, të ngjashëm me atë që lidhjes së tyre të dështuar dhe të gjitha të tjerave që ndodheshin përballë atij mjerimi, do t'ia dëshironte Erika, por edhe çdokush tjetër, që e kishte hetuar pareshtur gjatë leximit të atyre tetëdhjetë e katër shënimeve të shkruara me të cilat ishin shoqëruar ato tetëdhjetë e katër ditët e ndërhyrjes ajrore nga qielli, kur ai, krahas atyre paraqitjeve me anën e lidhjes së panjohur, që ia bënte redaksisë gjermane, sikur shprehte edhe atë që vajza kishte thënë sapo kishte dalë nga gjendja e komës rreth asaj kohe me vonesa dhe pengut të saj, e cila mund të merret me mend se ishte kohë pa dashuri, ose së paku mund të thuhej se ajo nuk ndjehej sa duhej, pikërisht pse vendin e saj e kishte zënë urrejtja gjithnjë më e madhe, e cila përhapej si murtajë në kohë luftërash dhe të parën gjë që qëllonte ishte dashuria... Prandaj, edhe të menduarit për kohën dy mijë e sa vjet përpara, ku vajza thoshte se duhej për t'u kthyer dhe mund të merrej me mend se andej vinte, dhe të pengut të vonesave, që shfaqej me urrejtje të mëdha, prej nga ajo thoshte se duhet për të ikur, që nuk i takonin dhe as që duhej t'i takonin, pra të gjitha këto disi edhe më shumë ia kishin forcuar atë që do ta shohë si ndërlidhje të brendshme midis atyre shënimeve, që me anën e lidhjeve ajrore çdo ditë në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta i kishin ardhur redaksisë me shënimet e përfshira në atë që mund të quhej edhe “*Dashuria në kohën e urrejtjes*”, që ia kishte hedhur përpara dervishi i tyrbes së Erenikut sapo ishin kthyer nga vendi ku e kishin parë atë varrin e përbashkët, të vetmuar fare, me lule të freskëta përsipër, të cilave u paraprinte ai sqarimi se ato duhej marrë si “*udhëzime për ta mbrojtur dashurinë*”. Porse, atij të gjitha këto i kishin tingëlluar edhe diç më shumë, si udhëzime të përgjithshme, që drejtohen në të gjitha anët dhe që përherë, për ta shpëtuar dashurinë nga zhvlerësimet tjera që i bëhen, sa edhe ajo që deri dje është marrë si

lidhje martesore dhe në njëfarë mënyre ka paraqitur njëfarë pengu të saj, të shndërrohet në “lidhje të veçanta” dhe në proçka të tjera, ku tret fare...

Natyrisht se në shënimet e kohës së tyrbes së Erenikut, ndryshe nga ato që paraqitnin kapërcimin nga kryqëzata në kryqëzatë, që me anën e asaj lidhjes së panjohur ajrore i dërgoheshin redaksisë gjermane çdo ditë në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta, e ku fliste herë me gojën e Mendim Drinit, nga derë e Bardhëve të Përdritit, herë me të Nikë Bardhit, të Urës së Shenjit, herë me gojën e Gjin Bardhit fatkeq, nga derë princore e Dukagjinëve, e herë fliste me ditarin e Savës së zi, po herë-herë edhe me gojën e Gjon Nikollë Kazazit, me atë të Nimon Pashë Qypriut dhe fliste edhe në emër të shumë e shumë të tjerëve, që kishin kaluar nëpër to dhe secili ruante nga një rrëfim kryqëzatash - ishte perëndesha dashuri, e cila shfaqej në skenën e atij teatri antik diku në Bjeshët e Nemuna, që e shpjegonte zanafillën e atij ndijimi hyjnor, që dashurinë e kthente në strumbullar shpirti, e cila forcohej edhe më tepër kur e mundte urrejtjen, që nuk i ndahej dhe që shprehte atë prirjen e rënies dhe të rrënimit, e cila i kishte bishtnuar shpirtit gjatë rrugës së ngritjes, që do ta kenë shtyrë Kujtimin shpirtërisht t'i bashkohej vajzës dhe në atë njëjtësim ta bënte edhe atë kapërcimin prej dy mijë e sa vjetësh, sa ta përjashtonte në tërësi atë që prej vajzës do të quhej kohë me pengun e vonesave me urrejtje të madhe, nga duhej për t'u larguar, për të kaluar pastaj te shtrimi i atyre kërkesave rreth vendosjes së Perandorisë së më të mirës dhe rikthimit të librit të hapur, të ngjashëm me atë të antikës, që Gjin Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve do ta shprehë me kërkesën që do t'ua bëjë normanëve rreth rikthimit të Perandorisë së Romës së vjetër, me të cilën thoshte se ajo dhe vetëm ajo, krahas të mirave të tjera, vendeve të Arbnit, të shkapërderdhura nëpër anë të ndryshme të kryqit, do t'ua hiqte atë mallkimin e ndarjes së kufirit të botës, që u kishte rënë përsipër që prej tetëqind e njëzet e tetë vjetësh dhe i kishte futur në luftëra të brendshme dhe në tragjedi të tjera, të cilat nuk u ndaheshin dhe nuk do t'u ndahen derisa të vazhdonte ajo gjendje që, po të zbërthehej më tutje, kjo kërkesë lidhej me dashurinë dhe pushtetin e saj të plotë, që e rikthen në kohë krijimtarie të lirë dhe paqeje, pra jashtë luftërave dhe atyre që i ushqen urrejtja e gjatë...

“Vetëm ata që janë në gjendje të ndjejnë dashurinë e hyjit mund ta përballojnë helmin e urrejtjes”, do t'i kujtohet gazetarit gjerman të ishte theksuar me shumë kushtim në njërën ndër ato tetëdhjetë e katër shënimet e Kujtimit, të shkruara gjatë fushatës ajrore, të cilat dervishi ia kishte hedhur para dhe, si do të shihet, këtë e kishte bërë qëllimisht që çdo gjë ta lidhte me të dhe për të dhe se përsëritja e saj sikur i sillej vërdallë që t'ia fshinte edhe atë që i përkiste asaj që megjithatë e merrte si kohë të urrejtjes, e cila e kishte mundur dashurinë dhe se në atë përvijim (atij i ishte dukur se për herë të parë mbase për pak ia kishte dalë që ta anashkalonte edhe atë kufirin kohor prej dy mijë e sa vjetësh, të cilin me rastin e zgjimit nga koma e kishte nxënë ngoje vajza dhe thoshte se do t'i kthehej ngaqë nuk dëshironte të rrinte atje ku koha mbetej peng i vonesave me urrejtje të mëdha), kishte hetuar se nuk ishte mrekullia e djaloshit (ndërhyrja me ata telat dhe energjinë e jashtëzakonshme), që e kishte bërë atë dashuri - dashuri, që pastaj do të përfolët, do të përgojohej, do t'u nënshtrohet thashethemeve të pandalshme sa të gjykohej rëndë e më rëndë, por ishte pikërisht vendosmëria e tij që asaj dashurie t'i jepej me gjithë qenien, ngaqë kishte ndjerë nevojë për të, sepse fillet e saj si grishje e jashtëzakonshme i kishte hetuar që moti, qysh kur kishte parë vajzën në skenën e tetarit të qytetit gjatë një shfaqjeje për të rinj dhe se trysninë e saj e kishte ndjerë edhe më tepër, kur kishte dëgjuar ato paragjykimet rreth prejardhjes së saj (shihej herë si rome, herë si serbe dhe nënçmohej si e përdalë, shkinë dhe çmos), të cilat, sa vinin e shtoheshin më shumë në kohën kur hetoheshin shenjat e asaj lufte, e cila edhe nuk do të vonojë. Ajo madje, meqë mund të kishte prejardhje nga ata që kërcënonin me luftë dhe me vrasje, ishte shpallur “zog i qyqes”, “farë e keqe” dhe zi e më zi, që vajzës gjithnjë më shumë ia kishin larguar vullnetin për jetë, saqë një ditë u kishte thënë prindërve se do të dëshironte të ikte prej atij vendi për të shkuar në një skaj të botës, ku nuk do ta njihte kush dhe nuk do të njihte kë, ku njerëzit mbase nuk do të mund të flisnin, (sa herë që flisnin vetëm

helm nxirrnin), por do të përdornin gjuhën e shenjave dhe të tjera të ngjashme. Kjo prindërit e saj i kishte brengosur pa masë dhe me të drejtë, por që as atyre nuk ua kishte marrë mendja se mund të vinin kohë kur ajo do të qëllohej aq pamëshirshëm nga urrejtja e jashtëzakonshme, zbrazja e së cilës mbase si paralajmërim mund të kishte filluar me atë fatkeqësinë e tyre (mund të kishte qenë e kurdisur prej dikujt), për të vazhduar me të tjerat, kahu i të cilave dihet...

Çështja e ikjes “në një skaj të botës”, që vajza e kishte zënë ngoje, i ishte dukur e njëjtë me atë ikjen “në atë vendin e panjohur”, të cilin Erika ia kishte thënë dhe i ishte nënshtruar me bindjen se mbase ashtu shpëtonte nga përgjithësimi i mallkimit të përgjegjësisë, që nuk mund t’i ikej në atë kohë krimesh kundër njerëzimit, të cilat kryheshin në sy të botës, ndërkohë që para po kësaj bote lahashin sikur të mos ndodhte gjë.

Por, përkundër të përbashkëtës, që e kishte parë tek ikja, megjithatë i bëhej se rrugët e tyre ishin të ndryshme, sepse në njërën anë kërkohej mbrojtja me çdo kusht e dashurisë, jetësimi i saj, pa marrë parasysh mundimet, i cili çonte në mrekulli (kjo edhe kishte ndodhur me ato që ishin ndërmarrë që kodi i vrasjes të pengohej me kodin e hapur të dashurisë, të përhapur prej tyre, ndonëse i ishte paguar çmimi i jetës), ndërsa në tjetrën anë kërkohej shpëtimi i saj, si ngushëllim, ose çfarëdo qoftë, që nuk mund të përfundonte ndryshe përveç me dëshpërim të thellë dhe, natyrisht, me dështim.

Ishte e natyrshme, prandaj, që në këtë përpëlitse me këtë përfytyrim ai edhe më tutje të ishte zhytur dhe kishte ndjekur rrugën e asaj që quhet përmasë jetësore e dëshmimit të vështirë të dashurisë në kohë të urrejtjes së përgjithshme dhe të pandalshme kur, ndonëse sulmohet pamëshirshëm nga të gjitha anët, ajo megjithatë ndjek rrugën e vet, me çka ia kishte parë fillet, zhvillimin dhe kurorëzimin, në mënyrë që në kokën e tij e gjithë kjo të kishte ndjekur rrjedhën, së pari të një takimi të rastësishëm midis tyre, pastaj të takimeve të tjera, si të puthjes së parë e të puthjeve të tjera, për të shkuar deri atje sa ajo të dukej e pashkëputshme dhe e përhershme madje, edhe pse atë do ta ndjekin përgojimet, do ta ndjekin thashethemet dhe do ta ndjekin edhe ato kërcënime të hapura, që do t’u vijnë prej shumë anëve, ndër të cilat më i ashpri dhe më i pakuptueshmi kishte qenë ai, të cilin, siç thuhej dhe si dukej, askush nuk mund ta ndërpriste “pse vajza ishte krijesë e vëllazërim-bashkimit...”

Në këtë vorbull ngjarjesh, qoftë edhe e kërcënuar, dashuria megjithatë kishte marrë kahun e zjarrit të pa shushëm, së cilës ata nuk do t’i ndaheshin kurrë dhe madje mund të merret me mend se këtij betimi i ishin nënshtruar me pasion të madh, edhe pse fillimi i luftës kishte pasur mundësi të shfrytëzohej për të ikur dika dhe madje, ato që aty u merreshin për “mëkate”, t’i shfrytëzonin si atu, në ç’mënyrë do të fitonin kudo mbrojtje të menjëhershme, që do t’u jepej pa një pa dy, por që si duket kishte qenë bindja e djaloshit ajo që e kishte ndaluar nga kjo rrugë sapo kishte parë se mund të ishte pikërisht përfshirja në atë luftë, që do të mund t’ua shpëtonte, por edhe t’ua mbronte dashurinë, ngaqë mendja i thoshte se, siç ndodh në çdo luftë, edhe në këtë do të zbrazej ajo urrejtja e madhe me gjithfarë ngarkesash dhe do të fikej madje, gjë që kur një ditë të marrë fund, ata që do t’i shpëtonin, botën do ta shikonin me sy të tjerë, pra pa urrejtje, por me dashuri të përhershme, që ndonëse ndonjëherë ato u gjasonin ëndërrimeve të netëve të verës, djaloshin e kishin ushqyer me bindjen se ajo luftë, pa marrë parasysh qëllimet dhe të fshehta e saj dhe pa marrë parasysh pasojat e tjera të vërejtura dhe të pavërejtura (çfarë kishte plot e përplot), megjithatë nuk duhej të mbetej si çdo luftë tjetër, por duhej të ndikohej mbi të për të marrë kahun e mbijetimit të dashurisë së njëmendtë, me ç’rast duhej të mundej urrejtja dhe gjithë fuqia e saj, me të cilën andejpari aq gjatë ishte ushqyer dhe fuqizuar sa të kthehej në një vullkan vrastar; e gjitha, pra, të përfundojë ashtu për të ndikuar që dashuria t’ia caktojë fatin luftës dhe jo lufta dashurisë, që pastaj do të dihej vetvetiu se çfarë do të ishte...

Natyrisht që një gjykim i këtillë duhet ta ketë shtyrë djaloshin që asaj t’i rrekej në përputhje me këtë bindje, që do të thotë se asaj lufte duhej t’i hynte me përkushtimin që çdo gjë e saj të ndikohej, që dashuria t’ia përcaktojë fatin dhe kjo të bëhej me anën e një

ndërhyrjeje të pavënëre në tru dhe në zemër, pra, duke u futur në qendrat e udhëheqjes, nga pastaj, me anën e kodeve, ndër më të fshehtat, ku jepeshin ata urdhra të veçantë të vrasjeve, që ashtu t'u prisheshin koordinatat dhe kjo të bëhej me moton e shifruar "në emër të dashurisë" dhe "kundër urrejtjes", e cila pastaj do të hidhej edhe në të gjitha faqet e internetit dhe në lidhje të tjera, që bashkë me ato porositë, siç ishin shënimet për kryqëzatat dhe fatkeqësitë e pandalshme, që kishin sjellë në ato anë, të shërbenin për të dëshmuar se sa i rëndësishëm ishte ai pasion dhe thirrja për dashurinë e kundër urrejtjes, që të njëhej dhe të pranohej kudo, në vend se të bëheshin rreshtime të kota "për" dhe "kundër" asaj ndërhyrjeje gjysmake në atë luftë, me arsyetime humanitare, që mund të linte të kuptohej se vrasësit nuk ndëshkoheshin, por vetëm qortoheshin pse paksa mund ta kenë tepruar e të tjera si këto, që gjërat prapë i kthente aty ku ishin, që një ditë mund të çonin në një luftë tjetër dhe luftëra të tjera, të cilat prapë dhe prapë do të sillnin fatkeqësi dhe prapë e prapë do të ushqenin atë urrejtjen e pandalshme, me të cilën vazhdimisht vritet dashuria dhe dashuritë.

Për ta bindur vajzën që t'i mbetej pranë, ai do t'i thotë se edhe në atë luftë, e cila ishte plot e përplot urrejtje, që edhe urrejtja e kishte nisur dhe e kishte yshtur për të kryer krime ndër më të rëndat, me ç'rast mund të merrej me mend se ndër shumë dënime të ngjashme, ishte edhe ai dënimi me vdekje që i ishte bërë qytetit, për të cilin bëhej fjalë në ato njëzet e një shënimet në kuadër të atyre tetëdhjetë e katër paraqitjeve që barteshin si pjesë të ditarit të Savës së zi, pikërisht të atij që kishte ardhur të zbatonte atë dënim, por edhe ta bekonte sikur të ishte fjala për një detyrim civilizimi, me të cilin që moti ishin ngarkuar dhe një ditë lypsej të kryhej, që ajo të mos lejohej, duhej ndërhyhej në kodin kryesor madje me porosinë e shifruar "në emër të dashurisë dhe kundër urrejtjes", që do të përhapej ngado. Ky mesazh do të futet edhe në pjesët e saj më të mbrojtura, gjë që me atë veprim, që askujt nuk do t'ia merrte mendja se do të ishte i tillë, ata do të shkonin dy mijë vjet përpara, bashkërisht dhe fare të pavarur, në mënyrë që me një sjellje të tillë jo vetëm se do ta forconin dashurinë dhe do ta rikthenin besimin tek ajo, siç ishte në kohën e shfaqjes së perëndeshës dashuri, por do të bënin të ditur se po u ndoq ndijimi i saj ashtu si duhet, atëherë largoheshin edhe të gjitha ato të këqija që i përgatiteshin asaj, qofshin edhe nga perënditë e luftërave dhe armët e tyre të dukshme dhe të padukshme. Vajza ishte mahnitur nga kjo mrekulli dhe do t'i thotë se i vinte mirë që në atë luftë për herë të parë do të shfrytëzohej gjuha e dashurisë dhe fuqia e saj, e jo një gjuhëhelm dhe e urrejtjes, e cila kthehet në vrasje.

"Do t'i kthehemi gjuhës së hyjit, asaj që i duhet dashurisë së mirëfilltë për të mbetur dashuri e përhershme dhe e paprekshme, burim jete..."

Kështu mund t'i kishte thënë djaloshi vajzës dhe mund të merret me mend se pasi ajo mund t'ia kishte kthyer se ia vlente çfarëdo sakrifice që të mbrohej, por edhe të shpëtohej dashuria aty ku ishte sulmuar më së rëndi dhe më së shumti dhe ku kërcënohej që lufta kundër saj të kthehej në një epidemi shfarosëse gjithëpërfshirëse, thuajse të pavënëre kishin vendosur të largoheshin nga qyteti dhe, po ashtu mund të merret me mend, se pa ndonjë vështirësi kishin gjetur tyrben e Erenikut, ngaqë mund të merret me mend se djaloshi kishte pasur njohuri se aty ishte ai dervishi shurdhmemec, që i thoshin Dervish Uvilli dhe, po ashtu, mund të paramendohet se si fëmijë dhe më vonë, kishte dëgjuar për prirjet e tij që të merrej me shenjat dhe shpjegimin e tyre, që po ashtu mund të merrej me mend se do t'ia kishte krijuar bindjen se aty dhe vetëm aty e kishte vendin, nga do t'i bashkohej asaj gjuhës së shenjave dhe thuajse i papenguar dhe i pavarur fare do të vazhdonte atë luftën e padukshme, e cila do të bëhej me moton e dashurisë dhe kundër urrejtjes, kodi i së cilës do të përhapej në internet dhe ngado për ta përçarur idenë dhe betimin e saj, por që ajo do të futej gjithashtu edhe në të gjitha sistemet më të përkryera të përgjimeve dhe në ato informative ushtarake, me të cilat bëhej ajo luftë dhe mund të paramendohej se çfarë kishte qenë shqetësimi në radhën e atyre që kishin bindjen se tashmë kishin bërë atë hapin vendimtar drejt asaj që paralajmërohej si luftë e yjeve dhe luftë e ardhmërisë, me të cilën i hapeshin dyert një përgjimi të plotë dhe të përhershëm ku, e para gjë që do të binte viktimë, do të ishte vetë dashuria, pikërisht ajo që mbronte nga

zhvlerësimet dhe lojëra të tjera që bëheshin me njeriun e mbikëqyrur, të kurdisur dhe të nënshtruar.

”Këtë luftë do ta bëjmë me mjetet e saj...”

Kështu mund t’i kishte thënë djaloshi vajzës dhe mendjen e kishte pasur te ndërhyrja e padukshme në trurin e saj, ku përgatitej ajo, por edhe zhvillohej...

“Këtë luftë do ta bëjmë në emër të dashurisë dhe vetëm të dashurisë, e kundër urrejtjes dhe çmendjes së saj...”

Kështu mund t’i kishte thënë vajza djaloshtit dhe mendjen e kishte pasur tek ajo mrekullia e djaloshtit që e kishte kthyer në jetë dhe ia kishte krijuar bindjen se vetëm besimi në dashurinë e madhe dhe pasioni pas saj ishin në gjendje ta shpëtonin secilin nga rënia dhe dështimet që vijnë nga mungesa e saj, por edhe botën ta nxirrnin nga batakua, në të cilin kishte sharruar dhe zhytej gjithnjë më thellë...

Përfytyrimi si djaloshi bashkë me vajzën do t’i afroheshin tyrbes së Erenikut dhe si do t’ia dilnin të merreshin vesh me dervishin shurdhmemec (ndoshta i tillë shtirej pse kishte dëshiruar t’i kushtohej gjuhës së shenjave dhe fuqisë së saj të jashtëzakonshme) në mënyrë që nga ai vend së bashku t’i rrekeshin asaj lufte të padukshme, që do të bëhej në emër të dashurisë dhe kundër urrejtjes dhe në përputhje me këtë besim të patundur të hynin në të fshehtat e saj sa të thyenin edhe ombrellën më të fortë informative në botë që i ishte vënë asaj hapësire që gjatë fushatës ajrore të kryhej ai gjenocidi i paraparë prej kohësh dhe të tjera krime që i kishin paraprirë atij veprimi të veçantë të asaj lufte që, si duket, edhe do t’u kthehet në kob (kjo mund të ishte parashikuar prej tyre), pra gjitha këto e kishin mbërthyer gazetarin gjerman sa më shumë që i ishte afruar hapësirës, nga e cila herë pas here shikimi ia kishte zënë drunjtë e gërmuqët, që tyrbes së vogël i rrinin sipër sikur të ishin aty për ta mbrojtur prej rrezeve të tepërta, që atë ditë sa vinin e përhapnin nxehtësi, por edhe t’ua fshihnin gjurmët atyre, të cilat i ishin nevojitur asaj lufte të veçantë.

Duke ndjekur kahun e atij përcaktimi, që dashurinë ta ruajnë deri në fund dhe madje ta ndërlikojnë me një kuptim të veçantë, që është i mundshëm vetëm në ato rrethana të jashtëzakonshme të luftës, gazetari gjerman sikur kishte parë se ardhjes dhe hyrjes së djaloshtit dhe vajzës në tyrbe, jo vetëm që nuk u ishte dashur kurrfarë parapërgatitjeje, porse, mënyra se si ishte bërë ajo, jepte përshtypjen se prej dervishit madje edhe ishte pritur, gjë që e kishte shtyrë të mendonte se mos midis tyre kishte pasur ndonjë lidhje të veçantë, e mbajtur e fshehur? Apo, e gjithë kishte qenë vetëm pjesë e prirjeve të tyre të jashtëzakonshme që njësoj të hetonin po edhe të kuptonin lëvizjet e yjeve dhe të zbërthenin porositë e tyre, që si te njëri ashtu edhe te tjetri ishte pasqyruar me aftësitë thuajse gjeniale të njohjes së gjuhës së lidhjeve dhe të ndërlikimeve më të ndërlikuara dhe të shumësishë së tyre sa të jenë në gjendje të kalojnë pa pengesa edhe nëpër kodet më të fshehta dhe të papërballueshme, në të parë, të sistemeve më të përkryera të përgjimit, që lënë për të kuptuar se lidhjet e tyre telepatike a lidhje të tjera të ngjashme kishin qenë përherë të vendosura, por që u ishte dashur ajo luftë dhe shqetësimet e mëdha që shkaktonte ajo që ato të provoheshin dhe të vepronin bashkërisht drejt një qëllimi, që ata ia kishin dalë ta arrinin mrekullisht dhe deri në atë masë sa t’i çakordonin edhe ato sisteme tejet të ndërlikuara të shërbimeve më të forta informative të kohës, si dhe ato të zbulimit dhe të kundërzbulimit, që mendohej se ishin në gjendje të përgjonin çdo gjë mbi tokë dhe nën tokë, lart dhe poshtë dhe kudo, pa kursyer madje as çështjet që lidheshin me ato të natyrës më intime që, përveç kësaj, thuhej se shfaqeshin edhe tejet të mbrojtura dhe të paprekshme, madje dhe, kur kësaj i shtohet edhe e dhëna, se krahas atij zhvlerësimi me të menduarit rreth Perandorisë së më të mirës dhe vendosjes së saj (siç fliste Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdritit dhe Gjin Badhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve), paraqitej edhe të menduarit rreth ardhmërisë së njerëzimit në kuadër të një hapësire të përbashkët dhe në rrethana të një rendi të ri botëror dhe të tjera si këto, atëherë shihej fare qartë pse duhej të përfundonin siç kishin përfunduar, pra me ato vdekjet që do të dukeshin të rëndomta, të qeta, por që në të vërtetë ishin vrasje të paralajmëruara dhe me paramendim, të

cilat, si do të vlerësojë në librin e pabotuar “*Nata e yjeve të Kosovës*”, gjejnë ata që në çfarëdo mënyre bëjnë t’ua prishin terezinë atyre që Kujtimi i kishte quajtur “kryqëzata të pandalshme”, (pjesë të të cilit herë pas here ia kishte dërguar krijuesit të ri, Besim Mati dhe përhapur edhe në faqet e internetit dhe këtë sikur e kishte bërë qëllimisht që ato doemos t’i shihnte dhe t’i pranonte edhe Erika, kudo qoftë, si pjesë të atij bashkëbisedimi të tyre të ndërprerë, që megjithatë, njëanshëm vazhdonte dhe vazhdonte ta pasqyronte kthimin e ngadalshëm kah dashuria dhe kuptimet, prej të cilave ajo ishte privuar, pikërisht nga ato, të cilat ajo i kishte parë tek po e rrezikonin dhe po e zhvleftësonin tmerrësisht, siç ishte sjellja inferiore ndaj të keqes, por edhe trajtimi i saj vetëm si çështje e mirëqenies...)

Ky gjykim, që iu duk se e kishte çuar shumë larg dhe mund të ishte i ngjashëm me atë pjellën e fantazisë, e cila u duhet zmadhimeve gjithfarësh, me të cilat ushqehen gazetatat bulevardeske, sikur e kishte trandur dhe kishte dashur për pak ta mënjanonte, por ishte afria e tyrbes së Erenikut dhe prania e saj, që prapëseprapë e kthente te përfytyrimi i atyre që kishin qenë pjesë e shkrimeve dhe e shënimeve, të cilat aty ishin shfaqur gjatë tetëdhjetë e katër ditëve, sa kishte zgjatur fushata ajrore dhe mund të merrej me mend se prej aty ishin dërguar dhe pranuar në redaksi, që linte për të kuptuar se thyerja e bllokadës informative, që i ishte vënë gjithë hapësirës së vendit me anën e ombrellës më të fuqishme që ishte parë ndonjëherë në ato luftëra, nuk kishte qenë as e rastit, as e përkohshme dhe as e pjesshme, por fryt i një përkushtimi të jashtëzakonshëm, që janë në gjendje ta vënë në veprim vetëm ato impulse të veçanta të dashurisë, të cilat mund të krahasohen me fuqinë e shfaqjes së saj të mirëfilltë, kur perëndesha dashuri ia kishte dalë që në folenë e mbretërisë së qiellit t’i zbusë edhe armët më të mëdha, sa t’i bëjë të parrezikshme dhe madje ia kishte dalë t’i bashkonte edhe ato qeniet e dënuara nga Zeusi që përherë të mbeteshin të përgjysmuara dhe të tjera si këto, por që një ditë, edhe ai ndijim madhështor dhe ajo prirje hyjnore kishin marrë fund kur ajo ishte bartur në mbretërinë tokësore, pra midis njerëzish, dhe i ishte nënshtruar urrejtjes dhe gjithë asaj ngarkese që krijesat e kishin sjellë me vete ngaqë nuk kishin qenë në gjendje ta mbanin vazhdimisht në kahun e lartësisë.

Të menduarit se ai vend i qetë dhe në dukje i harruar mund të kishte qenë pjesë e një shqetësimi të madh botëror, ndër më të mëdhenjtë e asaj lufte, që madje njësoj kishte preokupuar, por edhe brengosur ata që kishin pasur dobi dhe dëm prej tij, prapë e kishte kthyer aty ku nuk mund të mbetej përherë, në mjegullën e parafytyrimeve gjithfarësh, prej nga ishte përpjekur të lirohej sa më parë dhe, përballë realitetit, të ndiqte gjurmët e asaj vdekjeje, që tashmë e kishte quajtur vrasje të paralajmëruar dhe me paramendim, ku pa përjashtim kishin marrë pjesë të gjithë dhe këtë e kishte nga ato që krijuesi i ri, Besim Mati, ia kishte thënë aq bindshëm rreth asaj dashurisë së ndaluar midis të rinjve, e cila ishte e dënuar të dështonte pse andej e kishin çuar rrethanat e luftës dhe ajo fryma e urrejtjes së thadruar, që kishte prekur çdo gjë të atyshme sa edhe çështjet më të rëndomta të mbarseshin me dyshime ndër më të pabesueshmet, por që nuk do të vonojë dhe ato do t’i shoqërojë edhe me të dhëna të tjera, të cilat jo vetëm që do t’ia forcojnë atë besim, por do t’i mundësojnë që atë ta zgjerojë me bindjen se nuk ishte e rastësishme që andejpari dashuria të sulmohej e para dhe të qëllohej më së ashpri, ngaqë kjo kishte të bënte me përcaktimin antik se luftërat duhet t’ua caktonin fatin dashurive, në vend që të ndodhte e kundërta. Kjo kishte bërë që tërë ajo ndërhyrje e padukshme në kodet më të mbrojtura të saj të kishte moton e dashurisë dhe kundër urrejtjes, që si kundërpërgjigje, megjithatë, kishte pasur moton e prerë të vdekjes, pra, të vrasjes së dashurisë...

Sigurisht se edhe më tutje do të ruante parafytyrimin e motos së dashurisë së përherëshme dhe të kodit të saj, që prej aty ishte nisur dhe ishte përhapur dhe mrekullisht ia kishte dalë të futej pikërisht aty ku niste kodi i luftës, pra ai i vrasjeve, dhe do ta çorientonte madje, sa në bartje e sipër nga lart-poshtë, urdhri “*me vra*” të zëvendësohej me atë “*me dashunue*”, që kishte sjellë aso çrregullimesh sa diku-diku madje për pak të ishin ndërprerë edhe vrasjet e parapara me aq kujdes dhe të tjera si këto, që njësoj mund të thuhej se kodi i

dashurisë dhe kundër urrejtjes kishte mundur të vepronte edhe në anën tjetër, pra që urdhri për hedhjen e bombave nga ajri të zëvendësohej me urdhrin për “hedhjen e dashurisë” dhe të tjera bredhje, të cilat e kishin shoqëruar gjatë asaj rruge, të paktën të gjente prehje në gjithë atë ngatërrim dhe kjo t’i vazhdonte edhe më tutje, që kurdoherë këtë ta kishte parasysh edhe Erika, se edhe ai, qoftë edhe rastësisht, ishte nisur diku në kërkim të hulumtimit, por edhe të pasqyrimin që paraqet mbrojtje të mrekullueshme të dashurisë, e njëherësh edhe të shpëtimit të dashurisë, së cilës nuk do t’i ndahet, pa marrë parasysh se nuk mund t’i ikte dështimit që e kishte përjetuar, e të tjera, e të tjera si këto, me të cilat do të sillej e pështillej pafundësisht, po të mos ishte hapja e derës së tyrbes dhe shfaqja e dervishit, që me atë shikimin e njëjtë, që herën e kaluar ua kishte bërë me shenjë t’i shkonin pas çufrave, që do t’i shpinin te varri i përbashkët i vetmuar buzë lumit, këtë herë ia kishte bërë me dije se duhej të hynte brenda.

IX

Qëndrimi në tyrben e Erenikut dhe ballafaqimi i gjatë me dervishin, që kishte përfunduar në mëngjesin e ditës tjetër, që e kishte hetuar pasi kishte dalë jashtë dhe rrezet e diellit sapo të liruara nga ana e Pashtrikut ia kishin prekur sytë me një vezullim të lehtë, nuk ia kishin davaritur përfytyrimin rreth motos së dashurisë dhe kodit të saj që mund të ishte përhapur prej Kujtimit, që ajo luftë të prekej mu në trurin e saj, pra aty ku drejtohej, dhe t’i ngatërroheshin penjtë sa të dukej sikur ndonjëherë të kishte humbur busullën pikërisht ngaqë nuk mund të mbikëqyrej fare, e lëre më të zhvillohej në përputhje me qëllimet e përhershme vrastare, e të tjera si këto, që i ishte qepur në atë pjesën e rrugës për te tyrbja. E gjithë ajo bredhje mendimesh, së cilës i ishte nënshtruar me dëshirë dhe kishte dashur të ishte e tillë, që së paku ajo vrasje të nxirrej nga moria e të rëndomtave, të shumtave dhe thuajse i nënshtroheshin të njëjtit nënçmim, sikur kishte marrë atë kah dhe nuk kishte pasur të ndalur. Dhe, si do të shihet më vonë, kjo do të ndikojë që t’ia krijojnë atë bindjen se vdekja e Kujtimit dhe e Verës (më gjashtëmbëdhjetë qershor, pra ditën kur nga ana e Urës së Shenjtë ishin shfaqur trupat italiane me ato breshëritë që i kishin zbrazur në ajër), ishte një vrasje e bërë me paramendim dhe e paralajmëruar, siç do të jetë edhe ajo e dervishit të tyrbes së Erenikut, tre vjet më vonë dhe, siç do të jenë edhe disa vrasje të tjera në ato anë herë pas here dhe do të mbesin të pandriçuara, ndonëse ato ndiqnin të njëjtën vijë veprimi, kur paralajmëroheshin, madje dhe linin të njëjtat gjurmë të hapura pas kur kryheshin dhe që madje, mund të merreshin si vazhdimësi e vrasjeve të ngjashme në atë Luftën e Parë Botërore të madhe dhe, edhe në atë Luftën e Dytë Botërore të madhe dhe, që me rrjedhën e disave nga to do të njoftohet po atë natë, dhe ato, do t’i shërbejnë për të nxjerrë atë vlerësim, që më vonë do ta shprehë haptas kudo, të parë si fitil të të gjitha luftërave botërore në atë hapësirë, të cilat i kishte udhëhequr urrejtja e jashtëzakonshme, e mbushur dhe e stërmbushur që prej shekujsh, që kishte shpërthyer kundër pushtetit të perëndeshës dashuri dhe fuqisë së saj të përhershme, e të tjera si këto, edhe pse do t’i hidhet poshtë njëanshëm dhe madje me shpotitje gjithfarësh, e cila, kur fliste ashtu, ngjante fare e çekuilibruar.

Natyrisht se ishte nata e tyrbes së Erenikut dhe kthesat e saj, të cilat kishin ndikuar që përfundimisht atë vdekje ta quajë vrasje me paramendim dhe të kryer në krye të herës, qysh në ato luftërat e mëparshme (të Parën dhe të Dytën Botërore), ku kishin marrë pjesë të gjithë, por që atë përgjithësim më vonë kishte menduar ta rrudhte disi me bartjen tek epidemia e urrejtjes dhe me përfshirjen në të, ndërkohë që gjithë vëmendjen e kishte përqendruar te shkaktarët kryesorë, që i shihte tek ata që e kishin nisur atë luftë të pasosme (rrënjët e saj shkonin larg e më larg), që e kishin bërë me ato qëllimet që diheshin, por që ajo u kishte mbetur e pakryer pse kodi i saj kryesor, fare papritmas, ishte prekur dhe ndikuar madje (qoftë me prishjen e ombrellës informative që i ishte vënë gjithë vendit dhe besohej se do të mbetej e

paprekur përderisa të kryhej ajo që ishte nisur, qoftë edhe me atë ngatërresën e pabesueshme dhe të habitshme madje, që ishte shfaqur gjatë komandimit, kur urdhri: “*me vra*” ishte marrë i kthyer në urdhrin: “*me dashunue*”), gjë që kishte sjellë çrregullime të ngjashme, të cilat ndonjëherë edhe pa dashje vrasësit të ktheheshin në shpëtimtarë rasti, por që ngjashëm pasoja dobiprurëse për viktimat e pambrojtura do të shkaktonte edhe në radhët e atyre që nga ajri kryenin atë ndërhyrjen, kur urdhri i hedhjes së bombave befasisht u ishte zëvendësuar me atë të hedhjes së dashurisë, që nuk kishte pasur tjetër mundësi përveç të kuptohej si urdhër për tërheqjen e urdhrit paraprak për hedhjen e bombave dhe, si do të shihet më vonë, pengimi i hedhjes me çdo kusht të bombave nga ajri, pa u qartësuar mirë objektivat mes vrasësve dhe viktimave, ku ata jo rrallë shfaqeshin qëllimisht të ngatërruar, kishte kursyer nga vdekja e sigurt qindra e mijëra veta, pikërisht të atyre që nga armata e vrasësve shfrytëzoheshin si pengje të gjalla për qëllime ushtarake, kur jo rrallë bëheshin edhe aso kurdisjesh që njerëzit e pambrojtur, në ikje e sipër, të ktheheshin në objektiva të kamufluar, sikur të ishte fjala për lëvizje ushtarake, që pastaj ato masakra të shfrytëzoheshin, në njërën anë për t’ua humbur çdo shpresë viktimave, sapo të hetonin se qëlloheshin edhe nga ata që thuhej se i merrnin në mbrojtje dhe, në tjetrën anë, vrasjet masive t’i ndihmonin asaj zhurme propaganduese, me të cilën arsyetoheshin se vrasja e paramenduar dhe e paraparë nuk vinte nga toka, por nga ajri...

Si do të merret vesh nga ato që po atë ditë gjithë shqetësim ia kishte thënë krijuesit të ri, Besim Mati, ajo që prej tij ishte quajtur nata më e gjatë e jetës dhe më vendimtarja dhe që vazhdimisht do ta theksojë si natë të zbulimit të vetvetes, që thoshte se e kishte nga ai ndijimi i veçantë, hetimi i të cilit kishte theksuar se „i ishte dashur ajo shtysa ndërlidhëse nga jashtë“ dhe me këtë rast kishte menduar për dervishin dhe të tjera si këto (kjo në redaksi nuk ishte kuptuar dhe, si duket, ky përcaktim do të paraqitej si njëra ndër pengesat e para dhe më kryesoret që do t’i dalin botimit të asaj që më vonë do ta titullojë „*Nata e yjeve të Kosovës*“ dhe thujse papritmas do të ndërlidhej po edhe do të plotësohej edhe me ato që kishin ngjarë gjatë Luftës së Parë Botërore të madhe dhe me ato të Luftës së Dytë Botërore të madhe sa të shiheshin si pjesë e një vrasjeje të madhe të paramenduar) - pra, e gjithë ajo që lidhej me atë bredhje kishte filluar çastin kur i ishte afruar tyrbes së Erenikut dhe me atë mendimin në kokë se pikërisht aty mund të kishte rrjedhur njëri ndër shqetësimet më të mëdha të asaj lufte, aq sa madje asaj t’i mbetet i hapur edhe kodi, që ajo të merret edhe si e pakryer, ose së paku me një pushim që, pa marrë parasysh sa zgjat, sërish do t’i kthehet kodit të vet vrasar, së cilës prapëseprapë do t’i duhet dikush që t’ia çrregullojë atë derisa t’ia rrënojë fare, ashtu siç kishte ndodhur me shtizat e përflakura të Hefesit, furtunat e Eolit a me dridhjet e Poseidonit... Pra, me përpëlitjen e dyshimit të luftës së papërfunduar qëllimisht, kishte parë dervishin sikur i jepte shenjë se duhej të hynte brenda, gjë që ai e kishte ndjekur atë dhe sapo ishte futur në atë hapësirë të ngushtë me një varr në mes, të mbuluar me disa qëndisma si të praruara me ar, ku nuk pipëtinte asgjë, veç dritës së dobët të një qiriu të lodhur dhe, në atë rrethim me atë brendi të ngjeshur me heshtje të thellë, i ishte dukur se çuditërisht ishte zbratur nga gjithë ato që deri pak më parë, si përfytyrime dhe rropatje gjithfarësh ia kishte bluar koka, por ishte liruar edhe nga të tjerat që i takonin të menduarit të rëndomtë, saqë kishte pasur bindjen se asgjë, pothuajse asgjë tjetër nuk i kishte mbetur, përveç një shurdhim, i plotë që i bëhej se e kishte përfshirë fund e krye dhe ia krijonte përshtypjen se ndodhej përballë një gjendjeje të një ndijimi të veçantë, që mund të merrej si diçka jashtë kohe dhe jashtë hapësire.

Sikur t’ia kuptonte shqetësimin, dervishi e kishte matë me atë shikimin e akullt, që ai këtë e kishte përjetuar si një shkreptimë e jashtëzakonshme drite a diçka tjetër e pashpjegueshme që e kishte përshkuar tejprtej, që më pas nuk kishte qenë në gjendje për asgjë tjetër përveç të ndiqte ato që i vinin nga ana e dervishit, të cilat kishin filluar me disa lëvizje të duarve, që i kishte sjellë dhe mbështjellë përpara derisa kishte zënë këndin nga edhe më tutje kishte ruajtur ato lëvizje të duarve, por që tash i sillte rreth vetes mundimshëm dhe i shoqëronte me dredhje të qafës dhe të kokës që, ndonëse nuk kishte kërkuar ta ndiqte, u ishte bashkuar dhe si i dalë jashtë vetes, ishte përpjekur të bënte të njëjtat veprime dhe, sa më

shumë që ishte dhënë pas atyre, aq më shumë kishte hetuar se pak nga pak po lirohej nga ai shurdhim i mëparshëm, por që edhe më tutje mbetej me përshtypjen e një gjësendi të zbrazur fare bëhej gati të mbushej me diçka tjetër, që nuk e duronte të kaluarën dhe madje e përjashtonte fare atë.

Gjithnjë në ndjekje dhe përcjellje të veprimeve të dervishit, që për një çast, si nëpër mjegull e kishte parë të mbytur në djersë dhe tek po nxirrte disa klithje të rënda, si ulërima të çuditshme të përcjella me lëvizje tepër të shpejta dhe marramenthi të duarve dhe të trupit, që kishin zgjatur e zgjatur aq sa i ishte dukur se ashtu po ikte, se madje po bëhej gati të fluturonte, se në atë ikje edhe ai domosdo do ta shoqëronte, por që një çast e gjithë ajo dalldisje kishte marrë fund me një shembje mbi varrin, ku ai kishte mbetur një copë herë me disa përcapje të lehta në gojë, të cilat dukej se ia nxirrte i gjithë trupi i shkallmuar, sikur të ishte liruar nga një ankth i rëndë.

Pak më vonë, dervishi ishte kthyer nga ai dhe prapë ia kishte drejtuar atë shikimin e akullt që e kishte përfshirë tejmbanë, me ç'rast kishte hetuar sikur po e lëshonin këmbët dhe, në vend se të shembej, kishte bërë përpjekje të mbikëqyrte uljen, që të ishte sa më e qetë, gjë që edhe ia kishte dalë. Ai pas pak kishte parë se para dervishit rrinte këmbëkryq, gjithnjë në pritje që të lirohej nga ajo ngrirje, e cila e kishte përfshirë.

Por, dervishi edhe më tutje kishte vazhduar t'ia drejtonte atë shikimin e akullt zhbirues, ndërkohë që ai edhe më tutje kishte mbetur si i shtangur, derisa dikur dervishi kishte lëvizur nga vendi dhe pasi kishte tërhequr disa nga letrat me gjithfarë vijash dhe shenjash që rrinin mbi varrin, kishte nxjerrë një rën prej tyre dhe ia kishte lënë para. Ai këtë e kishte bërë sikur ta urdhëronte që atë shenjë dhe ato vija në atë fletë t'i ndiqte me vëmendje të madhe, meqë prej saj do të varej edhe hapja e të tjerave dhe gjithë ajo që do t'i duhet përdorimit, por edhe kuptimit të gjuhës së shenjave, që paraqiste çelësin e zbërthimit të mëtejshëm të të gjithë të vërtetës së atyre që kishin ngjarë në atë hapësirë, para dhe gjatë ndërhyrjes ajrore, nga mund të merrej me mend se kishin rrjedhur jo vetëm ato tetëdhjetë e katër paraqitjet, që i ishin dërguar redaksisë çdo ditë në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë në saje të shpërthimit të një rës ndër bllokadat më të fuqishme informative të kohës, që i ishte vënë gjithë vendit, por nga aty mund të ishin kryer edhe ato ndërhyrjet e tjera ndaj kodit të luftës me atë kodin e jashtëzakonshëm të dashurisë dhe kundër urrejtjes, i cili ishte përhapur sa të depërtonte edhe deri te qendrat komanduese kryesore të të dy palëve, të cilat njësoj, ndonëse me qëllime të ndryshme, ishin përqendruar ta zbulonin sa më parë dhe me çdo kusht atë ndërhyrje të papritur, që mund të merret me mend se për pikënisje mund të kishte pasur dyshimin se pikërisht ajo ndërhyrje e çuditshme që vinte prej asaj që me gjuhën ushtarake quhej “Pika X” e që - ndonëse shfaqej me porosi nganjëherë të pabesueshme për ato rrethana, siç ishte ajo për dashurinë kundër urrejtjes, sa të mund të merreshin edhe për lajthitje të ndokujt - nuk mund të ishte tjetër veçse vepër e përkryer përgjimi e “palës kundërshtar”, e vendosur për qëllime të luftës, por edhe për qëllime të tjera që i duheshin asaj që paraqiste fshehtësi të hyrjes në luftën e yjeve, rreth së cilës punohej me të madhe në të dy anët, ndaj edhe mund të merret me mend pse ndaj këtij dyshimi ishte treguar vëmendje e jashtëzakonshme dhe çdo gjë, që në fillim, ishte përqendruar te hulumtimi i shenjave nga “ana tjetër”, që mund të ishin edhe çështje e kurdisjeve të ndryshme. Për këtë arsye edhe mund të merret me mend se ishin vënë në veprim aparatura dhe aparatura gjithfarësh përgjimi në brendi të satelitëve, pastaj përreth dhe kudo, ndërkohë që nga rrethimi që përfshinte tyrben e Erenikut edhe më tutje vazhdonin ato që shfaqeshin si “shpërthime të jashtëzakonshme të bllokadave informative” dhe askujt nuk do t'ia merrte mendja se fjala ishte për veprime të pavarura të një djaloshi të dashuruar, që kishte për qëllim të mbronte dashurinë nga urrejtja dhe të një dervishi shurdhmemec, i cili shfrytëzonte shenjat dhe gjuhën e tyre për marrëveshje të rëndomtë me të tjerët.

Natyrisht se ajo shenjë dhe ato vija gjithfarësh me kryqe të shumta, që i ishin hedhur përpara, ia kishin tërhequr vëmendjen, por ai kishte pritur ndonjë udhëzim çfarëdo qoftë, i cili do ta shoqëronte atë që mund të merrej për hyrje në gjuhën e shenjave dhe në të fshehtat e

tyre. Por, në vend se të ndodhte kjo, dervishi edhe më tutje kishte vazhduar ta mbante në shënjestër të atij shikimi të akullt që e përshkonte tejprtej, saqë një çast i kishte shkuar mendja të kërkonte ndonjë sqarim, e pse jo, edhe ndonjë udhëzim si të veprohej më tutje dhe këtë ta bënte me anën e lëvizjeve të duarve dhe gjesteve, por edhe të shikimit.

Derisa merrej me këtë mëdyshje, hetoi se dikur shikimi i akullt, që i vinte prej tij, për pak dhe vetëtimthi u zhvendos te letra me shenjen dhe vijat në të për t'u kthyer aty ku ishte që nga çasti kur i bëhej se tejprtej e përshkonte. Kjo sikur mjaftoi t'i bëhej me dije se ishte shenja dhe ishin vijat e shumta në të bashkë me ato kryqet, që gjithsesi duhej t'u kthehej para se të hapeshin të tjerat, ku ai priste shpalimin e tërë çështjes.

Ky lloj udhëzimi ia hoqi shtangimin dhe ai iu kthye shenjës në letër dhe vijave të shumta me kryqe që e shoqëronin sikur të ishin të atilla që t'ia vështirësonin qartësimin sa të përhumbej fare. Por, ai megjithatë, pa një hark dhe dalloj një shigjetë, të cilat rrinin të hapura në dorën e një shigjetari që, ndonëse nuk shihej qartë, merrej me mend se ajo bartej prej tij dhe se ashtu shënohej.

Një copë herë e shikoi shigjetën dhe harkun bashkë me dorën e shigjetarit të panjohur. Dhe, sa më shumë që u përqendrua në të, hetoi se ajo ngadalë ndryshonte kahun dhe nuk vonoi që drejtimi i shigjetës, që fillimisht i dukej se qëndronte nga poshtë-lart, merrte atë kahun nga lart-poshtë dhe se pas një përqendrimi të mirë, ajo ishte hedhur gjithnjë nga lart-poshtë dhe kishte rënë poshtë, porse në rënie e sipër ajo ishte kthyer në një vetëtimë të padukshme, që po ashtu kishte qëlluar padukshëm dhe që ajo shkrepje e padukshme kishte përfunduar pikërisht aty për të mbetur përherë e padukshme.

Përshtypja e ndryshimit të kahut të shigjetës nga poshtë-lart tek ajo lart-poshtë, si dhe drejtimi i saj që ishte kthyer në një shkrepje të padukshme, që kishte qëlluar padukshëm dhe kishte mbetur e padukshme, i kishte ngjarë edhe më e rrëshqitshme nga përvijimi i një diçkaje si lëvizje e yjeve që sikur shkëputeshin nga letra dhe silleshin e mbështilleshin furishëm në atë hapësirë të vogël, sikur synonin të shkatërronin diçka të padukshme.

Kjo i solli marramendje, por edhe më tutje vazhdoi të ndiqte atë mbështjellje, që pak nga pak kthehej në një lëbyr drite të përflakur sa dikur iu bë se çuditërisht sharroi në shikimin e dervishit, i cili nga ai veprim sikur u kthye në një skelet a dyzim të tij, krejt një, që lëvizte si hije, por që kjo kishte mjaftuar t'ia ndryshonte kahun dhe kuptimin atij ballafaqimi në atë hapësirë të vogël dhe të rrudhur me dervishin, që e kishte pritur me aq kureshtje, ngaqë kishte hetuar se ai skelet a dyzimi i tij, që lëvizte si hije, kishte nisur t'i nxirrte disa si fjalë, që ndonëse tingëllonin si përçapje të shkapërderdhura, e herë si mbllaçitje të rënda, ato pak nga pak, lidheshin ndër vete saqë dikur filluan të krijonin fjali, të cilat nxirrnin kuptime, nga mund të merrej vesh se bëhej fjalë për një si përpjekje të ndërlidhjes së veçantë shpirtërore me hyjin, të ngjashme me atë që kishte hetuar në ato paraqitjet që redaksisë i ishin dërguar me anën e asaj ndërhyrjeje ajrore, kur me gojën e Mendim Drinit nga derë e Bardhëve të Pëdrinit flitej për përpjekje të mëdha që prej tij të kthehet gjuha e shenjave dhe kjo të bëhej nga shkaku i keqpërdorimit të gjuhës së shkronjave nga ata që me anën e tyre kishin shkruar dhe pastaj përhapur atë librin e mbyllur, si urdhër të përherëshëm, me të cilin ishte përhapur ai mashtrimi i shpëtimtarit dhe i shpëtimit pasi që të jetë pranuar pendimi i mëkatit të zanafillës.

Kur tashmë krijonte bindjen se ai skelet a shpërfytyrimi i tij, i cili lëvizte si hije, mund të ishte pikërisht kipci i atij që në ato gjashtë paraqitjet e Kujtim Kosovës, ndër gjithsej tetëdhjetë e katër të dërguara gjatë gjithë kohës së fushatë ajrore, shfaqej si Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Pëdrinit dhe se mund të ndodhte që ashtu të fillonte edhe shpërfytyrimi i të tjerëve, që ishin shfaqur herë si Gjin Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve, herë si bujar Nikë Bardhi nga Toka e Lashtë, herë si peshkopi Gjon Nikollë Kazazi, por edhe si sadriazem Nimon Pashë Qypriliu dhe të tjerë, që kishin folur për ato kryqëzatat e panumërta dhe për ngjarje të tjera - kishte ndodhur që skeleti a dyzimi i tij, që lëvizte si hije, të treste fare dhe aty ku pak më parë rrinte, të paraqitej një si mjegull e lehtë, e cila lirohej nga poshtë, por mbetej në syprinë, sikur të paralajmëronte shfaqjen e ndonjë lëvizjeje më të gjerë dhe më të

thellë, që nuk kishte vonuar dhe, në atë që i ishte dukur si skenë dhe i ishte hapur si e tillë, kishte parë të përhirë atë që kishte bindjen se ishte Kujtimi, i cili mbante në duar disa si yje, që i vendoste dhe e i zhvendoste në një si hark, nga pastaj liroheshin ca shkrepitima drite, të cilat shpërndaheshin në hapësirë dhe sa herë që ndodhte kjo, ai, për të cilin besonte që ishte Kujtimi, po në atë hark fuste letra të tjera, që i nxirrte nga diku dhe ato prapë ktheheshin në shkrepitima drite dhe shpërndaheshin në hapësirë. Ai sikur përgëzohej për këtë nga dikush që i rrinte pranë, që kishte bindjen se mund të ishte Vera, e cila i fliste diçka për dashurinë e përjetshme, atë që vjen nga perëndesha dashuri dhe ndijimi i saj dhe kështu thuajse pareshtur, derisa nga qielli, sesi do të lirohet një vetëtimë e jashtëzakonshme, e cila do t'i qëllojë dhe ata do të kthehen në mjegull, e cila do të tresë për ta zënë sërish vendin e saj, së pari ai skeleti a dyzimi i tij që lëvizte si hije, që pastaj ky shndërrim të marrë fund me rikthimin e dervishit, siç rrinte, gjithnjë me atë shikimin e akullt që ia drejtonte dhe i bëhej se edhe më tutje tejprtej i depërtonte.

Ky shndërrim nuk e shqetësoi, por as nuk e liroi nga fryma e asaj, në të cilën ishte përfshirë dhe, edhe më tutje vazhdonte ta mbante të fanitur me pjesëza të shkëputura. Ai do të dëshironte të mbetej ashtu, ndonëse e shumta e kësaj gjendjeje i dukej si pjesë e një lëvizjeje të paqartë, ku tashmë përfytyrimin të Kujtimit i kishte dhënë fund ajo shkrepitima e vetëtimës së padukshme e ardhur nga lart të përmbyllte atë shfaqje që ai do ta dëshironte ta ndiqte sa më shumë, mbase gjithnjë.

Por, si duket, ishte dervishi me sjelljen e tij që linte për të kuptuar se ai mbikëqyrte të gjitha, që nga zhvendosjet dhe ndryshimet, nëpër të cilat ai kalonte, e deri te shfaqja e atyre vegimeve i kapërcimit të gjendjeve nga njëra te tjetra dhe, gjithnjë, duke e mbajtur nën atë shënjestrën e shikimit të akullt, kishte prekur letrat e tjera me shenja dhe prapë disa prej tyre ia kishte hedhur përpara, me ç'rast ai kishte parë *shenjën e luanit* dhe *shenjën e shqiponjës*, që i kishte shikuar e shikuar dhe sa më shumë që ishte përqendruar në to aq më shumë i kishte ngjarë se ato pak nga pak po lëviznin, se po rriteshin e po rriteshin, sa dikur ishin kthyer në përmasat e tyre të natyrshme: *luani* me pamjen tepër krenare dhe me qëndrimin prej fitimtari të sigurt, por edhe *shqiponja* me atë shikimin tepër të ashpër e tepër depërtues, që mbikëqyrte hapësirën nga lart, nga pastaj i ishin afruar një fronti të artë, që nxirrte shkëlqim të praruar, me të cilin mbulohej çdo gjë dhe sikur jepte të kuptohej se deri ku arrinte ai prarim shtrihej hapësira e Perandorisë së më të mirës, të cilën ata e mbronin dhe do ta mbronin, pa marrë parasysh kërcënimet.

Kësisoj, kur kishin vënë kurorat e arta në kokë, *luani* i ishte dukur sikur të ishte Kujtimi, ndërsa *shqiponja* të ishte Vera, dhe se, aty ishin për me e kurorëzue atë dashurinë e ndaluar dhe të mallkuar nga smira e urrejtjes dhe nga të pabëra të tjera që e kishin ushqyer atë të keqe të përgjithshme, e cila në prag të luftës dhe gjatë saj kishte shpërthyer si sëmundje e pandalshme...

- Dashuria është e amshueshme, i kishte thënë ajo.
- Dashuria është dhembje e madhërishe, ia kishte kthyer ai.
- Dashuria është ndijim madhështor, i kishte thënë ajo.
- Dashuria është ndijim hyjnor, i kishte thënë ai.
- Nuk ka ç'ë ndal dashurinë-dashuri, i kishte thënë ajo.
- Nuk ka ç'ë ndal, ia kishte kthyer djaloshti...
- Do të ngrihem...
- Do të lartësohem...
- Dashuria e përhershme...
- Dashuria-dashuri...
- Jetoftë dashuria!...
- Jetoftë!...

Pastaj, në ato fjalët rreth dashurisë dhe betimit të saj, pak më vonë ishin përfshirë edhe perandori Justinian dhe mbretëresha Teodora, ngjashëm me ato të rrëfenjave për dashurinë, të

shkruara nga Kujtimi, ku thuhej se ata në kërkim për të marrë bekimin nga perëndesha dashuri, kishin shkuar te Bjeshkët e Nemuna, ku ajo kishte tempullin e përhershëm, e ku e gjitha kishte nisur të kthehej në një lutje të madhe për dashurinë, por që në kulmin e saj kishte ngjarë të shfaqej ajo shkrepitima nga lart, që kishte rënë dhe kishte rënë, kishte qëlluar dhe qëlluar me rrufe nga të gjitha anët, paçka se lutja për dashurinë dhe betimi për të kishin vazhduar edhe më tutje, ndërsa shkrepitima kishte filluar të nxirrte flakë, e cila kishte nisur të përfshinte çdo gjë, madje edhe atë fronin e artë, ku pak më parë ishin shfaqur *luani* dhe *shqiponja*, të cilët atij i ishin dukur si Kujtimi dhe Vera. Pak më vonë, nga kjo flakë, ishin përfshirë edhe perandori Justinian dhe mbretëresha Teodora, ndërsa dikur, ajo, kishte përfshirë edhe follenë e perëndeshës dashuri dhe, kur dukej se flaka do të shkatërronte edhe Bjeshkët e Nemuna dhe çdo gjë tjetër, pasoi një ndërhyrje e shpejtë dhe e fuqishme e perëndeshës dashuri, e cila kishte shuar flakën dhe kishte thënë se për t'u mbrojtur nga vrasësit e dashurisë duhej vepruar me kodin e hapur të dashurisë sa herë që ajo të rrezikohej...

Me fjalët për kodin e hapur të dashurisë, që u mbetej ta përdornin sa herë që dashuria të rrezikohej, sikur kishte marrë fund ajo përpëlitje e jashtëzakonshme, e ngjashme me mrekullinë e magjisë dhe ai kishte parë prapë dervishin me atë shikimin e akullt si po e mbante në shënjestër dhe edhe më tutje tejprtej po e përshkonte, që pasi ia kishte hapur përpara edhe shumë e shumë shenja dhe, në atë lëvizjen marramenthi, sikur po i ngatërroheshin sa të mos i dallonte si duhet, hetoi se dervishi sikur prapë mori pamjen e skeletit me atë dyzimin e tij, që lëvizte si hije dhe prapë ishte një si mjegull e lehtë që vinte nga poshtë dhe përhapej sikur të paralajmëronte ndonjë shfaqje tjetër.

Por, në vend të shfaqjes, që nuk u bë, iu duk se skeleti me atë dyzimin që lëvizte si hije, nisi të fliste diçka me përçapje, ku, sikur po i bëhej me dije se aty kishte tri kode të hapura të dashurisë, që vinin nga tri luftërat e fundit, të cilat, ndërlidheshin dhe, edhe më tutje mbeteshin të hapura.

- Tri luftëra?...

- Tri kode të hapura të vrasjeve?...

- Shumë e shumë kode të dashurisë?...

Fjalët për kodet e hapura të vrasjeve dhe për ato tri luftërat e mëdha po i ktheheshin në një uturimë të papërballueshme. I dukej se tashmë uturima e tyre e përfshinte dhe kërcënonte ta hidhte në ndonjë askundje, ku do të mbetej përgjithmonë.

Por, ndodhi që pas pak, uturima nisi të fashitej dhe ai pa tri fletë me tri shenja që po i rrinin përpara.

Në fletën e parë ishte *shenja e harkut dhe e shigjetës*, me atë dorën e shigjetarit, që kishte shkrepur nga lart - poshtë me atë shkrepitimën e padukshme dhe sikur kishte qëlluar padukshëm Kujtimin dhe Verën kur flisnin për dashurinë.

Në fletën e dytë *pa shenjën e luanit*, të qëlluar për vdekje nga një predhë e madhe.

Ndërkaq, në fletën e tretë *pa shqiponjën* po ashtu të qëlluar nga një yll i kuq, flaka e të cilit ishte e madhe dhe kërcënonte gjithë botën.

Një copë herë shikoi fletët me tri shenjat, ku i bëhej me dije për tri luftëra dhe i bëhej me dije për vrasje të dashurisë. Ato shenja tashmë i silleshin dhe mbështilleshin përpara të përhapnin e të shpërndanin nëpër kohë përmasat e fatkeqësisë, të shkaktuar nga vrasja e dashurisë, me ç'rast sikur i dukej se shihte mundimet dhe përpjekjet e Kujtimit e të Verës që ta mbronin dashurinë, që për të madje edhe kishin dhënë çdo gjë dhe sikur kishin qenë të lumtur që ia kishin dalë të përdornin kodin e saj kundër kodit të urrejtjes, të cilin e kishin lënë të hapur që të vepronte dhe të kundërvepronte sipas nevojës, në mënyrë që dashuria të mbetej dashuri.

Por, cilat ishin ato dy dashuritë e tjera, që ishin qëlluar nga kodet e vrasjeve gjatë dy luftërave të tjera?

Mos vallë fjala ishte për përsëritjen e së njëjtës dhe të pasojave të saj, që sikur ishin të pashmangshme?

Këtij dyshimi nxitës nuk ishte në gjendje t'i hynte, sepse do ta shpinte në ndonjë mjegull, nga nuk kishte dalje.

Në atë përpëlitje, iu kthye të menduarit të thjeshtë dhe hetoi se ajo vrasja e fundit, për të cilën qysh në fillim kishte thënë se është me paramendim dhe e paralajmëruar, pra ajo e Kujtimit dhe e Verës, ishte e treta dhe për këtë as që duhej dyshuar.

Megjithatë, edhe po të ishte ashtu, mbeteshin dy luftëra të tjera dhe kodet e tyre të hapura, që mendja i tha se nuk kishte tjetër përveç asaj të parës, pra të madhes dhe të dytës, po ashtu të madhe dhe të përgjithshme, ku mund të thuhej se ajo botë e kishte pësuar më së shumti dhe hapësira e saj ishte shkapërderdhur e tretur në shumë pjesë me kufij të vendosur sipër, të cilët ia kishin zënë frymën më keq sesa ai i ndarjes së kryqit të shfaqur para tetëqind e shtatëdhjetë e nëntë vjetësh, rreth të cilit kishte derdhur aq shumë fjalë Gjin Bardhi fatkeq, nga derë princore e Dukagjinëve, në ato shënime që i ishin dërguar redaksisë të përfolura nga Kujtimi gjatë tetëdhjetë e katër ditëve të zgjatjes së fushatës ajrore, ku ishte theksuar se prej tij mund të shpëtohej vetëm me rikthimin e Romës së vjetër pasi t'i jepej fund ortodoksisë, që konsiderohej shkaktare kryesore e dobësimit të krishterimit, por edhe e përhapjes së përçarjeve të tjera që do të shfrytëzohen nga kundërshtarët.

Dy luftëra të mëdha botërore dhe shumë kode të vrasjeve?

Të menduarit për to, tashmë i kishte kaluar në fjalë dhe ato i rridhnin ashtu të shkëputura sikur t'i shihte diku të shkruara, por që me ato shkronja nuk ishte në gjendje t'i kapte të tërat, ngaqë ato herë i iknin, e herë i ktheheshin në shenja të pakuptueshme, kështu që edhe ato që i thoshte mbeteshin pa qartësinë e duhur, e herë - herë të ngatërruara fare.

Megjithatë, ai edhe më tutje vazhdonte t'i qepej atij të menduari dhe rrjedhën e tij ta nxirrte përçapshëm e ta thoshte e ta bluante ngatërrueshëm sa një çast të mos jetë në gjendje të dallojë vrasjen prej dashurisë. Kjo mbase e tmerroi dhe deshi të kërkonte t'i hiqeshin shenjat, por ato edhe më tej i rrinin përpara, i silleshin dhe i mbështilleshin që t'ia shtonin kështu përumbjen në të cilën ishte mbërthyer.

Por, ndodhi që përumbjen ia ndërpreu ndërhyrja e dervishit, që tashmë nuk po i shfaqej si skelet me dyzim si të hijes që lëviz, po si një lajmëtar i panjohur, i cili ishte aty të përkujtonte atë që *kishte perënduar lajmëtar* dhe me këtë rast t'ia thoshte disa fjalë dhe t'i linte diçka që duhej ta kishte.

Kështu, ai lajmëtari i panjohur që kishte *perënduar lajmëtar*, sikur nisi t'i thoshte se ishte një vrasje e madhe në atë luftën e parë e një koloneli idealist, që kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me bërjen e Shqipërisë Shqipëri dhe, po ashtu, ishte një vrasje e madhe në atë luftën e dytë e një ushtaraku, që po ashtu kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me themelimin e ushtrisë së përbashkët shqiptare pa shenja të huaja dhe pa ideologji.

Lajmëtari i panjohur, i cili thoshte se *kishte perënduar lajmëtar* dhe ishte aty të bënte me dije për ato vrasjet e mëdha dhe për ato dashuritë e mëdha, që mbeteshin të hapura, dhe po ashtu të bënte të ditur dhe t'ia bënte të ditur edhe për të tjerat që shkonin e vinin dhe do të shkonin e do të vinin, sikur heshti dhe iu bë se po shpërfillej si të mos ishte, por që për pak, asaj tretjeje i bishtnoi dhe madje e ndali që t'i thoshte se ajo që i takon kujtesës e ka kodin e vet te gjuha e shenjave, pa të cilin nuk mund të shfletohen e as të zbërthehen.

- Janë porosi të veçanta shpirti, iu bë se foli ai lajmëtari i panjohur që i kishte thënë se *kishte perënduar lajmëtar*, në shpërfillje e sipër, duke lënë atë mjegullën e lehtë, që pas një davaritjeje, ia zbuloi dervishin, i cili edhe më tutje e mbante nën mbërthimin e shikimit të akullt që i depërtonte tejmbanë.

Deshi t'i thoshte se në atë kërkim sikur shfaqeshin edhe dy luftëra të tjera dhe dy vrasje të mëdha të dashurisë, me një kolonel idealist dhe me një ushtarak patriot, që tashmë e kishte të qartë se të vërtetat e tyre mund të zbërthehen vetëm me anën e gjuhës së shenjave, çështje kjo e ndijimeve të veçanta, por kuptoi se krejt kjo do të ishte e tepërt, meqë ishin shenjat që ai ia kishte lënë përpara (*ai i harkut me shigjetën dhe shigjetarin, i luanit dhe i*

shqiponjës), të cilat ruanin atë të vërtetë, të cilën duhej zbërthyer dhe, që kjo të arrihej, duhej për të marrë udhëzime.

Këtë madje deshi ta thoshte dhe mbase edhe do ta thoshte, po të mos ishte tjetri, që i rrinte pranë dhe, gjithnjë me lëvizje të dorës, ia bënte me dije se aty dhe vetëm aty mund të arrihej ai zbërthim, por që kjo bëhej pasi, siç kishte thënë Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdrinit, të anashkalohej gjuha e njerëzve, ajo që Vera një herë i kishte thënë Kujtimit se është plot e përplot helm dhe ligësi, që të shumtën e herëve e ka tradhtuar vetveten, ndërkohë që edhe Erika e kishte përjetuar ngjashëm në skenën e Teatrit të Bonit, në pritje të Godosë...

XI

“Duket se këtu kodet e hapura të luftës gjithnjë kanë qëlluar dashuritë e veçanta dhe njësoj vazhdojnë të vrasin përpjekjet e përhapjes së pushtetit të tyre, me të cilat synohet davaritja e mjegullës që ka përfshirë ata që kanë harruar ndijimin e saj hyjnor dhe ashtu janë kthyer në viktima të urrejtjes”, i kishte thënë i nxituar gazetari gjerman krijuesit të ri Besim Mati gjithnjë duke nxënë ngoje ato fjalët që i bëhej se ia kishte lënë ai lajmëtari i panjohur që kishte thënë se *kishte perënduar lajmëtar* kur kishte bërë me dije dhe ia kishte bërë me dije se ishte një vrasje e madhe në atë luftën e parë, e një koloneli idealist, që po ashtu kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me bërjen e Shqipërisë Shqipëri si domosdoshmëri civilizimi e assesi ndryshe dhe, po ashtu ishte një vrasje e madhe në atë luftën e dytë, që ishte e një ushtaraku, i cili po ashtu kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me themelimin e ushtrisë së përbashkët shqiptare, pa ngjyrimë ideologjike dhe pa shenja të huaja pa të cilën nuk mund të kishte as Shqipëri e as dashuri.

Fjalët për kodet e hapura të luftës, që kurdoherë kanë qëlluar dhe vazhdojnë të qëllojnë, Krijuesi i ri Besim Mati, i kishte kapur të shkëputura nga ato për dashuritë e veçanta, nga druajtja se çfarëdo dallimi që u bëhet, sikur i lëndon të tjerat, të shumtat, që po ashtu ishin pjesë e asaj lufte, ose e atyre luftërave, por që kësaj ikjeje i kishte bishtnuar duke thënë se ato vijnë e shkojnë gjithnjë duke lënë pas kobe të mëdha, të cilat ngarkojnë tmerrësisht të gjithë njësoj. Dikur madje i kishte thënë se e keqja më e madhe e këtij kodi të hapur të luftës ishte dhe mbetet shfaqja si i përgjithësuar me urdhrin për shfarosje, që i zhvlerëson po edhe i bën të paqena të gjitha të tjerat, qofshin ato edhe ideale.

Përmendja e shfarosjes e kishte trandur pa e larguar plotësisht nga përshtypja e asaj që i ishte thënë për atë vrasjen e madhe në atë luftën e parë dhe për atë vrasjen tjetër të madhe në atë luftën e dytë, që duhej për t’u ndjekur për t’ua parë kobët si dhe ato rreth fuqisë së përhershme ripërtëritëse, që shfaqej pikërisht atëherë kur dukej se çdo gjë humbet, ku patjetër se edhe vrasja e fundit, pra e Kujtimit, ngaqë ndiqte kahun e tyre dhe se ishte e ndërlidhur me to, e pse jo, edhe e përsëritshme dhe e njëjtësuar madje, fitonte një peshë të veçantë.

Tekefundit, që asaj lufte t’i ndërhyhej në kodin e hapur të vrasjes me kodin e hapur të dashurisë dhe kundër urrejtjes, që ai të çrregullohej - siç kishte vepruar me aq pasion Kujtim Kosova - a nuk ishte pjesë e dashurisë së veçantë e të madhërishtme, që lidhej me atë të bërjes së Shqipërisë Shqipëri si domosdoshmëri qytetërimi, të tillë siç e përfytyronte në atë teatrin atik të dashurisë diku në Bjeshkët e Nemuna, që vinte nga ndijimi i perëndeshës dashuri, me çka gjithë ato kobe që sillen dhe mbështillen andejpari me peshën e urrejtjes dhe helmin e saj, sa ora të kthehen në dashuri, pra në atë dashurinë e madhe që përmbushjen e qëllimit e kthen në ideal të lartë dhe të përhershëm?

Si do të shihet më vonë, nga ato që do të përjetojë në tyrben e Erenikut, këtij ndijimi jo vetëm që nuk do t’i ndahet, por do t’i rreket me një përkushtim edhe më të madh me bindjen se aty dhe pikërisht aty duhej parë arsyet e mbetjes hapur të atij kodi të luftës dhe të pasojave

të rënda dhe të gjithë atyre që Erika me aq dëshpërim ia thoshte se i takojnë atij dështimi të përgjithshëm që e bënte të turpërohej dhe të largohej përgjithmonë në një vend, ku vrasja nuk shihet si dashuri, e dashuria si vrasje, meditime këto gjë që do t'i paraqesë në fejtonin e gjatë *"Nata e yjeve të Kosovës"*, i cili nuk do t'i botohet me arsyetimin pse, së pari - dashurinë e Kujtimit me Verën dhe tragjedinë e tyre nuk e kishte parë si një variant ballkanike të Romeos dhe të Zhulietës dhe, së dyti - pse atë luftë e kishte trajtuar më shumë nëpërmjet përfytyrimeve gjithfarësh dhe me halucinacione, ndër më të çuditshmet, me ç'rast ajo shihej si e papërfunduar, si e hapur dhe madje gjithqysh, në vend se të nxirrej si një ndërhyrje humanitare ndërkombëtare, e para e llojit të tillë, me të cilën ishte ndryshuar edhe e drejta ndërkombëtare dhe parimet mbi të cilat kishte qëndruar edhe sovraniteti i shteteve dhe e drejta e tyre që, në emër të mbrojtjes së tij, të ndërmerrnin të gjitha masat e duhura...

Ç'është e vërteta, pa hyrë fare në çapitje me ata që ishin sjellë ashtu ndaj punës së tij të gjatë dhe veprës që kishte dalë prej saj, ndonëse pa e parë dritën si e tërë, pikërisht arsyetimet rreth kësaj ndërhyrjeje ndërkombëtare, e para e llojit të tillë, me të cilën thuhej se ishte ndryshuar edhe e drejta ndërkombëtare dhe parimet mbi të cilat kishte qëndruar edhe sovraniteti i shteteve - i kishin shërbyer që me anën e një porositje që e kishte hedhur në internet, të thoshte "se ishte forca e dashurisë dhe ndikimi i saj, e cila kishte bërë që edhe e ashtuquajtura mbretëri e qiellit të hiqte dorë nga pushteti i plotë në dobi të njeriut, që kishte kërkuar të jetë i lirë dhe i pavarur..."

Megjithatë, ato që ia kishte thënë shtruar krijuesi i ri Besim Mati, sikur i kishin ndihmuar që ato vrasje të bëra gjatë atyre dy luftërave (e kolonelit idealist dhe e ushtarakut patriot) t'i përgjithësonte e t'i përgjithësonte sa t'i shihte pjesë të asaj vrasjes së madhe, që ai e kishte quajtur të përgjithshme dhe përpjekje për shfarosje, ku e pësonin të gjithë pa përjashtim, sikur e kishin shqetësuar, ngaqë çështjet i kthenin tek ai mbijetimi i thjeshtë dhe i domosdoshëm, që lidhej me shpëtimin dhe shpëtimtarin si gjykim i vetëm, që përjashtonte të tjerat që i takonin atij kodit të mbyllur të kujtesës, ku vështirë hyhej, por përgjithmonë mbetej.

Këtë madje kishte dashur t'ia thoshte krijuesit të ri, që pastaj bisedës së nisur t'ia hapte rrugën që do ta çonte te hetimi i atyre, të cilat ai farë kodi i hapur i luftës me atë urdhrin për vrasje i ndërlidhte, në mënyrë që ajo, të cilën ai me të drejtë e kishte quajtur përpjekje për shfarosje të përgjithshme, të mos mbetej e shkëputur si ndonjë rastësi a fatkeqësi e natyrës e papërcaktuar, por pjesë e atij veprimi, që atë kah dhe atë qëllim e kishte ndjekur nga lufta në luftë, nga një kohë në tjetrën, pa marrë parasysh zhvillimet me synimin që çdo gjë të bartej tek dilema "me qenë ose mos me qenë" dhe këtë bile t'ia arsyetonte me pohimin se ato që kishin ndodhur kishin pasur për qëllim ta rrënonin atë ndijimin e thellë të dashurisë, si pjesë e trashëgimisë hyjnore dhe ndërlidhjen me të, rreth së cilës kishte bërë fjalë pareshtur Gjin Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve në disa nga shënimet që u takonin atyre tetëdhjetë e katër paraqitjeve të dërguara me atë lidhjen e panjohur, sa kishte zgjatur fushata ajrore, por sikur u ndal nga druajtja se ai - nën përshtypjen e tmerreve të fundit, por edhe më shumë nga shkëputjet e shkaktuara që vazhdimësisë i kanë ardhur nga anashkalimi i qëllimshëm i saj me arsyetimet ideologjike që "t'u iket ngarkesave të së kaluarës", e të tjera si këto, (në rrethanat e "vëllazërim-bashkimit" gjatë atyre dyzet e sa vjetëve të fundit, kishin qenë pjesë e arsimimit, por edhe e edukimit) - sërish do të kërkonte t'i shihte si të shkëputura, sepse në ato kohë tepër tragjike, nëpër të cilat ishte kaluar, me anën e shpërndarjes, qoftë edhe shpërputhëse, mendohej se ashtu shprehnin më mirë gjithë atë kob që ato përnjëmend e kishin sjellë, i cili në ato çaste të dhembjes së madhe, ndonëse mbetej në syprinë dhe i prekshëm, shoqëronte dhe ngushëllonte njëherësh, edhe pse e tëra i nënshtrohej shpenzimit të pandalshëm të vetvetes përbrenda atij rrethi.

"Kundërpërgjigjja e harresës është e tmerrshme", deshi të thoshte gazetari gjerman dhe mbase këtij gjykimi do t'i nënshtrohej, po të mos ishte kujtuar se kësaj megjithatë aty i ishte kundërvënë ngacmimi i kujtesës dhe thirrja e saj, që kishte vepruar edhe atëherë kur dukej se e kishte më së vështiri, gjë që nën trysinë e hulumtimit të rastit që e kishte në

shqyrtim, pasqyrimin, përveç të tjerash, ia kishte vërejtur, madje jo rastësisht, edhe tek emrat *Kujtim* dhe *Kujtesë*, që ishin shfaqur gjithnjë më shpesh si një shenjë e pavënere e atij tundimi të brendshëm, që i takon vetëdijes dhe shtresimit të saj të thellë (shumë e shumë prej tyre kishte ndeshur edhe në ato listat e gjata të të vrarëve dhe të të zhdukurve, që ditë për ditë shfletoheshin në zyrën për informim), siç e kishte hetuar edhe nga fjalët që i dukej se i ishin thënë në tyrben e Erenikut për ndriçimin e së vërtetës së vrasjeve të bëra gjatë atyre luftërave të mëdha botërore (të kolonelit idealist dhe të ushtarakut patriot), që patjetër se ishin pjesë e atij kodi të kujtesës së përbashkët, që mendja ia thoshte se ishte mbushur dhe stërmbushur edhe gjatë kohëve të liga dhe kobëve të tyre të pandalshme, siç ishin kryqëzatat dhe kundër-kryqëzatat e panumërta gjatë atyre një mijë e sa vjetëve të fundit, të cilat pa atë trysni me siguri se edhe kodi i hapur i dashurisë, si pjesë e kodit të kujtesës, nuk do të ishte në gjendje të vepronte siç kishte vepruar pavarur kundër kodit të hapur të luftës dhe kështu, me një përkushtim të jashtëzakonshëm kishte ndodhur të shpërthejë edhe njëra ndër bllokadat më të mëdha që i ishin vënë hapësirës së vendit, me çka pastaj ishte bërë e mundshme edhe ajo paraqitja e panjohur e ndërhyrjes në lidhjen e redaksisë gjermane (mund të merret me mend se ngjashëm kishte depërtuar edhe te redaksitë e tjera të rëndësishme anembanë botës dhe në faqe të ndryshme të internetit, si dhe në adresa të tjera tejet të rëndësishme) prej nga, gjatë gjithë kohës sa kishte zgjatur ajo fushata nga ajri, që ishte quajtur e paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmëri të veprimit ushtarak, do të dërgohen ato tetëdhjetë e katër shënimet e përditshme, të cilat ai më vonë do t'i quajë edhe “pjesë të kujtesës së përgjithshme”, si ligjërim të jashtëzakonshëm rreth ngritjeve dhe rënieve të qytetërimeve, që shpjegimin më të mirë ua kishte dhënë Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdrintit kur kishte thënë se “përpjekja e lartësimit ka sjellë ngritjen, ka sjellë hapësirat dhe librin e hapur, ndërsa ajo e rënies ka sjellë librin e mbyllur, ka sanksionuar urdhrin për nënshtrim dhe ka përligjur rrënimin që është bërë në emër të lirisimit nga mashtrimi i shumësisë së perëndive...”

Me bindjen se kodit të kujtesës i duhet gjuha e shenjave dhe se shumëçka e atij çelësi mund të ndodhej në atë hapësirën e vogël të tyrbes së Erenikut, nga ia thoshte mendja se edhe kishte vepruar dhe aty duhen bërë përpjekje disi të zbërthehet (së paku një pjesë të asaj që më vonë do ta quajë edhe “shtresim të madh shpirtëror” që tejkalon përmasat e rrudhjes dhe të nënshtrimit të saj), po atë pasdite kishte marrë atë drejtim dhe thujse në tërësi i ishte nënshtruar atij synimi, që nuk do t'i ndahet edhe kur do të përfundonte hulumtimet e para, gjithmonë me shpresën se do të kthehej shpejt për t'i vazhduar (pasi të jetë marrë vesh me redaksinë për një fejtון të gjatë), e nuk do t'i ndahet as më vonë kur, sikur vazhdimisht ta kishte pritur atë lajm, pas tre vjetësh për vdekjen e dervishit të tyrbes së Erenikut në rrethana të njëjta si të vrasjes së Kujtimit dhe të Verës, siç nuk do t'i ndahet as atëherë kur do ta humbë shpresën se fejtoni mund ta shihte dritën, pikërisht pse me të, atij kodi të luftës do t'i dëshmohej mbetja e hapur, me çka pastaj ngriheshin edhe çështje të tjera, që kushedi se ku do të shkonin, të cilat mund t'i ngjanin frymës së asaj kutisë së Pandorës, dhe të tjera si këto, të cilat pastaj do ta shtyjnë që gjithë hulumtimin e bërë ta zhvendosë te prosedeu i njëfarë proze publicistiko-letrare që, ndonëse do t'i mbetet e pabotuar, disa pjesë të saj herë pas here do t'ia dërgojë krijuesit të ri Besim Mati me dëshirën që diçka e tyre të shfaqej në shtypin vendor, me besimin që së paku aty nuk do të përjetonin dëmtime dhe ngatërime të tjera të çuditshme që i vinin nga sulmet e hakerëve dhe nga ndërhyrje të tjera me internete atyre që mundahej t'i plasonte në faqen e veçantë të webit, që dikur, për të dëshmuar se nuk do të hiqte dorë nga ai qëllim, e kishte quajtur “Kujtim Kosova”.

Sidoqoftë, në përpëlitse me mendime të tilla, kishte ecur sikur të ishte i shkëputur nga çdo gjë, madje edhe nga përpjekjet që aty t'i ndërhynin edhe të dhënat dhe ato shënime të tjerat, që lidheshin me ngjarje të ndryshme që u takonin atyre dy luftërave të mëdha, ku ai kishte njohuri të bollshme rreth zhvillimeve të gjithëmbarshme që i kishin ushqyer, si dhe për pasojat e tyre, ku pa mëdyshje, për të çështja shqiptare shfaqej më e dhembshmja, jo vetëm për fatet e këtij populli, por, për më tepër, për trajtimin që i ishte bërë, me ç'rast shumë nga

fatet e tij shiheshin si pasojë e “ngarkesave të së kaluarës” (zihej ngoje prania e fundamentalizmit islamik, fanatizmi oriental dhe mbeturina të tjera të tilla, por nuk anashkalohej as, kinse, djallëzia në përdorimin e besimeve për qëllime mbijetimi, që vëreheshin si i vetmi bataku të kundërtat kishin bashkëvepruar dhe kjo kishte ndodhur në sajë të laramanisë dhe dredhisë së saj, që ishin kthyer në herezi), me çka thuhej se duhej larë hesapet sa më parë dhe me çdo kusht, sesa të shihet si çështje që duhet të zgjidhet në përputhje me të drejtën qytetëruese, me çka njëherë e mirë do t’u jepeshin fund atyre lojërave që andejpari kishin ushqyer gjakderdhjet shekullore...

Në shumë prej shkrimeve që kishte bërë, veçmas në ato që kishin të bënin me zhvillimet pas rrënimit të Murit të Berlinit dhe të tjerat, të cilat do të çojnë në shpërbërjen e perandorisë së kuqe sovjetike dhe në rënien e bipolaritetit blokist, që për një gjysmë shekulli kishte mbajtur gjallë luftën e ftohtë dhe ato që në njëfarë mënyre kishin rikthyer po edhe fuqizuar atë që për shekuj kishte vepruar si kufi i ndarjes - ai kishte tërhequr vërejtjen se çështja shqiptare, të cilën ai e kishte parë “si trashëgimi e vetme e vlerave antike”, duhet të rishikohet para se të bëhet vonë, pa marrë parasysh pengesat që i dalin, sidomos ato që lidhen me ruajtjen e mëtejshme të sferave të vjetra të interesit, të para nga këndvështrimi anakronik i së djeshmes, të cilat nuk i shkojnë rendit të ri botëror, por që kishte thënë se fatkeqësisht mund të duhen për “pazarllëqe të vogla”, të cilat kurdoherë mund të shfrytëzohen për sherre të ndryshme, të cilat duhet të jenë të mbikëqyrura dhe, natyrisht, të drejtuara sipas nevojës.

Në prag të shpërthimit të luftërave të reja në hapësirën e asaj që merrej si krijesë e Versajës dhe më vonë gjatë shpërbërjes së saj të pashmangshme me gjak, kur kishin marrë hov prirjet më të liga për krime kundër njerëzimit të ushqyera nga mitomani të ndryshme, kishte përkujtuar se pikërisht dështimi i Versajës, që me të drejtë ishte quajtur nyja e të gjitha luftërave të reja, duhej shfrytëzuar për të nxjerrë mësim se andejpari nuk mund të qëndrojë më rrota e historisë pas, ngaqë në peng të saj kthehen që të gjithë, pa marrë parasysh si deklarohen dhe pa marrë parasysh se a i rrinë asaj pranë apo anash.

Nga kjo pikëpamje veçmas kishte kritikuar ato qëndrime që, në kuadër të qendrave të vendosjes, edhe më tutje kishin ruajtur modelet e njohura të zgjidhjeve të përkohshme me gjendjet e paqarta kalimtare, duke e arsyetuar këtë se në Ballkan më të rrezikshmet janë “vendimet e prera”, me ç’rast, gjatë një ironizimi, atë “gjuhën e prerjeve”, e cila sikur ishte kthyer në masë të gjithëçkahës dhe thujse ishte mbllaçitur kudo dhe vazhdonte të mbetej e tillë, e kishte lidhur me rishfaqjen e “*zejes së prerjes*” dhe “*të prerësve bashkëkohorë*”, që nuk mund të jenë tjetër veçse shkaktarë të tragjeditë të reja.

Më vonë, atyre që kishin bërë çmos t’ia kufizonin të drejtën e deklarimeve publike dhe nuk kishin ngurruar ta quanin “luftënxitës fundamentalist”, “mistik oriental” dhe më tepër se kaq, me çka edhe do t’ia dalin t’ia pengojnë botimin e fejtimit “*Nata e yjeve të Kosovës*”, e me këtë do t’i shkatërrohet edhe karriera si analist i njohur dhe me ndikim, pra, të tillëve, që më parë ua kishte përkujtuar masakrat e tmerrshme të Srebrenicës dhe krime të tjera, të bëra në Bosnjë (më vonë edhe në Kosovë), se pikërisht ata mbanin drejtpërsëdrejti përgjegjësinë për atë që, si thoshte Erika, kishin ndikuar për t’u krijuar ajo vetëdije që vrasja të merrej për dashuri, ndërsa dashuria për vrasje, e cila njerëzimin do ta hedhë në një greminë të tmerrshme, që pastaj, me u ringritë gjithsesi i duhet ndërhyrja e perëndeshës dashuri dhe rikthimi i ndërgjegjes antike, kundër së cilës pastaj prapë do të ngriheshin të gjithë ata që nuk kishin qenë në gjendje ta ruanin kahun e dashurisë, por i ishin nënshtruar urrejtjes.

Metafora e “*zejes së prerjes*” - pra e kasapit, dhe “*e prerësve bashkëkohorë*”, të cilët i shfaqeshin me gjithfarë emblemash të vjetra dhe të reja, si kryqtarë të panumërt që kalojnë nga njëri skaj i botës në tjetrin me fjalët ngoje për çlirimin e tokës së shenjtë dhe me premtime të tjera për atë farë lumturinë përdëllestare, të ngjashëm me ata, për të cilët Gjini Bardhi fatkeq nga derë princore e Dukagjinëve kishte bërë fjalë në ato paraqitjet që i ishin dërguar redaksisë gjatë tetëdhjetë e katër ditëve të fushatës ajrore në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta - thujse padashur i ishte përplasur, por tash me një tundim tepër të fortë. Kjo kishte

ndodhur sapo kishte kaluar urën e Erenikut dhe në të djathtë i ishte afruar vendit, ku ditë më parë, gjithë shqetësim, bashkë me krijuesin e ri Besim Mati, kishin ndjekur atë rrugën për te tyrbja e Erenikut, kur ai me atë rast i kishte folur për masakrën e tmerrshme të pesë majit, pra të ditës së njëmbëdhjetë të ndërhyrjes ajrore kur, pas një fushate të spastrimit, të ngjashme me atë të vitit të kaluar, vrasësit kishin sjellë nga pjesa e Dushkajës rreth pesëqind veta, të shumtën të rinj dhe fëmijë dhe aty i kishin pushkatuar me një sjellje çmendurie se ashtu dhe aty “rikthehej djepi serb”, se rikthehej “njëra ndër qendrat kryesore të krishterimit të përbashkët” e të ngjashme, që ishin bekuar edhe nga peshkopët, që ishin pjesë e fushatës vrastare!

Krijuesi i ri, Besim Mati, i kishte rrëfyer edhe ndodhi të tjera, që nga tmerri nuk ia kishte kapur as mendja, por që ishte munduar ta ruante përmbajtjen, njësoj siç ishte munduar të mos shembej edhe atë ditën e njëmbëdhjetë të paraqitjes së Kujtimit në redaksi me anën e asaj lidhjeje të panjohur, kur me gojën e Savës së zi kishte treguar se si atë natë, kur qe futur në qytet dhe kishte kaluar urën e lumit të vogël, pasi kishte urdhëruar t’i futej zjarri Çarshisë së Madhe, teqeve dhe Xhamisë së Hadumit, Monumentit të Lidhjes Shqiptare dhe shenjave të tjera të kujtesës historike, kishte urdhëruar edhe vrasjet e para, ku do të përfshihejshin më të zgjedhurit e qytetit nga ajo lista e fshehur që e kishte me vete dhe duhej t’i përmbahej deri në fund, por njëherësh kishte kërkuar t’i silleshin edhe vajzat e Mahallës së Hadumit që, si thoshte, në atë festë të madhe ato shtojzovalle, gazmendin kaherë të pritur, t’ia bënin edhe më të këndshëm...

Nëntëdhjetë e tri ditë më pas, andejpari shikimi ia kishte zënë ato lulet e freskëta te muri i shkollës, ku ishin masakruar ata qindra të rinj dhe fëmijë, të sjellë nga pjesa e Rekës së Keqe dhe Dushkajës, ndërkohë që në një gjendje ters kishin filluar t’i silleshin dhe mbështilleshin edhe emrat e mijëra e mijëra të vrarëve, mijëra e mijëra të zhdukurve nga ato listat e gjata, nëpër të cilat në kërkim të emrit të Kujtim Kosovës sa e sa herë kishte kaluar, që përditë plotësoheshin me emra të rinj dhe, në atë përplotësim e sipër, fitonte përshtypjen se të zhdukurit, kishin filluar t’i viheshin pas dhe t’i qaheshin se ata që kishin ushtruar “*zejen e kasapit*”, pra “*kasapët bashkëkohorë*” edhe më tutje ishin të pakënaqur me punën e bërë, ngase kërkonin edhe më tutje të dëshmoreshin që nuk e kanë harruar zejen e vet, se madje janë në gjendje edhe më tutje ta përsosin dhe gjëra të tjera të tilla, gjë që dikur i ishte dukur se ato fjalë ia thoshte edhe Erika dhe ato madje i kishte nga premiera e fundit në Teatrin e Bonit, ku ajo ia përsëriste edhe ato që ia kishte thënë rreth krimit të palejueshëm që ngarkonte të gjithë, e të tjera, e të tjera si këto. Kjo e kishte tmerruar deri aty sa t’i ikte disi asaj përndjekjeje dhe të largohej sa më parë nga ai vend, sepse pikërisht aty ishte promovuar vrasja si dashuri. Kishte shpejtuar hapat, pastaj kishte filluar të nxitonte, e dikur madje i ishte dhënë edhe një vrapimi tepër të mundimshëm, që ia kishte mbushur kraharorin me një gulçim, i cili do ta përfshijë të tërën si ndonjë ankth i rëndë sa të mendonte se ndodhej në duart e atyre kasapëve bashkëkohorë, të cilët kërkonin edhe më tutje të kryenin detyrën në përputhje me ato që kërkoreshin prej tyre. Porse, në këtë çast dëgjoi një përplasje dhe pastaj një vrushkull të madh uji që i ishte hedhur, të cilat, pak nga pak, sikur të kishte sharruar në hapësirën e një askundje, i kishin ndihmuar të lirohej nga ai ankth i rëndë, por jo edhe ta rikthente kthjelltësinë e kokës, ngaqë edhe më tutje i ngjante t’i silleshin dhe mbështilleshin të vrarët, që ishin shumë, të cilët ankoheshin se u ishte marrë shpirti, u ishte marrë fryma e kohës dhe se në atë përpëlitje të pafund me vdekjen, sikur kërkonin t’u ndihmohej ta kthenin shpirtin dhe frymën, ngaqë i kishte shkallmuar pa masë dhembja dhe lotët, që i përcillnin pareshtur, bashkë me trajtimin përdhosës si viktimat të nënçmuara dhe të zhvleftësuarat me të cilin ashtu dhe vetëm ashtu duhej të dëshmohej ajo fatkeqësi e madhe...

Madje, për një çast, iu bë se ata po i thoshin që t’i hiqnin nga pellgu i përhershëm i lotëve dhe i vajtimeve, ku kishin rënë, e t’i kthenin tek ideali, ku përgjithmonë e kishin vendin...

Deshi të thoshte se ishte i paaftë për çka do qoftë dhe deshi të thoshte gjithashtu se ndjehej njësoj i vrarë dhe provoi ta përkujtonte atë që ia kishte thënë Erika pas asaj premierës së shfaqjes së Godosë në Teatrin e Bonit, por kur po bëhej gati t'i thoshte këto dhe t'i jepej asaj rënijeje, që si dënim të përhershëm ta pranonte dështimin e pashmangshëm, sikur ndeshi shikimin e akullt të dervishit, të njëjtë me atë që gjatë takimit të parë i bëhej se i kishte depërtuar tejprtej dhe aty i kishte mbetur, me ç'rast pastaj u ishte nënshtruar atyre lëvizjeve të tij, kur i bëhej se me anën e hipnozës a të magjisë, krejt një, ishte bartur nga një gjendje në tjetrën, në të cilat ishte ballafaquar me ato shenjat, ku pastaj, nën trysinë e përhumbjes hipnotike, i ishte fanitur herë pas here ai skelet i përcjellë nga dyzimi i tij dhe lëvizja e një hijeje, që dikur kishte përfunduar me paraqitjen e atij që *i kishte thënë se ishte lajmëtar*, e që vinte si i tillë pasi që thoshte se *kishte përfunduar lajmëtar* dhe duhej të bënte me dije dhe t'ia bënte me dije për atë që, siç i kishte thënë, ishte një vrasje e madhe në atë luftën e parë, që ishte e një koloneli idealist, që po ashtu kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me bërjen e Shqipërisë Shqipëri, si parakusht për atë dashurinë e madhe me të cilën të gjithë dhe do të shëroheshin nga urrejtja dhe, po ashtu, ishte një vrasje e madhe në atë luftën e dytë, e një ushtaraku, që gjithashtu kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me themelimin e ushtrisë së përbashkët shqiptare, pa ngjyrimë ideologjike dhe pa shenja të huaja, me çka përfundimisht do t'u ndërpritej rruga vrasjeve si dashuri dhe dashurisë së shfarosjes...

Sikur ta kishte pritur dhe të kishte ditur se ai rrugëtim nëpër Rekë të Keqe do të kalonte nëpër të njëjtat përfytyrime që i duheshin gjuhës së shenjave për t'u kthyer në kuptime, dervishi prapë ia hodhi përpara atë *fletën me shenjën e harkut, të shigjetës dhe të dorës së shigjetarit*, dhe prapë me anën e lëvizjes së shikimit ia bëri me dije se duhej të përqendrohej tek ajo shenjë fillestare, që t'ua hapte udhën të tjerave, me të cilat duhej të ballafaqohej, por që kjo domosdo nënkuptonte lirin nga ato që kishte në mendje, të cilat, së paku aty, duhej të pushonin për t'u zëvendësuar me ato që do t'i pranonte me shpirt përballë asaj gjendjes së plotë të tjetërsimit.

Por, edhe pse kjo nuk iu tha, ai tashmë e kishte parasysh dhe, madje, këtë shndërrim dhe tjetërsim e priste për të kuptuar të vërtetën rreth atyre vrasjeve që i ishin përmendur nga ai *kishte përfunduar lajmëtar* dhe thoshte se ishte me ba të ditur, por edhe me ia ba me dije për atë vrasjen e kolonelit idealist dhe të ushtarakut patriot gjatë dy luftërave të fundit, të cilat ishin të mëdha dhe botërore, njëherësh, për t'ua parë lidhjet dhe ndërlidhjet me atë të Kujtimit dhe të veprimeve të tij të jashtëzakonshme në shërbim të asaj që ai e kishte quajtur dashuri të madhe, me të cilën njëherë e mirë mundej ajo urrejtja që kishte ushqyer fatkeqësi të pandalshme.

Për të dëshmuar gatishmërinë ndaj tjetërsimit me anën e ndijimit të thellë, që patjetër kalonte nëpër shndërrim shpirtëror nga njëra gjendje në tjetrën, hetoi zbrazjen, por edhe bredhjen harkore nëpër një hapësirë të thellë dhe, pas pak, i tjetërsuar fare, ia lëshoi sytë shenjës që kishte përpara dhe iu duk se ishte një tjetër shigjetë dhe një tjetër shigjetar nga ai që kishte parë herën e kaluar. Madje, iu bë se shigjeta ishte e përfllaktë fare, se ajo sillej nga lart-poshtë dhe nga poshtë-lart dhe ashtu shkrepinte e shkrepinte pareshtur dhe që mund të merrej me mend se qëllonte dhe, sa herë që qëllonte, kënaqte shigjetarin e padukshëm.

Përfytyrimi i shkrepimave të padukshme dhe i qëllimeve po ashtu të padukshme, por që merrej vesh se linin vrasje të padukshme pas, madje shumë e shumë sosh sa nuk mund të numëroheshin fare, nisi t'ia krijonte përshtypjen se ndodhej brendapërbrenda një rrethi vrasës, ku shigjetat e padukshme qëllonin e qëllonin padukshëm dhe se një shigjetë e tillë e padukshme kurdoherë do ta qëllonte ngjashëm dhe kjo do të ndodhte fare, fare padukshëm, pikërisht atëherë sapo t'ia dilte t'i afrohej zbërthimit të gjuhës së shenjave dhe kuptimeve të tyre të fshehta.

Por, kur kishte bindjen se ashtu edhe do të ndodhte dhe kjo as që do ta shqetësonte, përveçqë do ta merrte si diçka të pritshme dhe të pashmangshme, që i duhej atij shndërrimi, së pari hetoi atë skeletin dhe dyzimin e tij si hije që lëvizte, që gjithë përçapje i bëhej se ia

thoshte disa fjalë për kohën e që nuk soset, për atë që nuk matej, por as nuk shpenzohej. Pas kësaj i ngjau se ai tisi i hollë i mjegullës që lëvizi, ia hoqi skeletin dhe përpara ia hapi pamjen e një skene të vogël, por tepër të thellë, ku pas një heshtjeje, u shfaq njëri që mendja ia thoshte se ishte ai koloneli idealist nga ajo Lufta e Parë Botërore, që nga ai i cili theksonte se kishte perënduar lajmëtar, i bëhej me dije se ai kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me bërjen e Shqipërisë Shqipëri si një domosdoshmëri dashurie që i duhej botës, që edhe ishte vararë me pasionin pas saj, por që atë vrasje, të cilën e kishte pritur dhe e kishte ditur se gjithsesi do ta gjente, ishte përpjekur ta nxirrte nga nënçmimi dhe zhvlerësimi nëpër të cilin atëbotë kalonin të gjitha ato, që ishin të shumta dhe të pashembullta, madje, ngase ishin pjellë e një shpërthimi të urrejtjes dhe të hakmarrjes së tmerrshme kundër vetvetes, që mund të quheshin edhe pjesë e asaj prirjes për vetasgjësim dhe vetëmashttrim, e cila, në atë luftë, kur mund të jepeshin provat e para dhe tejet të rëndësishme të asaj që merrej si *vetëdëshmim*, kishte gjetur hapësirë të pandalshme veprimi, sikur ajo luftë e madhe, në të cilën për herë të parë ishte përfshirë e gjithë bota dhe do të ndodhë edhe rrënimi i dy perandorive të mëdha të kohës me shumë e shumë çrregullime - të kishte shpërthyer pikërisht për këtë qëllim, pra të dëshmoreshin *vetasgjësuesit* dhe *vetëzhdukësit* më të pashembullt...

Në atë skenë të vogël, por të thellë, i ngjau që koloneli të tregonte se kishte marrë një rrugë të gjatë, tepër të gjatë, që nuk e dinte a kishte zgjatur nëntë ditë, nëntë muaj, nëntë stinë, apo pafundësisht, po që kjo as që kishte rëndësi gjithaq, por një rrugë e tillë tepër e gjatë, që kishte kaluar nëpër një mjegullnajë, më në fund kishte sosur në një pellg gjaku, ku i bëhej se dikush i kishte thënë se aty vritej Shqipëria, ajo që duhej të *vetëdëshmohej* dhe, ç'është edhe më trishtuese, kjo bëhej me *vetëdashje* dhe me *vetëkënaqësi* të pashembullt.

“Dua bërjen, e jo vrasjen e Shqipërisë”, kishte thënë koloneli, i cili kishte thirrur që sa më parë të dilej prej atij pellgu gjaku dhe kjo të bëhej me betimin e bërjes së Shqipërisë Shqipëri, ashtu si e meritonte, pra, si domosdoshmëri dashurie që i duhej botës për t'u liruar nga mallkimi i së keqes, në të cilën ishte mbërthyer...

Koloneli kishte vazhduar të tregonte se thirrjes, jo vetëm që askush nuk ia kishte vënë veshin, po përkundrazi, kishte ndodhur që vrasja e Shqipërisë nga përbrenda kishte vazhduar dhe ishte bërë madje gjithnjë më e madhe dhe gjithnjë më e shëmtuar...

“Në atë pellg gjaku sekush kërkonte nga një pjesë të saj, secili kërkonte nga një copë të saj, kërkonin ta rrëzonin sa më parë dhe ta vrisnin shpirtin dhe frymën e saj. Kjo, madje, bëhej me flamuj të huaj, bëhej me emblema të huaja dhe, mbi të gjitha, me thika të huaja, ku nuk mund të ndihmonin as ata që vinin me betimin e shpëtimit të saj, që ishin të gatshëm për sakrificën më të madhe: *për Shqipninë jetën kemi me dhanë...*”

Dukej se himnizimi “*për Shqipninë jetën kemi me dhanë*”, i nisur si betim, sikur pak nga pak kthehej në një vaj dhe më vonë në një gjëmë, jehona e së cilës shpërndahej e përhapej, por që dikur fashitej për t'ia lënë vendin një uturime që vinte nga ana tjetër, e cila përhapej me kërcënimin: “*Shqipninë kemi me vra përgjithmonë*”, që e thoshte një ushtri e zezë, së cilës mund të merrej me mend se i printe pikërisht ai Sava i zi, që e kishte parë të shfaqej në atë luftën e tretë tek ia fuste zjarrin Çarshisë së Madhe, tek digjte xhami, teqe dhe kisha dhe tek sajonte ato listat e zeza për vrasje dhe dhunime, që i nxirrte nga ajo kutia e zezë...

Uturima e stuhisë me ato *ulërimat kërcënuese për vrasjen e Shqipërisë*, që vinin prej *ushtrisë së zezë*, së cilës mund të merrej me mend se i printe Sava i zi, për një çast ishin fashitur dhe kjo mund të kishte ndodhur pasi vrasësit kishin kërkuar paksa të pushonin pas ngopjes me gjak, por në atë hapësirë sikur kishte mbetur oguri i vrasjes së Shqipërisë, që pasqyrohej me parakalimin e viktimave të shumta, që tërhiqeshin zvarrë dhe qaheshin se si nuk mund të vdisnin për Shqipninë duke e mbrojtur, ngaqë këtë as që ua lejonin ata që kishin marrë përsipër rrënimin dhe vrasjen e saj nga brenda.

“Medet, nuk na lanë me dekë për Shqipninë!”

“Ah, ku me marrë me dekë për Shqipninë, me e pasë dheun e lehtë sipër!”

“Medet! Medet!”

“Nuk na lanë me deké...”

“Medet!”

„E kemi dhanë besën!”

“Medet!”

„Besa për Shypninë!”

„Medet!”

„Besa-besë!”

“Me deké për Shypninë!”

“Hej, si nuk na lanë me deké për Shypninë!”

“Megjithatë, nuk kemi me iu nda asaj me deké për Shypninë...”

„Me deké për Shypninë ashtë jetë...”

“Asht betim jete...”

„Jeta Shypni!...”

“Shypni pa jetë...”

Fjalët e fundit sikur ia ndryshuan pamjen asaj që pak më parë shihej si parakalim i viktimave. Ndodhi që pasi ato u pranuan prej të gjithëve dhe u theksuan e u ritheksuan, ata filluan të ngrihen dhe tashmë me fjalët himnizuese *“Me deké për Shypninë asht jetë”* krijonin një rreth, nga u shkëput njëri dhe nisi të thoshte se *„kishin dhanë besën me deké për Shypninë, por ajo në të vërtetë kishte qenë besë me jetue për Shqipninë dhe se edhe ma tutje duhej me e nxjerrë si besë për me jetue dhe me dashunue, për me ba Shypninë Shqipni...”*

„Jeta bahet me jetë...”

„Jeta dashni...”

„Dashnia jetë...”

Pak më vonë, ai që fliste se *„jeta bahet me jetë”* dhe thoshte se *„duhet me jetue dhe duhet me dashunue për Shypninë dhe duhet me e ba Shypninë Shqipni”*, nisi të këndonte këngën *„Besa-besë, besën kemi dhanë...”*. Ajo përfshiu gjithë hapësirën dhe dha një gjallëri jete, që përhapej dendur në të gjitha anët dhe, madje, dikur kishte bërë të paqena edhe ato mbeturinat e kërcënimeve që kishte lënë Sava i zi rreth vrasjes së Shqipërisë dhe fundit të saj të pashmangshëm...

Kur dukej se ai parakalim i tyre, të cilët fillimisht ishin shfaqur si viktima që zvarriteshin dhe pastaj ishin kapur në atë vallen që e këndonin *„për me jetue për Shypninë dhe me dashnue për Shypninë”*, do të merrte fund me kundërpërgjigje të atyre që pak më parë ishin paraqitur si ushtri e zezë e Savës së zi, të cilët çirreshin për atë vrasjen e Shqipërisë që, sipas tyre, në atë luftë ishte kryer njëherë e përgjithmonë, prapë u duk koloneli, fare i vetmuar, i cili fliste për atë udhëtimin e gjatë prej nëntë ditësh a nëntë stinësh, që e kishte bërë dhe që kishte përfunduar në një pellg gjaku, por që tash nuk fliste për bërjen e Shqipërisë, po për *„dashninë Shqipni”*, për atë që mbetet e përhershme në shpirt dhe në kujtesë, që duhej të kalonte në ideal të përjetshëm, sepse thoshte se vetëm ashtu ia dilte që ajo të kthehej në një mbidashuri që përballon të gjitha vështirësitë dhe pengesat, qoftë që ngjajnë edhe të papërballueshme, siç ndodh me të dhe që vetëm me ndijimin e saj të mundet ajo që quhet vrasje e saj që, në të vërtetë, është vrasje e përsëritshme dhe do të vazhdojë të mbetet e tillë derisa t’i kundërvihet ideali i lartë dhe idealistët, ata që janë në gjendje të japin çdo gjë për të, madje edhe jetën dhe që këtë ta bëjnë me betimin e dashurisë për të, me të cilin ajo ringjallet dhe rikthehet edhe atëherë kur duket e pamundshme.

„Kemi m’u vra dhe m’u vra për dashninë tonë të pasosme”, dukej se po i thoshte koloneli djalit të Zherkës, që e mbante pranë, por që ato fjalët për vrasjen dhe rivrasjen sikur shpërndaheshin të kthyer në atë *„me dashnue dhe me dashnue...”*

„Kemi me u vra dhe kemi me u rivra për dashninë tonë të pasosme”, ia kthente Eltoni i Zherkës.

Dukej se koloneli u thoshte ngjashëm edhe të tjerëve, të cilët sikur i kishte pranë: djalit të Morinës, djalit të Vulës, djalit të Idrizit, djalit të Golës, djalit të Bishtazhinit dhe shumë e shumë djemve të tjerë, që pastaj me atë „fjala jote komandant“, njësoj ia kthenin edhe Ylli i Morinës, edhe Permeti i Vulës, edhe Bashkimi i Idrizit, edhe Xhemajli i Avdullahtu, edhe djali i Golës, edhe djali i Sobës edhe djali i Bishtazhinit, edhe Nikolla i Smaçit dhe të gjithë djemtë e tjerë, që kishin rënë në atë betejën e verës së vitit nëntëdhjetë e tetë që, edhe si të vrarë e të varrosur, ishin zhvarrosur disa herë nga ushtria e Savës së zi, i cili me syrin e pranverës ishte kthyer për ta ekzekutuar atë dënimin me vdekje që i ishte bërë qytetit të Erenikut dhe gjithë vendit, po që kishte marrë përsipër t'ua humbte edhe varret dhe të gjitha gjurmët e tjera...

„Por, djelmosha të dashun, na kemi me u ringjallë dhe do të ringjallemi sa herë ta kërkon nevoja, që mandej me u vra dhe me u vra për dashninë tonë të pasosme, sa herë që ajo të ketë nevojë të ushqehet me përkushtimin tonë prej idealistësh të paepur“, u thoshte koloneli, ndërkohë që ata si me një gojë ia kthenin se „kena me u ngjallë dhe kena me u ringjallë, që me u vra edhe me u vra për dashninë e pasosme...“

„Kemi vetëm një dashni të pasosme, komandant“, ia kthenin ata.

Për dashurinë e madhe dhe të pasosme i flisnin edhe Zenel Xhema, Mon Haxhia, Brahim Avdyli, Gjon Selmani dhe të tjerë nga ajo lufta vëllavrasëse e një mijë e nëntëqind e katërmëdhjetës, kur kufomat u ishin bërë këрма nëpër moçalet përreth Durrësit në mbrojtje të Qeverisë së Përkohshme dhe të mbretit të ardhur nga jashtë.

Edhe ata thoshin se kishin ndjekur atë dashurinë e përhershme dhe se edhe më tutje do ta ndiqnin, pa marrë parasysh pasojat.

„Kemi vetëm një dashni të madhe, kolonel...“

„Ajo asht e pasosme dhe e përhershme“, ua kthente ai.

Fjalët për dashurinë e përhershme, që ishin shqiptuar e përsëritur dhe i ishin dukur të njëjta me ato që Kujtimi i kishte lënë në ato tetëdhjetë e katër shënimet e shkruara gjatë tetëdhjetë e katër ditëve, sa kishte zgjatur ajo fushata ajrore, të cilën ai e kishte quajtur të paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmëri ushtarake, dikur ishin heshtur dhe kjo kishte ndodhur kur dukej se kolonelin e përfshinte një mjegull e lehtë, që vinte nga kushedi ku, e cila pak më vonë kishte mbuluar edhe atë që dukej si skenë e thellë, kështu që në atë pritje ai prapë ishte ballafaquar me shenjën nistore të harkut, të shigjetës dhe të dorës së shigjetarit në të, që kishte shkrepur dhe kishte qëlluar padukshëm dhe që iu bë se ajo mund ta kishte qëlluar kolonelin dhe me kaq kishte marrë fund edhe paraqitja e tij në atë që i kishte ngjarë skenë e vogël, por shumë e thellë...

Kur kishte bindjen se mund të kishte ndodhur kjo (ai tashmë e kishte të qartë se shënimet e kohës së fushatës ajrore të përfshira në atë që mund të kishte moton „*Dashuria në kohën e urrejtjes*“, që shoqëroheshin edhe me atë sqarimin e hyrjes „*Udhëzime për ta mbrojtur dashurinë*“, nuk ishin tjetër veçse ndërlidhje shpirtërore që bartej nëpër kohë, me çka fryma e dashurisë shihet si pjesë e dhuntisë hyjnore, të trashëguar nga perëndesha dashuri, së cilës i duhet ndijimi i veçantë dhe këtë e hetojnë vetëm ata që janë në gjendje ta baraspeshojnë me përmbushjen e idealit më të lartë, të cilit i nënshtrohen të gjitha dhe që bëhet në emër të dashurisë-dashuri dhe të frymës së saj të përhershme) dhe derisa merrej me këtë mendim, që me dëshirë do t'ia theksonte dhe ritheksonte edhe Erikës, por edhe të gjithë të dëshpëruarve si ajo, që mbase bridhnin kot në kërkim të atij vendi ku vrasja nuk paraqiste dashuri dhe dashuria vrasje, kishte hetuar se para, në një si dyzim hijeje që lëvizte, i rrinte ai që dikur i kishte thënë se kishte perënduar si lajmëtar dhe aty ishte të bënte me dije dhe t'ia bënte me dije atë që, siç i kishte thënë, ishte një vrasje e madhe në atë luftën e parë e një koloneli idealist, që po ashtu kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me bërjen e Shqipërisë Shqipëri si domosdoshmëri civilizimi dhe, po ashtu ishte një vrasje e madhe në atë luftën e dytë e një ushtaraku që po ashtu kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me themelimin e ushtrisë së përbashkët shqiptare pa ideologji dhe pa shenja të huaja, por që këtë

herë, vrasjeve të ndodhura gjatë dy luftërave të mëdha botërore ua shtonte edhe ato të luftës së fundit, me ç'rast thoshte se janë të njëjta dhe që njësoj edhe në këtë, si në të mëparshmet, qëllorëj dashuria, porse ajo nuk vritej, ngaqë dashuria-dashuri është e pavdekshme dhe, sa më shumë që qëllohet aq më shumë fuqizohet...

Ai që i fliste si lajmëtar dhe e bënte këtë sepse thoshte që kishte perënduar si lajmëtar, nisi t'i tregonte se edhe koloneli kishte një dashuri të madhe, jetësimi i së cilës doemos që lidhej me bërjen e Shqipërisë Shqipëri si domosdoshmëri civilizimi që, megjithatë e kishte parë se si në atë luftë, ku urrejtja kishte përfshirë çdo gjë, edhe ajo duhej të vritej, se edhe ai, si të gjithë idealistët e paepur do t'ia paguante çmimin, siç ia kishte paguar kur, i mbyllur në atë teqe të vogël, do ta presë edhe atë plumbin e padukshëm, i cili ditën e njëzetepestë, pra kur edhe do të fillojë ajo Lufta e Parë Botërore e madhe, do t'i vijë si prej qiellit, por që atë do ta shfrytëzojë për një forcim shpirtëror, fryma e të cilit pastaj do të gjejë të tjerët që do të kalojnë nëpër të njëjtat vështirësi dhe nëpër të njëjtat fatkeqësi e fate, të cilat do t'i shoqërojnë në atë luftë dhe nëpër luftëra të tjera derisa të arrihet qëllimi përfundimtar që nuk mund të ishte tjetër përveçqë Shqipëria të kthehej në dashuri të përhershme...

Në rrethana të tilla do të vazhdojë të flasë lajmëtari, që kishte thënë se *kishte perënduar lajmëtar*, pra në pritje të atij plumbi që do ta gjejë, të cilin e kishte përfytyruar si ishte nisur dhe me asgjë nuk kishte dëshiruar ta pengojë atë dënim, koloneli do të meditojë rreth kuptimit të fuqisë së dashurisë së njëmendtë, të asaj të madhërisë, si ndijim hyjnor, dhe do të kërkojë që mbrojtja e dashurisë të kthehet në pikënisje të çdo ideali dhe se të parën gjë që duhet bërë në këtë drejtim ishte zbrazja e urrejtjes dhe lirimi i përhershëm prej përmasave të saj, të cilat, gjatë atij meditimi të thellë i kishte parë si pasoja të asaj shpërputhjes së bartur që nga zanafilla e krijimit, kur një pjesë e shpirtit, në atë rrugën e përhershme të lartësimi, nuk kishte qenë në gjendje të ndiqte atë kah dhe ishte shkëputur në mënyrë që pastaj, në rënje e sipër, të prekte tokën dhe të gjente krijesat e papërkryera, të cilat e kishin pranuar dhe kishin mbetur pre e saj, e cila ishte kthyer në urrejtje pikërisht pse kishte dështuar.

Pra, pikërisht në këto rrethana ai kishte meditar rreth *njeriut perëndi* dhe *njeriut bishë*, atij që ngrihet dhe atij që bie, atij që ndërton dhe atij që rrënon, atij që krijon dhe atij që vret, për të ardhur në përfundimin se në atë qartësim të vazhdueshëm nuk kishte rrugë të ndërmjetme, ngaqë edhe ata që rrinë anash me moskokëçarje dhe bëjnë sehir, pa marrë parasysh mosndërrhyrjen, kthehen në vrasës.

Prirjen e ngritjes e kishte quajtur prirje hyjnore, ndërsa atë të rënies e kishte quajtur fuqi vrasëse.

Në një gjendje të këtillë meditimi ai ishte thelluar aq shumë saqë kishte thënë se vetëm Perandoria e më të mirës me vendosjen e pushtetit të saj mund të shpëtojë nga vetëvrasja, e cila në mënyrë të pashmangshme çon në *vetëzhdukje*.

Me fjalët për Perandorinë e më të mirës dhe me vendosjen e saj, të cilat atij i kishin tingëlluar sikur t'i thoshte Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdrinit, të lëna në ato gjashtë paraqitjet, ndër tetëdhjetë e katra të tjera të dërguara sa kishte zgjatur fushata ajrore, sikur kishte marrë fund edhe shfaqja e atij që kishte thënë se ishte lajmëtar dhe kishte perënduar si lajmëtar dhe aty ishte që të bënte me dije dhe t'ia bënte me dije për atë që, siç i kishte thënë, ishte një vrasje e madhe në atë luftën e parë e një koloneli idealist, i cili gjithashtu kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me bërjen e Shqipërisë - Shqipëri si domosdoshmëri qytetërimi, dhe po ashtu ishte një vrasje e madhe në atë luftën e dytë, që ishte e një ushtaraku, i cili gjithashtu edhe ai kishte një dashuri të madhe dhe atë e lidhte me themelimin e ushtrisë së përbashkët shqiptare pa ideologji dhe pa shenja të huaja, por që këtë herë vrasjeve të bëra gjatë dy luftërave të mëdha botërore ua kishte shtuar edhe ato të asaj luftës së fundit dhe vrasjet që do të bëheshin në luftërat e tjera, të cilat do të bëheshin dhe do të vazhdonin gjithë derisa të përqafohej ajo që quhej dashuri-Shqipëri, si domosdoshmëri qytetërimi.

Aty ku pak më parë përhihej dyzimi i tij, kishte mbetur vetëm *shenja e luanit* dhe *e shqiponjës* në përmasat e thjeshta, por që heshtja e tyre sikur ia paralajmëronte shfaqjen e të tjerave.

Megjithatë, *shenjat e luanit* dhe *shqiponjës* edhe më tutje kishin mbetur në letër bashkë me ato vijat e shumta që i shoqëronin, përkundër pipëtimës që shoqërohej me një shikim lutës, me çka sikur kërkohej të hapeshin.

Në atë përpëlitse kishte hetuar se mbase mund të ishte një rreze e lehtë drite e cila, pasi kishte depërtuar nga jashtë nëpër dritaren e vogël dhe pasi kishte davaritur terrin e ndrydhur me përfytyrime gjithfarësh, që u ishin dashur kapërcimeve nga njëra gjendje në tjetrën - hapësirës së ngushtë ia kishte kthyer përmasat e së rëndomtës dhe kjo sikur ia kishte bërë me dije se duhej pritur një tjetër natë, ndoshta edhe shumë sosh, që shenjave t'u vijë gjuha.

Madje, në të dalë, këtë sikur ia kishte bërë me dije edhe shikimi i akullt i dervishit, i cili sa nuk i kishte thënë se koloneli edhe më tutje ka se çfarë të thotë, veçmas nga ato shenjat në të cilat paralajmërohej (dhe më vonë edhe do t'i tumirej), se edhe ajo thirrja „me e ba Shqipninë-Shqipni“ dhe të menduarit për kthimin e saj në dashuri të madhe, me të cilën do të presë plumbin në atë teqenë e vogël, nuk ishte tjetër pos pjesë e asaj thirrjeje të qenies, që lidhej me atë të rrënjës, që si do të shihet, shpinin te familja Dreni, e njohur për atë mallkimin e besës, që e kishte zënë me rastin e kërkimit të saj prej Maxharr Pashës, kur ai i kishte hyrë në shtëpi dhe kishte kërkuar të mbrohej, edhe pse tashmë ishin në anë të kundërta...

Se vërtet koloneli kishte se çfarë të thoshte, që ai nuk do t'i ndahej, dhe se gjurmët e tij i kishte ndjekur vite të tëra dhe madje përgjithmonë, që atij do t'i kalojnë në një përndjekje të pandalshme mendore sa t'i duket se pak nga pak, por pandalshëm, ishte bërë pjesë e atij labirinti në të cilin kishte mbetur edhe ai dhe kishte përfunduar ashtu si kishte përfunduar, kjo mbase do të kuptohet më së miri nga një porosi e gjatë, ndër shumë sosh, që ia kishte dërguar krijesit të ri Besim Mati bashkë me atë njoftimin pse fejtonin e mirëfilltë „*Nata e yjeve të Kosovës*“, pasi nuk e kishte botuar kush, kishte vendosur ta kthente në një prozë publicistiko-letrare, me shumë e shumë përfytyrime gjithfarë për atë luftë dhe për të panjohurat e saj të çuditshme, me ç'rast për herë të parë ia kishte bërë me dije se kolonelit, i cili ishte vrarë në atë Luftën e Parë Botërore dhe kishte një dashuri të madhe që e lidhte me dashurinë e bërjes së Shqipërisë-Shqipëri si domosdoshmëri qytetërimi, ia kishte gjetur gjurmët, të cilat çonin në qytetin e Erenikut dhe lidheshin me të dhe me atë që mund të merret për dënim me vdekje, që i ishte shqiptuar që moti, një zot e di se kur, por që Sava i zi, në atë luftën e fundit, kishte filluar ta zbatonte, edhe pse ia kishte bërë me dije se ishte i sigurt që koloneli nuk kishte qenë kurrë në atë qytet, porse kjo nuk i kishte penguar të lidhej me të, të njëjtësohej sa të mendonte se ajo bota e madhe, në të cilën kishte lindur dhe ishte rritur dhe nëpër të cilën kishte kaluar, derisa do të mbyllej në atë teqenë e vogël dhe do ta presë fundin e pashmangshëm, pra e gjithë kjo nuk kishte paraqitur tjetër veçse një bredhje në kërkim të dashurisë për të, me çka shpirtit do t'ia rikthente follenë, ku do të mbetej përjetë dhe ku nuk do ta ndjejë veten të humbur...

Meqenëse bredhja pas plotësimit të mozaikut të jetës dhe të vdekjes së kolonelit, në atë përhumbjen e përgjithshme, që nuk kursente kë dhe ishte e ngjashme me atë zhvlerësimin e pandalshëm, rreth të cilit dikur i kishte folur Erika gjithë dëshpërim, i ishte kthyer edhe në një bredhje në kërkim të vetvetes, është e kuptueshme pse ai njoftim të fillonte me atë vlerësimin e prerë se „koloneli kishte pasur një jetë të shkurtër, por për nga qëllimet dhe kuptimi tepër domethënëse, së cilës duhet t'ia ketë lakmi secili“, për të kaluar pastaj tek të dhënat e tjera, siç ishin ato se koloneli, që ishte vrarë në atë Luftën e Parë Botërore në rrethana të panjohura dhe të paqartësuar fare, pikërisht ditën që kishte filluar ajo, në të vërtetë, gjithnjë duke u bazuar në hulumtime të gjata që kishte bërë në Arkivin Politik të Ministrisë së Jashtme të Gjermanisë dhe në disa vende të tjera, mund të quhej Abdi Pashë Dreni dhe mund të ishte nga familja e Avdullah Pashë Drenit, njërit ndër krerët e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, të cilit në ditën e gjashtë të shtatorit të vitit një mijë e tetëqind e shtatëdhjetë e tetë, i kishte hyrë në shtëpi Mehmedali Pasha, i cili ishte mbiquajtur edhe

Maxharr Pasha, një ushtarak gjerman, pra ai që në qershor të atij viti kishte udhëhequr delegacionin e Perandorisë Osmane në Kongresin e Berlinit dhe kishte kërkuar mbrojtjen me besë, që ai nuk kishte pasur si të mos ia jepte, ndonëse kjo i ishte kthyer në mallkim të hapur, ngaqë ishte dashur të mbronte kundërshtarin nga bashkëkombësit e vet edhe me çmimin e një shkatërrimi të plotë, siç kishte ndodhur në të vërtetë...

„Kjo është një histori shumë e dhembshme, por tepër e dinjitetshme, që nuk e ka shqen dhe është e denjë për një trajtim të thellë artistik, së cilës duhet shkruar pas gjithnjë që të qitet në pah se edhe luftërat dhe çdo gjë tjetër kanë nevojë për qëndrim moral...”

Më tutje ia kishte bërë me dije se Abdi Pashë Dreni kishte qenë kolonel, që mund të merret me mend se në Gjermani kishte kryer akademinë ushtarake, si gjithë oficerët e tjerë të Perandorisë Osmane që asokohe shkolloheshin në Gjermani dhe se kishte mundësi që ai të jetë fëmijë i një martese të përzier midis ndonjë konteshe gjermane dhe nipit të pashës, po që kjo çështje kishte mbetur e hapur dhe mund të dëshmohej po të hulumtohej edhe më tutje, por mbetet e vërteta se ai ishte shkolluar në Gjermani, se pastaj ishte emëruar atashe ushtarak i Perandorisë Osmane në Berlin, që po ashtu, pas luftërave ballkanike, për disa muaj gjurmët do t'i shihen në Vjenë, ku me një gazetare të njohur gjermane (Helenore von Braun) do të marrin pjesë në përgatitjen e një grupi vullnetarësh, ndër shumë sosh që atë verë do të shkojnë në Shqipëri për t'i ndihmuar Qeverisë së Përkohshme shqiptare dhe mbretit gjerman të caktuar nga fuqitë ndërkombëtare, me ç'rast shumë prej tyre nuk do të kthehen më kurrë dhe nuk do të dihet për fatin e tyre, ndërkohë që ata, të cilët kishin marrë përsipër mbikëqyrjen e vetëdëshmimit të shtetit shqiptar të sapokrijuar, për fat të keq, kishin bërë të kundërtën...

Po aty, në një fusnotë të veçantë, ishte ndalur edhe te gazetarja e njohur gjermane (Helenore von Braun) dhe roli i saj i madh për sensibilizimin e opinionit të vendit në mbrojtje të popullatës shqiptare që i ishte nënshtruar një masakre të tmerrshme nga armatat e vendeve fqinje (serbe, malaziasë dhe greke), që kishte pasur bindjen se kishte qenë e fejuara e tij, por që kishte thënë se edhe kjo çështje duhet të hulumtohet ende dhe pohonte se e meritonte këtë ngaqë kjo do t'i shërbente edhe qartësisht të atyre gjërave, të cilat më vonë do t'i shohë herë „si prekje“ e herë „si lidhje gjermane“ të një rëndësie të veçantë, me të cilat do të merret dhe shqetësohet thuajse pandërprerë dhe do të mundohet që me anën e fantazisë t'ua shohë të përbashkëtën tek ai ndijimi, të cilin e kishte quajtur edhe shqetësim hyjnor, që vinte nga lashtësia pellazge dhe kelte, sëmbimi i së cilës kishte sfiduar edhe aso sjelljesh të jashtëzakonshme, që jo rrallë u janë kthyer në fatkeqësi (kishte përmendur eksode të ngjashme historike, kishte spikatur përpjekjet që besimet të mos ktheheshin në luftë, por në vlera që lidheshin me thellimin e lirisë krijuese, me ç'rast kishte zënë ngoje edhe çështjen e murit dhe të mureve që u ishin vënë në mes dhe shumë e shumë çështje të tjera të ngjashme) të cilat, të hedhura në internet prej tij si vlerësime „rreth të cilave ia vlente të mendohej“, ishin quajtur edhe pjesë e asaj „paranoje nazifashiste në ringjallje e sipër“, kundër së cilës duhet për të ndërmarrë një kryqëzatë atomike para se të bëhet vonë...!

„Koloneli kishte shkruar në Shqipëri bashkë me skulptorin Vili Garshauer dhe me tetë ushtarakë të lartë (katër gjermanë dhe katër austriakë, të gjithë tebdil), por kishte pasur me vete edhe një poet, një bankier, një sportist çek, një prift katolik shqiptar dhe po ashtu edhe një student shqiptar nga Vjena, që secili prej tyre, shkruarjen në Shqipëri e kishte lidhur me arritjen e një qëllimi të caktuar.“

I kishte shkruar se shkruarja e kolonelit në Shqipëri përputhej me shkruarjen me mision të mbretit gjerman dhe të mbretëreshës, ndonëse duket se i gjithë misioni që në nisje, më shumë kishte qenë për ta rrënuar vetëdëshmimin e shtetit shqiptar sesa për ta ndihmuar atë, siç thuhej, dhe kjo kishte ngjarë për arsye se ai vend i vogël sa ora ishte kthyer në një nyjë të matjeve dhe çmatjeve të interesave të ndryshme të fuqive të mëdha dhe të përpjekjeve të tyre për mbikëqyrje të gjithanshme, që ishte pasqyruar me futjen e pjesëtarëve të shërbimeve informative me detyra të caktuara, të ngarkuar që të përgatisnin terrenin për fillimin e Luftës së Parë Botërore dhe që në këtë detyrë ishin përkujdesur që së pari t'i përçanin shqiptarët, të

cilët pastaj në vend se të shikonin shkaktarët kryesorë të fatkeqësisë që i kishte gjetur dhe të ndërmerrnin diçka kundër saj, me tërbimin më të madh ishin sulur kundër njëri-tjetrit dhe këtë e kishin bërë të shumtën nën flamujt e huaj, sikur të ishte fjala për heqjen e një të keqeje a mallkimi të pashmangshëm që duhej derdhur ashtu dhe në atë mënyrë kundër vetvetes dhe të tjera si këto, që mund të merret me mend se përballë këtyre zhvillimeve koloneli idealist, i cili përnjëmend kishte pasur ideale patriotike dhe ato fillimisht lidheshin me shpëtimin e Shqipërisë që, kur të shohë se nga frynin erërat, do të kalojë te çështja e bërjes së saj, si do të thotë – Shqipëri, madje këtë do ta arsyetojë me besimin se ajo botën do ta shpëtojë nga flaka e luftërave të pashmangshme, që do të lidhen me të derisa ta kuptohet se atyre mund t’u jepet fund me bërjen e Shqipërisë, të cilat do të pasqyrohen mrekullisht si meditime të shkruara në atë teqenë e vogël në pritje të plumbit që e dinte se do t’i vijë...

„Është e natyrshme që në rrethana të tilla një kolonel shqiptar, i shkolluar dhe me prejardhje fisnike dhe, mbi të gjitha, me përcaktim të qartë patriotik dhe qytetërues, që do të ishte në gjendje t’u kundërvijë modeleve të luftës kaçake dhe të heronjve folklorikë dhe komandantëve bashibozukë, që vetëshpallëshin dhe promovoheshin dendur në gjithë vendin dhe të parën gjë që bënë ishte lufta për t’u ngritur mbi të tjerët, bile me gjakderdhje të brendshme - do të vijë në shënjestër të përhershme të shërbimeve të huaja informative dhe në këtë mënyrë të pamundësohej me çdo kusht para se të ndërmerre çfarëdo veprimi, me të cilin synohej zotërimi i shtetit shqiptar të posa formuar, veçmas në fushën e ngritjes së mirëfilltë të forcave ushtarake dhe të sistemit mbrojtës mbi baza profesioniste...”

Në fund të këtij shkrimi, krijuesit të ri, Besim Mati, i ishte bërë me dije se varri i pashës turk, që kishte prejardhje gjermane, pranë lumit të vogël, që e kishin parë të mbuluar me ferra dhe të lënë pas dore fare, linte fare qartë për të kuptuar se pse ishte bërë edhe ajo fushata e fundit ajrore atje dhe pse Kujtimi gjatë atyre tetëdhjetë e katër paraqitjeve të redaksia gjermane me atë lidhjen e panjohur e kishte quajtur atë të paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmëri ushtarake.

„Ai varr, që duket si i harruar, sikur ruan frikën e marrëveshjeve që mund të kundërshtohen dhe të dështojnë?...“

XII

Atë pasdite me diell, sikur të kërkonte gjurmët e kolonelit diku në atë hapësirë të mbuluar me ferra, pas shumë vështirësish, ia kishte dalë t’i afrohej varrit të pashës turk me prejardhje gjermane, që rrinte i strukur nën rrugë pranë lumit, që sikur ishte tharë nga vapa e madhe e verës.

Një copë herë kishte shikuar pllakën me shkronja të ngatërruara osmane, pa marrë vesh gjë prej tyre derisa dikur kishte hapur bllokun e shënimeve dhe kishte filluar t’i kopjonte një nga një lakadredhat e atyre që rrinin në gurin e përhitur.

Në dalje të këtij vendi, nga ana e majtë e urës, pasi për pak kishte shikuar kullën e Drenit dhe pirgun e rrënuar bashkë me pllakën përkujtimore kushtuar Lidhjes Shqiptare të Prizrenit të ngritur me rastin e 100 - vjetorit, në hyrje të Çarshisë së Madhe, krijuesin e ri, Besim Mati (gjatë gjithë kohës ai i kishte shikuar pas dhe nuk e kishte të qartë se pse i duheshin ato që shkruante në atë varrin e lënë të pashës turk që askush nuk ia vinte veshin) e kishte pyetur për Avdullah Pashë Drenin dhe pasi ai nuk i kishte thënë tjetër përveç dy-tri fjalë që lidheshin me atë *besën*, e cila aty ishte kthyer në një kob, në të dalë prej Çarshisë drejt urës së Namazxhasë, kur ishin ndalur në një kafene të vogël, me mjaft vëmendje kishte filluar të fliste për një kolonel, të cilin e kishte quajtur kushëri të mundshëm të pashës dhe të tjerave që do të mund të lidheshin me rikthimin e tij të çuditshëm në një shpirt që vritje e rivritej por edhe ngjallej dhe ringjallej nëpër ato luftëra pikërisht pse kishte idealin e bërjes së Shqipërisë-

Shqipëri, por kishte ngurruar, ngaqë, së pari, po ta pyeste se nga i kishte ato njoftime, mund ta hutonte fare me ato që do t'ia thoshte se i kishte nga ajo hipnoza pas gjuhës së shenjave në tyrben e Erenikut dhe, së dyti, edhe po t'i arsyetonte se i kishte nga dikush, nga ndonjë burim i jashtëm, por si të pavërtetuar, njësoj mund ta bezdisnin krijuesin e ri, i cili edhe si i tillë, në këto rrethana të rënda të ballafaqimit me pasojat e tmerrshme të luftës së fundit, me mijëra e mijëra të vrarë, me shumë e shumë të zhdukur dhe të zhvarrosur, dukej se nuk i bënte gjithaq përshtypje për të tjerat, pa marrë parasysh se me çfarë lidheshin. Sa e sa herë i kishte thënë jo rastësisht se lufta këtu kishte filluar çastin që kishte marrë fund dhe një zot e di sa do të zgjaste...

Megjithatë, krijuesi i ri, pas një dëgjimi të vëmendshëm, kishte bërë me dije se ato që i ishin thënë për kolonelin dhe lidhjen farefisnore të mundshme me pashën vendës, të cilin e kishte zënë peng ajo që ai e kishte quajtur "mallkim i besës", i kishte marrë si diçka që mund të quheshin edhe „provokime të dobishme krijuese“, të cilat i duheshin asaj kohe që t'i hiqej e keqja e madhe që e kishte pllakosur dhe ia zinte frymën ...

"Edhe po të jetë e gjithë kjo pjellë mendjeje, me siguri se ia vlen të merret e tillë, dhe pse jo, edhe të trajtohet madje, që fatkeqësive t'u shihen shkaqet dhe qëllimet kryesore, e jo të zhvlerësohen dhe të mjegullohen nga përdorimet dhe shpërdorimet ditore..."

Si do të shihet, ky vlerësim fare i papritur, nga krijuesi i ri Besim Mati, gazetarin gjerman - jo vetëm që përfundimisht do ta lirojë nga përkushtimi fillestar ndaj hulumtimit të vrasjes së Kujtim Kosovës, si një rast i veçantë i asaj lufte, që të tillë e kishte bërë ajo mënyra si i ishte paraqitur redaksisë gjermane me anën e asaj lidhjes së panjohur me ato tetëdhjetë e katër shënimet që i ishin dërguar çdo ditë në orën trembëdhjetë e trembëdhjetë minuta sa kishte zgjatur ajo fushata ajrore, të cilën ai vazhdimisht e kishte quajtur të paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmëri ushtarake - por do t'ia zhvendosë të menduarit nga preokupimet ditore në shqetësime të përhershme, të cilave u duhen gjurmime dhe thellime të gjithanshme, gjë që pak më vonë, kur do të kthehet dhe gjithë vëmendjen do t'ia kushtojë kësaj, do të ndikojë që atë ta shohë si pjesë të një përpjekjeje të përhershme të pasqyrimin të sfondit që lidhet me prirjen e lartësimit, që vjen nga ndijimi i veçantë i hyjit dhe të së hyjnueshmes, si kuptim dhe ndërgjegje, përfytyrimin e së cilës kishte pasur rastin ta dallonte më së miri nga ato shënimet, ku Mendim Drini, nga derë e Bardhëve të Përdrintit, fliste për Perandorinë e më të mirës dhe vendosjen e saj, me të cilën thoshte se shpirtit i kthehet liria, ndërsa vullneti për fuqi shkon drejt majave, ndërkohë që ai libri i mbyllur, i ardhur dhe i shkruar nga dikush, zhvishet nga mashtrimi i përhershëm, me të cilin ishin robëruar mendjet dhe ishin zhvilluar ato kryqëzatat e panumërta me pellgje gjaku, që mund të mbeteshin të tilla po të vazhdonte mbërthimi i tyre.

Këtë përcaktim gazetari gjerman e kishte forcuar edhe më shumë për t'i mbetur përgjithmonë i tillë herën e fundit që kishte kthyer në tyrben e Erenikut. Kjo kishte ndodhur po atë pasdite që krijuesi i ri, Besim Mati, në atë kafenenë e vogël i kishte thënë se farefisnia e mundshme e kolonelit të vrarë si vullnetar në atë Luftën e Parë Botërore në mbrojtje të shtetit shqiptar me mbretin gjerman, me pashën e fuqishëm vendës, që e kishte zënë mallkimi i besës, edhe po të ishte pjellë e bredhjeve të mendjes, ia vlente të trajtohej si e tillë, që fatkeqësive t'u zbulohen shkaqet dhe qëllimet e vërteta, e jo të zhvlerësohen nga përdorimet dhe shpërdorimet ditore.

Kur ia kishte thënë këto, i ishte dukur sikur krijuesi i ri kishte kërkuar me çdo kusht të lirohej edhe nga ato vlerësime që ditë më parë ia kishte shpalosur përpara me rastin e hapjes së çështjes së prejardhjes së njëmendtë të Kujtimit (ia kishte bërë me dije se lidhej me familjen e njohur Kazazi) dhe të dashurisë së ndaluar me Verën (dyshohej se si fëmijë i adoptuar, diku në një qytet të huaj dhe nga prind të huaj, mund të ishte rome, serbe, vllahe dhe përcillej me thashetheme e përgojime gjithfarësh), rreth të cilave i kishte folur me aq dëshpërim e mllef, ngaqë i kishte parë nga këndi i smirës së atyshme dhe i urrejtjes, me të cilat përshkohen kohët me shqetësime të mëdha, që u paraprijnë luftërave, siç ishte ajo e

fundit, e cila tashmë kishte ndodhur dhe kishte lënë pas tmerre të mëdha dhe që pasojat e tyre rishfaqen me ashpërsi edhe më të madhe kur ato kalojnë dhe pas lënë gjendjet kalimtare me paqartësi të mëdha, rëndom të përcjella me dëshpërime të shumta, nga shkaku i vetëm, se pas çdo lufte shfaqen tyxharët dhe përfituesit e saj të pashmangshëm...

Përpyekja e krijuesit të ri, Besim Mati, e shprehur si bredhje e lirë krijuese, që fatkeqësisë së asaj lufte t'i zbërthehen shkaqet dhe qëllimet e mëdha, në ç'mënyrë mund të kuptohet se ato kishin munguar dhe që, për këtë a atë arsye, ishin anashkaluar, e kishte mbërthyer të tërin dhe sikur e kishte çuar aq larg saqë në rrugë e sipër për atje, kur nga pjesa e Rrypës në drejtim të burimit të Erenikut, kishte ndjekur hapjen e pastaj ngushtimin e asaj hapësire të mrekullueshme që shkonte deri te bjeshka e Shkëlzenit, ishte mëdyshas në mos koloneli mund të ishte vrarë fare në atë Luftën (e madhe) e Parë Botërore, siç thuhej, nga ai plumbi që i kishte ardhur sikur të kishte pikur prej qielli, por që e gjithë kjo, në atë teqenë e harruar, mund të kishte qenë pjesë e një veprimi të qëllimshëm, që meditimet rreth bërjes së Shqipërisë-Shqipëri, si një domosdoshmëri qytetërimi dhe të tjerat si këto, të cilat u duheshin shumë e shumë atyre kohëve, kur ajo përnjëmend mungonte, të shfaqeshin aty sikur të ishin porosi të veçanta shpirti, që ishin lënë nga një profet i jashtëzakonshëm, për t'u shfrytëzuar si udhë rrëfim për veprim në rrethanat që shpinin nëpër dilemën – me jetue ose mos me jetue, gjë që ato shumëkund edhe kishin filluar të përqafoheshin si të tilla sa të ktheheshin në një frymë të përhershme, me ç'rast përkushtimi ndaj dashurisë-dashni dhe ndijimit së saj të amshueshëm të vërehet, por edhe të ndjehet përnjëmend me prejardhje nga perëndesha dashuri, pikërisht siç e kishte parë koloneli të lidhur me atë domosdonë e dashurisë si mbidashuri, që i duheshin ushqimit të ndjenjës së dashurisë të ruhej e përhershme edhe atëherë kur dukej se ishte e pamundshme?

Madje, në rrethana të këtilla tepër të vështira (ku dukej se çdo gjë ishte shthurur aq keqas sa të mos shihej gjëkund ndonjë dritë shpëtimi) theksimi i fjalës Shqipëri karshi asaj dashuri dhe prirjeve të tjera të brendshme që i shkonin atij përcaktimi qytetëruar, me të cilën lidhej pse përnjëmend ishte i tillë dhe ajo veçori duhej t'i theksohej e t'i ritheksohej në vend se të anashkalohet me britma dhe çirje të tjera të zhurmshme, nuk kishte nevojë për filozofime, as për retorikë patriotike që i duheshin atij të menduari, por vetëm për një ndijim të thjeshtë atdhedashurie, qoftë ai edhe si i përzier me atë nevojën më të rëndomtë të mbijetimit për ta përballuar më të keqen, në të cilën kishte sharruar?

Veç kësaj, në saje të asaj fanitje, që nuk i ishte ndarë asnjëherë dhe kishte bërë të ndjehej sikur të ishte në ndonjë fluturim magjik, nuk kishte qenë e vështirë të parafytyrohej se si ai, i cili kishte mashtruar edhe vdekjen (ose pse dikush këtë e kishte bërë në emër të meditimeve të lëna dhe asaj frymës që kishte dalë prej tyre, krejt një), në atë kalim nëpër ngjarjet që ishin plot e përplot urrejtje dhe me shumë paqartësi, edhe pse kishte pasur edhe përpjekje të ndjeshme për t'u liruar nga mbërthimi i së ligës dhe nga pasojat e saj, të cilat kishin filluar të manifestoheshin me theksimin e synimeve që bëra e Shqipërisë të lidhej me domosdoshmërinë qytetëruese, e cila i duhej gjithë asaj hapësire që të lirohej nga kufiri shekullor i ndarjes së botës dhe i fatkeqësisë së të tij, e të tjera si këto, koloneli mund të kishte pritur edhe atë Luftën e Dytë (të madhe) Botërore për t'u shfaqur si ai ushtaraku, të cilit, nga lajmëtari i panjohur që kishte perënduar lajmëtar dhe thoshte se kishte për detyrë të bënte të ditur dhe t'ia bënte të ditur për ato dashuritë e mëdha të vrara gjatë atyre dy luftërave, i ishte thënë se ishte vrarë pse kishte një dashuri të madhe që lidhej me krijimin e ushtrisë shqiptare pa shenja dhe emblema të huaja, të ishte rishfaqur dhe, në saje të aftësisë së jashtëzakonshme të shndërrimeve nga një gjendje në tjetrën, t'ia arrinte të thyente edhe atë ombrellën më të madhe që i ishte vënë gjithë vendit nga vrasësit dhe t'i dërgonte ato tetëdhjetë e katër shënimet, ku flitej për ato tetëdhjetë e katër kryqëzata të njëpasnjëshme, ndërkohë që krahas tyre ia kishte dalë që me kodin e hapur të dashurisë dhe kundër urrejtjes, pra me atë dhunti hyjnore, të ndërhynte në atë kodin e luftës për ta çrregulluar asisoj sa të ndodhë që në disa raste edhe urdhri për vrasje të pranohej si urdhër për dashurinë, gjë që e gjithë kjo lidhej me

atë përcaktimin fillestar të kolonelit, të shfaqur qysh gjatë Luftës së Parë (të madhe) Botërore rreth dashurisë-dashuri si ndijim i veçantë, por tepër i fuqishëm, që buronte nga perëndesha dashuri, me të cilën bërja e Shqipërisë-Shqipëri shpallej si dashuri e madhe, si një mbidashuri, me të cilën njëherë e mirë në ato anë urrejtjes i mbylleen udhët dhe burimet e ushqimit, që kishin bërë të shpërthenin luftëra të mëdha, të cilave fitili u ishte parë pikërisht te *mungesa e dashurisë-Shqipëri* (nga brenda e nga jashtë), që kishte pasur për pasojë *urrejtjen-Shqipëri* (po ashtu nga brenda dhe nga jashtë)...

Ky shestim madje sikur do t'i kalojë në një shqetësim tjetër mendor sa në fejtonin "*Nata e yjeve të Kosovës*" (kur kishte humbur të gjitha shpresat se do të botohej, e kishte quajtur një lloj proze e hapur e pleksur me realitet dhe imagjinatë), t'i kthehet në bindje, së cilës nuk do t'i ndahet, edhe pse e kishte pasur të qartë se ashtu përgjithmonë shqiste nga realiteti në hapësirën e megjulluar që e mbizotëronte tallandia shpirtërore, nëpër të cilën megjithatë sa më shumë kalonte, sa më shumë vendosej dhe zhvendosej, gjithnjë më tepër i shfaqej edhe ajo që nëpër të i përvijohet, që e ndiqte si hije e brendshme, por edhe e jashtme dhe çuditërisht mund të quhej edhe si njëfarë „prekje gjermane“, e cila në ato shqyrtime shihej e ngjashme me atë lëvizjen e ujërave nëntokësore, që mbetet e padukshme, por kur paraqitet befason.

Nën peshën e këtij kundrimi edhe ato që mund të kishin qenë rastësi (siç ishte marrëveshja e fshehtë e Barbarosës me papatin, që veprimet e Kryqëzatës së Tretë drejt Kostandinopojës të anashkalonin vendet e Arbnit dhe kjo mund të mos kishte pasur kurrfarë lidhjeje me kursimin e hapësirës së saj nga ndëshkimet që do të ndërmerreshin kundër ortodoksëve), ai kishte denjuar t'i shihte si qëllime, të ngjashme me atë anashkalimin që çështjes shqiptare i ishte bërë gjatë Kongresit të Berlinit dhe ngjashëm do të jetë edhe me atë caktimin e mbretit gjerman në krye të shtetit torzo shqiptar, ngjashëm madje edhe me domethënien që kishin veprimet e Rajhut të Tretë dhe me të tjera dredhi që do t'i hetojë si zigzage të pafund, vijat e të cilave do t'i shohë të shkonin edhe deri tek ato marrëveshjet e njohura dhe të panjohura të Petersbergut afër Bonit, që u ishin dashur atyre vendimeve të fundit rreth ndërhyrjes ajrore dhe ndërhyrjeve të tjera, të cilat pastaj i kishte shoqëruar edhe me veprime që i kishte quajtur „përpjekje për afri të vazhdueshme njerëzore dhe shpirtërore, madje“, siç ishin dashuritë e shpallura dhe të pashpallura, të njohura dhe të panjohura, ku mund të merrej me mend se kolonelit, i cili kishte nënën gjermane, po ashtu edhe të fejuarën e kishte gjermane, e gjithë kjo mund t'i kishte ushtruar ndikim ta ketë edhe të menduarit gjerman, po që njësoj mund të thuhej edhe për Kujtimin dhe për shumë e shumë të tjerë...

„Është një prekje e çuditshme, që herë shihet e herë nuk shihet, sa të duket thujse e pashpjegueshme, por që duhet të jetë diçka e brendshme, e cila e krijon të tillë...“

Kur kishte gjykuar kështu, mendjen e kishte pasur te Kujtimi dhe te mendësia e tij gjermane që, ndonëse nuk ishte dëshmuar me farë lidhjeje të drejtpërdrejtë gjaku gjerman, ose me diçka tjetër që do ta arsyetonte nivelin e lartë të zotërimit të gjuhës gjermane, (për shembull, ndonjë qëndrim i detyrueshëm në Gjermani, i ngjashëm me atë të qindra e mijëra refugjatëve, të cilët në ikje e sipër nga gjenocidi që u kërcënohej, kishin gjetur strehim në këtë vend dhe shumë prej tyre, në saje të këtij strehimi dhe pritjes së përzemërt, kishin vendosur të mbeteshin aty përgjithmonë), megjithatë, ato biseda me redaksinë gjatë atyre tetëdhjetë e katër ditëve, sa kishte zgjatur fushata ajrore, të zhvilluara me një gjuhë të shkëlqyeshme gjermane, siç kishin qenë të shkruara në gjuhën gjermane edhe ato fletëzat e kohës së mbylljes në tyrben e Erenikut, që mund ta kishin moton e përbashkët „*Dashuria në kohën e urrejtjes*“, të cilat ia kishte hedhur përpara dervishi i tyrbes së Erenikut, pra të gjitha këto sikur flisnin për ndonjë veprim të fshehur të kësaj prekjeje, të cilën mbase kishte dëshiruar ta shihte edhe si lidhje dhe më shumë se kaq, madje, pse vetëm ashtu ia shihte kuptimin sjelljes nëpër atë qarkun e mbyllur, që shumë vjet më vonë, mbase më shumë për ta mbajtur të hapur sesa t'i afrohej të vërtetës, krijuesit të ri Besim Mati do t'ia pranonte „se mendësia gjermane e Kujtimit, por edhe veprimi i tij, që kishte lënë pa mend gjithë ata që me aq mund kishin

punuar që kodet e luftës t'u mbeteshin të paprekura, shpjegohej vetëm me besimin që ai mund të ishte vetë fryma e kolonelit, që kishte kaluar nga lufta në luftë, nga urrejtja në urrejtje, që ishte bartur nga qëllime dhe kuptime të qarta, për të ardhur deri te kjo e fundit dhe assesi ndryshe...“

Duket se fuqinë e çuditshme të kësaj „prekjeje gjermane“, (më vonë do ta quajë edhe „fërkim të natyrshëm“ dhe do të mundohet ta shohë edhe „si takim, që vjen nga lashtësia dhe nga puqjet e saj të mundshme“, me ç'rast kishte provuar që edhe eksodet e ngjashme të luftërave të hershme dhe të atyre të fundit t'i shohë në përputhje me kahun e saj dhe shumë të tjera si këto, që ishin pjellë e shtrydhjes së mendjes dhe për të cilat gjithnjë më shumë do të sulmohej në faqe të ndryshme të internetit, bile edhe të quhet „përkrahës shpirtëror i idesë së një Rajhu të Katërt gjerman“), gazetari Vili Bauer do ta hetojë atë natën e fundit të qëndrimit në tyrben e Erenikut, kur shenja e hyjit gjerman Odinit, do t'i shërbejë si çelës për hapjen e një pjese të atyre që kishin mbetur si porosi të jashtëzakonshme, me të cilat shpjegohej ajo përsëritja e së njëjtës, me ato kryqëzatat dhe kundërkryqëzatat e vazhdueshme, me fatkeqësitë e mëdha, por edhe fuqia e jashtëzakonshme e dashurisë-dashuri, që vinte nga ndijimi i perëndeshës-dashuri dhe nga gjykimi se vetëm me anën e fuqisë së saj mund të shpëtohet nga mbërthimi i urrejtjes dhe të ligat e saj...

E gjithë kjo kishte filluar kur pas asaj shtrydhjeje të gjatë mendore, që e kishte shoqëruar gjatë gjithë kohës së atij udhëtimi nga dalja e qytetit nga ana e Rrypës e deri në hyrje të saj, dervishi që e kishte pritur si gjithnjë me atë shikimin e akullt, pasi i kishte dhënë shenjë të ulej, përpara ia kishte lëshuar një mori fletësh të zverdheme, po ashtu të lidhura me një fjongo të zverdhur trup e tërthor, ballina e së cilës ishte e mbushur e gjitha me numra të ndryshëm, që lidheshin dhe çlidheshin çuditërisht mes vete, por që nga njëri-tjetri i ndante shenja e vogël e harkut të shigjetës, e cila përsëritej pareshtur.

Një copë herë kishte shikuar ballinën e mbushur me numrat e ngatërruar, diku-diku me atë shenjën e vogël të harkut dhe të shigjetës që u rrinte në mes dhe linte me kuptue se fjala ishte për një porosi të shkruar me numra, së cilës duhej t'i gjendej çelësi i fshehur, me të cilin zbërtheheshin dhe kjo sikur hapte shumë e shumë të panjohura që vështirë u dilej ballë. Dhe, meqë ajo i ishte hedhur përpara dhe kundruall i rrinte dervishi gjithnjë me atë shikimin e akullt që i depëronte tejprtej, mund të merrej me mend se duhet të bënte çmos për të depërtuar në të fshehtën, nga do t'ua nxirrte kuptimet. Kjo e shtyri me ua hedhë sytë dhe madje me e matë mirë e mirë gjithë hapësirën e numrave, që sa vinin i lëviznin dhe i mbështilleshin, por assesi t'i shfaqnin ndonjë udhëzim për t'u futur në to. Madje, as dervishi, i cili edhe më tutje e maste me atë shikimin e akullt dhe tejmbanë depërtues, nuk ndërmernte kurrfarë lëvizjesh a veprimesh, siç kishte bërë herën e kaluar me atë mbështjelljen e duarve, dredhjen e qafës dhe të krejt trupit, që pastaj, duke e shoqëruar atë, kishte rënë në një gjendje thuajse tallandie, në të cilin, përveç të tjerash, kishte parë atë dyzimin e skeletit që i lëvizte si hije, dhe dikur kishte parë edhe atë mjegullën, që prej saj sikur ishte liru ar ai që kishte theksuar se ishte lajmëtar ngaqë thoshte se *kishte perënduar lajmëtar* dhe se aty ishte me ba me dije për ato vrasjet e mëdha në atë Luftën e Parë (të madhe) Botërore, siç ishte ajo e kolonelit që kishte një dashuri të madhe, e cila e lidhte me bërjen e Shqipërisë-Shqipëri si domosdoshmëri e qytetërimit perëndimor dhe siç ishte ajo e ushtarakut patriot në atë Luftën e Dytë (të madhe) Botërore, që lidhej me bërjen ushtrisë shqiptare pa shenja të huaja dhe pa ngjyrimë ideologjike me të cilën i hiqej mundësia rishfaqjes së dashurisë së vrasjes...

Përkundrazi, në atë shtrydhje mendsh ai ndjente ngulfatjen e numrave, por assesi ndonjë paralajmërim të hapjes së tyre, ndonëse kishte parandjenjën se prapa tyre fshihej ajo që një ditë duhet të hapet dhe të flasë.

Kur kishte filluar ta humbte shpresën se ajo natë do të paraqiste vazhdimin e paraprakes, seç i kishte shkuar mendja që atyre fletëve me ua heqë fjongon e zverdheme dhe me i lirue nga mbërthimi i saj, ngaqë mund të kishte një domethënie dhe madje mund të

paraqiste një shenjë drejt shenjave dhe hyrjeve në të fshehtat e tyre. Andaj, pasi mati e çmati, kishte prekur fjongon, që i ishte dukur si e ngrirë. Dhe këtë e kishte bërë me shumë frikë, por gishtat që i dridheshin, më në fund ia kishin dalë kësaj, dhe me t'i hapur, kishte parë *shenjen e Odinit*, pikërisht të atij që keltët e vjetër, pra paraardhësit e gjermanëve, i kishin besuar dhe e merrnin si mbiperëndi, të ngjashëm me Zeusin e pellazgëve.

Shfaqja e *Odinit* çuditërisht i kishte ndihmuar të çonte mendjen se fjala mund të ishte për trokitjen e asaj që e kishte parë si „prekje të lashtësisë“, që vinte nga shfaqja e kohës historike, e cila në mendjen e tij kishte vepruar në mënyra të ndryshme sa t'i japë kah asaj bredhjeje që atij i ishte tekur që çdo gjë ta shihte të lidhur me qëllime, siç ishin ato që nga koha e Barbarosës, (që Kryqëzata e Tretë të anashkalonte vendet e Arbnit dhe kështu t'i kursente nga shkretimet që linin pas kryqtarët e shenjtë) dhe kishin shkuar edhe deri te vendimet e fundit të Petersbergut rreth asaj ndërhyrjes ajrore (me të duhej t'i jepej fund fushatës vrasëse), të cilën Erika sikur e kishte paraparë dhe thoshte se është pjesë e atij gjykimi që vrasja merret për dashuri dhe dashuria për vrasje...

Andaj, pasi i kishte shfletuar dhe kishte parë se edhe pjesa tjetër e tyre ishte shfaqur plot e përplot numra, të cilët lidheshin mes vete, por që në mes ndaheshin *me shenjen e vogël të harkut dhe të shigjetës*, kishte ndarë mendjen se fjala mund të ishte për një porosi të veçantë, të shkruar në gjuhën gjermane dhe për gjermanët, që mund të lexohet vetëm me anën e shkronjave gjermane, që po ashtu hapte edhe shumë çështje të tjera, nga ajo pse ishte ndjekur ky kah dhe jo ndonjë gjuhë tjetër dhe shumë e shumë dilema të tjera, hamendje këto nëpër të cilat ai do të sillet dhe mbështillet sa nganjëherë të mendojë se ato ishin të tilla që të mbushnin me huti të përhershme, por edhe me dyshime dhe frikë, hapësirën e atij labirinti të jashtëzakonshëm, ku ndonjëherë mendonte se megjithatë edhe më tutje duhej të mbeteshin, nga shkaku se jashtë tij zhvlerësoheshin e madje bëheshin të parëndësishme fare?...

Zbërthimi me anën e çelësit të gjuhës gjermane, fillimisht i ishte dukur fare i mundshëm, prandaj të parën gjë që kishte bërë, kishte qenë përpjekja që numrat të zëvendësoheshin me shkronjat gjermane dhe kjo të fillonte nga germa e parë, e cila do të vendosej pranë numrit një dhe tutje deri tek ajo e fundit dhe pas kësaj të shkohej më tutje...

Por, kur kishte filluar që numrave t'ua vinte shkronjat pas dhe ato t'i vendoste në përputhje me radhën e tyre, kishte hetuar se prej tyre asgjë nuk dilte, se ato mbeteshin fare të shkëputura, e kjo i solli njëfarë dyshimi se kishte nxituar me atë që kishte menduar se fjala ishte për zëvendësim të shkronjave me numra, ose për ndonjë porosi të veçantë, që së pari duhej t'u thuhej gjermanëve.

Tekefundit, pjesë e kësaj porosie të veçantë për gjermanët, a nuk ishin edhe ato tetëdhjetë e katër paraqitjet nëpërmjet asaj lidhjes së panjohur sa kishte zgjatur ajo fushata ajrore, që ai e kishte quajtur të paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmëri të veprimit ushtarak që, ndonëse nuk ishte dhënë rasti me iu paraqitë opinionit të gjerë, ato megjithatë, shumëkund ishin parë si të atilla sa t'u jepnin udhë edhe atyre shqyrtimeve, me të cilat kërkohej qartësi e plotë, si për veprimet ushtarake, po ashtu edhe për qëllimet që duheshin ndjekur ndërhyrja mos me mbetë vetëm çështje humanitare?...

Megjithatë, nuk i kishte dalë nga mendja se ata numra ishin pjesë e ndonjë porosie të veçantë, e cila duhej me u zbërthye disi dhe se kjo mund të bëhej vetëm nëse ata kthehen në shkronja dhe shkronjat në fjalë me kaluar pastaj në fjali me i shfaqë kuptimet, ose porositë e caktuara.

Natyrisht se një ecuri e këtillë mund të kishte një mijë e një mënyra zbërthimi, por edhe mashtrimi, prandaj kjo do t'i merrte aq shumë kohë sa nuk do t'i mjaftonte as një jetë tjetër e tërë po ta kishte. Dhe, në çastin kur i shkrepë mendja se çfarë duhej të bënte, sikur iu duk se shikimi i akullt i dervishit bënte një lëvizje rrethore mbi fletët dhe ai në atë çast pa një pa dy i ktheu ato nga e kundërta dhe nisi me ua vu numrave shkronjat. Për habi, sakaq hetoi si ato filluan t'i hapnin kuptimet, kështu që pas pak ia doli të zbërthejë hyrjen, në të cilën bëhej e ditur, si thuhej, për një të menduar të hapur të ushtarakut Kujtim Kosova, oficer i lartë

në garnizonin e ushtrisë shqiptare „Tomori“ në Gjakovë, rreth një lëvizjeje demokratike shqiptare gjithëpërfshirëse dhe për veprimin e tij në këtë drejtim, që përgjegjësinë e luftës, bashkë me fatet e vendit, me i marrë përsipër ushtria e përbashkët shqiptare.

Sikur nuk u besonte syve të vet: një copë herë shikoi shkronjat që shoqëronin numrat dhe ato përnjëmend hapnin të fshehtë të tyre, saqë mund të pritej që edhe më tutje t'i shpalosej ajo që i bëhej se ia kishte thënë ai lajmëtari, i cili thoshte se *kishte perënduar lajmëtar* dhe ishte me ba me dije dhe me ia ba me dije rreth atyre dashurive të mëdha të vrara gjatë atyre dy luftërave të mëdha botërore (të kolonelit idealist dhe të ushtarakut patriot), që gjithsesi lidheshin dhe ndërlidheshin edhe me atë luftën e fundit dhe vrasje të tjera, që mund të merreshin për të përsëritshme dhe që pasqyrimin më besnik e kishin gjetur tek ato kryqëzatat dhe kundërkryqëzatat e pandalshme që parakalonin në tetëdhjetë e katër shënimet, që i kishin ardhur redaksisë me anën e asaj lidhjeje të panjohur sa kishte zgjatur fushata ajrore, por që ai çdo ditë, sa herë që i dërgonte, thoshte se quhej Kujtim Kosova, që ishte i asaj lufte, zëri i të cilit kishte mbetur i xhiruar dhe i ruajtur si një dëshmi e gjallë e asaj lufte të fundit, të cilën ai në fillim të çdo paraqitjeje e quante të paqartë për nga qëllimet dhe pa vendosmëri të veprimit ushtarak.

Për një çast, madje, iu bë se kishte ndodhur mrekullia, të cilën nuk e kishte pritur se do të ishte e tillë, ngaqë në dorë kishte gjithë ato që i duheshin fejtonit, me të cilin sqarohej vrasja e Kujtimit dhe më shumë se kjo, madje, me çka hulumtimi mund të shpallej i suksesshëm, prandaj kjo do ta gëzonte edhe redaktorin e ditës sapo t'ia bënte me dije kthesën e tyrbes së Erenikut, edhe pse kjo hapte çështjen tjetër tepër të ngatërruar, që lidhej me shpjegimin e domosdoshëm si ishte e mundur që Kujtim Kosova të vritej në tri luftëra dhe njëherësh të ringjallet nëpër to dhe vazhdimisht të kishte mendësi gjermane?...

Ishte fjala, vallë, për atë ngatërrimin e varrosje-zhvarrosjeve dhe përdorimin e tij të qëllimshëm, siç bëhej fjalë për atë mashttrimin që i ishte shfaqur kadiasqerit me rastin e kërimit të varrit të peshkopit që kishte marrë pjesë në atë luftën e madhe në Shkup në anën e gjeneralit të Vjenës, kur ai i ishte ngatërruar me atë të ungjit të vdekur para njëqind vjetësh, që e kishte parë në njërin nga ato tetëdhjetë e katër shënimet e dërguara me anën e asaj paraqitjes me lidhje të panjohur gjatë kohës sa zgjaste fushata, apo bëhej fjalë për diçka tjetër, që gjithsesi lidhej me ato luftëra të paqarta dhe me ngatërrimin e tyre?

Por, bredhja mendore, e cila me siguri se do të hapej dhe përhapej edhe më tutje deri në pafundësi, sikur iu fashit paksa e mbase edhe i pushoi fare, çastin që hetoi shikimin e akullt të dervishit, i cili sikur ia bënte me dije se duhej të vazhdonte zbërthimin deri në fund, pa çuar mendjen tek të tjerat...

Ai sa s'i tha se gjuha e shenjave ishte edhe përftim çasti, që shfaqet sakaq dhe po ashtu mbyllet sakaq, që shfaqet vetëm një herë për të vetmen herë dhe tretet si bryma para diellit...

Kjo mbase i futi të dridhura, por njëherësh e ktheu aty ku ishte, pra te zbërthimi i mëtejshëm, që duhej të bënte sa më parë dhe me vëmendje të madhe pa denjuar se ashtu thuhej fjala e fundit... Kësisoj, pas asaj hyrjeje, ku bëhej fjalë si të veprohej, por edhe si të bëhej ajo lëvizje demokratike shqiptare gjithëpërfshirëse, si dhe për rolin prijës të ushtrisë së përbashkët shqiptare për fatet e vendit, në faqen e parë, po ashtu fillonte fjala e hyrjes, ku Kujtim Kosova bënte të ditur se atë porosi e kishte lënë të shkruar ditën që për të kishte përfunduar ajo Lufta e Dytë (e madhe) Botërore dhe aty shënohej njëzet e tetë nëntori i vitit një mijë e nëntëqind e dyzet e katër, kur si zëvendëskomandant i Brigadës së Shtatë, pasi kishin hyrë në kryeqytetin shqiptar, papritmas ishte burgosur nga bashkëluftëtarët e deri atyshëm dhe nga gjyqi i nacionalçlirimtares, me procedurë të shpejtë, që kishte zgjatur vetëm njëzet e shtatë minuta, ishte dënua me vdekje nën akuzën e tradhtisë ndaj vendit, si bashkëpunëtor i fashizmit. E gjithë kjo ishte bërë me arsyetimin se edhe lufta prej trembëdhjetë muajsh, që kishte bërë në kuadër të nacionalçlirimtares (ndonëse nga pikëpamja e veprimit ushtarak ishte cilësuar si e dobishme), kishte qenë pjesë e kësaj tradhtie të bërë me paramendim dhe që si dëshmi të kësaj prokurori, një bashkëluftëtar i deridjeshëm, që e kishte

pasur komisar brigade, kishte tekstin, siç thuhej, për synimin dhe veprimin e drejtpërdrejtë në mënyrë që nga krahë të ndryshëm të atyre që luftonin, të shumtën nën flamuj të huaj, të themelonin lëvizjen demokratike shqiptare gjithëpërfshirëse, një si front të përbashkët, me ushtrinë shqiptare si forcë kryesore e saj, që do të merrte përsipër drejtimin e luftës e me këtë edhe fatet e vendit për ruajtjen e bashkimit kombëtar, e hartuar në Gjakovë, në verën e vitit një mijë e nëntëqind e dyzet e tre, për të cilën kishte thënë se e kishte pasur pëlqimin e Berlinit dhe nuk paraqiste tjetër përveç një krijesë fashiste, siç ishte edhe Lidhja e Dytë Shqiptare e Prizrenit me qeverinë e saj kuislinge, së cilës kishte thënë se nacionalçlirimtarja me luftën e saj ia kishte dhënë përgjigjen e merituar.

Në faqen tjetër, shpejt e shpejt jepeshin disa të dhëna rreth rrugës jetësore, që ai e përshkruante nga vdekja në vdekje, ku bëhej e ditur se familja e tij rridhte nga një derë e bajrakëve të Veriut, farefis i ngushtë me Ali Pashë Gucinë, që pas dështimit të Lidhjes Shqiptare ishte detyruar të merrte botën në sy: së pari të zbresë në Pejë, ku pas pushtimit të saj nga malazeztë thuajse gjysma e saj ishte pushkatuar, ndërsa pjesa tjetër, për pak kohë kishte gjetur strehim në Gjakovë, por që edhe prej andej nga terrori i ushtrisë serbe, e cila kishte bërë çmos sa më parë ta spastronte etnikisht pjesën e pushtuar, si shumë e shumë të tjerë, do të detyrohet të ikë në Turqi. Kështu, ai do të tregojë, jo vetëm për vitet e rënda të Turqisë (përmendej qëndrimi në Stamboll dhe Izmir), por edhe për atë rrugën e mundimshme, që e kishin marrë katër vjet pas përfundimit të Luftë së Parë Botërore, e cila disi ia kishte dalë t'i çonte në Shqipëri me shpresën se së andejmi do të ktheheshin në vatrat e tyre në Kosovë. Thuajse kalimthi do të tregojë se shpresa për t'u kthyer në Kosovë u ishte fikur nga dita në ditë dhe se ai do të fillojë shkollimin, së pari në Lushnje, pastaj në Elbasan, e pasi ta kryejë Normalen, do të vazhdojë Akademinë Ushtarake në Bari të Italisë, bashkë me shumë të tjerë, që asokohe i kishte dërguar mbretëria shqiptare me shpresën se ashtu krijonte ushtrinë shqiptare. Aty do të flitet se me çfarë mllëfi dhe dëshpërimi do ta përjetojë pushtimin e Shqipërisë nga Italia fashiste që, si kadet në vitin e fundit, ishte mbërthyer nga dilema e madhe se çfarë duhej bërë në rrethanat e reja, që ajo gjendje, jo vetëm të mos pranohej, por edhe të kundërshtohej. Në një vend thotë se kishte pasur bindjen se duhej të largohej sa më parë nga ushtria, e cila nuk do të ishte shqiptare, por me shenja të perandorisë italiane, sepse nuk pajtohej me idealin e tij, po që nga ky përcaktim e kishte ndalur e fejuara Rina, një arbëreshe nga Maki, arkitekthe, e cila e kishte bindur se duhej të kthehej në Shqipëri dhe atje të punonte në lëvizjen antifashiste, që si ushtarak do ta kishte më të lehtë... Ngjashëm do t'i thonë edhe disa nga kadetët, të cilët kishin bindjen patriotike se profesioni i ushtarakut duhet të shfrytëzohet kundër fashizmit, pa marrë parasysh dredhitë që duhej përdorur, kur dihej se ai nuk do ta kishte edhe aq gjatë. Për këtë përcaktim sikur e kishte ndihmuar çlirimi i tokave shqiptare, (një pjese të Kosovës dhe të Maqedonisë) të pushtuara me dhunë gjatë luftërave ballkanike nga sllavët dhe grekët, të cilat i ishin bashkuar asaj që nga Roma ishte quajtur Shqipëri etnike, e cila ishte mirëpritur kudo, veçmas në Kosovës dhe në pjesë të tjera nën pushtimin sllav dhe atë grek, me ç'rast forcat gjermane ishin përshëndetur si çlirues...

„Besimi se fashizmi nuk do ta kishte gjatë, se doemos gjendja duhet të shfrytëzohet për bashkimin e trojeve shqiptare, që kjo si realitet jo vetëm të mos rrezikohej, por edhe pas asaj lufte të dëshmohej dhe të pranohej njëherësh, më kishte shtyrë të mendoja, por edhe të punoja për themelimin e ushtrisë së përbashkët shqiptare, e cila në rrethanat e dobësimit të italianëve, do të ishte në gjendje të merrte përsipër mbrojtjen e vendit, por njëherësh edhe fatet e lëvizjes së përgjithshme me përcaktim demokratik dhe perëndimor, qëllim i së cilës do të ishte ruajtja e etnisë së përbashkët, por kësaj i kundërvihej lëvizja komuniste, me parullat e internacionalizmit proletar dhe të botës pa kufij, e cila kishte filluar të depërtonte në të gjitha anët dhe ishte gjithnjë më e zëshme për faktin se i ishte bashkuar luftës antifashiste dhe aty shihet edhe rastin që t'i sendërtonte qëllimet që tashmë bolshevikët kishin filluar t'i jetësonin në Rusi...”

Më tutje bëhej fjalë për atë që ai e quante përpjekje për gjetjen e gjuhës së përbashkët me të gjitha forcat antifashiste, që thoshte se duhej të përbënin atë frontin demokratik, që kërkonte mbështetje në luftën, të cilën do ta drejtonte ushtria e përbashkët shqiptare pa shenja të huaja dhe pa ngjyime ideologjike.

Ajo që quhej mendim dhe veprim rreth themelimit të lidhjes së përbashkët demokratike, e cila do të merrte përsipër fatet e udhëheqjes së vendit dhe kjo do të bëhej edhe me ndihmën e ushtrisë shqiptare pa shenja të huaja dhe pa ideologji, e cila do ta udhëhiqte luftën e përbashkët, përmbylej me shënimin, ku bëhej fjalë për takimin e vetëm me përfaqësuesit e lëvizjes komuniste, të cilëve u ishte ofruar bashkëpunimi, që do të duhej të shpinte në një lëvizje të përbashkët demokratike shqiptare. Kishin mbetur të shënuara edhe mendimet për shkaqet që kishin sjellë luftën vëllavrasëse dhe të pabëra të tjera, të cilat Kujtim Kosova i kishte paguar me kokë atë ditën që kishte marrë fund ajo Lufta e Dytë (e madhe) Botërore.

Aty thuhej se ai takim kishte zënë fill kur kolonel Ibrahim Preveza i kishte thënë Kujtim Kosovës se duhej të bisedonin sy më sy me ata të nacionalçlirimtares dhe kjo duhej të bëhej me ndërmjetësimin e shehut në teqenë e Çabratit.

Kujtim Kosova bën të ditur se ishte bërë shpejt e shpejt gati për atë takim, që priste të jetë ngjarje me rëndësi të madhe dhe, në rrugë e sipër për atje, heshtazi kishin kaluar Çarshinë e Madhe, ku u ishte bashkuar edhe Shahin Kodra, një student i Parisit, i cili u takonte radhëve të Ballit Kombëtar. Më tutje tregohet si kishin arritur në teqenë e Çabratit dhe atje i kishte pritur një mesoburrë i heshtur, i cili u kishte prirë brenda, me ç'rast mirëseardhje të ngrohtë u kishte uruar shehu, i cili ishte përshëndetur me kolonelin me një përzemërsi të madhe, sikur të njiheshin që moti.

Pasi ishin ulur, shehu i kishte njohur me ata të nacionalçlirimtares, të cilët ishin gjithsej pesë veta dhe rrinin kundruall. Ai që rrinte afër shehut, në të djathtë të tij, dhe dukej se kishte fjalën kryesore, mbante syze të trasha dhe linte përshtypjen e njeriut të qetë. Tjetri, në të majtë, ishte një djalosh i pashëm. Flokët ngjyrë gështenje, që i kishte të dredhur, i rrinin mirë. I treti ishte një faqekuq. Thyente gishtat dhe linte përshtypjen e njeriut të shqetësuar. I katërti, që rrinte nga ana e djathtë, dukej i qetë, fytyrërrumbullakët e me sy të humbur në tul që shprehnin një qetësi të theksuar. I pesti dallonte nga të tjerët me lartësinë dhe peshën më të madhe, që e bënte të dukej si një shkëmb i vendosur midis guralecëve.

Pas një heshtjeje të shkurtër, me ç'rast sikur kishin matur njëri-tjetrin me shikim, shehu kishte folur për rëndësinë e takimit dhe kishte thënë se fatet e vendit kërkojnë një sjellje të përgjegjshme prej të gjithëve, për të vazhduar pastaj, se është koha që bashkërisht të ecet në drejtimin e nevojshëm dhe me këtë rast kishte zënë ngoje fatet e atdheut, që kërkonin guxim dhe mençuri të madhe.

Nuk kishte vonuar dhe pas shehut fjalën e kishte marrë djaloshi me syze, i cili kishte thënë se fliste për nacionalçlirimtaren dhe në emër të saj, së cilës i takonte me mish e me shpirt dhe pastaj kishte thënë se në kuadër të frontit demokratik gjithëpopullor, që ai do ta dëshironte, fjalën kryesore do ta kishin komunistët.

Pse fjalën kryesore duhej ta kishin komunistët, sqarohet nga arsyetimi i tij i mëpasshëm:

- Zotëri kolonel dhe ju zotërinj demokratë, mos pandehni se ne mendojmë ndryshe nga ju. E dimë se ndër ju ka patriotë, demokratë, antifashistë dhe atdhetarë të tjerë të devotshëm, të cilët me bindjet dhe përcaktimet e tyre dëshirojnë që e ardhmja jonë të jetë sa më e sigurt dhe sa më e qartë. Që të gjithë ia duan të mirën vendit dhe popullit, siç ia duam edhe ne. E dimë se shumë prej jush u rekrutuan pa dëshirë e shumë të tjerë pse nuk patën nga t'ia mbanin. Pastaj, ç'është e vërteta, nuk duhet nënçmuar faktin se pati edhe të atillë që besuan se - pas gjithë asaj që ngjau me fatin tonë dhe pas asaj që vuajtëm që nga koha kur osmanët lëshonin Ballkanin - fashizmi është çlirues.

Është e vërtetë se fashizmi erdhi si çlirues dhe luajti me këtë kartë. Ai llogariti mirë e mirë se kështu do të bëjë për vete popullin shqiptar. Atdhetarët dhe pararendësit e Rilindjes sonë kombëtare luftuan pareshtur për shkollat në gjuhën shqipe, dhanë jetën për administratën tonë, për flamurin tonë.

Frytet e idealeve dhe të qëllimeve të tyre të larta ishin pikërisht këto që po i gëzojmë ne sot. A nuk është kjo një fitore e madhe? Po të gjykohej nga një këndvështrim i këtillë, atëherë çdo gjë do të duhej të merrej si e tillë. Por, ne dhe ju e dimë se dardha ka bisht. Ne dhe ju dimë fare mirë sa ka çarë kokën Italia për ne dhe si do ta çajë po qe se interesat e saj nuk do të puqeshin kështu. Ju dhe ne e dimë fort mirë se ç'plane djallëzore sajoi pikërisht kjo Itali para pak vjetësh me Mbretërinë Jugosllave dhe me Greqinë për copëtimin e tokave shqiptare. Ju dhe ne e dimë marrëveshjen që e nënshkroi Stojadinoviçi me Musolinin. Mos do ta gëzonte Italia popullin shqiptar, siç thotë tash, sikur Stojadinoviçi mos t'ia thyenin paktin trepalësh? A mendoni ju se Italia më pas do të kujdesej që shqiptarët të ribashkoheshin? Kurrën e kurrës nuk do të bënte zë. Përkundrazi, do ta përligjte atë që kohë më parë e kishte dëshiruar.

Pastaj, ne dhe ju e dimë se fashizmi nuk do ta ketë gjatë. Atëherë, çfarë do të bëhet me krijesën e saj? Çfarë do të bëhet me ne? A do t'i njohë kush kufijtë e saj? Ne dhe ju e dimë fare mirë se ai që humb luftën, edhe dënohet. Dënohet rëndë, bile. Së këtejmi, mos duhet të lejojmë që edhe një herë populli ynë të dënohet rëndë pa fajin e vet?

Ne duhet t'ua bëjmë me dije aleatëve se nuk njohim krijesën fashiste dhe se do të luftojmë që krahas rrënimit të fashizmit të krijojmë bashkimin tonë të natyrshëm dhe të drejtë, por gjithnjë në marrëveshje me të tjerët.

Asnjë ribashkim krye më vete nuk mund të jetë i vlefshëm dhe i përhershëm.

Këtu zaten qëndrojnë mospajtimet tona me rrymat e tjera, të cilat mendojnë se ribashkimi i bërë nga fashistët, i cili, dorën në zemër, nuk është i plotë, duhet të mbrohet me çdo kusht.

Ne themi se është shumë më mirë nëse për çështjen tonë flasim shtruar me të tjerët dhe pa hequr dorë nga synimet tona strategjike, të pajtohemi bashkërisht.

Fjalën e kam për fqinjët tanë, me të cilët jetojmë prej shekujsh. Shokët tanë komunistë tashmë janë të bindur se bashkimi i shqiptarëve është një realitet.

Në programet e tyre qëndron kjo gjë. Por, ata kërkojnë që kjo të bëhet pas luftës, pra, kur të mundet fashizmi.

Nën flamurin e socializmit do të bashkohemi të gjithë.

Kufij nuk do të ketë as në Ballkan, as në Europë, ngase demokracia socialiste dhe revolucioni që po e bëjmë do të flakë bagazhin e së kaluarës.

Në rrethana të tilla populli ynë do të shprehë lirisht vullnetin e vet nëpërmjet vetëvendosjes. Ai do të vendosë pa frikë se nga duhet të shkojë. Vendimet e tilla janë historike dhe kanë vlerë të përhershme.

Vëllezërit tanë serbë e malazias janë betuar se do të luftojnë deri në pikën e fundit që çështja jonë të zgjidhet drejt dhe sipas vullnetit të popullit... Nuk do të ketë as mashtrime, e as dredhi, si po mundohen ta tregojnë këtë ata që nuk pajtohen me ne...

Garanci për këtë do të jetë lufta jonë e përbashkët nacionalçlirimtare e udhëhequr nga Titoja dhe Enveri, si dhe aleatët, me të cilët jemi të lidhur...

Vetëm po qe se përkrahim fashizmin a rrimë duarkryq, rrezikojmë këtë marrëveshje. Prandaj, është koha të bashkohemi dhe të luftojmë për demokracinë socialiste dhe për bashkimin..."

Në këtë shënim thuhet se pas fjalëve që kishte thënë djaloshi me syze në emër të nacionalçlirimtares, kishte rënë një heshtje tendosjeje, që kishte zgjatur derisa fjalën e kishte marrë studenti Shahin Kodra, i cili kishte thënë se nga fjala e zotëriut të nacionalçlirimtares dëshirohet të veçohet lufta për demokraci dhe lufta për bashkim të përhershëm, ndërkohë që të tjerat konsiderohen parulla komuniste, të cilave jo vetëm që nuk duhet t'u besohet, por edhe duhet të kihet kujdes nga kurthet e tyre...

“Për mua dhe demokratët si unë e, kujtoj edhe për mbarë popullin tonë, çështje e çështjeve është demokracia dhe ribashkimi i përhershëm.”

Më tutje ai kishte thënë se çështja e parë, pra demokracia, lidhet ngushtë me kulturën e një populli dhe me rrethanat shoqërore e historike, pa lënë manash as çështjet ekonomike dhe kishte vazhduar se populli ynë, si të gjithë popujt e tjerë në situata të ngjashme, i cili ishte në një robëri të gjatë dhe gjatë njëzet shekujve të fundit ndërroi hiç më pak se katër perandori, përkundër përshtatjeve dhe sprovave të shumta që ia ka detyruar mbijetimi i thjeshtë, kishte ruajtur pikëpamjet dhe mendësinë që lidhej me Perëndimin dhe me qytetërimin e tij të vjetër, të cilit i takonte që në krye të herës, sepse, me vërtetësi të plotë mund të konstatohet se pikërisht në këtë qytetërim perëndimor ka pasur pjesëmarrjen e vet të plotë që nga antika e tutje dhe me të drejtë mund të krenohet me të.

“Andaj, kjo na detyron që çdo kthesë dhe çdo lëvizje t’ia nënshtrojmë këtij përcaktimi, pra që t’i kthehemi rrënjës europiane, aty ku ishim gjithnjë. Kjo mund të arrihet vetëm me përqafimin e demokracisë parlamentare dhe të rregullimit të saj, e assesi ndryshe...”

Në vazhdim Shahin Kodra kishte theksuar se për të vërtetën që e kishte quajtur çështje të çështjeve dhe lidhej me përkatësinë e qytetërimit europian dhe me parlamentarizmin demokratik, duhet të punojë i madh e i vogël, por pa ndërhyrje këtu me ideologjinë dhe me ligjëratat në krushoqet e proletarëve për gjoja botën e barabartë...

„Ideologjia nuk mund të vihet para atdheut dhe kombit. Unë nderoj përpjekjet dhe mundin e zotërinjve komunistë, por do të thosha që fjalët demokraci socialiste a socializëm, të mbeten vetëm demokraci. Atributet e tjera që po i vishen a do t’i vishen nuk garantojnë zgjidhje të drejtë e as ardhmëri të sigurt.

Lufta antifashiste njëmend është e përbashkët dhe në të duhet të marrin pjesë që të gjithë, por e ardhmja e një populli nuk bën t’i nënshtrohet gjithfarëlloj marrëveshjes, të cilat në rrethana të caktuara mund të jenë fare të paqëndrueshme. Përvoja historike ka treguar se shpeshherë pikërisht marrëveshjet e tilla kanë qenë fatale për popullin tonë.”

Pastaj shënohet se si Shahin Kodra u ishte drejtuar komunistëve, sikur të kishte përpara dikë që ka nevojë për një leksion atdhedashurie:

„Ju, zotërinj, e dini fort mirë se ç’ngjau me Revolucionin Xhonturk.

E dini se kush e bëri atë dhe ç’u premtua.

E dini pastaj se çdo gjë e mori lumi.

Njësoj mund të flitet edhe për vitet njëmbëdhjetë, veçmas për të dymbëdhjetën.

Ushtria serbe dhe malaziasë erdhi gjoja për ta luftuar armatën turke, por sapo bëri atë që bëri, tha: kjo tokë është imja.

Ngjashëm vepruan edhe fuqitë e tjera në vitin një mijë e nëntëqind e katërmëdhjetë, kur Shqipërinë e ndanë në katër pjesë, ndonëse ajo ndodhej nën mbrojtjen ndërkombëtare të fuqive të mëdha që e kishin njohur shtet të pavarur...

Pra, marrëveshje nuk mund të ketë me ata, të cilët historikisht kanë shfaqur lakmi ndaj tokës sonë dhe kanë rrezikuar vazhdimisht çështjen tonë, po që mbi të gjitha kanë hartuar programe kundër saj, duke mbështetur e “arsyetuar” para botës luftën e tyre hegjemoniste e grabitqare kundër popullit tonë...

Andaj, fjalët e tyre për njëfarë vetëvendosjeje të shqiptarëve, kur të përfundojë lufta, ose marifetet që po bëhen për aleancën ballkanike si federatë, mund të jenë vetëm mashtrim.

Marrëveshje ne mund të bëjmë vetëm me vendet perëndimore, me amerikanët, anglezët dhe me të tjerë të ngjashëm me këta, të cilët kanë të zhvilluar modelin e demokracisë parlamentare.

Ata mund të garantojnë diçka, e jo vendet socialiste, të cilat me përvojën e tyre kanë treguar se janë kundër popujve të vegjël.

Bashkimi Sovjetik ka dëshmuar më së miri se si mund t’i shkrijë popujt e tjerë në emër të socializmit.

A do ta bëjmë ne në Ballkan edhe një kolkoz të tillë, ku popujt me kultura të lashta do t'i nënshtrohen ortodoksisë dhe pansllavizmit të tipit më të vrazhdë?...

Federata e re, për të cilën po flitet, nuk është asgjë tjetër veçse kopje e zbehtë e Rusisë së madhe, në të cilën ne shqiptarët, si popull josllav, do ta pësojmë më së rëndi.

Tekefundit, a nuk na e dëshmoi këtë edhe Jugosllavia e Versajës.

Është e tepërt të flitet këtu për krimet dhe pabesitë e shumta që na bëri.

Të gjitha i dimë, se i kemi provuar në kurrizin tonë. Plagët e saj i kemi ende të hapura. Prandaj, si ndodhi që këta shkaktarë të vuajtjeve tona të derisotme përnjëherë të mendojnë ndryshe?...

Mashtrohem i nëse mendojmë se problemet historike mund të zhduken me një përcaktim ideologjik.

Të tillët mund ta ndërrojnë qimen, por vesin s'e heqin...

Druaj se sapo të fitojë socializmi i tipit sovjetik, nën një petk të ri do të zhvillohen po ato procese...

Kjo do të ishte për ne një fatkeqësi e re dhe një kob i tmerrshëm, ngase bota nuk do të ketë kohë të merret me çështjen tonë.

Rindërtimi i Europës do të zgjatë dhjetëvjetësha të tërë. E, në ndërkohë, ata që kanë qëllime djallëzore, do t'i realizojnë planet e tyre kundër popujve të vegjël. Këtë nuk duhet për ta harruar, zotërinj!...

Në fund i kishte propozuar një luftë të përbashkët kundër fashizmit, gjithnjë të mbështetur nga aleatët perëndimorë, por me të vetmin qëllim që të mbrohet integriteti ynë shtetëror dhe kombëtar në kufijtë tanë etnikë.

„Nëse përcaktohem i për një gjë të tillë, amerikanët dhe Perëndimi do të na ndihmojnë dhe nuk do të lejojnë të biem më në kthetrat e sllavëve.

Po u përcaktuam për komunizmin, atëherë paçim veten më qafë: do ta pësojmë si o më zi.

Prej nesh varet tash se me kë do të shkojmë: me Perëndimin apo me Lindjen?

Lindja na ofron një të ardhme të paqartë dhe të rrezikshme, një mishmash midis ideologjisë bolshevike dhe ortodoksisë, ndërsa Perëndimi na garanton jetë në Europën e lirë dhe demokratike...

Rrugë tjetër për ne nuk ka: ja demokraci ja dhunë totalitare.“

Ende pa e kryer fjalën mirë Shahini, thuhet se ai faqekuqi, i cili thyente gishtat, kishte ndërhyrë gjithë rrëmbim me fjalët se kapitalizmi është i dështuar dhe kishte theksuar prerazi:

„Ne jemi përcaktuar për socializmin e Leninit dhe të Stalinit të madh... Ne mbrojmë rrugën e Titos dhe të Enverit, rrugë tjetër nuk ka...“

Ato që kishte thënë faqekuqi sikur kishin bllokuar bisedën.

Në shënim bëhet fjalë për përpjekjet e shehut që ta përfshinte disi sërish në bisedë kolonel Ibrahim Prevezën. Kjo i kishte shkuar ndoresh vetëm atëherë kur djaloshi me syze kishte thënë se asnjë rrugë nuk është e mbyllur, nëse çon në përmbyshjen e aspiratave të drejta të popullit, me çka sikur ishte mundur që bisedës të mos ia mbyllte të gjitha shtigjet, siç kishte vepruar kohë më parë ai komunisti faqezjarr, që i rrinte në anën e djathtë.

Duket se edhe kolonel Ibrahim Preveza të njëjtën gjë kishte kërkuar, andaj bisedën e kishte filluar qetë-qetë, duke thënë se edhe të rinjtë kanë të drejtë të mendojnë ndryshe edhe për faktin se çfarëdo që të vendosin, do t' u takojë atyre. Rinia gjithnjë është më e drejtpërdrejtë, kishte theksuar koloneli, për të shtuar pastaj se disa gjëra, megjithatë, kërkojnë urtësi. Më tutje kishte theksuar se ishin mbledhur për t'u marrë vesh, e jo për t'u bërë pikë e pesë.

U mblodhëm të rrahim një çështje thelbësore: si të dalim fitimtarë pas disfatës së fashizmit, e jo të bëjmë profeci.

Si t'ia bëjmë që të ruajmë tërësinë shtetërore dhe frytet e ribashkimit?

Cila është rruga që i bën të mundshme këto?

Si po shihet këtu, tash për tash shtrohen dy mundësi: e para, të bashkohemi me socialistët dhe komunistët dhe e dyta - të mbështetemi tek amerikanët dhe anglezët.

Tashmë dimë se ç'sjell socializmi, sepse para e kemi shembullin e Rusisë.

Po ashtu dimë se çka jep demokracia parlamentare, të cilën e mbron Amerika dhe aleatët e tjerë perëndimorë.

Populli ynë, mendojmë ne, duhet t'i kthehet traditës europiane dhe nga ajo të mësojë. Socializmi ende nuk e ka dhënë provimin historik dhe çështje është se a do ta japë fare?...“

Pas këtyre ai tha se Ushtria Shqiptare nuk do të luftojë kundër interesave të popullit, pa marrë parasysh zhvillimet.

Ne do t'i bashkoheshim një fronti të përbashkët demokratik sapo ta shihnim se këtë e lejojnë rrethanat.

Ai front demokratik nuk duhet të jetë front ideologjik.

Për ne ideologjia gjithnjë mbetet në plan të dytë, kur është fjala për fatin e atdheut dhe të popullit.

Përcaktimet ideologjike mund të bëhen në rrethana të paqes dhe në kuadër të sistemit demokratik shumëpartiak.

Po ashtu, rreth çështjes së ndonjë marrëveshjeje me të tjerët për çështjet e ribashkimit kombëtar, koloneli kishte thënë se kjo as që duhet të zihet ngoje dhe këtë e kishte arsyetuar me të dhënë se shqiptarët kanë të drejt, si edhe popujt e tjerë të Ballkanit dhe të Europës, të jetojnë të lirë dhe të bashkuar.

Vetëm si të tillë ata do të jenë të barabartë dhe të gatshëm t'u ndihmojnë edhe të tjerëve. Në të kundërtën, askush në Ballkan kurrë nuk do të jetë i qetë.

Me fqinjët bashkëpunim mund të ketë, por assesi t'i pyesim për mënyrën e bashkimit, aq më pak të vendosin ata për çështjen tonë.

Kjo do të ishte një tradhti e pashembullt.

Bashkimi është bërë dhe ai duhet të ruhet. Ne na kanë ndarë të tjerët pa na pyetur fare, prandaj edhe ne do ta ruajmë bashkimin tonë pa pyetur kë për të drejtën tonë të ligjshme.

E ashtuquajtura vetëvendosje, për të cilën flasin komunistët, është vetëm një mashtrim dhe hiçgjë tjetër. Do ta shihni edhe vetë se, po u pranua kjo formë, do të bëhet sipas diktatit dhe interesave të të tjerëve. Por, atëherë do të jetë vonë.

Vetëvendosja që e propozojnë komunistët mund të jetë vetëm një kurth i kurdisur kundër nesh...”

Fjalët e kolonel Ibrahim Prevezës kishin hasur në kundërshtim të komunistëve të nacionalçlirimtarës. Kjo vërehet fare mirë nga ndërhyrja e djaloshit me syze, i cili kishte thënë se me vëllezërit serbë e malazias ishin marrë vesh që çështja e vetëvendosjes të jetë puna e parë që do të bëhet pas fitores mbi fashizmin.

- Vëllezërit tanë serbë e malazias do ta mbajnë fjalën e komunistit, ngase janë betuar në internacionalizmin proletar. Kur komunisti thotë këtë, atëherë është në gjendje të flijohet për të...

Kishte pasuar një ndërhyrje e ashpër e kolonel Ibrahim Prezevës, i cili me një zë të ngritur i ishte drejtuar djaloshit me syze duke e pyetur, se kush ia kishte dhënë të drejtën të merrej vesh, si thoshte, me vëllezërit serbë e malazias për të ardhmen e kombit, e cila kishte tingëlluar ashpër dhe si qortim, duke lënë pas një heshtje të rëndë, prandaj, siç shënohet, pas pak fjalën e kishte marrë ai komunisti flokëdredhur, i cili sikur të arsyetohej, kishte thënë se në këtë çështje mund të ketë keqkuptime, ngaqë ajo që ishte quajtur marrëveshje me shokët serbë dhe malazias për vetëvendosjen kishte të bënte vetëm me komunistët dhe të drejtën e tyre për të biseduar me njëri-tjetrin për të gjitha çështjet, siç kanë të drejtë të veprojnë edhe të tjerët që nuk janë komunistë...

- As komunistët, as demokratët, e as djalli vetë nuk bën të hyjë në biseda për gjëra të tilla. Ribashkimi është çështje e shenjtë dhe jashtë partiake e jashtë ideologjike. Ajo është çështje ekzistenciale kombëtare, kishte thënë koloneli.

Kur ishte dukur se takimi do të merrte fund ashtu si nuk duhet, kishte ndërhyrë shehu, i cili kishte kërkuar t'i ngritin gotat për pajtim dhe bashkim kombëtar. Kishte thënë se atdheu kërkon shpëtim dhe kjo mund të arrihej vetëm me bashkim. Lëreni ideologjinë dhe të gjitha ato që ndajnë, kishte thënë. Përfshihuni në një luftë të përbashkët, se vetëm ajo ndihmon... Shënohet se në fund të ndërhyrjes së tij kishte ngritur gotën dhe kishte brohoritur për Skënderbeun. Edhe të tjerët kishin ngritur gotat dhe bashkërisht kishin brohoritur për Skënderbeun. Gjithë hapësira kishte jehuar nga brohoritë për Skënderbeun, të cilat herë pas herë shehu i kishte shoqëruar me thirrje për bashkimin kombëtar, që ishin thënë si me një gojë.

Shënohet në vijim se shehu gjithë gëzim kishte thënë se pajtimi duhet të shkojë më tutje.

Shahin Kodra ia kishte kthyer se për të, fatet e atdheut ishin mbi të gjitha.

Ngjashëm kishte menduar edhe kolonel Ibrahim Preveza, i cili kishte shtuar se nuk priste tjetër veç luftës së përbashkët, ndërkohë që ata të nacionalçlirimtares, sikur kishin ngurruar t'u bashkoheshin brohoritjeve që tashmë thuheshin haptas, gjë që kjo kishte shtyrë shehun që disi t'ua nxirrte atë fjalë prej goje, porse nuk i kishte shkuar ndoresh, ngaqë ishte ndërhyrja e djaloshit me syze, i cili kishte tërhequr vërejtjen se as komunistët nuk ishin kundër bashkimit dhe frontit të përbashkët, por duhet të pyetj baza, sepse çfarëdo vendimi pa pajtimin e tyre është i pavlefshëm.

- Lëre, ore, lëre! Pse ma prish... Çfarë baze?... Dashke të pyesësh Stalinin për këtë?... Çështja e kombit nuk është pazarllëk..., kishte thënë shehu.

- Ashtu është, por ne nuk mund të marrim kurrfarë vendimesh krye më vete, ia kishte kthyer djaloshi me syze.

Kolonel Ibrahim Preveza kishte thënë se Ushtria Shqiptare do të përkrahë edhe komunistët dhe këdo që me sinjeritet lufton për interesat kombëtare.

- Nuk keni nevojë të nguteni, po as t'i zvarritni punët. Bisedoni me shokët tuaj, por ta dini se po merrni përsipër një përgjegjësi të madhe historike, ngaqë po s'u bë ky bashkim në një front të përbashkët, atëherë do të shpërthejë lufta vëllavrasëse.

Nëse gjendemi në taborë të ndryshëm, nga shkakut e ideologjive, na mori lumi..."

Në shënim thuhej se takimi kishte përfunduar me përsëritjet: natën e mirë dhe mirupafshim në një takim të ri, ku do të vendosej për fatin e luftës së përbashkët...

Por, thuhet se takimi tjetër nuk ishte bërë. Theksohet se komunistët nuk kishin pranuar të lidhnin luftën me demokratët dhe me Ushtrinë Shqiptare meqenëse këtë nuk e kishte lejuar baza komuniste. Në teqenë e Çabratit kishte ardhur sqarimi se për frontin e përbashkët antifashist ishte biseduar edhe në Beograd edhe në Tiranë, nga kishte dalë qëndrimi i prerë se fjala ishte për "një dredhi, që kishte për qëllim t'ia fuste thikën në shpinë revolucionit ballkanik dhe komunizmit, në përgjithësi..."

Megjithatë, thuhet se kolonel Ibrahim Preveza e kishte mbajtur fjalën dhe nuk ua kishte kthyer pushkën atyre të nacionalçlirimtares, bile as atëherë kur për këtë gjë ishte i detyruar dhe mund t'i kishte shkuar koka atij dhe shumë e shumë të tjerëve nga radhët e garnizonit të Ushtrisë Shqiptare „Tomori“ në Gjakovë, çastin që italianët e kishin pasur të qartë se ushtarakët shqiptarë kërkonin t'i nënshtroheshin thirrjes patriotike, e jo vasalitetit...

Në shënim bëhet fjalë më tutje edhe për fundin e kolonel Ibrahim Prevezës, pse nuk kishte hyrë në luftë vëllavrasëse dhe për pasojat e asaj që komunistët e kishin quajtur „larje hesapësh me ata që kishin dashur t'ia fusnin thikën në shpinë revolucionit ballkanik dhe komunizmit, në përgjithësi..."

Kujtim Kosova përshkruan çastet kur kishte parë kolonën e ushtarëve shqiptarë të çarmatosur e të përcjellë nga autobllinda italiane të kalonin Urën e Terzive për t'u mësyrë në drejtim të Prizrenit e pastaj për në Lezhë, në atë rrugën pa kthim, që kishte pasuar ngaqë Ushtria Shqiptare nuk kishte pranuar të hynte në luftë me ata të nacionalçlirimtares.

I dëshpëruar pa masë, Kujtim Kosova tregon se kishte mbledhur njëzetëshin që kishte me vete dhe u kishte thënë se që atë ditë edhe praktikisht vdiste ideja e ushtrisë shqiptare nën mbikëqyrjen e të tjerëve...

- Ushtri shqiptare mund të ketë vetëm atëherë kur Shqipëria të bëhet e lirë dhe e pavarur. Ndryshe, të tillat si ishte kjo jona, kalojnë si bryma në diell...

Kishte thënë gjithashtu se po atë ditë përfundonte edhe ëndrra për Italinë si çliruese, ani se ata që kanë besuar se dikush mund të na ndihmojë që të mos na hajë një tjetër, nuk mund të fajësohen... Rrethanat kanë qenë të tilla. Por, duhet ditur pra, se lirinë dhe pavarësinë nuk ta falë e as ta sjellë kush... Ajo duhet të fitohet, madje me mund dhe me gjak... Vetëm atëherë ajo është e qëndrueshme dhe e pacenueshme...

Kujtimi tregon pse kishte vendosur t'u bashkohej brigadave të nacionalçlirimtares: arsyeja e vetme kishte qenë pse ata paraqitnin të vetmen forcë të organizuar që mund të bënte diçka. Kishte pasur bindjen se duhet bërë çmos që kjo lëvizje ideologjike të shndërrohet në një lëvizje gjithëkombëtare dhe gjithëpopullore antifashiste... Kishte thënë se zgjidhja e vetme ishte që ajo të lirohej nga barra e ideologjisë komuniste që e kishte përfshirë në masë të madhe...

- Nuk bën të lejojmë që edhe kjo luftë të na shkojë huq, si shumë të tjera deri më tash...

Thuhet se shumë nga ushtarët s'e kishin pritur këtë kthesë, sidomos jo përfundimin e tyre në nacionalçlirimtaren...

- Nuk kemi zgjidhje tjetër, u kishte thënë ushtarëve dhe ua kishte bërë me dije se vetë duhej të vendosnin se a do të merreshin me luftën apo jo, sado që ajo në ato rrethana dukej e pashmangshme...

Pas një hamendjeje të gjatë, bëhet e ditur se Kujtim Kosovës i ishin bashkuar gjashtë veta, që kishin kaluar në radhët e brigadës „Bajram Curri“ të Malësisë së Gjakovës, të cilët për tetëmbëdhjetë muajt e ardhshëm të luftës kishin paraqitur forcën e saj kryesore ushtarake, ndërkohë që të tjerët ishin nisur sekush në anën e vet, pa ditur se ku do të përfundonin, por me betimin se, pa marrë parasysh ç'do të ndodhte, nuk do t'ia kthenin pushkën njëri-tjetrit.

Në përfundim të shënimit theksohet se deri në mbarim të asaj lufte thuajse të gjithë ushtarakët dhe oficerët e lartë të garnizonit të Ushtrisë Shqiptare „Tomori“ të Gjakovës, ishin vrarë. Kush me partizanë, kush me ballistë, por që kishte pasur edhe të atillë që nuk dinin se në ç'anë ndodheshin...

Ndërsa, ata të paktit, që ia kishin dalë t'i shpëtonin luftës, i kishte pritur gjykimi i rëndë i paqes kur ishin shpallur tradhtarë pse “kishin ndërruar anën për qëllime djallëzore...”

XIII

Me fjalët rreth vdekjes që nuk mund t'i shpëtohej kurrësi, por që vazhdimi do t'i shihej në luftën tjetër, mbylleshin ato që kishte lënë Kujtim Kosova dhe fillonte një shkrim tjetër, si shtesë, jo gjithaq i gjatë, që numrat i kishte më të trashë, ndërkaq në mes shoqëroheshin herë me *shenjën e luanit* herë me *të shqiponjës*, ku krye çdo rreshti rrinte *shenja e dorës së shtrirë*.

Më kot ishte përpjekur që ata numra t'i zbërthente me anën e shkronjave gjermane, siç kishte vepruar deri pak më parë...

Disa herë e kishte rrotulluar faqen nga njëra anë në tjetrën në mos ashtu dilte diçka dhe kishte tentuar që zbërthimin ta niste herë nga e majta e herë nga e djathta, herë nga poshtë lart e herë nga lart poshtë, pra herë ashtu e herë kështu, por asgjë nuk i kishte shkuar ndoresh. Përkundrazi, sa më shumë që provohej me ta, numrat rrinin të qetë, sikur të ishin të tillë për të bërë të ditur se kishte edhe diçka tjetër që duhej të mbetej e mbyllur për ndonjë kohë tjetër, ose, pse jo, edhe përgjithmonë.

Mbase, ishte gati t'i nënshtrohej kësaj bindjeje, por shikimi i akullt i dervishit ia ndërroi mendjen, i cili sikur e urdhëronte që edhe më tutje duhet të provonte për të zbërthyer ata numra enigmatikë, ngaqë e gjithë kjo ishte pjesë e asaj gjuhës së shenjave që kërkonte tërësinë. Kjo e ktheu aty ku ishte, por çuditërisht sikur në kokë befasi i shkrepiti diçka që ia bënte me dije se mbase ishin shkronjat shqipe ato që ruanin çelësin e asaj porositje?

Ndoshta aty ndodhet edhe diçka që është menduar se duhet të mbetet për përdorim të brendshëm?

I nxitur nga kjo sfidë, por edhe nga *shenja e dorës së shtrirë*, që mund të ishte për besën e dhënë, pa një e pa dy, si çelës, kishte nisur t'i përdorte shkronjat shqipe dhe, për habi, kishte parë si ato ia hapnin fjalët, të cilat fillimisht shfaqeshin si „*udhëzime me e mbrojtë dashninë nga urrejtja*“, që thuhej se ishin lënë nga Kujtim Kosova në atë luftën e fundit, e cila merrej si e papërfunduar, pikërisht pse kodi i kishte mbetur i hapur.

Aty, më tutje thuhej se përcaktimi për mbrojtjen e dashurisë vinte nga besimi se vetëm ajo, pra si thoshte, „dashnia e madhe“, e cila njëherësh ishte mbidashuri dhe mbetej mbidashuri, ishte në gjendje ta shpëtonte botën nga rrënimi i urrejtjes, në të cilën ishte përfshirë dhe assesi t'i hiqej, nga dilte edhe thirrja:

„Nga koha e kryqëzatave të kthehemi te koha e dashnisë...!“

Me këtë thirrje sikur mbyllej çdo gjë. Ishte përpjekur të hetonte ndonjë vazhdim tjetër, por ajo ishte fleta e fundit e atyre që mbërthente ajo fjongo e zverdheme, ku një rrëfim i njëjtë lidhte dy luftëra dhe linte të hapur edhe atë tjetrën, e cila sapo kishte ndodhur, në të cilën Kujtim Kosova, ndonëse i vrarë (në atë luftën e dytë i pushkatuar nga ata të nacionalçlirimtarës nën akuzën e tradhtisë, ndërsa në atë të fundit i gjetur i vdekur bashkë me Verën, ditën e gjashtëmbëdhjetë qershorit të vitit një mijë e nëntëqind e nëntëdhjetë e nëntë, pra ditën kur forcat italiane do të futen në qytet nga ana e Drinit dhe atë do ta shpallnin të çliruar), fliste ndryshe-ndryshe dhe sikur këtë e bënte nga ngjarjet që kishte parë dhe pësuar, me ç'rast mund të merret me mend se edhe kishte nxjerrë mësimin e vetëm: se ishte kodi i hapur i luftës me urdhrin e vrasjes ai, i cili duhet të pamundësohet për të vrarë edhe më tutje, e kjo mund të bëhet vetëm duke ndërhyrë me kodin e hapur të dashurisë dhe për dashurinë, në ç'mënyrë çdo gjë puqej me porositjen që Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdrintit kishte lënë dhe me të kishte kërkuar para tetëqind e shtatëdhjetë e nëntë vjetësh - që koha e kryqëzatave me ndarjen e kufirit të botës, e cila u kishte rënë sipër vendeve të shkapërderdhura të Arbnit, të zëvendësohej me vendosjen e Perandorisë së më të mirës...

“Të tjerat janë vetëm kobe, fatkeqësi të përsëritshme...”

Kështu i dukej si i thoshin ata numra, nëpër të cilët kishte kaluar dhe do të kalonte edhe më tutje, por derisa bëhej gati t'i merrte ato që i kishte zbërthyer gjatë gjithë asaj kohe dhe t'i krahasonte me të tjerat, të cilat i kishte me vete, bashkë me ato të trastës, që ditë më parë dervishi ia kishte hedhur përpara, kishte hetuar se para vetes s'i kishte më as fletët me fjongon e zverdheme, nuk i kishte as ato që me mund të madh, shkronjë për shkronjë, i kishte zbërthyer dhe që ia kishin zbuluar të vërtetën për vdekjet dhe rivdekjet e Kujtim Kosovës në dy luftërat e fundit.... Përballë nuk e kishte as dervishin me atë shikimin e tij të akullt në atë gjendjen e transit, që e detyronte të futej sa më thellë në gjuhën e shenjave.

Vërejtje se ishte vetëm, fillikat në atë hapësirë të tkurrur, të mbushur me kundërmim të qiriut tashmë të fikur. Një tufë e vogël drite, e cila vinte nga dritarja e vogël, gjërave kishte nisur t'ua kthente pamjen e rëndomtë, me ç'rast dukej se i nënshtroheshin një zvogëlimi të çuditshëm. Dikur hetoi se atë shpërftytyrim të plotë sikur për pak çaste e ndërpreu jehona e një zëri të zgjatur, që depërtonte sa në njërin anë sa në tjetrën dhe në atë kumbim linte pas disa si mendime të shkëputura, të cilat i vinin si mbetje të atyre që Kujtim Kosova ua kishte dërguar gjatë atyre tetëdhjetë e katër ditëve me anën e asaj lidhjeje të panjohur, sa kishte zgjatur ajo fushata ajrore, të cilën ai e kishte quajtur pa qëllime të qarta dhe pa vendosmëri të veprimit ushtarak.

Një copë herë kishte ndjekur kumbimin e këtyre mendimeve të shprehura, por, sa më shumë që kishte bërë përpjekje t'i lidhte disi ato që i ngjante se herë i thoshte Gjini Bardhi fatkeq nga derë princi e Dukagjinëve, e herë Mendim Drini nga derë e Bardhëve të Përdritit, e herë i vinin sikur të ishin rrëfime të Gjoni Nikollë Kazazit nga koha e asaj murtajës, thuajse të gjitha ktheheshin në atë porositë: „nga koha e kryqëzatave të kthehemi te koha e dashnisë“, me të cilën i bëhej se kishte mbaruar pjesa e fundit e asaj porositë, me të cilën përmbylleshin ato fletët me numra, të lidhura me fjongon e zverdheme, nga ato që i ngjante se dervishi ia kishte hedhur përpara që t'ua zbërthente porositë.

Ndërkohë, kur mendja i thoshte se pak nga pak mbase mund t'i rikthehej ajo që i dukej se kishte qenë pjesë e bredhjes që e bën të mundshme ajo tallandia shpirtërore, po edhe pasojat e hipnozës, së cilës kishte mundur t'i nënshtrohej aty, kishte hetuar se në atë vetmi të trishtë që e rrethonte, i gëlonte një shurdhim saqë për një çast kjo gjendje nisi t'ia krijonte bindjen se, jo vetëm që ishte vetëm fillikat, porse kjo vetmi kishte qenë e përhershme, pjesë e atij shndërrimi të jashtëzakonshëm që nuk dinte as si kishte filluar as si kishte marrë fund...

Dikur iu bë se e gjithë ajo që kishte ndodhur gjatë asaj nate, me të tjerat së bashku, nëpër të cilat kishte kaluar ato ditë (më vonë do ta quajë „*Nata e yjeve të Kosovës*“), mund të kishte qenë pjesë e ndonjë përfytyrimi të jashtëzakonshëm, ku thuajse pafundësisht i ndërli dhe e padukshmja me të dukshmen dhe e pamundshmja me të mundshmen dhe, ndoshta, vetëm ashtu dhe në saje të tyre mund të shpjegohej prania e kodit të hapur të luftës, por edhe e kodit të hapur të dashurisë, që i ishte kundërvënë kodit të vrasjes...?

Sidoqoftë, me atë përshtypje doli jashtë dhe me atë përshtypje në kokë u mundua t'ua bënte ballë rrezeve të para të diellit, që iu përplasën derisa vuri dorën përpara dhe u nis andej nga kishte ardhur, pa qenë i sigurt se kur kishte ndodhur kjo: në atë luftën e parë, në të dytën apo pas asaj, që i dukej se edhe më tutje vazhonte...?

Me përshtypjen e atij që kishte bredhur njëkohësisht nëpër tri luftëra të njëjta, në të cilat çuditërisht ishte ngatërruar sa të mos ua dinte më as radhën e as kahun, që kishte humbur edhe përmasat e realitetit, e kishte bërë atë rrugën që çonte drejt qytetit të Erenikut, që ndonjë kishte qenë e fundit, megjithatë sikur i vinte e pasosme dhe e përhershme, një si ecejake që e bartte nga një gjendje në tjetrën, ku zbrazej dhe rimbushesh, sa të mos ua dallonte fare kohën e as hapësirën...

Me atë përshtypje kishte zhvilluar edhe atë bisedën e fundit me krijuesin e ri, Besim Mati, diku në verandën e rrënuar të një kafeneje, dikur ndër më të vizituarat në Çarshinë e Madhe, që kishte besuar se ishte vendi më i përshtatshëm për t'ua dhënë shkrimi bredhjeve të mendjes, qofshin ato edhe të atilla që mund të kufizohen edhe me çekuilibrim, të ngjashëm me halucionet më të shkapërderdhura, nga të cilat ishte përfshirë nga çasti që kishte hetuar se në atë qytet koha sikur rridhte ndryshe: e sotmja ishte edhe e djeshme e nesërme, siç ishte edhe e djeshmja e sotme në të nesërmen dhe kështu me radhë, pikërisht siç sugjeronte Kujtim Kosova në një rrëfim ndër ato tetëdhjetë e katër bisedat e bëra me anën e asaj paraqitjeje të panjohur, sa kishte vazhduar fushata ajrore, të cilën ai e kishte quajtur pa qëllime të qarta dhe me mungesë vendosmërie për veprim ushtarak...

Bon 2005

...

SHËNIME PËR AUTORIN

Jusuf Buxhovi lindi në Pejë, më 4 gusht të vitit 1946. Shkollën fillore e nisi në Gjakovë dhe e kreu në Ponoshec të Dukagjinit. Ndërsa shkollën e mesme në Gjakovë. Në vitin 1968 u diplomua në Universitetin e Prishtinës (Dega e Gjuhës dhe e Letërsisë

Shqipe). Në vitin 1979 kreu studimet pasuniversitare në degën e Historisë të Universitetit të Prishtinës. Magjistroi në temën "*Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet gjermane*".

Karrierën e gazetarit e filloi në gazetën "*Rilindja*" të Prishtinës në vitin 1967, fillimisht si gazetar i kulturës, e më vonë redaktor i saj. Nga viti 1976 deri në vitin 2000 ishte korrespondent i përhershëm i "*Rilindjes*" i akredituar në Bon të Gjermanisë. Ndërsa nga viti 2000-2008, krahas veprimtarisë letrare, u mor me hulumtime historiografike nëpër arkivat gjermane.

Nga viti 2008 jeton dhe punon në Prishtinë

Deri tash ka botuar këto vepra:

1. "*Cirku*", tregime, "Rilindja" - 1972
2. "*Pioni*", tregime, "Rilindja" - 1975
3. "*Matanëkrena*" - roman, "Rilindja" - 1976
4. "*Çaste*" - vështrime letrare, "Rilindja" - 1978
5. "*Dinozauri*" - dramë, "Rilindja" - 1979
6. "*Loja*" - roman. "Rilindja", 1980.
7. "*Shënimet e Gjon Nikollë Kazazit*" - roman, "Rilindja" - 1982
8. "*Ura e Fshejit*" - novela, "Rilindja" - 1983
9. "*Pranvera e zhveshur*" - dy drama, "Rilindja" - 1984
10. "*Nata e shekujve*" - roman, "Rilindja" - 1985. (Fitoi Çmimin vjetor të Shoqatës së Shkrimtarëve të Kosovës)
11. "*Galeria e të vdekurve*" - roman, "Rilindja" - 1987
12. "*Libri i të mallkuarve*" - roman triptik, "Rilindja" - 1989. (Fitoi çmimin letrar "Hivzi Sulejmani")
13. "*Prapë vdekja 1*" - roman, "Rilindja" - 1991 (Fitoi Çmimin vjetor të Shoqatës së Shkrimtarëve të Kosovës)
14. "*Prapë vdekja 2*" - roman, "Rilindja" - 1993
15. "*Prapë vdekja 3*" - roman, "Rilindja" - 1995
16. "*Qyteti i dënuar me vdekje*" - roman, "Faik Konica" - 2000
17. "*Letrat për Kryeprincin*" - roman, "Faik Konica" - 2003
18. "*Vdekja e Kolonelit*" - roman, "Faik Konica" - 2004
19. "*Vera e fundit e Gjin Bardhit*" - roman, "Faik Konica" - 2004
20. "*Kujtimet e zonjës Von Braun*" - roman, "Faik Konica" - 2005
21. "*Kodi i dashurisë*" - roman, "Faik Konica" - 2006. (U nderua me Çmimin kombëtar "Azem Shkreli", si vepra më e mirë e vitit)
22. "*Udhëtimi i Mendim Drinit*" - roman, "Faik Konica" - 2006.
23. "*Libri i Bllacës 1 - Shënime nga psikiatria*" - trilogji, "Faik Konica" - 2007.
24. "*Libri i Bllacës 2 - Bota e përmbysur e Urtakut*" - trilogji, "Faik Konica" - 2007.
25. "*Libri i Bllacës 3 - Etër e bij*" - trilogji, "Faik Konica" - 2007.
26. "*Fletëza gjermane*" - publicistikë, "Faik Konica" - 2008.
27. "*Kongresi i Berlinit 1878*" - historiografi, "Faik Konica" - 2008.
28. "*Libri i Gjakovës*" - roman, "Faik Konica" - 2008.
29. "*Kthesa historike 1 - Vitet e Gjermanisë dhe Epoka e LDK-së*" - historiografi. Botoi "Faik Konica" - 2008.
30. "*Jeta lakuriqe*", tregime. Botoi "Faik Konica" - 2009.

31. *"Kthesa historike 2 - Shteti paralel dhe rezistenca e armatosur"* – historiografi. Botoi "Faik Konica" – 2009.
32. *"Kthesa historike 3 - Lufta e Perëndimit për Kosovën"* – historiografi. Botoi "Faik Konica", 2009.
33. *"Nga Shqipëria Osmane te Shqipëria Europiane"*, historiografi. Botoi "Faik Konica", Prishtinë, 2010.
34. *"Kosova"* I,II,III – historiografi. Botoi "Faik Konica" Prishtinë – "Jalifat Publishing" Houston, 2012.
35. *"Jeniçeri i fundit"*, roman. Botoi "Faik Konica" Prishtinë – "Jalifat Publishing" Houston, 2013.
36. *"Dosja e hapur"*, roman. Botoi "Faik Konica" Prishtinë – "Jalifat Publishing" Houston, 2014.
37. *"Kosova"* I, II,III,IV,V – historiografi. Botoi "Jalifat Publishing" Houston dhe "Faik Konica" Prishtinë, 2015.
38. *"Dosja B"*-roman. Botoi "Faik Konica", Prishtinë dhe "Jalifat Publishing", Houston, 2016.
39. *"Dushkaja"* – roman. Botoi "Faik Konica", Prishtinë dhe "Jalifat Publishing", Houston, 2017.
40. *"Kosova"* VI,VII dhe VIII – historiografi. Botoi "Jalifat Publishing, Houston dhe "Faik Konica", Prishtinë, 2018.
41. *"Maqedonia nga antika deri te koha jonë"* – historiografi. Botoi "Jalifat Publishing, Houston dhe "Faik Konica", Prishtinë, 2019.

Përkthime në gjuhët e huaja:

- "Zapisi Dzona Nikolle Kazazija", "Jedinstvo", Prishtinë, "Nolit", Beograd, 1986.*
- "Beleske Dzona Nikolle Kazazija", Maribor, Slloveni, 1989.*
- "Qui resiste a la peste resiste au diable"(Le Journal de Gjon Nikollë Kazazi), botoi "L'Harmatann", Paris, 2010.*
- "Kosova"*I,II, III anglisht. Botoi "Jalifat Publishing", Houston 2013.
- "Dossier B"*, anglisht. Botoi "Jalifat Publishing", Houston, 2007.

....

